

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

1960-1980 DÖNEMİ TÜRK PARLAMENTOSU'NDA VESAYETÇİ YAPILAR

DOKTORA TEZİ

Selçuk AKINCI

MAYIS – 2014

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

1960-1980 DÖNEMİ TÜRK PARLAMENTOSU'NDA VESAYETÇİ YAPILAR

DOKTORA TEZİ

Selçuk AKINCI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Atila DOĞAN

MAYIS – 2014

TRABZON

ONAY

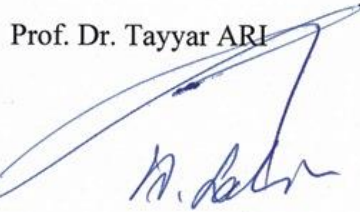
Selçuk AKINCI tarafından hazırlanan **1960-1980 DÖNEMİ TÜRK PARLAMENTOSU'NDA VESAYETÇİ YAPILAR** adlı bu çalışma 05.05.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Atila DOĞAN (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL

Prof. Dr. Tayyar ARI

Doç. Dr. Adil ŞAHİN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. 05.05.2014

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Selçuk AKINCI

05.05.2014

ÖNSÖZ

Ülkemizde modern anlamda demokrasinin hayata geçişi ne yazık ki, sadece yüzyıllar öncesine, yani bir zamanlar, çağının en demokratik devleti sayılabilecek Osmanlı'nın son zamanlarına kadar uzanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti içinse henüz sadece bir yüzyılı geride bırakmış değiliz. Dolayısıyla genç bir demokrasimizin olduğunu söyleyebiliriz.

Bugün demokrasi anlamında, iyi veya kötü, geldiğimiz noktanın ilk adımları çok partili hayata geçiş denemeleri ile atılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan tutun da, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na kadar başarısız olan çok partili hayata geçiş denemeleri Demokrat Parti ile son bulmuş, parti kurulduktan kısa bir süre sonra serbest seçimleri kazanmış ve 10 yıl gibi Türk siyasi tarihinde uzun sayılan bir süre iktidarda kalmış, fakat nihayetinde Osmanlı'ya kadar uzanan vesayetçi bürokrasinin kötü bir siyasi anlayışı ve hatta geleneğiyle ordu darbe yapmış, halkın oylarıyla iş başına gelen meşru bir hükümet seçim yoluyla değil de darbe yoluyla alaşağı edilmiş ülke demokrasisine çok büyük bir darbe vurulmuştur. Ne yazık ki Türk siyasi tarihinin aynı zamanda bir darbeler tarihi olarak nitelendirilmesinin ilk adımı da böylelikle atılmış olmaktadır.

1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu'nda Vesayetçi Yapılar başlıklı bu çalışmada Türk siyasi hayatının demokrasiyle bağıntısı ve bu bağıntıya ilk müdahaleyi ifade eden 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve sonrasında darbeyi gerçekleştirenlerin demokratik yapıyı kendi istekleri doğrultusunda nasıl şekillendirmeye çalıştıkları ve bunu yaparken kullandıkları argümanlar, ama en önemlisi demokrasiye hem darbe vurup, sonrasında yönetimi tekrar demokrasiye(!) nasıl bırakıp gittikleri incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada hiçbir yardımı benden esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Atıla DOĞAN'a ve Sayın Doç. Dr. Adil ŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım.

05.05.2014

Selçuk AKINCI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ, KURAMLAR ve GÖLGE DEMOKRASİSİ.....	6-60
1.1. Demokrasi Kavramı, Tanımı ve Tarihçesi.....	6
1.2. Demokrasinin Uygulanış Biçimleri	16
1.2.1. Doğrudan Demokrasi	16
1.2.2. Yarı Doğrudan Demokrasi	17
1.2.3. Yarı Temsili Demokrasi	17
1.2.4. Temsili Demokrasi	18
1.3. Demokrasinin Özellikleri.....	18
1.4. Demokrasi Sınıflandırması/Modelleri/kuramları.....	20
1.4.1. Klasik Demokrasi/Siyasal Demokrasi	20
1.4.2. Sosyal Demokrasi	22
1.4.3. Liberal Demokrasi.....	22
1.4.4. Katılımcı Demokrasi	24
1.4.5. Düşük Yoğunluklu Demokrasi.....	25
1.4.6. Ekonomik Demokrasi	26

1.4.7.	Çoğunlukçu Demokrasi ve Oydaşmacı Demokrasi	26
1.4.8.	Seçkin Demokrasi	27
1.4.9.	Bütünlükçü Demokrasi	28
1.4.10.	Birleştirici Demokrasi	28
1.4.11.	Radikal Demokrasi	30
1.4.12.	Eleştirel Demokrasi	31
1.5.	Demokrasiye Eleştiriler	31
1.6.	Gölgeli Demokrasi Çağı	37
1.6.1.	Gölgeli Demokrasi	38
1.6.2.	Gölgeli Demokrasi: Kavramsal Çerçeve.....	39
1.6.2.1.	Özgürlük	40
1.6.2.2.	Eşitlik.....	46
1.6.2.3.	Adalet.....	50
1.6.2.4.	Tüketim.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve ASKERİ DARBE

GELENEĞİ	61-111	
2.1.	Osmanlı Dönemi.....	62
2.1.1.	Sened-i İttifak.....	62
2.1.2.	Tanzimat Dönemi.....	64
2.1.3.	Islahat Fermanı.....	65
2.1.4.	I. Meşrutiyet Dönemi	67
2.1.5.	II. Meşrutiyet Dönemi.....	70
2.2.	Cumhuriyet Dönemi	72
2.2.1.	Halk Fırkası.....	72
2.2.2.	Cumhuriyetin İlanı	74

2.2.3.	Demokrasiye Geçiş Süreci	76
2.2.3.1.	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	77
2.2.3.2.	Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	80
2.2.3.3.	Diğer Partiler	83
2.2.3.4.	Çok Partili Hayata Geçiş.....	84
2.2.3.4.1.	Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşu	86
2.2.3.4.2.	Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	86
2.3.	Türkiye'de Askeri Darbe Geleneği.....	88
2.4.	Demokrat Parti İktidarı (1950-1954).....	90
2.5.	Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957).....	92
2.6.	Demokrat Parti İktidarının Son Dönemi (1957-1960).....	93
2.7.	27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Kitlesele Olaylar	95
2.7.1.	Vatan Cephesinin Kurulması	96
2.7.2.	Tahkikat Komisyonlarının Kurulması	97
2.7.3.	28 Nisan 1960 Olayları	99
2.7.4.	5 Mayıs 1960 Mitingi.....	100
2.7.5.	Harp Okulu Öğrencilerinin 21 Mayıs'taki Yürüyüşü	101
2.8.	27 Mayıs Darbesi.....	103
2.8.1.	27 Mayıs Darbesi ve Yankıları	103
2.8.2.	Yeni Hükümetin Kurulması	106
2.8.3.	Darbenin Gerekçeleri	107
2.8.4.	Demokrat Partinin Kapatılması.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DARBE SONRASI GÖLGE DEMOKRASİSİ ve VESAYETÇİ YAPILAR	112-244
3.1. Gölgeli Demokrasi Çağı'nın Bunalımı.....	112

3.1.1.	Kavramsal Bunalım.....	113
3.1.2.	Fonksiyonel Bunalım	120
3.2.	Cumhuriyet Senatosu Yapısı ve İşlevi.....	129
3.2.1.	Cumhuriyet Senatosu Yapısı.....	132
3.2.2.	Cumhuriyet Senatosu Üyeliği	133
3.2.2.1.	Kontenjan Senatörleri	134
3.2.2.2.	Tabii Senatörler.....	136
3.2.2.3.	Seçimle Gelen Senatörler.....	137
3.2.3.	Cumhuriyet Senatosu'nun İşlevi	138
3.2.3.1.	Kanunların Yapılması	138
3.2.3.2.	Denetim.....	140
3.2.3.3.	Bütçe	141
3.3.	Milli Birlik Komitesi'nden Tabii Senatörlüğe.....	142
3.3.1.	Milli Birlik Komitesi'ndeki Bölünmenin Nedenleri ve İktidarda Kalma Yöntemleri Arasındaki Farklılık.....	142
3.3.2.	Demokrasiye geçiş aşamasında MBK ile CHP İlişkileri	144
3.3.3.	Tabii Senatörlük Tartışmaları	150
3.3.4.	Tabii Senatörler Cumhuriyet Senatosu'nda	153
3.4.	Milli Birlik Grubu'nun Oluşumuna Kadar Tabii Senatörler	155
3.4.1.	27 Mayıs 1961 Darbe Savunması	156
3.4.2.	Milli Birlik Grubu ile Adalet Partisi ilişkileri (Kuruluş Sürecince)..	161
3.4.3.	Siyasi Af Tartışmaları	166
3.4.4.	Talat Aydemir Vakası, Yeni Rejimin Savunulması.....	169
3.4.5.	İşsizlik Sorunu.....	173
3.4.6.	1961 – 1965 Türk Solu ve Tabii Senatörler	175
3.5.	12 Mart 1971 Muhtırası'na Kadar Tabii Senatörler	179

3.5.1. Milli Birlik Gurubu'nun Kuruluşu	179
3.5.2. Siyasi Af Tartışmalarında İkinci Dönem	181
3.5.3. Petrolün Millileştirilmesi Politikaları.....	185
3.5.4. MBG ve AP (Demirel) Dönemi	190
3.5.5. MBG'nun Dış Politika Anlayışı.....	195
3.5.5.1. Kıbrıs Sorunu	197
3.5.5.2. ABD Karşıtı Politikalar.....	203
3.5.6. 1966 – 1971 Türk Solu ve Tabii Senatörler	213
3.5.6.1. Tabii Senatörlerin Politik Müdahaleleri.....	214
3.5.6.2. Cuntacılık İddiaları ve “Dokunulmazlık Savaşları'nın Başlangıcı	222
3.6. 12 Mart 1971 Muhtıra Döneminde MBG.....	228
3.7. 12 Mart 1971 – 1973 Döneminde MBG.....	228
3.7.1. Dokunulmazlık Sorunu	230
3.8. 1973 – 1980 Döneminde MBG, Sessiz Yıllar	232
SONUÇ VE ÖNERİLER	245
YARARLANILAN KAYNAKLAR	251
EKLER	269
ÖZGEÇMİŞ	277

ÖZET

Ülkemizde, askerler başta olmak üzere, vesayetçi bürokrasi her zaman darbe yapmaya meyilli olmuştur. Öyle ki, darbeci zihniyetin kökenleri Osmanlı bürokratlarına kadar götürülebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bürokratları, bir zamanlar, Osmanlı'nın da bürokratlarıydı. Osmanlı'dan hareketle konuyu incelersek, koca bir imparatorlukta bile, çeşitli nedenlerle padişahlar isyan, suikast, baskı ve diğer yöntemlerle değiştirilmekteydi. Dolayısıyla geçmişte Osmanlı memuru veya zabiti olan vesayetçi bürokratlar, (askerler) çıkarları doğrultusunda darbe yapma eğilimine de sahiptiler.

Darbelerin amacı, hemen her zaman “bozulan ülke yönetiminin istikrara kavuşturularak şiddet ve terör eylemlerinin bitirilmesi”, “bozulan ekonominin düzeltilmesi” ve “yeniden demokratik düzene dönmek” olarak ifade edilir. Yani demokrasi adına bir darbe yapılır, oyunun kuralları yeniden belirlenir ve sonrasında silahlı bürokrasi, yönetimi tekrar sivillere bırakır. Oysa gerçekte olan çok daha başkadır. Marks'ın deyişiyle bu yanlış bilinçlendirme, oluşturulan bir illüzyondur. Nitekim darbenin ülke yönetimi üzerindeki etkisi sadece askeri yönetim dönemlerinde değil, sonrasında da başta anayasa olmak üzere yasalarla getirilen düzenlemelerle de devam eder. Üstelik silahlı bürokrasi, yapılan bu düzenlemeleri sivil denetimin dışında bırakmayı da ihmal etmez. İşte “gölge demokrasisi” de vesayetçi yapılar” da burada başlar.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi döneminde, darbe erki, DP'nin parlamenter sistemi işlemez hale getirmesi ve parti çoğunluğunun parlamento üzerindeki etkisi gibi nedenleri öne sürerek Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmasına karar verir. Öyle ki, Senato, alt meclis olacak olan Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanun tasarılarını onaylama, reddetme ve denetleme hakkına da sahip olacaktı. Üstelik senato, Cumhurbaşkanınca seçilen kontenjan üyeleri ve kaydı hayat şartlı tabii üyelerden oluşmaktaydı. 1964 yılında ise daha organize bir şekilde siyaset yapabilmek için Milli Birlik Grubu'nu kurarlar. Dolayısıyla, darbe erki, demokratik bir görüntüyle yani “gölge demokrasisi” ile hem yönetimi istediği gibi yönlendirecek hem de gözaltında tutmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Vesayetçi Yapılar, Gölge Demokrasisi, MBG, CS, DP

ABSTRACT

In our country, the tutor bureaucracy has always been subject to make a military coup, particularly the soldiers. Such that, the roots of pro-coup mindset can be brought until the Ottoman bureaucrats. The bureaucrats of Turkish Republic were also the bureaucrats of Ottoman once. If we examine the subject with reference to Ottoman, even in a huge empire, the padishahs were changed with rebellion, murder attempt, pressure and other methods with various reasons. So, in the past the tutor bureaucrats who were Ottoman public servant or officer (soldiers) had a tendency to make a military coup in accordance with their benefits.

The purpose of the military coups are almost always expressed as “finishing violence and terror actions by stabilizing disrupted country management”, “correcting disrupted economy” and “going back the democratic order again”. In other words, a military coup is made on behalf of democracy, the rules of the game are determined again and afterwards the armed bureaucracy leaves the management back to the civilians. Actually, the reality is much different. With the words of Marks, this incorrect consciousness-raising is a created illusion. As a matter of fact, the effect of military coup on the country management continues not only in military management periods, but also with regulations brought with laws especially the fundamental law afterwards. On the top of it, the armed bureaucracy makes a point of leaving these arrangements outside the civilian supervision. Both the “shadow democracy” and the “tutor structures” start here.

During the May 27, 1960 military coup period, the coup force had decided to establish the Republic Senate by propounding the reasons such as the Democrat Party to bring the parliament system inoperative and the effect of party majority on the parliament. Such that, the Senate would have had the right to approve, deny and audit the draft laws accepted by the National Assembly which would be the sub-commission. In addition, the senate consisted of quota members and ordinary member conditioned for life that was selected by the President. In 1964, they had established the National Unity Group in order to make a more organized politics. So, the coup force would both direct the management at will with a democratic vision which is the “shadow democracy” and also would keep them under surveillance.

Key Words: Coup, Tutor Structures, Shadow Democracy, National Unity Group, Republic Senate, Democrat Party

KISALTMALAR LİSTESİ

AP	: Adalet Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency - Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
CENTO	: Central Treaty Organization - Merkezi Anlaşma Örgütü (Bağdat Paktı)
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama

Dev-Güç	: Devrimci Güçler Birliği
Ed.	: Editör
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
HP	: Hürriyet Partisi
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
KGTY	: Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
M.Ö.	: Milattan önce
MP	: Millet Partisi
MBG	: Milli Birlik Grubu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MDO	: Milli Devrim Ordusu
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSP	: Milli Selamet Partisi
MC	: Milliyetçi Cephe
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi

MSEP	: Milliyetçi Serbest Parti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	: Tarih yok
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDV	: Türk Demokrasi Vakfı
TPAO	: Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
vb.	: ve benzeri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
YAD	: Yüksek Adalet Divanı
yy.	: Yüz yıl

GİRİŞ

Demokrasi kavramı, ortaya çıktığı andan itibaren uygulanışı ya da uygulanamayışı itibariyle sıkça tartışılmalıdır. Demokrasinin daha iyi nasıl uygulanacağı, ideal demokrasiye nasıl ulaşılabileceği sorusu birçok demokrasi kuramının öne sürülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, “1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu’nda Vesayetçi Yapılar” başlıklı bu çalışmada demokrasi kavramı ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra demokrasi kuramları ve çalışmamızın asıl konusu olan “**gölge demokrasisi**” ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Devlet yönetiminde halkın iradesini üstün kılan demokrasi ideolojisi, ülkemizdeki -ilk faaliyetler Osmanlı’nın son döneminde görülmekle birlikte- Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcından itibaren tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Fakat bu süreç aslında Osmanlı’dan başlayarak Türkiye’de bile, sanılanın aksine bir şekilde gelişmiştir. “Sened-i İttifak’tan itibaren iktidarın sürekli yönetilenler lehine sınırlandırıldığı süreç, 1961 Anayasası ile doruk noktasına ulaşmış, daha sonra ise sınırlandırma yönetimin lehine olmak üzere pekiştirilmiştir.” şeklinde ifade bulan bu düşünce tarzı aslında yönetilenlerin lehine değil, başta sultan olmak üzere halka karşı vesayetçi bürokrasinin lehine gelişmiştir. Üstelik tüm çabalar da demokrasi çatısı altında inşa edilmeye çalışılmıştır. Oysa bunun bir göz boyamasından ibaret olduğu sonraki dönemlerde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çalışmada incelenen yönlerden birisi de bu faaliyetleri ortaya koymak olacaktır. Bununla birlikte çalışmanın ana konusu Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin gelişimi ve Türk siyasal hayatının bir bölümünü ifade edecek olan DP dönemi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve sonrasında yaşanan, demokrasi(!) adına yapılan siyasi faaliyetlerinin incelemesi ve demokrasiyle örtüşüp örtüşmediğinin ortaya konmasıdır.

Sened-i İttifak’la başlayıp, Jön Türkler döneminde net bir şekilde yapılanan bürokratik seçkinler, İttihat ve Terakki ile ordu içine yayılmış ve günümüzde de halen devam eden asker kökenli bürokratları yaratmıştır. Sözü edilen bu askeri kadro, Türkiye Cumhuriyeti’ni de kurmuştur. Çünkü padişah ve çevresine karşı kendi çıkarlarını ön plana çıkaran sivil bürokrasi, amaçlarına ulaşmak için “gölge demokrasisi” ne başvurmuştur.

Kurtuluş Savaşı bittiğinde TBMM de iki grup belirginleşmişti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da bu gruplaşmanın neticesinde kurulmuştu (17 Kasım 1924). Gruba göre, Mustafa Kemal'in yetkileri oldukça fazlaydı ve gittikçe bu yetkiler diktatörlüğe dönüşmekteydi. Mustafa Kemal'e göre de bu parti (TCF) muhafazakâr bir partiydi ve hızlı bir biçimde devrim kararlarının alınmasında, ülkenin istediği gibi yönetilmesinin önünde bir engel oluşturuyordu.

Parti (TCF), kurulmasından hemen sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına göre, sert bir şekilde muhalefet etmekteydi. Özellikle Takrir-i Sükûn yasasının kabul edilmesini çok sert bir uygulama olarak kabul etmeleri, Cumhuriyet rejimini korumak adına alınan sert önlemlere karşı olduklarını açıkça göstermekteydi ve bu kabul edilemez bir şeydi. Çünkü Osmanlı'nın tekrar dirilişinin önüne cumhuriyet rejimi ile geçilmiş olacaktı.

Nitekim onca yönetim şekli varken Osmanlı aydınlarının, bürokratlarının kendilerine rejim olarak ille de cumhuriyeti seçmeleri boşuna değildi. Padişah'ın iki dudağının arasında olan istikballerini güvence altına almak istiyorlardı. Bunu gerçekleştirecek olan en iyi yönetim şekli olarak da haklı olarak cumhuriyeti kurmuşlardır. Demokrasi ise çok daha sonra dikkate alınabilecek, hatta olmasa da olabilecek bir olgudur bu zihni yapı için. Olmazsa olmaz olan kendi varlıklarının devamını sağlamaktır. Ve bunu gerçekleştirmenin en iyi yolunu da rejim değişikliğine gitmek olarak görmüşlerdir. Böylelikle Osmanlı'nın devşirme bürokratları karşısında hiç bir güvencelerinin olmadığı, meşruiyet kaynakları olan hanedanlık sistemini ortadan kaldırmış ve kendi istikballeri açısından en mantıklı olan şeyi yapmışlardır. Kadir Cangızbay bu durumu "Hiç Kimsenin Cumhuriyeti" adlı eserinde kel olan birisinin eczaneye gittiğinde tüy çıkartıcı bir krem yerine tüy dökücü krem almayacağı şeklinde izah eder. İlginç olan ise sürekliliğini sağlamak adına devletin cumhuriyet olduğunu ve bunun da değiştirilemez olduğunu ifade eden bir madde eklemeyi unutmamışlardır. Demokrasi ise kimsenin pek de umurunda değildir. Mesela 1961 Anayasası'nda "cumhuriyet" kelimesi tam 111 kere tekrarlanmış fakat "demokrasi" kelimesi sadece 2 kere, "demokrat" kelimesi de 20 kere tekrarlanmıştır.

TBMM içinde birinci ve ikinci grup arasındaki tartışmalar şiddetlenirken, Doğu'da cereyan eden Şeyh Sait İsyanı TCF'nin kapatılması için gerekli ortamı hazırlamış ve isyan bahane edilerek fırka 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Böylelikle demokrasinin olmazsa olmazlarından olan muhalefet de susturulmuştur.

Bununla birlikte Mustafa Kemal, devrimleri istediği gibi gerçekleştirebilmenin rahatlığı ile yakın dostu Fethi Bey'in başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fıkrası'nı kurdurdu (12 Ağustos 1930). Fakat ne yazık ki SCF genel seçimleri görece kadar yaşayamamıştır. Belediye seçimlerine katılan SCF, seçimlerden sonra, Fethi Bey'in İzmir gezisinde çıkan olaylar, CHP binasının taşlanması, devrim karşıtı gösteriler ve diğer olaylar cereyan edince karşı cephenin harekete geçmesiyle güç kaybetmiştir.

Mustafa Kemal, yaşananlar karşısında tercihini yapmış, zorluklarla kurduğu devrimlerden, ne çok partili sistem uğruna ne de demokrasi uğruna vazgeçmemiş ve Fethi Bey ile görüşerek siyasi mücadelede nerede olduğunu şu sözlerle belirtmişti: "Sen fırkanın, ben fırkamin başında olacağız." Bu ifade Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün tarafsız olamayacağını da göstergesiydi. Seçim sırası Fethi Bey'de idi. Ya fırkasının başında kalacak ya da Türk devriminin mimarı, yakın dostu Mustafa Kemal ile siyasi çatışmaya girecekti. Fethi Bey kendisi için en doğrusunu yapıp zaten Mustafa Kemal'in zoruyla kurmuş olduğu partiyi kapatmayı tercih etti. Bu tercihi ve Mustafa Kemal'e olan bağlılığını da şu sözlerle dile getirmişti: "Buna imkân yok, sizinle karşı karşıya gelemez ve gelmeyeceğiz, bu sebeple, ne olursa olsun, ben bunu kabul edemem, fırkayı feshederiz." (Albayrak, 2004: 15-16). Bu yaşananlar sonucunda SCF 16 Kasım 1930 tarihinde son toplantısını yaparak, kendini feshetmiştir. Böylelikle de başarısız bir muhalefet denemesi olarak tarihe karışmış, demokrasi için kıvranan genç Türkiye Cumhuriyeti bu denemede de başarısız olmuştur.

İki muhalefet denemesinin ardından Mustafa Kemal, mecliste bağımsız bir grup oluşturmaya çalışmış, fakat bu oluşum arzu edilen demokrasi sonucunu (muhalefet varlığını) sağlayamamıştır. Atatürk'ün ömrü, çok istediği çok partili siyasi hayatı görmeye yetmedi. Atatürk'ün ölümünün hemen bir gün sonrası Cumhurbaşkanlığına oturan İnönü, Milli Şef unvanı ile siyasi hayatına devam etmiştir. Bir sonraki çok partili hayata geçiş yani bir demokrasi denemesi ise İnönü yıllarda DP'nin kuruluşuyla gerçekleşmeyi bekleyecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bürokrasinin çok özel bir yeri vardı. Özellikle 17. yüzyıldan sonra padişahlar aldıkları kararla çevresindeki bürokratlara adeta hizmet ediyordu ve böylelikle imparatorluk giderek bürokratlar tarafından ele geçirilmişti. Bürokrasinin siyaseti ele geçirmesi ile toplum siyasetten tasfiye edilmeye başlamıştı (Bilgin, 2009). Osmanlıdan bu yana artarak gelen bürokratik istila, Cumhuriyet

kurulduktan sonra da yeni cumhuriyetin kurucu kadroları tarafından devam ettirilmiştir. Ulus- Devlet anlayışını yerleştirmeye çalışan Mustafa Kemal, halk egemenliğinin, devrimlerin sınırları içinde mümkün olacağını düşünüyor ve tüm önlemleri bu doğrultuda alıyordu. Bu sınırları gün geçtikçe ve halk değişimi benimsedikçe genişletmeyi planlıyordu. SCF girişimi de halkın devrimlerin neresinde olduğunun bir testi idi. Bu denemenin başarısızlığı ve askeri ve sivil bürokratik kadrolarda yarattığı endişe, 1945 yılına kadar çok partili hayata geçilememesinin de önemli bir nedenidir.

1945'ten sonra çok partili hayata geçilmiş, fakat 1945-50 arası muhalefetteki DP için bu yıllar pek de kolay geçmemiştir. Çünkü tek parti zihniyeti ile yetişmiş, yıllardır siyasetleri eleştirilmemiş, kendilerini devlet olarak gören İttihatçılar/vesayetçi bürokratlar kısaca Halkçılar bu dönemi zora sokmuştur.

1950'de adil seçimlerle başa gelen DP, 1950-54 yıllarını omuzlarda taşınarak geçirmiştir. Bu yıllardaki icraatları, özellikle ekonomik alandaki başarıları kendilerini de onları da destekleyen taraftarlarını daha fazlası ile memnun etmiştir. Halk bu ilerlemenin mükâfatını 1954 seçimlerinde DP' ye takdim etmiştir.

1954 sonrasında yaşananlar ülke için de, DP için de iyi olmamıştır. Sık sık darbe söylemleri dillendirilmiş, iki parti arasında kin dolu bir dönem başlamış ve bu dönem 27 Mayıs'a yani darbe sabahına kadar devam etmiştir.

Seçimle iktidara gelmiş, halk tarafından omuzlarda taşınmış bir başbakanın silah zoru ile koltuğundan indirilip, vereceği kararın hâkimler yerine başkaları tarafından verildiği, göstermelik/sözüm ona bir mahkemede yargılandıktan sonra asılması, yakın siyasi tarihimizin antidemokratikliğine ve hukuk dışılığına ilişkin yakıcı bir örnektir.

Tüm bu anlatılardan sonra ifade edecek olursak; demokrasi ve onun çağrıştırdığı pek çok kavram; sözgelimi eşitlik, özgürlük ve katılım her dönemde olduğu gibi, bugün de soruşturulmaya ve yeniden değerlendirilmeye açıktır. Zira oldukça popüler bir kavram olan demokrasiden ne anlaşıldığı da hala önemini koruyan bir sorun olarak karşımızdadır. Bu sorunsal Janus'un iki yüzü gibi iki ayrı boyuta sahiptir: Bunlardan ilki, Janus'un” iyi yüzü”dür; özgürlük, eşitlik ve adalet vaatlerinde bulunur; yüzyılı bir “refah yüzyılı” olarak tanımlar. İkinci yüz ise, vaat edilen özgürlüğün özgürlük, eşitliğin eşitlik, adaletin adalet olmadığı iddiasını taşımaktadır. Bu çalışma da, ikinci yüzün bu iddiasını Türk siyasi tarihinden bir örnekle açıklamaya çalışacağız. Bu doğrultuda birinci bölümde demokrasi

hakkında ana hatlarla bilgiler verilecek, ikinci bölümde ise Türk siyasal hayatının demokrasi serüveni ve demokrasiyi gölgeleyecek olan ilk müdahaleyi ifade eden 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ele alınacak; üçüncü ve son bölümde ise 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında, darbe sonrası gerçekleştirilenlerin, oluşturulan yapıların ürünlerin “gölge demokrasisi” adı verilen tarihsel/düşünsel sürecin toplumsal ekoloji perspektifinden sunulacak iddiamız temellendirilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRASİ, KURAMLAR ve GÖLGE DEMOKRASİSİ

Demokrasi kavramı geniş ve çok yönlü bir kavramdır. Demokrasinin bir tek yazarı yoktur. Aksine demokrasi kuramı, çok eski çağlara, M.Ö. 5. yüzyıla kadar giden bir ana temelden oluşmaktadır. Normatif anlamda demokrasi, bir ideali, bir olması gerekeni yansıtır.

Çok eski bir kuram olan demokrasi teorisi, vatandaşların kendi sitelerini kendilerinin yönetmesi talebine dayanmaktadır ve site vatandaşlarının çoğunluğunun siteyi yönetmek için yeterli olduğunu kabul etmektedir. Bu varsayım açısından çoğunluğu temsil eden site vatandaşlarının istekleri, toplum iradesi olarak kabul edilmekteydi. Doğrudan demokrasinin bu ilk çağlar uygulamasını Sanayi Devrimi'nden sonra nüfusu milyonlarla ölçülen ticaret ve sanayi toplumlarına uygulamak imkânı söz konusu değildi. Bu yüzden demokrasi teorisini, topluluğunun iradesini temsil eden vekiller eliyle uygulamaya çalışmak gerekmiş, böylece demokrasi kuramı Fransız Devrimi'nden bu yana temsili demokrasi olarak uygulanmıştır.

1.1. Demokrasi Kavramı, Tanımı ve Tarihçesi

Demokrasi kavramı, Eski Yunancada “halk” anlamına gelen “demos” kelimesiyle “yönetim” anlamına gelen “kratos” kelimelerinin birleştirilmesinden oluşur; halkın kendi kendini yönetmesi, yönetim düzeninde halk iradesinin ağır basması veya yönetimin halk tarafından denetlenmesi (Meydan Larousse, 1987: 514) şeklinde açıklanmaktadır. Bir başka deyişle, demokrasi siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimi demektir. Touraine (2000)'ye göre ise, en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir. Demokrasiyi tanımlayan yalnızca bir kurumsal güvenceler bütünü ya da çoğunluğun egemenliği değil, her şeyden önce bireylere ve topluluklara ait tasarımlara saygıdır; öyle ki, bu saygı kişisel özgürlüğün kesinleşmesiyle toplumsal, ulusal ya da dinsel bir toplulukla özdeşleşmeyi bağdaştırır. Demokrasi yalnızca

yasalara değil, daha çok bir siyasal kültüre dayanır. Özer ise farklı şekillerde yorumlanmakla birlikte, demokrasi kavramından; siyasal iktidarın kaynağının halkta olması, devlet yetkilerini kullananların halkın tercihlerine ve denetimine bağlı bulunmasının anlaşılması gerektiğini belirtmektedir (Özer, 1996: 72). Kışlalı da demokrasiyi, azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi biçiminde tanımlamaktadır (Kışlalı, 2003: 238). Bugüne kadar kullanılan farklı demokrasi tanımlarından şu şekilde örnekler verilebilir (Türküne, 2003: 188-189):

-Yoksulların ve yığınların yönetimi;

-İnsanların kendilerini, profesyonel politikacılara ve kamu görevlilerine ihtiyaç duymadan doğrudan ve sürekli olarak yönettikleri sistem;

-Hiyerarşi ve ayrıcalıklar yerine liyakat ve fırsat eşitliğine dayanan bir toplum modeli;

-Sosyal eşitsizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir refah ve yeniden dağıtım sistemi;

-Çoğunluğun yönetimi ilkesine dayanan bir karar alma sistemi;

-Çoğunluğun iktidarına sınırlamalar getirerek azınlıkların hak ve çıkarlarını koruyan sistem;

-İnsanların, siyasal hayata katılımına bakmaksızın çıkarlarına hizmet eden hükümet biçimi;

Demokraside egemenliğin gerçek sahibi “birey” ve nihayetinde bir devlet sınırları içinde yaşayan “halk”tır. Demokrasi, sadece yönetilenlerin yönetenleri belirlediği bir sistem değildir. Demokratik teoriye ilişkin olan ve genel kabul gören bir takım ilkeleri vardır:

-Kişi-Toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılımı;

-Azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması;

-Kişiye ait hak ve özgürlüklerin korunması;

-Toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliğinin sağlanması;

İlave olarak, adayların özgürce belirlendiği düzenli seçimler, evrensel insan haklarının tanınması, karşıt görüşlere sahip siyasal parti kurma özgürlüğü, yargının bağımsızlığı, düşünce ve basın özgürlüğü ilkeleri de eklenebilir.

Demokrasi, tüm otoriter rejimlere karşıdır. Eski çağlardan günümüze hep halkın değil, bir kişinin yönetimi ve egemenliği (monarşi, despotizm, tiranlık, imparatorluk, krallık, diktatörlük vs.) veya bir grubun ya da zümrenin yönetimi ve egemenliği (oligarşi, teokrazi, aristokrasi, plütokrasi, timokrasi vs.) söz konusu olmuştur. Eski antik çağlardan günümüze değin “güç” her zaman “güçlünün” elinde olmuştur. Eski Mısır Teokrasisi’nde tanrı kimliğindeki Firavun, halkın sesi olduğunu iddia etmiştir. Atina Şehir Devleti’nde köleler siyasal toplumdaki haklardan dışlanmış, sömürülmüş ve soyluların egemenliği (aristokrasi) söz konusu olmuştur. Tarih içerisinde kralların, sultanların, imparatorların ve diktatörlerin egemenliği var olmuştur. Oysa, demokrasi için, halkın gerçek iradesini temsil eden bir yönetimin iktidarda bulunması önemlidir.

Demokrasi, toplumdaki farklılığı ve çeşitliliği, siyasal hayata aktarmaya izin veren bir mekanizmadır; her derde deva olan ve sorunları çözen bir sistem değil, sorunların tartışılmasına ve çözülmesine yardımcı olan bir yöntemdir (Türk Demokrasi Vakfı [TDV] 1992: 9). Demokrasilerde bütün kişi ve kuruluşlar hukuk kurallarına bağlıdır ve hukuk herkesin ve her şeyin üstündedir. Bu özellik günümüzde “hukuk devleti” kavramıyla ifade edilmektedir.

Hukuk devleti, polis devletine karşılık bir uygulamadır; hukuk devletinin tersi polis devletidir. Buradaki “polis” kelimesi zabıta anlamında değil, Eski Yunan’daki Kent Devleti’nin ismi olan “polis”ten gelmektedir. Polis devleti, 17. ve 18. yüzyıllardaki vatandaşların bütün işine karışmak ve haklarını kısıtlamak yetkisine sahip olan mutlak hükümdarlıklar için kullanılmıştır. Daha sonra sınırsız yetkilerle donatılmış, devlet gücünün keyfiliğe kaydığı, vatandaşlarına hukuksal bir güven vermeyen, zorba rejimler için kullanılmaya başlanmıştır. Demokrasiyi klasik “Halk İktidarı” anlamından arındırıp, onun daha gerçekçi bir tanımını yapan Duverger; gerçek demokrasinin, daha mütevazı fakat daha gerçekçi bir şey olduğunu, bunun; her şeyden önce, devrim sonrası Fransa’sının 1793 Kurucu Meclisi’nde denildiği gibi “halk için ve halkın her kesimi için özgürlük” olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (Duverger, 1993: 538).

Bütün bu tanımlardan sonra demokrasi; yönetenlerin halka dayanan meşruluğu ve halk karşısındaki sorumluluğu, yönetilenlerin yöneticileri seçme, denetleme ve devlet yönetiminde görev alabilmeleri erki, hukukla düzenlenmiş çevre, haklar ve özgürlüklerden oluşan bir bütün olarak görülebilir.

Tarihçe:

Demokrasi kavramının Yunanca kökenli olmasından da tahmin edilebileceği gibi, tarihte ilk olarak “demokratik yönetim” anlayışını uygulayanlar M.Ö. 5. yüzyılda Yunanlılar olmuşlardır. Onlara göre demokrasinin olabilmesi için, kanunların herkes için aynı olması (İsonomia) site işlerine katılmada ve siyasal iktidara katılmada eşitlik (İsegoria ve İsokratia) olması gerekir (Sezen, 1994: 36). Yunan siyasal düşüncesinde demokrasiye yatkın ilk düşünce M.Ö. 700’lerde Hesiodos’la görülmüştür. Hesiodos, çalışma ve kol işçiliğini ayıp sayan aristokratik önyargılara karşı çıkmış ve çalışmayı yüceltmıştır. Hesiodos’tan bir yüzyıl sonra Solon, yazılı kanunlara bağlı, keyfi olmayan yönetim tarzını savunmuştur. Solon salt belirli bir sınıfın değil, tüm vatandaşların zeki ve temyiz gücüne sahip olduklarını iddia etmiştir. Bu anlayış da demokrasi açısından ileri bir adım olmaktadır (Şenel, 1968: 251-260). Demokrasi ile ilgili ilk yazılı kaynağa Herodotus’un (1973: 201-203) Herodot Tarihi’nde rastlanmıştır. Bu eserde demokrasi; halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin yaptıkları işlerden sorumlu olmaları olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca eserde, haksız bir şekilde İran tahtında oturan Mag’ları öldüren yedi Pers soylusunun, yönetim uygulamalarının nasıl olacağına ilişkin tartışmaları anlatılmaktadır.

Demokrasi çarpık, parçalı düzenin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir zaman sonra hemen hemen bütün sınıflar gittikçe zorbalaşan soylular sınıfına karşı birleşme eğilimi göstermişlerdir. Karmaşık ve çatışan bir toplum ancak kapsamı iyi belirlenmiş, sınırları iyi çizilmiş yasalarla ayakta tutulabilirdi ve bu dönemde Timuçin (1992: 87)’in de dediği gibi demokrasi inancıyla birlikte yazılı yasalar ihtiyacı söz konusu olmuştur.

Eski Yunan’da uygulanan demokrasiden bahsetmek gerekirse, özellikle Atina sitesinde uygulanan demokratik yönetimde iki önemli siyasal kurum söz konusuydu: Beşyüzler Meclisi ile Eglezya.

Beşyüzler Meclisi otuz yaşını bitirmiş olan ve halkın bir yıl için kur'a ile seçtiği yurttaşlardan kurulu, daha çok bir yürütme organı niteliğindedir. Eglezya yani Halk Meclisi ise yirmi yaşını doldurmuş olan tüm yurttaşlardan oluşuyordu. Halk Meclisi, sitenin Agora denilen alanında yılın her otuzbeş, otuzaltı gününde bir kez toplanır; savaş ilanı, barış akdi, iç ve dış politikanın belirlenmesi ve özellikle kanunların yapılması gibi temel egemenlik haklarını kullanırdı. Yasama meclisi niteliğindedir. Halk egemenlik hakkını temsilciler yolu ile değil, bizzat kendisi kullandığı için de temsili bir demokrasi değil, doğrudan demokrasi niteliğini taşıyordu Ne var ki, Atina demokrasisinin günümüzdeki demokrasilerden farklı bir yanı vardı, gerçekte bir azınlığın demokrasisi idi. Çünkü halkın ancak belli bir bölümü demokratik haklardan yararlanabiliyordu. “Metek” denilen yabancılar ile köleler ve kadınlar bu haklardan yararlanamıyorlardı ama halkın çoğu da bunlardan oluşmaktaydı (Tanilli, 1992: 22- 23).

İnsanı, “düşünen bir varlık” olarak ele alan ilk düşünce akımı Eski Yunan’da ortaya çıkmıştır. Eski Yunan’da kişi, herhangi bir tanrısal ilişkinin dışında, bağımsız ve akli (ratio) olan bir birey olarak ele alınmıştır. Kurulan veya kurulması düşünülen siyasal ve sosyal düzenler, tanrısal değildir. Yunan düşüncesi bu bakımdan önemlidir. Bununla birlikte Eski Yunan’ın demokrasi anlayışı ve uygulanışı, günümüz anlayışına ve uygulanışına pek benzememektedir. Ancak Yunan siyasal düşüncesi konuyu ele alış ve yönetimde “insan”a verdiği yer ve değer açısından günümüz siyasal düşüncesine ışık tutacak niteliktedir (Ateş, 1994: 34). Yunan demokrasisi sonrasında demokrasi uzun süre gündemden düşmüştür. Roma yönetimi ise demokrasiden ziyade otokratik bir sistem ve aristokrasi rejimi olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda Yunan demokrasisi günümüz elitçi teorilere ilham veren bir nitelik arz etmektedir (Yılmaz, 2000: 62).

Eski Yunan’dan çağdaş demokrasi anlayışına ulaşılması sürecinde; Ortaçağ’da, sınırlı da olsa bazı gelişmeler gözlenmiştir. Ortaçağ’ın feodal, sosyal ve ekonomik yapısı, sanayi devrimini hazırladığı gibi; düşünsel ortamı da, Rönesans ve Reform hareketlerinin getirdiği özgür düşünce ortamı sağlamıştır. Feodal düzene karşı halk tabakalarının yükselen sesi ise, demokratik sürecin toplumsal tabanını oluşturmuştur. Ticaretin gelişmesiyle birlikte yükselen orta sınıflar, yönetimde söz sahibi olma taleplerini ortaya koymaya başlamıştır. “Kararların alınmasına katılma hakkı verilmeyenler, bu kararlara uymak zorunda değildir” görüşü güç kazanmaya başlamıştır; bu da gösteriyor ki, sosyal şartlar sağlandığı takdirde tepkide bulunma, imtiyazlara karşı bir protesto şeklini

almaktadır. Modern demokrasinin tohumu da Ortaçağda tartışılan bu görüşün içinde saklıdır (Laski, 1962: 20).

Ortaçağ'da demokrasi süreci açısından ilk önemli tarihsel adım 1215 yılında, İngiltere'de "Magna Carta Libertatum" (Büyük Özgürlük Fermanı) ile atılmıştır. İngiliz kralı John Lackland (Yurtsuz John) ve kralın tabiyetindeki İngiliz Bey'leri (Barons) arasında Runnymede¹ çayırında, kaleme alınan ve mühürlenmiş bu antlaşma gereğince İngiliz kralı John, kişisel nedenlerle Bey'lerinin mal ve mülklerine el uzatmayacağına söz vermiştir. Magna Carta'yı oluşturan 63 madde, İngiliz feodal toplumunun çeşitli sınıf, katman ve kurumlarının geleneksel olarak sahip oldukları hak ve özgürlükleri güvenceye bağlamıştır. Bu sınıflar içinde en önemlisi baronlardır. Baronların yanı sıra hakları korunan diğer bir önemli toplumsal sınıf, özgür köylülerdir. Hiçbir insanın yürürlükteki kanunlara başvurulmaksızın; tutuklanamayacağı, hapsedilemeyeceği, mülkünün elinden alınamayacağı, sürülemeyeceği ve herhangi bir şekilde yok edilemeyeceği bu fermanla belirtilmiştir. Ayrıca, geleneksel uyruk hakları da anımsatılıp açıkça tanınmıştır. Kilise'nin tam özerk olmasını sağlayan temel ayrıcalıklar burada yinelenmiştir (Eroğul,2000: 38-39). Bu ferman, birey hak ve özgürlükleri ile adalet anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Rönesans ve Reform hareketleriyle Yeniçağ'da mutlak monarşi anlayışı gittikçe zemin kaybederken, demokrasinin nüvesi niteliğindeki fikirler toplumsal tabakalarda filizlenmeye, sosyal gelişmenin sözcüsü ve liderleri konumunda olan filozoflar tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle reform hareketleri sonucunda ortaya çıkan Protestanlık mezhebi ve bu mezhebe inanan toplumda kapitalist ve iktisadi büyüme büyük gelişme fırsatını bulmuş ve varlığı demokratik bir devlet için gerekli olan "şehirli sınıfı"nı yaratmıştır. Protestanlığın özellikle bireysel sorumluluk üzerinde oldukça teşvik edici rolü sayesinde, özellikle şehirli sınıf ile monarşinin zıtlaşmasına neden olmuş, demokrasinin korunması ve tutucu tabakalarda kabul edilmesine yol açmıştır (Lipset, 1986: 54).

Magna Carta'dan sonra 1295 yılında 1. Edward tarafından parlamento² toplanmış, görece olarak daha geniş bir temsile dayandığı için "örnek" diye nitelendirilmiş ve bu kurum artık İngiliz devlet yapısının ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir (Eroğul, 2000: 40).

¹ İngiltere'de, Londra yakınlarında, Thames nehri kenarında bulunan bir kasabadır.

² Parlatentonun genel yapı bakımından bugünkü görünümünü elde etmesi 14. yüzyılda olmuştur.

Sonraki dönemlerde, Ortaçağ'da ve Yeniçağ'da demokrasinin gelişimi açısından birkaç önemli olay olsa da bunlar dünya çapında önemli bir etki yaratmamışlardır. Bu olaylardan birincisi İngiliz Parlamentosu'nun 1628 yılında yayınladığı Haklar Bildirisi (Petition of Rights) belgesidir. 1628 tarihli Haklar Bildirisi, Kral I. Charles'ın parlamentoya danışmadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etmesi ve bunu finanse etmek için vergileri artırması üzerine gerçekleşmiştir. Bildiride kralın yetkileri sınırlandırılmış; bunun üzerine kral da parlamentoyu dağıtmıştır. Ancak vergi izni alabilmek için 1640'ta parlamentoyu tekrar toplantıya çağırmak zorunda kalmıştır.³ İkincisi ise, Habeas Corpus Yasası'dır. (Habeas Corpus Act) Kişi özgürlüklerinin çiğnenmesini önlemek için tutuklanmaların yasallığını, yargı kararına bağlamıştır. Temel olarak, yargıç tarafından çıkarılan çağrılara (celp), tutukluların belli bir yere nakli ya da belli bir yerde bulundurulması ile ilgili yargı emirlerine tüm bürokrat ve soyluların uymasını, aksi halde cezalandırılmasını yasal hale getirmiştir. Yine yasa; başvuruların haksız yere reddedilmesini, adam kayrılmasını ve haksız yere davaların düşürülmesini ya da davaların haksız yere ertelenmesini kanun dışı saymıştır. Ayrıca haksız uygulama nedeniyle zarara uğrayan tarafların şikâyetinin suçluluk duyurusu için yeterli olacağı, suçun tekrarı halinde suçluların cezalandırılacağı belirtilmiştir. Üçüncüsü ise yine İngiliz Parlamentosu'nun 1689'da yayınladığı egemenliğin artık parlamentonun eline geçtiğini bildiren Haklar Yasası'dır. (Bill of Rights) Bu yasada; parlamentonun sık sık toplanacağı, seçimlerinin serbest olacağı, tam bir söz özgürlüğüne sahip olacağı, kabul edilen yasaların kral dâhil herkesi bağlayacağı ve izinsiz vergi toplanamayacağı belirtilmiştir (Göze, 1987:449-452).

Demokrasi açısından tarihsel dönüm noktaları, eski dönemden yeni döneme kesin bir geçişi ortaya koyan, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız Devrimi olmuştur. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ve Fransız Devrimi'nin insan hakları, özgürlük ve eşitlik anlayışı, demokrasi anlayışının gelişmesinde kilometre taşı teşkil etmiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayımlanmasına kadar giden sebepler zinciri Yedi Yıl Savaşlarından dünyanın en büyük sömürge ve deniz devleti çıkararak, sömürge imparatorluğuna bir çeki düzen vermek, bağlarını güçlendirmek isteyen ve vergi yükünü hafifletmek isteyen İngiltere'nin savaşın giderlerini kolonileriyle paylaşmak istemesiyle başlamıştır. Yeni vergiler şeklinde ortaya çıkan baskı, 13 koloniyi huzursuzluk ve direnişe

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Janko Musulin, (1983). Hürriyet Bildirgeleri-Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, Çev: Necmi Zeka, İstanbul: Belge Yayınları.

itmiştir. 1774'te başlayan Amerikan bağımsızlık hareketi, Yedi Yıl Savaşları'ndan yenik çıkan Fransa'nın da yardımıyla, 1776 yılında resmen bağımsızlık ilanıyla sonuçlanmıştır. İngiltere, George Washington komutasında savaşan kolonilerle başa çıkamayacağını anlayınca, 1782 yılında ABD'nin bağımsızlığını tanımıştır (Sander, 1995: 116). Bildirinin hazırlanması görevi Philadelphia'da toplanan Kongre tarafından 7 Haziran 1776'da John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'un denetimindeki bir kurula verilmiş, kurulun hazırlayıp Jefferson'un kaleme aldığı belge 4 Temmuz 1776'da kabul edilmiştir.⁴ Bildirgede; bütün insanların özgür doğduğu ve özgür yaşadığı, devletin ancak bu özgürlükleri korumak ve bunlardan herkesin eşit derecede yararlanmasını sağlamak için var olduğu, bu özgürlüklere dokunan devletin kendi varlık nedenini yitireceği, böyle bir devlete karşı ayaklanmanın hem bir hak, hem de bir ödev olduğu vurgulanmış, ayrıca İngiltere hükümetinin, Amerikalıların özgürlüklerini çiğneyerek onları kendisine bağlayan temel sözleşmeyi bozduğu ve bu suretle serbest kalan Amerikan halkının yeni bir hükümet kurmaya karar verdiği belirtilmiştir.

Amerikan Devrimi gerçekten önemli sonuçlar doğurmuş bir olaydır. Fransa, Yedi Yıl Savaşları'nın öcünü almak amacıyla Amerikan bağımsızlık mücadelesine yardım ederken büyük ekonomik yük altına girmiştir. Bunun doğurduğu ekonomik sıkıntı 1789 Fransız Devrimi'nin en önemli nedenlerinden biridir. 18. yüzyılda Fransa'da yetişen filozoflar, düşünceleri ve eserleriyle devrimin gerçekleşmesi yönünde Fransız halkını etkilemişlerdir. Bu aydınlar içinde etkili olanları, Montesquie, Voltaire, Diderot ve Jean Jaques Rousseau'dur. Montesquie "İran Mektupları" adlı eserinde, bir İranlının ağzından Fransa'daki devlet rejimini, memleket yönetimini, sosyal durumu eleştirerek, hükümetin uygulamalarını ve soyluların yaşayışlarını halka göstermeye çalışmıştır. "Kanunların Ruhu Üzerine" adlı eserinde, devlet rejimlerini inceleyerek, en iyi devlet rejiminin, kanunları yapan kuvvetle, yürütme kuvvetlerinin birbirlerinden ayrıldıkları rejimler olduğu fikrine ulaşmıştır. Voltaire, felsefe, tarih, edebiyat, sosyoloji, din alanlarında eserler yazmış, eserlerinde özgürlük ve vicdan özgürlüğü üzerinde durarak, genellikle kilise ve papazları eleştirmiştir. Diderot, Fransa'nın en büyük ansiklopedistlerindedir. Fransızları kültür yoluyla yükseltmeye çalışmış, devlet yönetimini eleştirerek, rejimin değişmesi gerektiğini söylemiştir. Jean Jaques Rousseau ise düşünceleriyle Fransız halkını en çok etkileyen düşünürdür. "Toplumsal Sözleşme" (Contract Social) adlı eserinde, insanın hür

⁴ Söz konusu Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Virginia İnsan Hakları Bildirisi olarak da anılır.

doğduğunu, fakat her yerde, zincire vurulmuş bulunduğunu, hakları çiğnenen insanların, bu haklarını geri almaları için, ihtilalin meşru bir araç olduğunu, hükmetme hakkının yalnız millette bulunması gerektiğini söylemiştir.

Rousseau, Avrupa'nın edebiyat sahnesinde belirmeden önce, mevcut düzenin eleştiricileri, halkı reform tasarıları içine alacak şekilde ilgi yörüngelerini yavaşça genişletiyorlardı. Fakat "halk" denilince öncelikle zengin ve saygıdeğer tüccarlar, hukukçular ve aydınlardan oluşan seçkin Üçüncü Tabaka anlaşılıyordu. Rousseau, halktan gelen ilk modern siyaset yazarıydı ve halkı; adı anılmayan, karanlıkta kalmış küçük burjuvazinin, yoksul zanaatkârların ve işçilerin, küçük çiftçilerin, mevcut düzen içinde yeri olmayan, ümidi olmayan köksüz ve istikrarsızların yığını olarak görmüştür. Rousseau'nun, toprağın feodal aristokratlardan alınıp topraksız halka dağıtılmasını savunması da onun görüşlerinin benimsenmesinde ve kitlelerin ihtilale sürüklenmesinde etkili olmuş, bunlara ek olarak fikirlerini kendisi kadar hararetle savunan ve halka mal etmeye çalışan; Marat, Robespierre, Saint-Just gibi ateşli devrimcilerin de yetişmesini sağlamıştır. Böylece Rousseau, ihtilalcileri yetiştiren bir düşünür olarak da görülmektedir (Ebenstein, 2001: 201). Mali zorluklardan ve vergilerin ağırlığından bunalan halk, 14 Temmuz 1789'da ayaklanarak despotizmin simgesi haline gelen Bastille hapisanesini yakıp yıkmış; sonrasında oluşturulan ve toplanan Kurucu Meclis, ABD'deki çizgiyi izleyerek "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi"ni yayınlamıştır. Bu bildiri; özgürlük, yasalar önünde eşitlik, herkese memur olabilme hakkı, söz ve basın özgürlüğü, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve vergilerin toplumda dengeli bir biçimde dağıtılması gibi temel hak ve özgürlükleri içermektedir. Kurucu Meclis, sonra ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir anayasa hazırlayarak, kralın yetkilerini sınırlandırmış ve siyasal iktidarı, halkın seçeceği bir parlamento ile kral arasında paylaşmıştır. Eylül 1791'de anayasanın yürürlüğe girmesiyle Kurucu Meclis kendini feshetmiştir.

Bildiri, 1789'daki Fransız vatandaşlarının haklarını açıklamakla yetinmeyip, tüm devirlerin ve tüm ülkelerin insanlarını göz önünde tutmasıyla "evrensel"; salt ilkeler ortaya koyduğu, bunların nasıl gerçekleşeceği konusunda bir şey getirmediği için "soyut"; sosyal ve siyasal yaşamın tüm kötülüklerinin tek nedeni olarak insan haklarının unutulmasını, bunlara gereken saygının gösterilmemesini öne sürmesi itibarıyla de "iyimserdir" (Akın, 1968: 36). 1789 İhtilali ile toplumların siyasal düzeni yıkılmaya başlamış, hükümdarın sınırsız otoritesine karşı, kişinin varlığı ve bu varlığın insan olmak haysiyeti dolayısıyla

sahip olunduğu temel hak ve hürriyetler sınırlayıcı bir unsur olarak çıkmıştır. Siyasal düzen hükümdarın otoritesiyle kişinin insanca yaşama ilkesi arasında kurulan bir dengeye dayandırılmak istenmiştir. Fransız ihtilalcileri 18 Ağustos 1789'da yayınladıkları ve Avrupa'da insanların ilk defa duyduğu ve gördüğü bir şey olan “İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi” ile bu dengeyi açıkça ilan etmişlerdir (Armaoğlu, 2007: 5-8).

19. yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar olan dönemde bir yandan imparatorluklar çözülüp ulus devletler kurulurken, diğer taraftan ideolojiler gelişmiş ve ideoloji tartışmaları başlamıştır. Anti-demokratik ideolojiler, bazı ülkelerde iktidara gelmiştir.⁵ Avrupa'da ve Dünya'da demokrasi mücadelesi, aynı zamanda bir insan hakları mücadelesi halini almıştır. İnsan hakları kavramı, en basit ve en temel tanımıyla insanın sadece ve sadece insan olarak doğmuş olmasından dolayı sahip olduğu hakları ifade etmektedir. İnsan hakları, her insanla ilgili bazı ihtiyaçları dile getirirler. Bu ihtiyaçlar, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkmaktadır (Kuçuradi, 1996: 49).

Dünya Savaşları'ndan sonra insan hakları ve dolayısıyla demokrasi konusunda en önemli girişim Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'de kabul ettiği “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” ile gerçekleşmiştir. İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu bildiriye her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye çalışmış, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin etkisi altındaki başka ülkelerin halklarının da dünyaca etkin olarak tanınmasını sağlamaya yönelik tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirlemiştir.

Bu bildiri o tarihte düşünölen insan hakları anlayışını büyük oranda içermekteydi ve uluslararası insan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bildiride tüm haklar ve uluslar için geçerli insan haklarıyla ilgili ortak ölçütler getirilmiş, bireysel haklar yanında örgütsel, ekonomik ve kültürel haklar da kabul edilmiştir. Bildiri, hukuksal açıdan bağlayıcı olmasa da, etik yönden tüm uluslar için bağlayıcı ve yol gösterici niteliktedir, insan haklarıyla ilgili yapılan tüm çalışmalara ve daha sonraki anayasalara esin kaynağı olmuştur.

⁵ Örneğin, totaliter rejimler, Çarlık Rusya'sında 1917'de, Almanya'da 1933'te, İtalya'da 1936'da iktidara gelmiştir.

İlkçağlardan günümüze bu şekilde bir gelişme gösteren demokrasi, sadece bir yaşam biçimi veya bir ideoloji, çağdaş dünyanın hâkim siyasi doktrini olmuştur. Demokrasi, liberalizmin⁶ siyasi boyutunun nasıl olması gerektiğini tespit eden ve gösteren bir yöntem biçimidir. Demokrasinin teorik temeli veya ilham kaynağı esasen liberalizmdir. Demokrasi denilince ilk algılanan liberal demokrasidir.

1.2. Demokrasinin Uygulanış Biçimleri

Tarihi seyir içinde demokrasi farklı şekillerde uygulanmıştır. Artık ilk uygulanış olarak eski Yunan sitelerinde gördüğümüz şekilden günümüzde söz etmenin imkânı yoktur. Tarihi gelişim içinde farklı ülkelerde, farklı kültürlerde uygulanan şekillerini aşağıdaki gibi sınıflamak ve açıklamak mümkündür. Bu sınıflamalarda halk, hâkimiyet hakkını çeşitli şekillerde kullanabilir.

1.2.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi ya da saf demokrasi sistemi, kanunların yapılması ve kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alınmasını ifade eder. Bu sistemde temsil ve yasama meclisi yoktur. Seçme hakkı olan yurttaşların tümü toplanarak birlikte karar verirler. Yurttaşlar arasında tam bir eşitlik vardır ve eşitlik tam olarak gerçekleşmektedir. Çünkü yöneten ve yönetilen farklılığı ortadan kalkmaktadır. Yalnızca kanunların yapılması değil, yargılama ve yürütme işleri de halka aittir (Sezen, 1994: 37).

Bu yönetim modelinde halk, doğrudan doğruya ve sürekli olarak her türlü kararlara katılır. Bunun sınırlı da olsa ilk örnekleri, Antik Yunan'da ve özellikle Atina sitesinde görülmüştür. Günümüz çok nüfuslu ve karmaşık yapıli toplumlarında doğrudan demokrasi yönetim modelini uygulayabilmek hemen hemen mümkün değildir; çünkü bu modelde toplum sürekli karar organı olacak, yani uygulanacak tüm kararlar kendisi alacak, aldığı kararları uygulayacak olan sınırlı bir yönetici kesimini de sınırlı bir süre için yine kendisi seçecek ve bu seçtiği yönetici kesimini istediği zamanda değiştirebilecektir.

Bu model belki on, on beş bin nüfuslu kültür düzeyi yüksek, demokrasi ve siyasi kültür düzeyi çok gelişmiş küçük toplumlarda ya da devletlerde uygulanabilir. Günümüzde İsviçre'nin bazı kantonlarında doğrudan demokrasinin bazı ölçütleri uygulanmaktadır (Öztekin, 2003: 65).

⁶ Liberalizm; kelime anlamı olarak, devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilerde önceliğin bireyin hak ve özgürlüklerinde olması gerektiğini savunan iktisadi ve siyasal düşünce akımı olarak tarif edilir.

1.2.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı-doğrudan demokrasi; temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin uzlaştırılmasından doğmuştur. Yarı-doğrudan demokraside, doğrudan demokrasi kurumlarının yanına temsili demokrasinin kurumları da katılmıştır. Halk, temsilcileri seçer ve böylece parlâmento oluşur. Yasalar parlâmento tarafından yapılır. Ancak önemli konularda kararlar bizzat seçmenler tarafından alınır. İnsanlar; halk onayı, referandum, veto ve kanun teklif etme yollarıyla egemenliğin kullanılmasına doğrudan katılır (Sezen, 1994: 38). Temsili demokraside halk, seçtiği yöneticileri istediği zaman ve istediği gibi denetleyip kontrol edememektedir. En azından bu yolla denetim ve kontrol yolları olarak belirlenmiştir (Öztekin, 2003: 66). Referandum, veto, kanun teklif etme hakları, anayasal ve yasal kurallar olarak konmuştur.

Referandum: Referandum temsili demokrasi modelinin en temel uygulanma yollarından birisidir. Referandum, halkın seçtiği yöneticilerin çıkardığı yasaların ya da getirilen kuralların toplumca benimsenip benimsenmediğinin belirlenmesi için halkın onayına başvurma yöntemidir. Bu da, özgür ortamlarda, dürüst ve eşit koşullarda yapılmalıdır.

Veto: Veto, yönetenler ya da siyasi iktidarlarca alınan kararların uygulanmasına karşın halka verilmiş bir çeşit reddetme hakkıdır. Bu da, çıkarılan bir yasaya veya siyasal karara belirli sayıdaki vatandaşların imzalarıyla itiraz ederek, çıkarılan yasa ya da alınan kararın gereçsiz sayılması ya da iptal edilmesi şeklinde gerçekleşir.

Kanun Teklif Hakkı: Bu uygulama, halkın belirli sayıda imzalarıyla yasama organlarına (meclislere) belirli konularda yasa teklifinde bulunabilmesidir. Bu tip teklif hakkı İsviçre'nin bazı eyaletlerinde vatandaşlara tanınmıştır (Öztekin, 2003: 66).

1.2.3. Yarı Temsili Demokrasi

Yarı temsili demokrasi, temsili demokrasi ile yarı doğrudan demokrasi arasında bir yönetim biçimidir. Yarı temsili demokraside halk, yasama işlemlerine katılamaz. Yarı temsili demokraside halk, parlamentonun feshi ve erken seçim, temsilcilerin azledilmesi, dilekçe verme, danışma referandumu ve politik grevle yasama organını etkileyerek yasal düzenlemelerde etkinliğini gösterirse de doğrudan yasama işinin içinde değildir (Sezen, 1994: 38).

1.2.4. Temsili Demokrasi

Bu uygulama biçimi, demokrasinin, günümüzde tatbik edilen şeklidir. Halk, seçtiği mümessilleri vasıtasıyla iradesini açıklar. Bu çeşit demokraside halk, hâkimiyetin sahibidir. Fakat yönetme fonksiyonunu bizzat icra etmez. Temsili demokraside, halkın sahip olduğu bütün hakları onun adına, temsilcileri kullanmaktadır (Kahveci, 1994: 10-11).

Duverger (1986: 17), temsili demokrasinin doğuşunu şöyle açıklamaktadır. 18. yüzyıldan önce Amerikan ve Fransız devrimleri, İngiliz geleneğinin çabalarını sürdürerek büyük ülkelerde uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi oluşturdular. Yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılmadıklarından, aralarında temsilciler seçerek ulusal meclise göndermeleri temsili demokrasiyi meydana getirmiştir.

Bu sistemde egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir. Klasik teoriye göre, temsili demokrasi, egemenliğin, sahibi olan milletin bunun kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim biçimidir. Temsili demokrasi, millet egemenliği anlayışına dayanır. Temsilciler kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil ederler. Bu anlayışta vekâlet her milletvekiline bireysel olarak değil, bütün olarak milletin kendisini temsil etmesini sağlamak için oluşturduğu organa yani parlamentoya verilmiştir (Sezen, 1994: 39). Parlamentoda yer alan milletvekillerinin dâhil olduğu siyasi partiler aracılığıyla bu işlem yürütülmektedir.

1.3. Demokrasinin Özellikleri

Demokrasinin, sadece yönetim kaynaklarına ulaşmayı amaçlayan rekabeti içerdiğini düşünmek yanıltıcıdır. Karmaşık toplumlarda demokrasi, bireylere ve toplumsal gruplara kendilerini güçlendirme ve oldukları veya olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağını veren koşulların varlığını gerektirmektedir. Yani, toplumlarda demokrasi, bireysel ve kollektif anlamlandırma süreçlerinin kabul edilmesini ve özerkliğini gerektirmektedir (Melucci, 1993: 281). Demokrasi, aydınlanmanın ve modernliğin temel değerlerini içselleştiren, halkın genel idaresine göre kurulan ve işleyen siyasal bir mekanizma, rejimdir.

Demokrasi, sadece bir mekanizma değildir. Demokrasi aynı zamanda bir takım temel prensiplerin de adıdır. Bu prensipler özgürlük, eşitlik, adalet, dayanışmadır. Bunların içinden özgürlük kavramına ise özel bir önem atfedilmektedir. Her demokrasi bu dört temel değere sahip olmak zorundadır (Lanquth, 1997: 16-17):

1. Seçme ve seçilme hürriyeti.
2. Fikir ve söz hürriyeti.
3. Sendika kurma hürriyeti.
4. Baskı grupları oluşturma hürriyeti.

Bunların yanında, yürütmenin yasalara uygunluğu ve yargının bağımsızlığı da aynı derecede önemlidir.

Demokrasi, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, her şeyden önce, insan haklarını temel alan bir özgürlükler rejimidir. Bunun kadar önemli ilkeleri; katılım, eşitlik, çoğulculuk, düşünce ve tartışmaya açıklık, diyalog ve uzlaşma, azınlığa saygılı çoğunluk yönetimi, hukukun üstünlüğü, bağımsız yargı, genel oy ve serbest seçimdir (Özüerman, 1995: 68).

Demokrasilerde en ayırt edici unsur vatandaşlardır. Her rejimde yönetenler ve bir kamusal alan vardır, ama yalnızca demokrasilerde vatandaş kavramı bir rejimin demokratik olup olmadığını belirler. Tarihsel olarak, gelişimini tamamlamış veya tamamlamakta olan demokrasilerin çoğunda yaş, cinsiyet, sınıf, ırk, okuryazarlık, mülkiyet vergi ödeme gibi kriterlere dayanılarak vatandaşlık hakkı önemli sınırlara tabi tutulmuş, toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı seçme seçilme hakkına sahip olmuştur. Uzun uğraşlardan sonra, bunlar bazen kanlı iç ayaklanmalara ve uluslararası savaşlara neden olmuştur. Ve bu sınırlamaların çoğu kaldırılarak seçme ve seçilme konusundaki kriterler tamamen standart hale getirilmiştir (Schmitter ve Karl 1993: 5).

Demokrasi, “farklılıkların birlikte yaşaması” biçimidir. Çoğulculuk, sayıdan çok farklılıktan kaynaklanır. Bu nedenle de, çok partinin varlığı, gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Demokrasinin amacı, farklılıkları yok etmek değil, uzlaştırmaktır. Demokrasi, zıtların bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Kısaca demokrasi, bir denge ve uzlaşma rejimidir (Kışlalı, 1995: 204).

Bütün rejimler gibi demokrasilerde, yöneticilerin yani özel otoriteye sahip olan ve başkalarına meşru emirler verebilen kimselerin varlığına dayanır. Demokratik yönetimleri demokratik olmayanlardan ayıran nokta, göreve nasıl geleceklerini belirleyen genel kurallar ve onların hareketlerinden sorumlu tutan uygulamalardır (Kuzu, 1992: 340).

Demokrasinin en temel özelliği, dışarıdan ithal veya empoze ile değil, bizzat bireylerce benimsenerek yaşam bulması ve gelişebilmesidir. Demokrasiyi benimsemek için

büyük riskleri göze almak gerekmez. Yalnızca ilkelerinin bir yaşam biçimi olarak toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunca özümlemesi ve sıradan davranış biçimleri durumuna gelmesi yeterlidir (Aydın, 1997: 171).

1.4. Demokrasi Sınıflandırması/Modelleri/kuramları

Günümüzde yaygın olarak uygulama alanı bulan temsili demokrasi önemli eleştirilerle karşılaşmış, artık insanları tatmin etmemeye başlamıştır. Kelimenin başına getirilen nitelendirmelerle yeni demokrasi biçimleri aranmaktadır. Bugün temsili demokrasi profesyonelleşmiş parti kadrolarınca yürütülmekte, bu ise halkı politikadan uzaklaştırmaktadır. Sistem işleyişi içinde halkın hesap sorma olanağının ortadan kalkmış olması, siyasetin kendi iç ilişkilerinin ve halka yaklaşımının patronaj ilişkisi biçimi kazanmasını kolaylaştırmaktadır. Böyle ilişkiler içerisinde sürdürülen bir demokrasi pratiği halkı siyasete karşı ilgisizleştirmekte, seçimlerde sandıklara gidenlerin sayısı gün geçtikçe düşmektedir (Tekeli, 2001: 126-127).

Demokrasi kuramları genel olarak, yurttaş tipolojisi kurgulama ve bunu normatif kılma açısından birbirine benzemektedirler. Bir diğer ortak nokta, yukarıda da belirttiğimiz gibi tümünün, liberal temsili demokratik modelin eleştirisi üzerine inşa edilmiş olmalarıdır. Öncelikli hedefleri liberal temsili model içindeki kurumların ve unsurların tanımlarının, hem kendi içlerindeki hem de birbirleri arasındaki ilişkilerin yeniden kurgulanmasıdır. “Demokrasi Kuramı” konusunda kavramsal çerçeveyi çizdikten sonra kuramların tanıtımına geçilebilir.

1.4.1. Klasik Demokrasi/Siyasal Demokrasi

Bu demokrasi tipi Batı Avrupa ülkelerinde gelişmiş ve olgunlaşmış demokrasiyi temsil etmektedir. Bu tip demokrasi şöyle doğmuştur. Avrupada feodalitenin yıkılıp, merkezi krallıkların kurulmasından sonra, krallıkların güçlenmesi, “aristokrasi-burjuvazi” çekişmesine yol açmıştır. Bu deneme ilk defa İngiltere’de başlamıştır. Burjuvazi, krallık otoritesini sınırlamaya kalkmış ve neticede “Milli Egemenlik” teorisi ortaya atılmıştır. Bu şekilde devlete ait her türlü egemenliğin millete ait olduğu savunularak demokrasi sistemi kurulmuştur (Kuzu, 1992: 337).

Günümüzün demokrasi anlayışı bir bakıma parlamenter düzenle özdeş sayılmaktadır. Parlamenter düzenin temelini, seçime dayanan ve temsil niteliği olan parlamentoya karşı sorumlu bir hükümetin bulunması oluşturmaktadır (Şaylan, 1971: 37).

Klasik demokrasi, tarihsel olarak ilk ortaya çıkan demokrasi türü olup demokrasinin klasikleşmiş biçimidir. Klasik demokrasi ulus-devlet esasına ulaşmış, varmış toplumlarda ortaya çıkmıştır. Klasik demokrasi Hıristiyan felsefesinin etkisinde Hristiyan ülkelerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Klasik demokrasi çağa göre ileri sayılabilecek belli bir kültür düzeyine ulaşmış ülkelerde doğmuştur (Çam, 2002: 390).

Klasik demokrasinin ilk ve en temel ilkesi, insan hak ve özgürlüklerine bağlılıktır. Bu ilkenin kaynaklandığı anlayış, insanın salt insan olarak bazı dokunulmaz ve aktarılmaz haklara sahip olduğudur.

Klasik demokrasinin ikinci özelliği ilkinin bağı olarak formüle edilmiş olan eşitlik ilkesidir. Bu anlamda eşitlik, toplumda hiçbir kişi, aile ya da gruba ayrıcalık tanınmayacağı anlayışını içermektedir.

Klasik demokrasinin işleyişine ilişkin temel ilkeler, seçim ve temsildir. Bir diğeri de çok partili bir siyasal rejim olarak belirlemiştir (Sencer, 1986: 25-26).

Savcı (1976: 61), siyasal demokrasinin doğuşunu “bireyin yaşam, özgürlük, mülkiyet, eşitlik, güvence gibi gereksinme ihtiyaçlarını, mutlakiyet devletine karşı koruma savaşından doğmuştur” diyerek açıklamaktadır. Kişinin bu özgürlüklerini ve mülkiyetini en iyi koruma yolu da, burjuvazinin iktidar olması suretiyle gerçekleşebileceğinden siyasal demokrasi, aslında, işte bu burjuvazi hükümetini ve devletini kurması sürecinin adıdır.

Huntington (1955: 25), siyasal demokrasinin, seçimlerin yarışmacılık derecesi, oy verme şartları, seçime katılma, iktidarın el değiştirmesi, basın ve ifade hürriyeti gibi kriterlere göre, nispeten kolayca ölçülebileceği görüşündedir. İlder Turan da siyasal demokrasiye başarılı bir geçiş yapılabilmesi için bazı koşulların yerine getirilmiş olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlar (Turan, 1955: 441-443):

- 1) Siyasal rekabete dayalı bir siyasal sisteme geçiş için ulusal bir toplum olma duygusunun ve ulusal düzeyde bir siyasal yaşamın varlığının zorunluluğu.
- 2) Siyasetin toplumsal yaşamın görece özerk bir eylem alanı olarak görülmemesi de, siyasal demokrasinin işlerlik kazanmasına engel olabilir.
- 3) Siyasal demokrasinin işlemesi, tartışma ve uzlaşmaya bağlı olduğuna göre, uzlaşmaya elverişli olmayan konuların siyaset dışına çıkarılması zorunlu görülmektedir.

- 4) Son olarak, laikleşme, siyasal demokrasinin işlerliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Siyasi demokrasinin hatası, hürriyetin kullanılması için gereken maddi şartları kabul etmemesi ve iktisadi kuvvetlerin hâkimiyeti üzerine bir şal örtüp onları görmezlikten gelmesidir. Sosyal demokrasi bu iki kusuru düzeltmeye yöneldiği nispette siyasi demokrasinin bir hürriyet rejimine doğru olan gayretini çabuklaştırır (Aydın, 1997: 43).

1.4.2. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, sanayi devriminin ve onun ortaya çıkardığı güçlü bir işçi sınıfının etkisiyle oluşmuştur. Eğer işçi sınıfı olmasaydı, siyasal demokrasi, ekonomik bakımdan güçlü sınıfların gereksinimlerine yanıt veren bir azınlık demokrasisi, bir tekelci demokrasi olarak kalacaktı (Kışlalı, 1995: 216).

Sosyal demokrasi için verilen tanımlamada “Marksist öğretilerden esinlenmesine, işçi hareketine dayanmasına rağmen, sosyalizme ulaşmayı evrimsel bir sürece yayan, demokrasi ve parlamenterizmi benimseyen, barışçılığı ön plana çıkarıp şiddeti reddeden, toplumun temelde işçiler olmak üzere geniş kesimlerine yönelik eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda refah ve hizmet götürülmesini savunan siyasal düşünce” (Kızılçelik ve Erdem, 1996: 489) olarak ifade edilmektedir.

Sosyal demokrasi, çok farklı bir temele dayanır. Sosyal demokrasi özgürlüğü egemen kılmaktan çok, eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlar. Önemli olan, bazı kişilerin ekonomik yönden başka kişilere yük olmasına, insanın insanı sömürmesine son vermektir.

Siyasal ve sosyal demokrasi özleri bakımından karşıt değil aksine birbirlerini tamamlar. Bu nedenle gerçek demokrasinin ancak siyasal demokrasiyle sosyal demokrasinin birleşmesi sonucu oluşabileceği düşünülebilir. Demokrasinin temel amacı, toplum yaşamında her insana mümkün olduğu kadar geniş bir özgürlük sağlamaktır. Siyasal demokrasinin yanlışı, özgürlüğün kullanılması için gerekli maddi koşulları tanımaması (Amerikalı işsiz bir işçinin özgürlüğünün ne olabileceğini anlamıyorum) ve ekonomik güçlerin egemenliği üzerine şal örtmesidir (Duverger, 1986: 19-20).

1.4.3. Liberal Demokrasi

Liberal demokrasi, toplumsal yönü bir kenara bırakarak, müteşebbis bireyin hak ve özgürlüklerini temel alır ve iktidarın bu birey karşısında gücünün sınırlanmasını ister.

Ekonomik liberalizm felsefesine dayanan bu demokrasi anlayışında toplumsal özgürlük ve refah yoktur. Önemli olan bireyin çıkarlarıdır.

Liberal demokrasi, İkinci Dünya savaşı sonrasında batı toplumlarında var olan siyasal kurumlan, bu kurumların var oluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurallar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır (Aydın, 1997: 106-110).

Liberal demokrasinin temel ilkeleri ve özelliklerini ise şu şekilde sınıflandırmamız mümkündür (Aktan, 1996: 243-244):

- 1) Genel ve eşit oy sistemine dayalı katılım ve temsil.
- 2) Siyasi partilerin sayıca çok olması ve dolayısıyla partiler arası rekabetin çok olması.
- 3) Çoğunluk despotizmini ortadan kaldırmak için seçim ve oylama sisteminde çoğunluk ilkesinin değil, nitelikli ya da kaliteli çoğunluk ilkesinin geçerli olması.
- 4) Parlatonun ve siyasal iktidarın güç ve yetkilerinin anayasal normlarla çerçevenin çizilmesi ve sınırlandırılması.
- 5) Toplumsal uzlaşmaya dayalı olarak oluşturulmuş bir anayasa içerisinde bireylerin siyasal hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması.
- 6) Özel mülkiyetin ve miras hakkının güvence altına alınması.
- 7) Bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin (teşebbüs, tercih) güvence altına alınması için devletin ekonomik faaliyetlerinin çerçevesinin çizilerek, sınırlandırılması ve piyasa ekonomisinin işlerlik kazandırılması.
- 8) Piyasada rekabete tam işlerlik kazandırılması, aksak ve haksız rekabete karşı yasal düzenlemeler yapılması.
- 9) Uluslararası ticarete sınırlamaların ve engellerin kaldırılması ve serbest ticaretin gerçekleştirilmesi.
- 10) Devletin görev ve fonksiyonlarının sınırlandırılması ve devletin, piyasanın başarıyla yürüttüğü ekonomik alanlardan çekilmesi.

11)Devletin kimsesizler, yaşlılar, akıl hastaları vb. kimseleri korumak ve gözetmek için hizmetler yapması, bu alanda özellikle kar amacı gütmeyen gönüllü organizasyonların kurulmasının teşvik edilmesi.

12)Ekonomik ve sosyal hakların tanımlanması ve bu hakların kapsamının açık ve net olarak belirlenmesi.

Liberal demokrasinin doğuşunda etkili olan, klasik demokrasinin “eşitlikçi” özelliğidir. Sonuçta burjuvazi, demokrasinin yerine bir siyasal ahlak olmaktan çok, bir ekonomik araç, (piyasanın sürdürülebilirliği ve etkinliğini ve uygun hale getirmek için siyasal karşılığı) olarak liberal demokrasiyi geçirmiştir. Teorisyenler, mülkiyet sahipleri olarak çıkarları konusunda duyarlı insanlar tarafından gönüllü olarak kurulacak olan siyasal birlik tipinin liberal demokrasi olduğunu göstermişlerdir. Bu belirgin bir biçimde demokratiktir, ama demokrasi değildir (Diamond, 1994: 39-40).

Batı kültürünün bir ürünü olan ve bu kültürün değerler sistemine dayanan liberal demokrasi, kapitalist pazar ekonomisinin gerek duyduğu, sosyal ve siyasal kurumlardan oluşmaktadır. Piyasa ekonomisinde kişisel girişime dayanan kapitalist ekonominin yeşermesini, güçlenmesini sağlayan ortam liberal demokrasidir. Bu tür demokrasi, özellikle genel oy, siyasal çoğulculuk ve kişi hak ve özgürlüklerinden oluşmaktadır (Çam, 2002: 930).

Liberal demokrasi terimi, II. Dünya savaşı sonrasında batı toplumlarında var olan siyasal kurumları, bu kurumların varoluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurullar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bu anlamda liberal demokrasi, genel ve eşit oy ilkelerini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirilmesini, halkın temsil edildiği kurumların (parlamento gibi) varlığını, hukukun üstünlüğünü, düşünce anlatım ve örgütlenme özgürlüğünü içermektedir (Köker, 1992).

1.4.4. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasiden kastedilen şudur: Yurттаşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde katılmaları ve bu katılmanın toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir âdemi merkezîyetçilik aracılığıyla gerçekleşmesi. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin sahip olduğu özellikleri, şöyle sıralayabiliriz (Sarıbay, 1992: 90-91):

- 1) Tüm bireyler, kendileriyle ilgili tüm kolektif kararları alabilmeli ve arzuladıkları genişlikte katılımlarını sağlayacak fırsatlara tamamen sahip olmalıdırlar.
- 2) Kolektif karar almadaki sorumluluk, geniş bir şekilde dağılmalı; Sadece resmi görevlilerle veya uzmanlarla sınırlandırılmamak, bu kararlardan etkilenecek tüm şahısları kapsamalldır.
- 3) Siyasal olmayan alanlarda kolektif kararlara katılma, bireylere siyasal hüner ve normları öğretici ve onları daha geniş siyasal meselelere katılmayı güdüleyici nitelikte olmalıdır.
- 4) Kolektif karar almaya katılma, oy vermeyle sınırlı olmamalıdır. Çok çeşitli faaliyetleri de kapsamalldır.

1.4.5. Düşük Yoğunluklu Demokrasi

Düşük Yoğunluklu Demokrasi, özellikle az gelişmiş Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasi arayışları karşısında, biraz da II. Dünya Savaşı sonrası muhalefet akımlarının bastırılması ana fikrinden esinlenerek ABD menşeli, demokrasi yüklemine yeni bir dünya düzeni anlayışı olarak oluşturulmuştur.

ABD, geniş halk güçlerini seçimlere katarak daha radikal değişimlerin önünü alabilen ve bununla birlikte, askeri seleflerinin anti-komünist ve anti-reformist geleneklerinin sürekliliğini garanti edebilen istikrarlı, yaşayabilir “demokratik” rejimler istemekteydi. Yeni demokratik süreçler kontrolden çıkıp sol’un gereğinden fazla toplumsal güç elde etmesine olanak verdiğinde, demokratik “yönetilemezlik”e bir alternatif olarak ordu her zaman hazırda bekleyecekti. ABD’nin tanımladığı demokrasi, gerçekte Düşük Yoğunluklu Çatışma’nın⁷ bir bileşenydi. Bu nedenle, bir müdahale aracı olarak kullanılmıştı. Amacı, hem ilerici reformların, hem de devrimci değişimlerin önünü almaktı.

Düşük yoğunluklu demokrasi, yeni bir siyasi rekabet biçimine zemin hazırlayan halk güçleri ile elit güçler arasındaki uzun süreli konum savaşında hareketlerinin toplumsal gücünün, muhafazakâr yönetici koalisyonun hâkim olduğu statükoya giderek daha fazla meydan okuyacağı bir evre olarak da nitelenebilir; istikrarı sağlamak için tasarlanır. Ne var

⁷ Dünyadaki iki kutuplu siyasal kamplaşma yıllarında, yaygınlaşan Ulusal Kurtuluş Hareketleri’ne karşı, Amerikan merkezli karşı saldırı stratejisi, "Düşük Yoğunluklu Çatışma" denen bir konsept çerçevesinde yürütülmüştür. Konseptin içerdiği uygulama esasları ve bunları pratikte hayata geçirme biçimleri, ülkelerin farklı özgünlükleriyle birlikte, genel anlamda benzerlikleri içermekteydi. Konsept ancak faşist diktatörlükler, askeri cuntalar ya da oligarşik yönetimler eliyle devreye sokulmaktaydı

ki, düşük yoğunluklu demokrasiye, genellikle ekonomik büyümeyi hedefleyen neo-liberal ekonomik politikalar eşlik eder ve sonunda ekonomik sıkıntılar ağır basar ve bu durumda düşük yoğunluklu demokrasi, kısa vadede siyasi gerilimi azaltma stratejisi olarak işe yarasa da temel ekonomik ve siyasi sorunları halletmedeki yetersizliği nedeniyle, uzun vadede kırılgandır (Gills ve diğerleri, 1995: 34-37) ve en nihayetinde işe yaramaz olur.

Düşük yoğunluklu demokrasi kırılgan bir sistemdir. Kırılganlığı iki kaynaktan gelir. Bir yanda, yeni demokratik düzen halk hareketlenmesi için alanı genişletir ve dolayısıyla, süreci tehdit eden radikal talepler eklenirken toplumsal istikrarsızlığın artma olasılığına neden olur. Diğer yanda, toplum denetiminin azalmasından ve yerleşik çıkarların tehlikeye düşmesinden hep kuşkulanan ordu, “Demokles’in kılıcı”⁸ gibi siyasilere üzerindedir.

1.4.6. Ekonomik Demokrasi

Ekonomik demokrasi kuramı, demokrasi teorisine “pazar kurumunu” yerleştiren bir kuramdır. Anthony Downs, sözü edilen bakışın önde gelen temsilcisidir. Ekonomi biliminin düşünce dünyasını kendi demokrasi kuramına taşıyan ekonomik demokrasi, özellikle rasyonel davranan (kendi çıkarlarını maksimize eden) tüketici ve üreticiler anlayışını partiler arası rekabete ve hükümetler, partiler ve seçmenler arasındaki ilişkilere aktarır. Buna göre siyaset karmaşık bir değişim sistemi olarak aynen kendi çıkarını maksimize eden iş adamının (partiler) ve alıcıların (seçmenler) ilişkiye girdikleri bir siyasal pazar olarak ele alınır (Schmidt, 2001: 136-137).

Downs, demokratik siyasal sistemlerde partilerin, kar amaçlı bir ekonomik düzende iş adamlarına benzer olduklarını düşünmektedir. Onların siyaseti, siyaset alternatiflerinin en uygun fayda-maliyet ilişkisine uygundur. Onlar için esas olan seçim zaferi kazanmak ya da iktidarı ele geçirmektir.

1.4.7. Çoğunlukçu Demokrasi ve Oydaşmacı Demokrasi

Çoğunlukçu Demokrasi ve Oydaşmacı (Konsensus) Demokrasi kuramları Arend Lijphart tarafından ortaya atılmıştır. Lijphart “Demokrasiler” (Democracies) adlı eserinde bu iki kuramı karşılaştırmıştır.

⁸ Damoklesin kılıcı, genellikle politikacıların kullandığı bir deyimdir. Efsaneye göre; Sirakuzalı Dionysos, iktidarın kral olmanın çok rahat ve güzel olduğunu savunan Damokles'e ders vermek için onu yemeğe davet eder. İnce bir sicimle tavana bağlanmış ağır bir kılıcın altındaki koltuğa oturtur ve ona iktidarın aslında ne kadar zor olduğunu gösterir. Öyküsü böyle olsa da "Damoklesin kılıcı" deyimini günümüzde "Önemli mevkilere yönelik potansiyel tehditleri" vurgulamak için de kullanılır.

Çoğunlukçuluk, seçim ve oylama mekanizmasında “oy çokluğu” ilkesinin geçerli olması demektir. Çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun arzularına göre olan yönetimin, demokratik ideale, azınlığın arzularına cevap veren bir yönetimden daha fazla yaklaşmış olduğu düşüncesiyle, çoğunluğun hâkimiyetini esas alır. Çoğunlukçu yoruma göre demokrasinin en yalın tanımı halkın çoğunluk tarafından yönetilmesidir.

Oydaşmacı ve çoğunlukçu demokrasi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Çoğunlukçu model, iktidarların birleşmesi ve kabine üstünlüğü unsurunu içerirken, oydaşmacı demokrasi modeli resmi veya gayri resmi kuvvetler ayrılığını gerektirir. Çoğunlukçu demokrasi modeli iki partili sistemi öngörürken, oydaşmacı demokrasi modeli hiçbirinin çoğunluk partisi statüsüne ulaşamayacağı çok partili bir sistemi içermektedir. Bununla bağlantılı olarak çoğunlukçu modelde tek boyutlu parti sistemi hâkimken, oydaşmacı modelde çok boyutlu parti sistemi mevcuttur. Azınlıklara önem veren çoğulcu anlayışta, dağınık ve ülkenin her kesimine hitap eden bir parti sisteminin ve çoğunluğu egemen kabul eden çoğunlukçu demokrasi modelinde her seçimde tüm ülke çoğunluğuna ulaşacağı inanılan bir çoğunluk partisinin galip geldiği bir sistem oluşturması çok normaldir. Öte yandan, oydaşmacı demokrasi modeli “nispi temsil” sistemini öngörürken, çoğunluk, çoğunlukçu seçim sistemini temel alır. Çoğunlukçu düşünce doğrultusunda parlamento egemendir ve egemenlik yanılmaz, nihai güçtür ancak oydaşmacı demokrasi hükümet etmenin temel hükümlerini içeren bir yazılı belge vasıtasıyla egemenliği sınırlamak ve aynı belge ile azınlıklara veto yetkisi vermektir yanadır (Schmidt, 2001: 231-234).

1.4.8. Seçkin Demokrasi

Seçkin demokrasi kuramı, “egemen” ile “egemenlik altındaki” arasındaki ilişkiler konusuna, siyasal görevler için rekabet mücadelesine ve siyasal seçkinlerin ya da bir siyasal önderin yapıp ettiklerine yöneliktir. Saf bir elit kuramı değildir, aksine taraftarlık için rekabet mücadelesi bağlamında elit-kitle ilişkilerini tartışan bir kuramdır. En önemli temsilcisi olan Weber, ekonomik ve toplumsal olarak bağımsız kişiliklerden oluşan bir elitin bütün ulusu temsilen konuşmasının daha uygun olduğunu düşünür.

Weber’in egemenlik sosyolojisinin bakış açısından demokrasi, otoriteye dayanan egemenliğin bir alt durumudur; örneğin tekellerde olduğu gibi, çıkarların

birleştirilmesiyle sağlanan egemenlikten farklı olarak kendilerine açıklama yapılabilen bir insan grubunda emretme gücü ve itaat ödevi sayesinde belli emirlere (veya bütün emirlere) itaat bulma imkânı sağlayan bir alt durumdur. Fakat egemenliğin frenlenmesi bakımından eksiktir. İktidarı seçme hakkına sahip olanların oylarını almak için yapılan rekabet mücadelesi ile kazanan önder tabaka, iktidarı geniş ölçüde engelsiz olarak kullanabilir (Schmidt, 2001: 122-126).

1.4.9. Bütünlükçü Demokrasi

Ampirik ve normatif kurumların çok katmanlı bağlantısını amaçlar ve hem demokrasinin siyasal sürecinin girdi yanını, hem de onun ürün yönünü analiz etme düşüncesinde olan bir kuramdır.

Ayrıca sadece çoğulcu olan ve katılım fırsatları sunan değil, bununla birlikte reform ve yenilenmeye yetenekli olan bir siyasal sisteme ulaşmaya çalışmaktadır. Bunun da iki şartı vardır: İlk olarak, çoğulcu idare oluşum sürecinin dışında “kararların, örgütlenmiş çıkar gruplarının ve onların siyasal kurumlardaki müttefiklerinin baskılarından görece bağımsız olarak alınabilmesi ve uygulanabilmesi”nin güvenceye alınması gerekir. Bundan başka “bu alanda siyasetin çoğulcu karar yapılarında yeteri kadar dikkat edilmemiş olan her ihtiyaç, çıkar, sorun ve çatışmaya tepki vermesinin” garanti edilmesi, başka bir ifadeyle katılmanın artmasına rağmen hükümet ve idarenin görece özerkliğini sağlamak ve onların “aktif siyaset”, yani uzun vadeli planlar yapan, paylaştıran ve bölüştüren bir siyaset yapma yeteneğini geliştirmek gerekir. Buna göre bütünlükçü demokrasi saf bir çoğulcu modelden daha fazla “yüksek seviyede karar alma yeteneğine sahip ve değerlere riayet etme potansiyeli yüksek olan” siyasal bir sisteme ulaşmaya çalışmaktadır (Scharpf 1975’ten aktaran, Schmidt 2001: 198-199).

1.4.10. Birleştirici Demokrasi

Birleştirici demokrasi, devlet, sivil toplum ve piyasanın ortaya çıkan toplumsal sorunları çözmeye işbirliği içinde olmaları gerektiği mantığına dayanır. Toplumun aktüel sorunlarına uygun çözümleri geliştirmek için sivil toplum dünyası ile devlet arasındaki bağlantıları (birliği) oluşturacak düzenlemelerin yapılması birinci hedefdir. Bu çerçevede sivil toplum ile demokratikleşme, iyi yönetim, sosyal sermaye kavramları birlikte incelenmeye, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin politik boyutlarına vurgu yapılmaya başlanmıştır (Mercer, 2002: 5-7). Kuram, birey özgürlüğü ve insan refahının birlikte en iyi

şekilde -toplum sorunlarının çözümünde olduğu gibi- sivil toplum örgütlerince çözümleneceği konusuna vurgu yapmaktadır. Amacı temsili demokrasiyi yürürlükten kaldırmak değil; tersine, artan kamu hizmetleri yükü karşısında temsili demokrasiyi biraz olsun rahatlatmaktır (Hirst, 1994: 19).

Birleştirici demokrasi, üç temel prensip öne sürmektedir. Birincisi, sivil toplum örgütleri aşama aşama ilerleyerek, ekonomik ve toplumsal sorunların demokratik yönetişiminin ana yöntemi haline gelmektedir. İkincisi; güç, mümkün olduğunca -bölgesel ya da fonksiyonel- otoritenin farklı alanlarına dağıtılmalı, yetki alt kademelere devredilmelidir. Bu, çoğulculuk ve federalizmin birbirine bağlı prensibidir. Üçüncüsü, demokratik yönetim sadece seçimlerin ve çoğunluğun kararının gücünden değil; aynı zamanda yönetenlerle yönetilenler arasındaki sürekli bilgi akışından oluşur (Hirst, 1994: 20). Sivil toplum örgütleri, devlet ve ekonomiden özerk olduğundan bireysel gelişmeyi ve demokrasiyi derinleştirirler, katılımcı demokratik yönetişimi desteklerler.

Devlet ve vatandaş arasındaki doğal gerilimin birinin diğerine egemenlik kurmasıyla üstesinden gelinebileceği düşünülmekte ve bunun için yerinden yönetilen, gönüllü ve yerel avantajları olan toplum örgütlerine ağırlık verilmektedir (Young, 2002: 191). Birleştiricilik, toplumsal, siyasal ve ekonomik iktidarı merkezi devletten alarak -sivil toplum içindeki- daha küçük gönüllü gruplar arasında dağıtımını içeren bir doktrin olarak betimlenir.

Her ne kadar arka planında refah devleti ve liberal sistem eleştirisi bulunsada, sivil toplum kuruluşları birincil yönetim yapıları olarak birleştirici kuramın merkezini oluşturur. Birleştirici modelin, sivil toplum içindeki aktörlerin nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili olarak ileri sürdüğü üç temel önermeden ilki, insanların özgür tercihler temelinde gerçekleştirebilecekleri ortak amaçlar için diğerleriyle ilişkiye girmek zorunda olduklarıdır. İkincisi, bunu mümkün olduğu kadar özgürce kurulmuş ve içişleriyle, üyeleriyle ilgili konularda üyelerinin istediği şekilde davranan gönüllü kuruluşlarla yapmak zorunda olmalarıdır. Üçüncüsü, ilk iki önermeye bağlı olarak devlet veya kamu iktidarı tarafından bir birliğin özgürlüğünün sadece ya bireylerin özgürlüklerini korumak ya da diğer birliklerin çıkarlarının veya özgürlüklerinin zarar görmesini önlemek amacıyla sınırlandırabileceğidir (Hirst, 1994: 44). Birleştirici modelde ilanihaye, kamu-özel alan ayrımı dönüştürülerek, modern toplumların yenilenmesi ve demokratikleşmesi amaçlanmaktadır.

1.4.11. Radikal Demokrasi

Radikal demokrasi kuramı, liberal ve sosyalist kutuplaşmanın sonrasında toplum odaklı bir karışım görünümündedir. Klasik liberalizme ve Marksizm'e bir alternatif olarak sunulan radikal demokrasi, kişisel hakların daha da artmasını sağlamak ve buna bağlı olarak mülkiyet haklarını ve devlet iktidarının kullanılmasını demokratik hesap verme yükümlülüğü içerisinde ele almak amacındadır. Radikal demokrasi, bireysel ve toplumsal ilişkileri, siyasal ilişkiler olarak gören bir anlayıştır.

Radikal demokratlara göre, demokrat yurttaşlardan oluşan cumhuriyetçilik anlayışını (civic republicanism) ilke edinen projenin temel vurgusu sivil toplum alanındaki demokratik mücadeleleri (anti-ırkçılık, anti-cinsiyetçilik, anti-kapitalizm vb.) birbirine eklemeyecek demokratik eşdeğerliliklerin yaratılması için “farklı grupların kimliklerini dönüştürecek yeni bir ortak duyu (common sense)” sağlanması gerekliliğidir (Mouffe, 1994: 192-193).

Liberal demokrasi, aydınlanmanın varsaydığı gibi işlememiş, bireyin etkinliği ve siyasal alanı yönlendirmesi yerine siyasete ilgisizlik ve yabancılaşma ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kuram, bireysel özgürlüğü kabul etmekle beraber, cemaat gibi devletten özerk ve tüzel kişiliğe dayalı yeni biçimleri önermekte, böylece birey hakları yanında, kültürel ve topluluk haklarını da gündeme getirmekte; liberal demokrasi kuramını, radikal ve çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmenin ve genişletmenin mücadelesini vermektedir (Laclau ve Mouffe, 1992: 216). Radikal demokrasi kuramcıları, Marksizm'in bu yorumunun dışına çıkarak; anonim özneler yerine tekil özneleri dayanak noktası olarak alan ve hatta özne-nesne ilişkisini reddeden, siyaset gündeminin merkezine farklı kavramlar (kimlik, birey, çoğulculuk vb.) yerleştirirler. Sınıfı reddedişin bir teklik (homojenlik) gösterdiğini iddia etmek doğru bir yaklaşım olmaz, ancak bunlar arasında bazı ortak noktalar saptamak gerekirse bunlar şöyle özetlenebilir: Sınıfın ekonomik konumu buna uygun bir siyasal güce yol açmamıştır ve bu da ekonomi ile politika arasında zorunlu bir karşılıklılık ilişkisi bulunmadığı gerçeğine işaret etmektedir. Yani, ideoloji ve politika, ekonomiden özerktir (Wood, 1992: 9-10). Gerçekte ise tam tersi bir durum söz konusudur.

1.4.12. Eleştirel Demokrasi

Eleştirel demokrasi kuramı iki ayak üzerinde durmaktadır. Birinci ayağı, bireysel önceliklerin kollektif kararlara dönüşüm sorununu oluşturur. Minimal talepleri demokrasi sorununa yaklaştıracak ve aynı zamanda itirazla karşılaşmayacak ortak kararlar ve karar teknikleri bulmanın zor olduğunun ispat edilmesi, siyasette istikrarlı çoğunluk oluşturma ve bunu koruma, nesnel olarak sağlam siyasi programlar geliştirme ve uygulama imkânının az olduğu hipotezini akla getirmektedir. Daha önce kararlarla ilgili ekonomik kuramın gösterdiği gibi, istikrarlı çoğunluk ve nesnel olarak sağlam programlar bulma imkânları, toplumsal farklılaşma ne kadar büyük ve oy verme hakkına sahip olanlar ne kadar heterojen olursa o kadar az olur. Eleştirel demokrasi kuramının ikinci ayağı, kapitalizm ve demokrasi eleştirisine dayanan siyaset kuramı ve yönetim sosyolojisidir. Buna göre, demokrasi, siyasal hakların, bireylerin zümresel ayrıcalıklar düzenini karakterize eden sosyal statüsüne bağlılığını ortadan kaldırır. Demokraside seçme hakkının sınıfsal bağlılığından, siyasal görevlerin kalıtsallığından veya satın alınabilirliğinden çok az söz edilir. Partiler sisteminde kartel oluşması, partilerin siyasal-ideolojik profilinin düzleştirilmesi ve onların siyasetinin seçmen oyları pazarına, özellikle sırf bu maksat için şişirilmiş güncel tartışma konularına ağırlık vermesi ve azınlıkta olanlara pek fırsat tanımayan parti içi yapı gibi demokratik irade oluşumu sürecinde daha önce olduğu gibi disiplin ve sınırlama mekanizmaları etkili olur (Schmidt, 2001: 175 -187).

Eleştirel demokrasi kuramına göre demokrasi, yalnız erişkin nüfusun katılım imkânları ve çıkarların devşirimle ve kümelenmesi niteliğiyle değil, aynı zamanda açıkça meşru olmayan egemenliğin etkin bir biçimde frenlenmesiyle, sosyal ve müdahaleci devletle ilgili değerleri yüksek seviyede sağlamanın hazırlanmasıyla ölçülebilir.

1.5. Demokrasiye Eleştiriler

Demokrasi tenkitleri, ayrılmaları pek kolay olmayan, işleyen sistemin tenkitleri ve teorinin tenkitleri olmak üzere iki şekilde baş gösterir. Bu tenkitler ya izah edici prensiplere yönelir: Örneğin, sistemin iddia edilen prensiplere göre işlemediğini belirtir. Yahut değerlendirici prensiplere yönelir: Örneğin, siyasi eşitliğin geçerliğini veya sistem vasıtasıyla gerçekleştirilen diğer değerleri inkâr eden yahut bu değerleri iyi olarak kabul eder.

Demokrasinin tarih boyunca muhaliflerine baktığımızda, ilk kez doğduğu dönemden günümüze kadar çeşitli kesimlerden bir hücumu uğramıştır. Antik dünyanın oligarşileri ve soyluları, ortaçağ soyluları ve onların mirasçıları, 16. ve 17. yüzyılın mutlakiyetçi hükümdarları, halk tarafından servetleri tehdit edilen(!) beri hemen hemen tüm dönemlerin tüccar-prensleri, örgütlü din liderlerinin çoğunluğu, geçmişteki hemen her ordunun komutanları ve şimdikilerin de çoğunluğu ve gerek faşist gerekse komünist, 20. yy. diktatörleri yer almıştır (Lipson, 1984: 4).

Genel olarak demokrasiye yöneltilen itirazların bir kısmının, demokrasinin “ilkesine” yöneltildiğini görüyoruz. Bu ilke, halk egemenliği ilkesidir; veya halkın kendi kendisini yönetmedeki yeterliliği ilkesidir. Sözü edilen bu ilkeye itiraz üç farklı kanattan gelir.

“Teokrazi taraftarlarından” yapılan itiraz: Bu teoriyi savunanlara göre, insanın çıkarlarını onu yaratan Tanrı’nın daha iyi bildiği, dolayısıyla insanlar için onların yaratıcılarının koyduğu kuralların daha doğru kurallar olduğu görüşü ön plana çıkarılır.

İkinci olarak, demokrasiye karşı bir başka eleştiri perspektifini zamanımızda Plâtoncu seçkinliğin bakış açısını devam ettirenler temsil etmektedir. Modern dünyada sanayinin ve genel olarak teknolojinin baş döndürücü gelişmesinin klasik demokrasinin çözmekten aciz olduğu yeni ve teknik bir takım problemler ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda akılsal ve bilimsel yöntemlerin her tarafta yayıldığı bir çağda devlet adamlarının genel oy sistemi ile seçmek ne kadar makul ve meşrudur. Siyasal eşitlik ilkeleri, yönetimi kamuoyuna, yani devlet işlerinden anlamayan kolayca manipüle edilebilir bir kitleye teslim etmektedir. Bu durumda demokrasi bilgisizliğin zorbalığı haline dönüşmektedir.

Üçüncü itiraz, bireyle devlet arasındaki ilişkileri bir başka tarzda tasarlayan ve siyasetin öznesi taşıyıcısı olarak bireyler yerine başka bireyleri ve bireyleri aşan varlıkları kabul eden kişilerden gelmektedir. Bu görüşlerin en belirgin siyasi kuramı olarak faşizmi ve onun felsefi temelini temsil eden Hegel’i verebiliriz (Arslan, 1994: 189-191).

Demokrasiye yapılan eleştirilerin başında “ iktidarsızlık iddiası” gelmektedir. Bu iddia, istikrarsız iç ve dış siyasetten dolayı demokrasilerin önemli ekonomik problemleri halletmek ve harbe hazırlanmakta iktidarsız ve kabiliyetsiz olduğunu ileri sürüyordu. Bu iktidarsızlık iddiası birkaç iddiaya göre izah edilir:

Birinci iddia, Demokrasinin kaçınılmaz olarak çok ağır işlemesidir. Meselelerin sonu gelmez münakaşalara sürüklenmesi, çabuk karar alınması icap eden ani durumlara uygun değildir. Harp durumları hariç, demokrasi yüzünden herhangi bir şey yapmak kabil değildir.

İkinci iddia, demokrasinin modern âlemdeki karmaşıklığa uygun olmadığıdır. Hükümetin yapması gereken işleri çok değilken (daha basit çağlarda idari ünite daha küçükken) bu sistem iyi olabilirdi. Bir hükümet az şey yaparken hatalar pek önemli olmaz. Fakat çok şey yapılırken, hatalar ciddi sonuçlar doğurur ve bazen felaketselere sebep olurlar.

Üçüncü iddia, demokrasinin liderliği değerlendirme bakımından da başarısız olduğu söylenmiştir. Çünkü oy toplama kabiliyeti ile idare etme kabiliyeti farklı şeylerdir.

Demokraside ki uzlaşma prensibinin de müessiriyet, uygunluk ve iyi hükümet aleyhine işlediği söylenir. Uzlaşma aynı zamanda demokrasinin prensipsiz olduğu hakkındaki iddiaya da mesnet (dayanak) teşkil eder.

Uzlaşma ayrıca bölgeciliğe, baskılara ve grup menfaatlerine son derece müsaittir. Demokrasi bazen de riyakâr ve hilekâr olmakla suçlandırılır. Kamu menfaatine olduğu iddia edilen birçok prensipler ileri sürer, fakat sonra siyasi uzlaşmalar yoluyla daima bunlardan sapar. Bu sebeple siyasetçiler önemli şeyler yapmaya muktedir olmadıklarından, başardıkları önemsiz işleri önemli gibi göstermeye çalışırlar.

Siyasi hürriyetlerden dolayı, her demokrasi, gerek sistemin gerekse ana prensiplerin tenkit edilmelerine müsaade eder.

Bir diğer eleştiri siyasi eşitlik prensibine yöneltilmiştir ve siyasetin bünyesi hakkında özel bir görüşe dayanmaktadır. Siyasi eşitliğin bütün vatandaşların eşit siyasi akıllılığına dayandığı ve bunun da anlamsız olduğu söylenir. Bu tenkit temsili demokraside pek geçerli değildir. Asıl tenkit liderlerin (siyasetçilerin) seçimindeki demokratik metoda yöneltilmelidir. Demokrasi uygun liderlerini yaratmalıdır. Bu bağlamda demokrasinin lider seçimindeki metodu ile yaşayacağı veya çökeceği aşikârdır (Mayo, 1984: 238-241).

Batı demokrasisi batı kültürünün bir ürünüdür. Batı dünyası ise birey ve cemiyet, madde ve mana, hukuk ve ahlak arasında en mükemmel ahengi kurabilen kültüre, yani ideal kültüre sahip değildir. Böyle bir kültüre fiilen sahip olmadığı gibi sahip olmasına imkân verecek manevi değerlerden de yoksundur. Çünkü hiçbir batı ülkesinin kültürü, “Tevhitçi” kültür değildir. Batı kültür değerlerinde insan hakları, bireysel gayretle statü

elde etme sistemi, milletler arası eşitlik, adalet prensipleri hala gereken ölçüde yerleşebilmiş değildir. Sömürgecilik kılık değiştirmesine rağmen devam etmekte ve milletlerarası sahada “kuvvet hak” tır prensibi hala geçerliliğini yer yer sürdürebilmektedir. Çünkü bütün ülkelerde, kültürün, “değer” hükümlerinin temelinde büyük ölçüde inanç vardır (Bilgiseven, 1992: 45-46).

Demokrasiye yönelik eleştiriler, demokrasinin özellikle batı tarihinde ortaya çıkan değerlerinin, çok farklı gelişmelere ve çok farklı değerlerin geçerli olduğu toplumlara uygulanabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Burada iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunların her ikisi de Amerikan tarihinin ilk dönemlerinden kaynaklanmaktadır ve her iki görüş de Amerikan politik idealleri adına meşruiyet iddiasında bulunmaktadır.

Birinci görüşe göre; Demokrasinin ideali evrenseldir ve bu nedenle ABD bu idealleri her yerde desteklemelidir. Buna taraftar olanlar, insanın a saydığı değerlerin her zaman evrensel olduğu inancını ifade ederek sağlam bir anlayış yansıtmaktadırlar.

İkinci görüşe göre; Amerikan demokratik idealleri Amerika’ya özgü değerlere dayanmaktadır ve bunlar evrensel değildir. Bu nedenle ABD demokrasiyi herhangi bir ayırım yapmadan dünyanın her yerine yayamaz ve yaymayı da denememelidir. Yayamaz; çünkü bu gerçekçi değildir. Yaymamalıdır; çünkü bunu yapması Amerika’nın kendisini üstün görmesinin bir ifadesi olur. Bu görüş de gerçekçi bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Kültürler temel gerçekleri yönünden farklılıklar arz ederler ve Batı demokrasileri oldukça farklı bir kültür tarihinde gelişmiştir.

İki görüşü de benimseyenler, birbirlerini, açık ya da gizli bir şekilde ırkçılıkla suçlamaktadırlar. Şöyle ki, Berger (1993: 32)’in söyleyişiyle ifade edersek, “bizim (ABD) demokratik ideallerimiz, Afrikalılara uymaz derken onların ikinci sınıf insan olduğunu mu söylemek istiyorsunuz, ya da Afrika toplumlarına Batı ya da Anglo-Sakson değerlerini ne hakla dayatmak istiyorsunuz.”

Demokrasiye yapılan bir diğer eleştiri de Marksist eleştiridir. Bir sınıf toplumunun siyasi sistemi olarak demokrasi, ancak, burjuvazinin ve hâkim sınıfın arzu ve menfaatlerini aksettirir. Bu sınıfın menfaatleri üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır. Sınıf toplumu (yani kapitalizm) devam ettiği müddetçe, demokrasi, proleterya sınıfının gerçek

çoğunluğunun bir aleti haline gelmez. Çünkü güdülen siyasete ilişkin olan kararlar gerek alenen, gerekse perde arkasından burjuvazi tarafından alınmaktadır.

Marksizm, kapitalist demokrasinin zenginler için gerçek bir demokrasi olduğunu fakat fakirler için düzme bir sistemden başka bir şey olmadığını iddia eder. Yine de demokrasi, Marksist partilerin çalışabildikleri en iyi sistem olduğundan, diğer rejimlerden daha iyidir (Mayo, 1984: 236-237).

Modern demokratik toplumlarda vatandaşlarının karşısına çıkan sorunlar gittikçe daha teknik ve karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. Zaten artık onlarda bilgi ve kavrayışlarını aşan bu sorular üzerinde doğrudan doğruya karar almaya çağrılmamakta, sadece karar alacak olanları seçmekle yetinmektedirler. Günümüzün “partiler demokrasisinde” ise seçmen kitlesinin parti adaylarının ve programlarının saptanmasında söz sahibi oldukları ileri sürülemez. Bu durumda seçmenlerin rolü, partilerce karar alıp kendilerine sunulan aday kitlesi arasından bir tercih yapmaktan ibaret kalmaktadır (Kapani, 1992: 38).

Bugün çağdaş Batı demokrasilerinde uygulanmakta olan temsili demokrasi ya da yarı doğrudan demokrasi, gerçek demokrasi değildir. Gerçek demokrasinin etimolojik kökeni halk (demos) ve yönetmek (kratos) kelimelerine dayalıdır. Gerçek demokrasi kısaca “halkın yönetmesi” demektir. Oysa bugün modern demokrasilerde halk, gerçek anlamda bir siyasal egemenlik imkânından yoksundur. Yani demokrasi denilen şey maalesef “halksız” işlemektedir. Ülkelerin gittikçe artan nüfusu buna imkân vermemektedir. Alınması gerekli her kararda halkın görüşüne başvurulduğunda, bu iş günümüzde ülke nüfuslarını dikkate aldığımızda, işin içinden çıkılmaz bir hal alacaktır,

Çoğunlukçu demokrasi, siyasal ilgisizlik ve bilgisizlik adı verilen faktörler dolayısıyla da gerçek demokrasi olmaktan fazlasıyla uzaktır. Çünkü ilk olarak, toplumda herkes siyasal karar ve uygulamalara ilgi göstermeyebilir. İkinci olarak, seçmenlerin eğitim ve kültür seviyesinin düşük olması, kamu yönetiminin şeffaf olmaması ve bilgi edinme maliyetinin yüksek olması gibi nedenlerle vatandaşlar seçimlere katılmayabilirler.

Çağdaş demokrasiler bugünkü haliyle aynı zamanda çıkar ve baskı gruplarının hegemonyasına dönüştürülmüştür. Bu gruplar kendi çıkarlarına en uygun bir parti için seçim kampanyalarına parasal destek sağlayarak veya seçim sonrasında lobicilik yaparak demokrasiyi yozlaştırabilmektedirler (Aktan, 1994: 69-70).

Demokrasi sözcüğünün günümüzde adeta sihirli bir anlam taşıdığı, siyasal sisteme ilişkin en yüce insan idealini temsil ettiği ileri sürülebilir. Bununla beraber, günümüzün dünyasında “demokrasi” kavramının tanımında bir birlik olduğu söylenemez. Bir takım düşünür ve siyaset adamlarına göre gerçek demokrasi, günümüzün gelişmiş batı ülkelerinde uygulanan siyasal rejimdir. Buna karşı, kimi düşünür ve siyasal bilimciler batı ülkelerinde uygulanan demokrasinin gerçek olmadığını, çünkü sonunda yine bir sınıf diktasına dayandığını ileri sürmektedirler. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın bazı gelişmekte olan ülkelerin siyasal önderleri, otoriter rejimleri o ülkelere özgü demokrasi olarak tanımlamaktadırlar (Şaylan, 1971: 36).

İstisnasız her sistem, hem kendi şeklini, hem de muhtevasını bir arada görmek ister. Devlet idaresinde “dış” ve “iç nizam” arasında ahenk ve uygunluk esastır. Şekli başka, muhtevası başka olan bir devlet idaresi, büyük kusurlar ve zaafı ile doludur. Bugün yeryüzünde şeklen demokratik olmakla birlikte, geçmişteki nice diktatörleri, dikta rejimlerini aratır olan idare biçimleri az değildir. Pek az istisna dışında hemen hemen her ülkenin parlamentosu, anayasası, bu anayasaya uygun seçim kanunları ve usulleri, buna göre seçilmiş temsilcileri, hükümetleri ve devlet başkanları vardır. Bunlara ek olarak hukukun üstünlüğü ilkesine sadakatle bağlı yüksek mahkemelerin teminatı altında hak ve hürriyetlerin kullanıldığını iddia da ederler. Bütün bu dış görünüşe rağmen yine tahakkümden, istismardan, zulümden, kanunsuzlardan, baskılardan, işkencelerden, sürgünlerden, hırsızlıklardan, rüşvet ve iltimastan, imtiyazlardan, adaletsizliklerden, esaretten, güvensizlikten şikâyet eden milyonlarca insanların feryadı duyulmaktadır. Bütün bunlara rağmen, o ülkenin yönetimini ele geçiren demagoglar ve yandaşları, yağmaladıkları devlet imkânlarından, elde ettikleri güçlerden istifade ederek, muhaliflerini susturarak ülkede her gün biraz daha demokratik gelişme sağlandığını, halka dayanan insani bir düzenin temellerinin güçlenmekte olduğunu, mutlu günlerin yakın olduğunu ısrarla belirtmektedirler (Arvasi, 1994: 304).

Demokratik yönetim biçimine karşı yöneltilen üç temel eleştiri daha vardır (Lipson, 1984: 508-510):

- 1) Demokrasi, çoğunluğun tiranlığına yol açar. Bunu, bir azınlığın kendi hakkı olduğuna inandığı şeyler konusunda, bir çoğunluk tarafından acımasızca muamele edilmesi olarak anlamak gerekir.

- 2) Demokrasi, bilgisizliği talandıırır. Eğer yönetimin bilgi ve uzmanlaşmış beceri gerektiren bir sanat olduğunu ileri srerseniz, çok az kişinin akıllıca yönetecek yeterlilik ve nitelikte olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle, eğitimsiz çoğunluk egemen olduğu zaman, bilgi bilgisizliğe boyun eğmektedir. (Bu bağlamda ülkemiz açısından baktığımızda milletvekili olmak için ilkokul mezunu olmak yeterli iken, ehliyet alabilmek için şimdilik en az ortaokul mezunu olma şartı aranmaktadır.
- 3) Demokrasi, aslında bir oligarşinin yönetimine sahte bir görüntü kazandıırır. Bu görüşe göre, “halkın yönetimi” bir peri masalıdır. Sıradan insan ise saf ya da budaladır. Aslında “halkın yönetimi” yoktur. Hatta oğunluk da hüküm sürmez. Çünkü bunu başaramazlar. Kuram ne olursa olsun, her türlü yönetimin karakteri oligarşidir. Gerçekçi bir başka açıdan bakılacak olursa, yönetim, az sayıda kişinin yerine getirdiği bir işlevidir. Sadece az sayıda kişi iktidarı kullanabilir. Demokrasi bu sahte iddiaları bırakmak ve gerçek yüzüyle ortaya çıkmalıdır

Demokrasi insanın icat ettiği en iyi rejimdir. Fakat vicdanın üst sınır olmadığı hiçbir yer ve zamanda demokrasiden söz edilemez. Nitekim ne teoride ne de pratikte, eski Yunan’da olsun günümüzün devletlerinde olsun mutlak anlamda her şart ve durumda geçerli bir demokrasi olmamıştır. ABD ve bazı Batı lkelerinde (temelleri kan ve sömürü üzerine kurulmuş olsa da) demokratik bağlamda imrenilecek hususlar elbette ki mevcuttur; fakat buralarda da halk, hem medya ve kapital, hem de devletlerin i-diş çıkar ve denge hesapları yüzünden demos’u mutlak anlamda kratos’a yansıtılmaktan mahrumdur (Boşnak, 1998: 22).

Hem demokrasiyi savunanlar hem de ona karşı olanlar, demokrasinin başka herhangi bir rejim türünden farklı bir biçimde özgürlükle bağlantılı olduğunu uzunca bir süredir fark etmiş bulunmaktadırlar. Belirli haklar, özgürlükler, fırsatlar demokratik sürecin vazgeçilmez ögeleri olduğu için bu süreç var olduğu sürece bu hakların özgürlüklerin ve fırsatların da zorunlu olarak var olmaları gerekmektedir. Bunlar zgr ifade, siyasal örgütlenme, muhalefet, adil ve serbest seçimler v.b hakları içermektedir.

1.6. Gölgeli Demokrasi ağı

Buraya kadar yapmış olduğumuz demokrasi tanımlamalarına ve sınıflandırmalarına ile (tez çalışmasının ana fikrine konu olan, sözüm ona demokrasi adına kurulan, vesayetçi

yapıları daha kolay anlayabilme ve tanıyabilme adına) demokrasi kavramının ne olduğunu ifade etmeye çalıştık. Şimdi de, Türkiye'nin geçmiş bir dönemine ışık tutarak, “gölgeli demokrasisi” ve dolayısıyla “vesayetçi yapılar” kavramlarıyla demokrasinin ne olmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

“Gölgeli demokrasi” demokrasi fikrinin ideal kuramsal çerçevesinden saptırılmış olduğu, mevcut uygulamalarıyla halkın kendini yönetmesinden ziyade temsilcilerin ve çoğunluğun görece diktatörlüğüne dönüştürüldüğü varsayımından hareketle kurulmuş bir tamlamadır. Bu nedenle “gölgeli” olarak sıfatlandırılmıştır. Belirtmek gerekir ki, sözü edilen bu bizim araştırma konumuz içinde vurgusu yapılan haliyle “ideal demokrasi” anlayışına ulaşmak için bir reçete sunmak iddiasında olmadığı aşikârdır.

1.6.1. Gölge Demokrasi

Demokrasi söylemi ile somut gerçeklik arasında giderek büyüyen bir uçurumun varlığı bugün için inkâr edilemez boyutlara varmıştır (Lindbom, 1998: 9). Demokrasi söylemiyle, daha önce vurgulandığı gibi, bugün, “liberal demokrasi” algılanmaktadır. Söylem ile somut gerçeklik arasında mevcut olan boşluk, olması gerekenin olana olan uzaklığını ifade etmektedir. Bu uzaklık ise liberal demokrasinin başta ABD ve Batı Avrupa devletleri tarafından ülkelerin siyasal geleneklerine, öznelerin dünyayı algılayış ve yaşam biçimlerine, ekolojik önceliklere -zira siyasal söylemle ekolojik bunalım arasındaki yakın ilişki gözden kaçırılmamalıdır- bakılmadan ihraç edilmeye çalışıldıkça büyümektedir. “Aydınlanma kendi çocuklarını yerken (Horkheimer ve Adorno, 1996: 25), bir örnekle açıklamak gerekirse, çocukların “rasyonel karar verebilen, kendisi için en iyisini düşünebilen, özgür ve eşit bireyler” olduğu yönündeki liberal tez, bizzat “büyük ve örnek” demokrasiler tarafından çürütülmektedir. Çocuklar, ilanihaye, az veya çok, belli bir resmi ideolojik eğitimden geçirilmektedirler. Aynı şekilde G. Sartori, bir demokrasi kuramcısı ve savunucusu olmasına rağmen, insanların kendi kendini yönetmekten ziyade iyi yönetilmeyi istediklerini (Sartori, 1993: 70) -bunun nedenlerine bakmaksızın- bir sonuç olarak okuyucunun karşısına koymakta, bu şekilde sözü edilen manipülasyonun adeta savunucusu konumuna gelmektedir.

Ancak “gölgeli demokrasi” yi yalnızca son yüzyıldaki uygulama hatalarına indirgemek, kavramın kapsamını daraltmak ve sorunu küçümsemek anlamına gelecektir. Oysa iddia edilen şudur ki, öncü olarak temsili demokrasi ve Aydınlanmanın bir mirası

olarak liberal ideoloji, liberal demokrasinin sınırları içinde, özellikle Sanayi Devrimi'nin ertesinde uygulama alanı bularak kurumsallaşmış ve bugünlere gelmiştir. Diğer bir ifadeyle temsili yönetim ile liberal söylemin aynı potada erimesinden ortaya çıkan modelin adı “liberal demokrasi” dir. O halde, liberal demokrasinin kapsamlı bir eleştirisini sunmak için “gölgeli demokrasi çağı”nın sınırlarını, temsili demokrasinin ilk uygulamalarının görüldüğü Roma Cumhuriyeti'ne dek götürmek mümkündür. Ancak burada konulması gereken bir şerh vardır ki, 18. yüzyıla dek genelde hâkim demokrasi modelinin doğrudan demokrasi olmasıdır. Bu nedenle incelememizde, geleneksel kültürlere ve Antik Yunan'a ait bir doğrudan demokrasi modelinin sentezi referans olmakla beraber, bu tarihsel sıçrama liberal demokrasinin nasıl kurumlaştığını çözümlmek açısından anahtar teşkil etmektedir. Kurumlaşmanın hemen hemen tüm ana hatlarıyla gerçekleştiği 18. yüzyıl ve sonrası ise “gölgeli demokrasi çağı”nın en karanlık dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda S. Huntington'un kurduğu “dalga teorisi”ni de demokrasilerin artışı olarak değil, liberal demokratik yönetimlerin artışı olarak görmek gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere Huntington, demokratik “ilerlemeyi” dönemsel gelişmeler ya da gerilemelerle formüle etmeyi amaçlayan bir tez ileri sürmüştür (Huntington, 1993: 11). Buna göre birinci uzun dalga 1820'de ABD'de oy hakkının genişlemesiyle başlamış ve 1926'ya kadar devam etmiştir. Bu dönemde 29 ülke demokratik yapıya kavuşmuştur.

1.6.2. Gölgeli Demokrasi: Kavramsal Çerçeve

Daha önce de altı çizildiği üzere demokrasi kavramından bugün itibarıyla anlaşıldığı şekliyle “liberal demokrasi”, gölgeli demokrasi çağının yörüngesini oluşturmaktadır. Liberal demokrasilerde özgürlük ve eşitlik temel kavramlardır; ancak kendi yorumuyla sınırlı olmak üzere. O halde söylenebilir ki: “Liberal demokrasinin eşitlik, özgürlük ve adalet sınırlarının dışında da tanımlamalar yapmak mümkündür ve hatta ideal demokrasi için gereklidir.” İkinci olarak, özellikle 20. yüzyıl başından itibaren liberal demokrasinin tanımlayıcı bir özelliği olarak “tüketimi” de katmak gerekmektedir. Zira demokrasiyi, liberal piyasa ekonomisinin varlığına endekslemenin doğal sonucu, serbest piyasanın sürekliliğini sağlayacak bir tüketim kültürünün ebedi kılınmasıdır.

O halde yapılması gereken “eşitlik, özgürlük, adalet ve tüketim” kavramlarını liberal görüşün temel varsayımları çerçevesinde yorumlamak ve hemen ardından ideal demokraside bu kavramların “ne” liğine ilişkin yorumsamalarda bulunmaktır.

1.6.2.1. Özgürlük

Özgürlük kadar tartışmalı hiçbir kavram yoktur ki insanlık tarihi onun için verilmiş mücadelelerin bir toplamından ibaret olsun. Varoluşçu söylemle ifade edilecek olursa insanın dünyada hacimsel olarak yer kaplamasının ötesinde, ontolojik olarak var olmasının bir koşulu olarak özgürlük (seçim ve tercih), yüzyıllardır insanoğlu için vazgeçilemeyecek bir hak olma özelliğini sürdürmektedir. Özgürlüğün vazgeçilemezliğine ve devredilemezliğine ilişkin bir konsensüse ulaşılmış olmakla birlikte asıl sorun, kavramın nasıl tanımlanması ve sınırlarının nasıl çizilmesi gerektiği noktasında düşünülmektedir. Yine de bir sınır belirlemek açısından ilk olarak ifade etmek gerekir ki, burada üzerinde durulacak olan nokta, konunun siyasal boyutu ile sınırlanmıştır. İkinci olarak da “özgürüm” dendiğinde siyasal anlamda ne kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu ifade spekülatif olarak üç anlama gelmektedir: bir şey yapmaya iznim var, bir şey yapabilirim veya bir şey yapmaya gücüm var (Sartori, 1993: 325). Bunlardan ilki siyasal özgürlüğün kısıtlanmamış -özellikle yasayla- olmasına; ikincisi siyasal bir eylemde bulunabilme yeterliliğine -örneğin zekâ geriliği olan birinin siyasal özgürlüğünden söz edilemez-; üçüncüsü ise siyasal bir eylemi gerçekleştirecek gücü elinde bulunduruyor olmaya -örneğin açlıkla mücadele eden birinin siyasal faaliyetlere katılmada özgür olduğu söylenemez- gönderme yapmaktadır.

Özgürlüğün kavramsal olarak ilk ifadesi doğal hukuk çerçevesinde ele alınmaktadır. İnsanların doğuştan getirdiği bir takım değiştirilemez, devredilemez, engellenemez haklara sahip olduğu düşüncesine dayanan doğal hukuk öğretisi, özgürlüğü bu kapsamda değerlendirilmesi gereken haklardan biri olarak telakki etmektedir. Liberal düşüncenin en önemli düşünürlerinden John Locke, bu bağlamda sosyal bir varlık olan insanın doğal olarak eşit ve özgür olduğunu iddia etmektedir. Locke’a göre insanlar özgürdür; çünkü doğa yasasının sınırları içinde başkalarının iradesine bağlı olmaksızın eylemlerini düzenlerler. İnsanlar doğal olarak özgür, eşit ve bağımsız olduğu için de hiç kimsenin bir diğer kişi üzerinde tahakküm kurma yetkisi yoktur (Plattner, 1999: 125). Dolayısıyla mallarını ve kişiliklerini diledikleri gibi kullanabilirler. İnsanın kendi kişiliğini ve mallarını kullanması denetlenemez.

T. Hobbes ise özgürlüğü “dış engellerin yokluğu olarak” ifade etmektedir. Dış engellerin yokluğundan kasıt ise, sınırsız doğal özgürlüktür. Hobbes’un ünlü eseri Leviathan’da doğa durumunda insanın özgür olmakla birlikte bencil, çıkarıcı ve saldırgan

olduğunu ifade ettiği satırlar, dolaylı da olsa Hobbes'un doğal hukuk anlayışını kabul ettiğini göstermektedir. İki düşünür arasında yapılacak kıyaslama Locke'un ve Hobbes'un "bir şeyden özgürlük (Sartori, 1993: 327) kategorisine yaptığı vurguyu gözler önüne sermektedir. Bunun pratik hayattaki anlamı Hobbes ve Locke'a göre özgürlüğün sınırının başkalarına zarar vermeme esasına dayanan hukuki kısıtlamalarla çizilmiş olmasıdır. Başka bir ifade ile özellikle Locke, "en fazla özgürlüğün gerçekleşmesi için sadece asgari ölçüde bir yasal düzenin" olması gerektiğini savunmaktadır.

Özgürlüğün doğası üzerine yorumlarda bulunan üçüncü büyük "sözleşmeci düşünür J.J. Rousseau'dur. Rousseau (2005: 12) Hobbes ve Locke gibi doğal hukuk anlayışına doğrudan gönderme yapmaktadır: "İnsan özgür doğar; ancak her yerde zincire vurulmuştur". Bu ifade ile Rousseau insanın doğası itibariyle özgür olarak dünyaya geldiğini, ancak bu özgürlükten mahrum bırakıldığını ifade etmiş olmaktadır. Rousseau'nun doğal durum olarak nitelediği halde insanlar, "ormanlarda tek başına sağda solda dolaşan, iletişim becerileri olmayan, hiçbir sosyal birliktelik içine girmeyen, yemek ihtiyacını ağaçlardan, susuzluğunu derelerden gideren, cinsel güdülerini tatmin etmeye yetecek kadar karşı cinsle ilişki kuran hayvanlardır". İhtiyaçlarını gidermek için kimse kimseye ihtiyaç duymadığından, bu her insana geniş bir özgürlük alanı tanımaktadır. Bununla birlikte Rousseau, bu doğal özgürlük durumu ile medeni özgürlük dediği kategori arasında bir ayrım yaparak, "toplumsal mukavelelenin" yapılması ile tabiat halinin sona erdiğini; bunun yerine medeni özgürlük alanının yaratıldığını iddia etmekte ve bunu yüceltmektedir. Rousseau'nun medeni özgürlük dediği kavram bu anlamda tam da, insanların bir araya gelerek toplumsal bir ilişki içine girdiği, özetle zımni olarak yaptığı "toplum sözleşmesi" ile kazanılan bir durumu ifade etmektedir. Böylece insan kendini cezbeden ve erişebileceği her şeyi sınırsız olarak elde etme hakkından vazgeçmiş olmaktadır; ancak karşılığında ahlakiliğini ve tasarrufu altında bulunan her şeyin mülkiyetini elde etmiştir.

Rousseau, medeni özgürlüğün kazanılmasını, insanlığın gelişim çizgisinde bir aşama olarak görmekle birlikte, bu özgürlüğün potansiyel halden aktif hale getirilmesinin koşulu olarak insanın eyleme gücünü, iradesini kullanarak seçimler yapmasını göstermektedir. Başka bir ifade ile Rousseau, Hobbes ve Locke'un aksine özgürlüğü yalnızca "dış engellerin yokluğu" şeklinde negatif haliyle değil, bir "yapma-etme" durumu olarak pozitif olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda herkes, benliği üzerinde denetim

kurarak aklın yasaları doğrultusunda hareket etmeli ve toplum yasalarının yapımına doğrudan katılmalıdır. “Nihayet herkes kendi kendini herkese verdiği göre, hiç kimseye vermemiş demektir ve kendi üzerinde başkalarına tanıdığı hakkı, aynen başkaları üzerinde elde edemeyen bir ortak bulunmadığına göre, her ortak hem kaybettiği her hakkın muadilini; hem de sahip olduklarını korumasını sağlayacak daha büyük bir kuvveti elde etmiş olur (Rousseau, 2005: 46)”. Eğer bir kişi daha üstün bir özgürlük için doğal özgürlüğünden vazgeçiyorsa bunun nedeni, herkesi bağlayan dolayısıyla herkesi aynı ölçüde kısıtlayan yasaların varlığıdır. Yönetim insanların elinden alınıp, yasalara bırakılmıştır. Dolayısıyla herkesin toplum yasalarının yapımına katılmaya hakkı vardır ve hatta öznenin kendini gerçekleştirebilmesi için bu bir vazifedir.

Siyasal özgürlüğün klasik liberalizme kaynak teşkil eden en önemli düşünürlerinden birisi de John Stuart Mill’dir. Mill, (1999: 15) faydacı yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olarak, ister tek tek bireylerin, isterse tüm toplumun amacının “acıdan olabildiğince uzaklaşmak” ve “en fazla mutluluğu elde etmek” olduğunu savunmuş, bu bağlamda da toplumsal davranışın ahlakiliğini de haz ilkesinin maksimizasyonu çerçevesinde formülleştirmiştir. Mill’in bu ahlak anlayışı aynı zamanda onun özgürlük anlayışı ile de çakışmaktadır. Mill’e göre çıkar ve isteklerinin peşinden koşan birey, bunları en yüksek derecede tatmin edebilmek için çoğunluğun tahakkümünden kurtulmalıdır.

Mill, (1999: 28-32) bu aşamada, bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için düşünce ve ifade özgürlüğünün “yanlışı” ortaya çıkarmada, “doğrunun” ise belirginleştirilmesinde öneminden bahsederek, mutlak kesinlik arayışının insan yaşamının amaçlarını güvence altına alacak araçlarla ikame edilmesi gerektiği tezini savunmaktadır. Bu anlamda özgür ifade, gelişmenin de bir aracıdır (Seglow, 2002: 183). Bununla birlikte Mill, bireysel özgürlüğün çeşitli haklarla maksimize edilmesini savunurken, sınırsız bir özgürlük anlayışının da toplumsal mutluluğa zarar vereceğini ifade ederek, buna bir sınır çizmek gerektiğini vurgulamaktadır. Mill’e göre bu sınır, başkalarının özgürlüğünün başladığı noktadır. Diğer bir ifadeyle, başka birine zarar verilmediği sürece, kişi istediği eylemi gerçekleştirmekte serbest olmalıdır. Ancak haklı bir neden olmaksızın başkalarına zarar veren eylemler, ne çeşitten olursa olsunlar denetim altına alınmalıdır.

Mill (1999: 101)'e göre “yaşamın başlıca bireyi ilgilendiren kısmı bireye ait olmalıdır; toplumu ilgilendiren kısmı da toplumu.” Böylece Mill, her iki sorunsala da yanıt vermiş olduğunu ifade etmektedir.

Buraya dek ifade edilenleri toplamak gerekirse, liberal tezin temellerini oluşturan üç sonuç elde etmek mümkündür. Bunlardan ilki, öznelere doğaları gereği eşit ve özgür doğarlardır. İkincisi, özgürlük ya Hobbes, Locke ve Mill'de olduğu gibi “dış engellerin olmaması” olarak negatif bağlamında tanımlanmalıdır ya da Rousseau'da olduğu gibi “diğer insanlarla işbirliği içinde idealleri gerçekleştirme ya da yüksek amaçlara ulaşma müktedirliği (Ball ve Dagger: 2002: 73)” olarak pozitif bağlamında görülmelidir. Üçüncüsü ise, ilk iki sonuçla bağlantılı olarak, toplumsal düzen içinde bireyin, başkalarına zarar vermediği sürece eylemde bulunmakta serbest bırakılması gerektiğidir.

Bugün itibariyle bakıldığında özgürlük, bu ilkeler veri olmak koşuluyla, beş kategoride tanımlanmaktadır (Sartori, 1993: 329): (a) Bağımsızlık, (b) Mahremiyet, (c) Kapasite, (d) Fırsat, (e) İktidar. Bu ilkelerden bağımsızlık ve mahremiyet negatif özgürlük tanımlarını; kapasite, fırsat ve iktidar ise pozitif özgürlük tanımlarını içine almaktadır. Dolayısıyla günümüz demokrasilerindeki siyasal özgürlükleri bu beş ilkenin kombinasyonu olarak görmek mümkündür.

İşte bu noktada, Hobbes'tan başlayarak eleştirel bir yaklaşımla gölgeli demokrasilere ulaştıran gidiş yolundaki noksanlıkları irdelemek faydalı olacaktır.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, insanları yalnız, çıkarıcı ve bencil olarak tanımlamak bir anlamda özgürlüğe ilişkin anlayışta bir boşluk yaratmaktadır. Dolayısıyla insanların -eğer yalnızlarsa- özgür doğduklarından ya da özgür doğmadıklarından bahsetmek, sadece dilsel bir derecelendirme olmaktan öteye gitmemektedir.

Hobbes'tan farklı olarak Locke, insanı, çatışmacı olarak tanımlamak yerine “işbirliğine açık bir varlık” olarak resmederek başlangıç aşamasında Hobbes'un düştüğü mantık hatasına düşmektedir. Zira Locke'un yöntemi de insanı *sadece iyi* bir varlık olarak görmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi “iyi ve kötü” sıfatları tarihsel bağlamı içinde insan doğası olarak adlandırılan varsayımsal bir durumun uzantılarıdır. Dolayısıyla “insan doğası” gibi statik bir kavramsallaştırma yerine, insanın tarihselliğini kabul eden bir yaklaşım özgürlüğün çerçevelerini genişletecektir (Arnhart, 2004: 249).

İkinci olarak Locke, “doğaları gereği eşit, özgür ve işbirliği içinde olan insanların bir araya gelerek zımnî bir sözleşme yaptıklarını, bu şekilde doğal durumdaki uyumlu düzeni bozan kimi insanların eylemlerinin kısıtlanarak daha huzurlu bir yaşamın inşa edildiğini” öne sürmektedir. Hobbesiyen yaklaşıma yöneltilen eleştiriye benzer bir şekilde, ancak ters bir akıl yürütmeye, mutlak uzlaşımın olduğu bir yerde kimilerinin, nasıl olup da “insani doğalarına aykırı olarak” düzeni bozdukları sorulabilir. Öte yandan, Locke bir yandan sosyal bir yaratık olan insanın özgür ve eşit olduğunu iddia ederken, öte yandan doğal yaşamın sınırları içinde, başkalarının müdahalesi olmaksızın kişiliklerini ve mallarını diledikleri gibi düzenleyebildiklerini, bunlar üzerinde denetim kurabildiklerini ifade etmektedir. Diğer yandan Locke’un argümanları doğru kabul edilse bile bu özgürlüğün sınırlarının nasıl çizildiği akıllara gelmektedir. Sınırı, “başkalarının özgürlüklerinin başladığı nokta” olarak çizen J. S. Mill’ci savunma da ileride ifade edileceği gibi yetersiz görünmektedir. Öte yandan, özgürlük ile otoriteyi uzlaştırmanın en azından bir yolu olarak “yönetilenlerin rızasına” dayalı çözüm (Arnhart, 2004: 250), rıza unsuruna dayandığı için Locke’cu bakış açısından, özgürlüğü dengeleyici bir yolmuş gibi görünse de tarih bilimi göstermektedir ki, hiçbir sınırlı devlet “sınırlı” olarak kalmamıştır.

J. J. Rousseau ise Hobbes ve Locke’a benzer şekilde bir “doğa hali” betimlemesi yaptığı için benzer itirazlara mazur kalmanın yanında, ikinci bir eleştiriyle de karşı karşıyadır: Eğer doğa halindeki insanlar tek tek dolaşan yarı-hayvanlar olarak resmedilirse, o halde toplumsal sözleşme aşamasına nasıl geçilmiştir (Apperley, 2002: 101)? Rousseau toplumsal hayata geçişin ilk aşaması olarak avcı ve toplayıcıların geçinmek için çiftçiliğe yönelmesini göstermektedir.

Rousseau’ya yöneltilebilecek üçüncü bir eleştiri, onun “genel irade”⁹ kavramı ile ilgilidir. Özgürlüklerle, toplumsal kısıtlamaları uzlaştırma çabasının ürünü olarak genel irade, toplum üyelerinden her birinin bütün haklarıyla birlikte kendini topluluğa eklemlenmesi (Rousseau, 2005: 8) şeklinde ortaya çıkan bir egemenlik ilkesinin ifadesidir. Bu egemen irade, tek tek bireylerin iradelerinin toplamından ibarettir; ancak bütünsel anlamda tek tek iradelerin toplamından farklı bir şey ifade eder. Genel irade tüm bireylerin katılımı ile ortaya çıkan bir istenci ortaya koyduğu için, bir kere genel irade

⁹ Rousseau, egemen otoritenin oluşturulduğu sürece ve bu sürecin amacını “genel irade” olarak adlandırır. “Genel irade” yasaların ve toplum adına yapılan hükümet faaliyetlerinin tek yasal kaynağını oluşturur. “Genel irade” karar almak üzere toplanan tüm yurttaşların oy kullanmasıyla belirlenir. Detaylı bilgi için Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi” kitabını inceleyebilirsiniz.

oluşturulduktan sonra kişinin egemen varlığın emirlerine uyması gerekmektedir; çünkü bu varlığın oluşmasında kendisinin de payı vardır (Lipson, 1984: 44). Genel iradeye ters düşecek bir düşünce ya da davranışı savunmak, insanın kendisi ile ters düşmesi anlamına gelecektir. İnsanın kendi iradesine ters düşmesi ise mümkün değildir. Bu nedenle genel irade bağlayıcı, kesin, hatasız ve devredilemezdir (Göze, 1995: 198-199).

Genel irade kavramı, her şeyden önce onu oluşturan toplum üyelerinin ona olan kesin itaatini gerektirmektedir. Zira Rousseau (2005)'ya göre özgür iradelerin toplamı olarak ifade edilen bu egemen kuvvetin iktidarına aykırı bir yaklaşım sergilemek, kişinin özgürlüğünden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kişiler “özgür olmaya mecbur” tutulacaktır. Güncel uluslararası konjonktürde ABD'nin küresel düzeyde “özgürlük polisliği” yapması ve bir mecburiyet olarak “özgürlüğü” askeri harekâtlarla ihraç etmesi, Rousseau'nun söylemi ile yakınlığı bakımından manidardır.

Eksikliklerine rağmen Rousseau'nun özgürlük anlayışı, genel iradeye bağlandığı haliyle yeryüzüne ait tüm sınırlılıkların ötesine yükseltildiği, evrensel olduğu için; liberal demokrasilerdeki yersel ve bireysel özgürlük anlayışından büyük ölçüde ayrılmaktadır (Lindbom, 1998: 45).

Rousseau'nun “çoğunlukçu” anlayışı, geniş itirazlara açık olmakla birlikte, onu kendinden önceki toplumsal sözleşmecilerden de ayırmaktadır. Çünkü Antik Yunan'ın “erdemli yaşam” ve “bütüncül dünya tasavvuru” anlayışına yakın görüşleriyle Rousseau, Aydınlanma düşünürlerinden farklıdır. Öte yandan Rousseau iyi bir yönetimin - Rousseau'ya göre ideal bir demokratik yönetime insanlar ulaşamaz (Rousseau, 2005: 78) - yönetilenler üzerindeki eğitici etkisinden söz ederken, yönetimin amacını kişileri eğitmek değil, düzenin sürmesini ve uzlaşmazlıkların çözülmesini sağlamak olarak belirleyen liberallerden de ayrılmaktadır (Apperley, 2002: 111).

J. S. Mill (1999) de öncülü Locke gibi bazı sorularla karşı karşıyadır. Mill, bireyi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bir varlık olarak nitelemekle, onun dayanışmacı yönünü tamamen yoksaymış olmaktadır. Ancak Mill'in düşüncesinin asıl eleştiriye açık olan kısmı, bireyle toplum çıkarlarını ayrı birer alan olarak görmesi ve özgürlüğün sınırını da başkalarına zarar vermemek olarak çizmesidir.

Mill (1999), yaşamın öncelikli olarak bireyi ilgilendiren kısmı ile toplumu ilgilendiren kısmı arasında bir sınır çekmeye çalışarak olay ve olguları bütünlüğü içinde

değil, ikilikler halinde analiz etmeye çalışan kartezyen düalizmin yanlına düşmektedir. Hangi konuların öncelikli olarak bireyi ilgilendirdiği, hangilerinin sadece toplumsal hayata dahil edilebileceği nasıl tespit edilebilir? Aynı şekilde Mill, özgürlüğün sınırlarını çizerken de benzer bir eleştiriyle karşı karşıyadır. Nitekim başkalarına zarar verecek davranışın ne olduğunu kestirmek hayli zordur. Örneğin evimde oturup yemek yemem görünüşte kimseye zarar vermemektedir; ancak bu eylemim nedeniyle oluşacak atıkların doğayı kirletmesi pekâlâ benim diğer insanlara zarar verdiğim anlamına gelebilir. Spekülatif düzeyde tartışmayı uç örneklerle götürmek mümkündür; ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, toplumu atomize ederek ulaşılabilecek bir özgürlük anlayışının, özgür olmakla bağdaşmayabileceğidir.

Öznenin sahip olduğu özgürlük, ister siyasal, ister ekonomik alan olsun “açık piyasada pazarlık etme konusunda (Macperson, 1984: 57)” dır. Toplumsal bağlarından koparılmış birey, bir seçenekler dünyası içinde “bir tercihte bulunduğu” yanlısıyla tek başına yaşamakta ve manipülasyonun had safhada olduğu bir reklamcılık ve iletişim bombardımanı içinde herhangi bir şey yapmaya zorlanmasa da herhangi bir şeyi yapması için yönlendirilmektedir. İletişim ve bilgi teknolojilerinin hızla arttığı bir dünyada, artık öznelere bilinçli eylemlerinden ziyade, bireylerin güdümlü yapma-etmelerinden söz edilmektedir. Çağdaş, tek boyutlu dünyada özgürlük; birincil, mutlak, bağımsız, tarihsel olmayan ve herhangi bir nitelik gerektirmeyen bir makama yükseltilmiştir (Lindbom, 1998: 74).

Hemen belirtelim ki, tartışma, burada başa dönmektedir: Özgürlük, demokrasinin ön koşullarından biriye, özgürlüğe ilişkin varsayımların bu şekilde sorgulanması, gölgeli bir demokrasiden ideal bir demokrasiye geçiş için işlevsel bir değer taşıyor olsa gerektir. Nitekim “halkın erki” demek, olası en çok öznenin özgürce yaşaması, yani olmak istediği kişiyle olduğu kişiyi birleştirerek, hem özgürlük hem de ekinsel bir kalıta bağlılık adına iktidara katlanarak bireysel yaşamını kurması demektir (Touraine, 2000: 74). Gölge demokrasileri “gölge” kılan da aradaki bu dengeyi kuramamasıdır.

1.6.2.2. Eşitlik

Tartışmalı bir geçmişe sahip olsa da, eşitlik fikri için söylenebilecek ilk söz, kavramın, liberal demokrasilere gönderme yapan boyutunun -herkesin eşit oy hakkına sahip olması, yasalar önünde her vatandaşın eşit olması, fırsatların eşitlenmesi vb...-

özgürlük gibi, doğal hukuk anlayışıyla birlikte yaygınlaşmış olmasıdır. Zira eşitlik, Atina polisinde -köleler, kadınlar ve yabancılar hariç olmak üzere- her yurttaşın yasalar önünde eşit olması ve siyasal hayata eşit derecelerde katılması imkânlarıyla hayata geçirilmiş, temelleri Antik Çağ'a dek uzanan bir anlayıştır. Orta Çağ boyunca Avrupa'da Hıristiyanlığın kabulü ve yayılması eşitlik fikrinin genel kabulünde destekleyici bir unsur olmuştur. Zira Tanrı önünde tüm kulların eşit olduğunu benimseyen Hıristiyanlık, bu bağlamda ikinci eşitlik dalgası olarak gösterilebilir. Bununla birlikte altını çizmek gerekir ki, Orta Çağ'da Kilise'nin uygulamaları eşitlik fikrinin gereklerini yerine getirmekten ziyade, toplumsal hiyerarşileri besleyecek nitelikte olmuştur. Bu kapsamda eşitliğin felsefi temellerini ve sonuçlarını irdelemek için yine Aydınlanma filozoflarına başvurmak gerekmektedir.

İnsanların doğaları gereği eşit ve özgür olduklarını ifade eden sözleşmecî düşünürler Hobbes, Locke ve Rousseau bir önceki kısımda anlatılan temel argümanlardan hareket ederek eşitliğe ilişkin kimi çıkarsamalarda bulunmuşlardır.

Hobbes (2001: 100-101), doğa durumunda insanlar arası mücadelenin baskın olduğunu vurgularken, bir doğa yasası olarak eşitliğin kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Locke'un fikirleri ise özellikle detaylandırmaya değerdir. Çünkü bu fikirler, 18. ve 19. yüzyıllardaki büyük toplumsal çalkantıların, fikrî atışmaların ve en nihayetinde bugünkü demokrasi anlayışının kaynaklarını teşkil etmektedir. Locke, üç doğal haktan söz etmektedir: Özgürlük, eşitlik ve mülkiyet.

İlk olarak insanın emeği karşılığında edindiği bir malın mülkiyetini kazanması sorun teşkil etmekteymiş gibi görünmemektedir. Zira beden bir parçası olarak görülebilecek fiziksel ya da zihinsel emeğin hak edildiğini söylememek için hiçbir neden yoktur. Bununla birlikte sorun, Locke'un mülkiyeti neden kişiliğin bir uzantısı olarak gördüğü noktasında düğümlenmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, emek bedenin bir parçasıdır; ancak kişiliğin değil. Daha açık ifade etmek gerekirse, özneyi tanımlayan şey Locke'un iddia ettiği gibi onun sahip olduğu mallar değildir (Arnhart, 2004: 240).

İkinci olarak Locke'un emekle kazanılmış malların iktisabında, bu malların edinilmesine hiçbir sınır getirmemesi toplumsal mülkiyet eşitsizliklerinin çoğalarak devam etmesine teorik bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak Locke'un atladığı nokta, kaynakların

sınırlı olması ve bu sınırlı kaynakların dağıtımında eşit bir başlangıcın olmamasıdır. Dahası Locke, geçimini sağlamak için emeğini satmak durumunda kalanlarla mülk sahipleri arasında rızaya dayalı bir sözleşme olduğunu iddia ederek, bu durumu insanlar arasındaki eşitliği bozucu bir durum olarak telakki etmemektedir. Öte yandan Locke, yönetimi yalnızca mülkiyet haklarının *korunmasını* sağlayacak bir hakemliğe indirgerken, “mülkiyet haklarından yana bir hakemliğin” nasıl bir hakemlik olduğunu göstermekte yetersiz kalmaktadır (Kenyon, 2002: 63). Ekonomik eşitsizliklerin artarak devam ettiği, yönetimin yalnızca mülkiyeti korumakla görevlendirilip, adli vakalara bakacak bir jandarmaya indirgendiği bir toplumsal düzende demokrasinin işleyişi de kendi içinde büyük çelişkilerle dolu bir karmaşaya dönüşmektedir.

Eşitliğin bugünkü anlaşıldığı şekliyle son yorumuna bakmak için J.J. Rousseau (2005)'ya değinmek gerekmektedir. Rousseau, doğa durumundaki insanın toplumsal sözleşmeyi yapması neticesinde genel iradeye iktidarı devrederek -egemenliği değil- diğerleri tarafından sömürülme korkusundan azade olduğunu böylece herkesin genel istencin yetkisi doğrultusunda eşit hak ve ödevlere sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu haliyle eşitlik, insanların genel irade karşısında tüm eşitsizliklerden azade tutularak eşit muamele görmesi olarak yorumlanmaktadır.

Temel İnsan hakları belgeleri bugün itibariyle insanlar arasındaki eşitliğin güvencesi olarak görülmektedir. Ancak eşitliği yalnızca Rousseau'nun ifade ettiği şekliyle egemen önünde aynı muameleye tabi olma olarak kısıtlamak bir takım fiili boşluklara yol açmaktadır. Örneğin herkesin eşit derecede sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının yasayla güvence altına alınmış olması, herkesin bu hizmetlerden eşit derecede yararlanabilmesi anlamına gelmemektedir. Nitekim kırsal bir bölgede yaşayan birinin sağlık hizmetlerinden yararlanma olanakları, kentte yaşayan başkasına göre çok daha kısıtlıdır. O halde söylenebilir ki bu iki kişi haklar bakımından belki eşittir; ancak fırsatlar bakımından eşit oldukları tartışılabilir. Öte yandan toplumdaki herkese aynı hakların tanınması da belli durumlarda eşitliği bozucu bir durum yaratabilmektedir. Örneğin bedensel engellilerle, herhangi bir engeli olmayan insanların aynı iş yasaları çerçevesinde iş başvurularını kabul etmek, ilk gruba eşit şartlarda davranılmaması anlamına gelecektir.

O halde insanlar arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi eşitsizlikler en azından nasıl minimize edilebilir?

Bu soruya yanıt verebilmek her şeyden önce eşitlik ya da eşitsizlik kavrayışında farklı bir değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Zira birazdan savunulacağı üzere modernizmin eşitlik ve eşitsizlik üzerine yaptığı tüm yorumlamalar antropolojik kanıtlarıyla çürütölmeye çalışılacaktır.

Modern uygarlık, kavramlar, olaylar ve olgular arasında bulunduğu varsayılan karşıtlıklar, ikilikler üzerine inşa edilmiştir. Birey-toplum, özne-nesne, iyi-kötü, ölüm-yaşam, sebep-sonuç, eşitlik-özgürlük, acıkma-doyma bu ikiliklere verilebilecek örneklerden yalnızca birkaçıdır. İşte, eşitlik ve eşitsizlik kavramları da bu bakış açısının bir ürünü olarak sorunsal haline gelmektedir.¹⁰

Öncelikle olarak ortaya atılacak ilk sav, ilkel olarak nitelenen yazı öncesi topluluklarda insanların modern insandan farklı bir bakış açısına sahip olduğudur. Bu insanların mantıksal işlemleri biçimsel olarak modern insanınki ile aynı olmasına karşın, değerleri nitelik olarak günümüz insanından farklıdır (Bookchin, 1994: 127). Bu toplumlarda; insanlar, şeyler ve ilişkiler üstünlük ya da aşağılıklarından çok biriciklikleriyle tanımlanmaktadır.¹¹ Bireysellik ise karşılıklı bağımsız olmaktan çok karşılıklı bağımlılık ilişkileri ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla organik toplumlarda ne özgürlük ne de eşitlik kategorizasyonları mevcuttur.

“Eşitlik uygulanacak bir ilke olarak değil, kültürün kendisinin demokratik yapısının bir yan ürünü olarak, şeylerin doğasında vardır. Bu gibi toplumlarda, eşitlik amacına ulaşma çabası Organik toplumlarda yaş ve cinsiyet hiyerarşileri yoktur. Mülkiyet kavramı bu toplumlarda da bulunmasına rağmen vurgu bunlara sahip olmak üzerine değil, bunlardan yararlanma hakkına yapılmaktadır.

O halde modern yaşamın bertaraf edilerek bu insanların yaşayış tarzına dönmemiz gerektiği mi savunulmaktadır? Bir adım ileri götürülürse, mülkiyet ve kollektivist bağlara yaptığı vurgu ile Marksizm’in üstü kapalı bir savunusu mu yapılmaktadır?

Her iki soruya da kesin olarak verilecek yanıt, hayır’dır. Çünkü insanlığın uzun zihinsel evriminin binlerce yıl önce yaşamış atalarını kopya edecek şekilde geri döndürölemeyecek olduğu aşikârdır. İdeal demokrasi anlayışının hatlarının çizilmesinde

¹⁰ Modernizmle ilgili detaylı bir çalışma için bakınız: Gencer, Bedri (2009), **İslam’da Modernleşme (1839-1939)**, Ankara: Lotus Yayınevi.

¹¹ Ekonomik sınıfları, örgütlü bir devletleri olmayan, değerleri modern insanın değerlerinden çok daha farklı olan bu toplumlar bundan böyle, Bookchin’in tanımlaması ödünç alınarak çalışma boyunca organik toplum olarak ifade edilecektir.

bir yöntem olarak ekolojik düşünce ise, Marksizm'den pek çok temel ilke itibariyle ayrı düşmektedir. Burada asıl vurgulanan eşitlik/eşitsizlik gibi kavramsallaştırmaların tarihsel olduğudur. Bununla birlikte çalışmanın asıl amacının ideal demokrasi anlayışının ilkelerini tespit edebilmek olduğu hatırlandığında, organik toplumlardaki yaşamın yol gösterici olabileceği ortadadır. Nitekim organik toplumların özgürlükçü ve eşitlikçi yaşayış biçimi değerlendirilmesi gereken bir mirastır. Bookchin (1994: 141) 'in iddia ettiği gibi, insanlığın gelişimini modernizmin diliyle betimlemek -bağlılığın yerine itaati, eşgüdümün yerine hâkimiyeti, bilgeliğin yerine gücü, vermenin yerine kazanımı, armağanların yerine malları, yararlanma hakkının yerine mülkiyeti, listeyi uzatmak mümkündür, koymak-geçmiş bugüne benzetmek ve dilin ideolojik kullanımına hizmet etmek demektir. Bu anlam kaymalarının altını oymak, modernizmin de tarihsel bir durum olduğunu gözler önüne sererek, insanlığın daha uygar bir dünyada yaşaması, dahası yaşaması için alternatif bir çözüm arayışı için temel teşkil etmektedir.

1.6.2.3. Adalet

Modern demokrasilerin ilgilendiği önemli sorunsallardan biri olarak adalet, tıpkı özgürlük ve eşitlik gibi tartışmalı bir kavram olarak değişik bakış açılarına kaynak olmuştur.

Sokrates adaleti, insanların doğal eğilimlerini gerçekleştirmelerini sağlayacak bir koşul olarak tanımladığında, doğada var olduğunu öncelediği ahlaki normlara öznenin/toplumun aklın yasalarına uyarak ulaşabileceğini de varsaymış olmaktadır (Arnhart, 2004: 29-31). Bu haliyle adalet, insanın kendini gerçekleştirmesinin bir yolu, siyasal yönetimin ise amacı olarak tanımlanmaktadır. Thrasymachus ise, doğası gereği bencil ve çıkarıcı olan insanın haksızlığa uğramaktan sakınmasıyla, bir başkasına haksızlık yapmaktan alacağı hazzı dengelemek amacıyla düzenlediği yasaların, adaletin ne olduğunu ifade ettiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla Sokratesçi adalet insanı daha iyi kılarken, Thrasymusçu adalet sadece barışı muhafaza etmektedir. Platon'da adalet, felsefi bilgelige sahip kişilerin ulaşabileceği bir üst anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'e göre ise benzer durumlara aynı ölçülerle davranılması; eşitlere eşit, eşit olmayanlara da eşitsiz olarak muamele edilmesi anlamına gelmektedir. Saint Augustine'de adalet Tanrı'nın koyduğu yasaları ifade eder ve Augustine, bu anlamıyla bu yaşamda siyasal adalete ulaşabileceğini reddetmektedir. Machiavelli, siyasal birliği ve toplumsal barışı sağlamak için kullanılacak araçlardan biri olarak gördüğü adaleti, insanların doğal olarak birbirini

incitmeye eğilimli olmalarından yola çıkarak, tıpkı yönetimler ve hukuk gibi adaleti de bir üstyapı kurumu olarak nitelemektedir. Bu anlamıyla adalet, “prensın”, düzeni sağlamak için kullandığı araçlardan biridir; adil olanın ölçüsü de budur. Bir siyaset felsefecisi olmamasına rağmen, modern düşüncenin öncülü sayılan Descartes’in adalet anlayışına da çıkarımsal olarak bakmak gerekmektedir. Descartes’e göre doğal düzen hiç değişmeyen belirli yasalar çerçevesinde mekanik şekilde bir makine gibi işlemektedir ve insan bu yasalara özellikle matematiğin ilkeleriyle hâkim olabilir. Descartes’in bu mekanik görüşünden, adaletle ilişkin düşüncesi de ileri sürülebilir: Yaşam, matematiksel bir düzende işliyorsam ve bu yasaları keşfetmek rasyonel akıl yürütmeye mümkünse, o halde adaletin ne olduğunu ve adaletin ilkelerini de tespit etmek olasıdır. Böylece Descartes adaleti, ahlaki formundan çıkarmış olmaktadır. Bu aşamadan sonraki her adalet anlayışı da belli ölçülerde bu mekanik görüşün etkisi altında kalmıştır. Bir yandan adaletin evrensel yasalarını bulmaya yönelik anlayış öne çıkmış; bir yandan da görelî, kısmî, öznel ve hatta bu anlamda da çoğul yorumlara açık bir değer olarak görülmeye başlanmıştır (Çırakman, 2002: 106). Bu kapsamda T. Hobbes için adalet, pozitif yasalarla sağlanan düzen anlamına gelmektedir. J. Locke’ta ise temel hakların (eşitlik, özgürlük ve mülkiyet) güvence altına alınması adaleti gerçekleştirmek için yeterli bir kriterdir. J. J. Rousseau’ya göre de adalet, yanılmaz, hataya düşmez bir fenomen olarak genel iradenin yönetimidir. Bir düşünce okulu olarak faydacılar için ise, toplumdaki bireylerin tek tek azami mutluluğunu sağlayan davranıştır. Marksizm’de adalet sınıfsız, eşit ve özgür bir toplumun niteleyici özelliğidir.

Rawls, siyasal adaleti “hakkaniyet olarak adalet” dediği, öncelikle pratiğe yönelik ve kamusal eyleme ilişkin bir anlayışla tanımlayarak, eşitliği veya özgürlüğü güvence altına alınmış “makul ve rasyonel” vatandaşların işbirliğine dayanan “iyi düzenlenmiş” bir toplum sistemini sağlayacak dengenin, siyasal adaletle temel teşkil edeceğini belirtmektedir (Çırakman, 2002: 110). Bu çerçevede “rasyonel olmak”, kişinin kendisi için iyi olanı seçme, tasarlama ve gerçekleştirme kapasitesini; “makul olmak”, bireyin davranışlarının sonucunu tartarken başkalarının iyiliğini de gözetmesini, “iyi toplum” ise, siyasal anlamda eşit ve özgür bireylerden oluşan toplumu ifade etmektedir (Rawls, 2007: 18-54).

Rawls (1986: 303) ‘un adaletle ilişkin en önemli ilkesi bu ifadeler ışığında şudur: “Bütün toplumsal temel çıkarlar -özgürlük ve fırsatlar, gelir ve kendine saygının temelleri-, bu çıkarlardan birinin ya da hepsinin eşitsiz dağılımı en az gözetilenin yararına olmadıkça, eşit dağıtılmalıdır. Bu ilkeye göre eşitsizlik eğer en dezavantajlı konumda olanın da

çıkartına hizmet ediyor ise, bu eşitsizliğin önüne geçmemek hakkaniyete uygun olacaktır; ancak eşitsizlik toplumsal refahtan yararlanmayı dezavantajlılar aleyhine azaltıyorsa, bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için özgürlüklere kimi kısıtlamalar getirilebilir. Bu düşünce kısmi olarak, Locke'un mülk sahiplerinin -örneğin- toprağı işleminin toprağı işlemeyenlerin de yararına olduğı, dolayısıyla buradaki eşitsizliğin toplumsal refah açısından faydalı olduğı fikri ile kesişmektedir; ancak eşitsizliğin arttığı durumda bunun önüne geçilmesi gerektiğı yönündeki rezerv ile de Lockeçu düşünceden ayrılmaktadır. Bu durumda Rawls, özgürlüklere bir takım kısıtlamalar getirilebileceğı fikrine açık görünmektedir. Bununla birlikte Rawls (1986: 61)' un ima ettiğı bu kısıtlamalar standart yurttaşlık hakları ve siyasi haklar için öngörülmemektedir. Tonlama daha çok ekonomik özgürlüklerin sınırlanması üzerine yapılmaktadır.

Burada sorunlu olan nokta şudur: Tam anlamıyla fırsat eşitliğinin yaratıldığı bir durum farz edildiğinde, Rawls'un ima ettiğı biçimiyle toplumdaki en dezavantajlı grupların gözetildiğı bir toplumda, bireyin eylem ve tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik eşitsizliklerin hakkaniyete uygun olduğı yaygın kabul görmektedir. Örneğin aynı okullarda eğitim görmüş iki kişiden biri olan Bay A'nın iş yaşamındaki başarısından elde ettiğı kazanç, diğerk kişi Bay B'nin elde ettiğı kazançtan fazladır. Bunun nedeni ailesi tarafından Bay A'nın ticarete atılmaya teşvik edilmiş olması, Bay B'nin ise uzun bir süre çeşitli ailevi sorunlardan dolayı iş yaşamına atılamamasıdır. Bu durum hakkaniyete uygun mudur? Cevaben Bay B'nin bir süre çalışmamasının bedelini Bay A'dan daha az kazanarak ödüyor olduğı söylenebilir. Bununla birlikte burada asıl altı çizilmek istenen nokta, hiç kimsenin ailesini, zeka düzeyini, fiziksel niteliklerini seçme özgürlüğüne sahip olmamasıdır. Dolayısıyla mutlak bir fırsat eşitliği sağlansa bile, mutlak bir eşitliğin sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle insanın seçemediğı özellikleri nedeniyle, neden kazandığı bazı şeyleri hak ediyor, olduğunu kanıtlamak zordur. Genel kabul gören görüş, doğal yeteneklerdeki farklılıkları görmezden gelip (ya da bunları sanki tercihlerimizmiş gibi ele alıp) yalnızca toplumsal koşullardaki farklılıkları tanımaktadır (Kymlicka, 2004: 82). Rawls'un fark ilkesine göre, şanslı azınlıktaki -çok zeki, çok güzel ve zengin birini farz edelim- birinin yol açacağı eşitsizliklerin hakkaniyete uygun hale getirilmesinin tek yolu, bu şanslı azınlıkların yolunun, üstünlüklerini dezavantajlılar lehine kullanmalarına izin verecek şekilde açılmasıdır. Rawls (1986: 75)' un ifadesiyle "ancak ve ancak toplumun en az avantajlı konumdaki üyelerinin beklentilerine katkıda bulunuyorsa

bu durum adildir”. Bu ifade de sorunlu görünmektedir. Çünkü şöyle bir soruya mahal vermektedir: Kişinin, “doğal piyango”dan büyük bir ikramiye kazanmamış olmasına rağmen kendi çabalarıyla çok büyük gelirler etmesi hakkaniyete yine aynı derecede uygun mudur? Tekrar edilirse, Rawls’un tezine göre, en dezavantajlı kişilerin yararına olması koşuluyla bu tarz bir eşitsizliğe göz yummak gerekmektedir. Ancak Rawls’un argümanı, “doğal piyango”dan şanslı bir pay alanlarla almayanları nasıl olup da aynı muameleye tabi tutmanın adil olduğunu ortaya koyamamaktadır.

Toplumsal ve doğal koşulların varsayımsal olarak eşitlendiği bir başka durumda, insanların tercihlerine ilişkin ödüllendirme ya da cezalandırmalar ortaya çıkabilmektedir. Nitekim bu, refah devletine yöneltilen önemli eleştirilerden biri olmuştur. Somutlaştırırsak, eşit toplumsal ve doğal koşullara sahip iki kişiye 100’er lira verip bu parayı istedikleri şekilde değerlendirebilecekleri söylene ve Bay A’nın parayı karlı bir yatırımda, Bay B’nin ise parayı sadece kendi yüzme zevkini karşılayacak bir havuz yapımında harcadığı farz edilse bir süre sonra ortaya çıkacak olan gelir eşitsizliği nasıl dengelenecektir? Dahası sadece bireylerin kişisel tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan bu ekonomik eşitsizliği, örneğin Bay A’nın yaptığı yatırımdan kaynaklanan gelir fazlalığının bir kısmını Bay B’ye aktararak dengelemek hakkaniyete uygun olacak mıdır? Rawls, böyle bir durumda ılımlı zevkleri olanların aşırıya kaçanları desteklemesi gerektiği sonucuna varılamayacağını, “çünkü kendi amaçlarımızın sorumluluğunu üstlenme kapasitesine sahip olduğumuzu” söylemektedir (Kymlicka, 2004: 104). Rawls’un çıkarımı haklı görünmektedir; ancak hangi tercihin ılımlı, hangi tercihin aşırıya kaçan olduğunu belirlemenin mümkün olduğu statik bir toplumda. Öte yandan Rawls’un kaynakların dağılımına ilişkin teorisi, refah devletine karşı çıkanlar tarafından yoksulların bağımlılığını ve aylaklığı artırdığı, iyi durumda olanların seçeneklerini kısıtladığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca devletin “rasyonel” tercihlerde bulunanlarla bulunmayanlar arasında bir ayırım yapmasının devletin yurttaşlara olan güvensizliğini beslediği, yoksulların ise damgalandığı söylenmektedir (Kymlicka, 2004: 135).

Organik toplumun yıkılması “eşitsizlerin eşitliği” ilkesini “eşitlerin eşitsizliği” haline getirmiştir. Eşitlerin eşitsizliğinden kasıt, evrensel doğal eşitlik iddialarıyla farklılıkların yok sayıldığı ve eşit muameleyi işaret eden doğal hukuk anlayışıdır. Bu çerçevede bir yandan yetenekleri ve ihtiyaçları farklı farklı olan insanlar tek bir tipte değerlendirilmekte, bir yandan da öznelerin toplumsal refahtan yararlanma koşulları

kimileri aleyhine sürekli gerilemektedir. Eşitlikçilik, aritmetik bir olgudur ve ancak istatistiksel bakımdan gerçekleştirilebilir bir kavramdır; farklılıkları minimuma indirerek adaleti sağlamaya çalışmaktadır (Lindbom, 1998: 80-81). Adaletin simgesi Justitia¹²'nin gözündeki bağ, ricacılara karşı toleranssız olmanın yanında farklılıkları gözetmeyip, herkese eşit davranma ilkesini simgeleştirmektedir. Böylece eşitlik tam bir eşitsizliğe dönüşmekte, telafinin yerini denge almaktadır (Bookchin, 1994: 252). Öte yandan özgürlüğün, bir “hak” olarak sadece hukuki çerçevede tanımlanması, özgürlüğün kendine zarar veren bir ilke haline gelmiştir. Zira toplumsal bağlarından koparılmış haliyle özne, “birey” olmuş, özgürlük ise neye doğru olduğu belirsiz, yön­süz bir kavram haline gelmiştir. Nihai aşamada adaleti eşitlik ve özgürlük kavramları ile birlikte açıklamaya çalışmak, temellerin sağlam olmaması nedeniyle gidiş yollarını baştan itibaren tıkamaktadır.

Adalet anlayışımızda yapacağımız değişiklikler, büyük oranda ahlaki yükümlülükleri de beraberinde getireceğinden gölgeli demokrasilerle, ideal demokrasiler arasındaki sınırı çizmede önemli bir kilometre taşı olarak görünmektedir. Zira demokrasilerin neden gölgeli olarak nitelendiğini alternatif bakış açılarından sorgulamak, ideal bir demokrasi kuramının da temellerini atmak anlamına gelmektedir. Nihai aşamada özgürlük, eşitlik ve adalete ilişkin anlayışımız, tarihin verili gerçekleri olarak anlaşılacak yerine sorgulanmaya ve gözden geçirilmeye muhtaçtır. Eşitlik ve özgürlük arasındaki gerilimin giderilemez olduğu ve ancak onların çatışmasına durağanlık katan hegemonik biçimlerin olabileceği kabul edilir edilmez, mevcut iktidar konfigürasyonuna bir alternatif fikri ortadan kalktığında, ortadan kalkanın aynı zamanda hakim iktidar ilişkilerine karşı direnişler için meşru bir ifade biçiminin olduğu açık bir hal almaktadır (Mouffe, 2000: 19).

1.6.2.4. Tüketim

Gölgeli demokrasi çağının dayandığı temel ilkeleri açıklarken, kendi bağlamları içinde tartıştığımız özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarına özellikle sanayi sonrası toplumun belirleyici bir özelliği olarak tüketimi de eklemek gerekmektedir. Çünkü özellikle 20. yüzyılın başından itibaren toplum yaşamını düzenleyici ve ona yön verici bir

¹² Latincesi: “Iustitia”dır. İngilizcesi: Lady Justice. Roma mitolojisindeki “Adalet Tanrıçası”dır. Daha çok ahlaki değerlerle güçlendirilmiş bir adalet anlayışını betimlemektedir. Rönesans'tan beri Justitia, bir elinde kılıç diğer elinde terazi bulunan bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Kadının gözleri, bir göz bağı ile bağlanmış vaziyettedir. Böylelikle de tarafsızlığı vurgulanmaktadır. Ayrıca terazi ve kılıç ise taraflar arasında adaleti sağlayacağını ve gerektiğinde haksız tarafın cezalandırılacağını ifade etmektedir.

fenomen olarak tüketim kavramı, gölgeli demokrasilerin ekonomik ayağını oluşturan liberal sistemin devamlılığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir ilke haline gelmiştir. Bu konudaki itiraz, tüketimin sınırlı olduğu bir toplumda da liberal ekonominin işletilebileceği yönünde getirilebilir; ancak burada asıl altı çizilmek istenen nokta, tüketme “ihtiyacı” ile modern toplumların ayrılmaz bir bütün olduğudur. Bu nedenle liberal demokrasilerdeki tüketim anlayışını, ekonomik ayağından ziyade kültürel sembolleriyle birlikte düşünmek, neden tüketim kavramını liberal demokrasinin temel ilkelerinden biri olarak saymamız gerektiğini ortaya koyacaktır.

Tüketimin toplumsal bir fenomen olarak ortaya çıkmasına neden olan ilk gelişmeler, 17. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere’de görülmektedir (Weber, 1997: 9-124).

Zamanla Sanayi Devrimi’nin getirdiği yeni ekonomik düzenin tüm Batı Avrupa’yı kapsayacak şekilde yaygınlaşması, toplumsal hayatta da etkilerini göstermekte gecikmemiştir. 1860’larda Paris’in yeniden inşasıyla oluşturulan bulvarlar, gezintiye çıkan *flaunerlerin* (piyasa yapanlar) giysilerini sergileyip, vitrinleri seyredebilecekleri yerler haline gelmiştir. Amerikan aristokrasisinde erkekler için eşleri ve kızları zenginliklerini sergileyebilecekleri araçlar olarak görülmektedir (Bocock, 1997: 25-28) .

20. yüzyıla gelindiğinde, geçen iki yüzyıldan devralınan tüketim kalıpları hala toplumu bir bütün halinde ifade edebilecek düzeye ulaşmış değildir. Çünkü özellikle lüks tüketim malları, düşük çalışma ücretleri nedeniyle işçilerin ulaşabileceği ürünler olmaktan uzaktı. Bu aynı zamanda kapitalist sistem için bir tehlikeydi; çünkü yüksek üretimin aynı oranlarda tüketilmemesi ekonomik durgunluğa neden oluyordu.

Çözüm, 1910’larda *Fordizm* olarak adlandırılan seri üretimin yaygınlaştırılması ile getirilmiştir. Böylece ucuz maliyetlerle, kısa sürede büyük üretim hacmine ulaşılabilmektedir ve bu, ürünlerin toplumun geneline satılabilmesini mümkün kılmıştır. Böylece tüketicilik sadece küçük bir aristokrat ve burjuva sınıfını kapsayan bir durum olmaktan çıkarak, çiftçiden memura dek çeşitli meslek gruplarını içine alacak şekilde genişlemiştir. Zira modern toplumların öncelikli olarak ilgilendiği husus, üretim; sanayi sonrası toplumların ilgilendiği faktör ise tüketimdir. Bu, sanayi sonrası toplumlarda (Laclau, 2002: 82) üretimin bir değer taşımadığını söylemek anlamına gelmemektedir. Vurgulanmak istenen, sanayi sonrası toplumlarda tüketimin, serbest piyasa koşullarında öncelikli olarak empoze edildiğidir: Birkaç rakamsal veriyle konuşmak gerekirse, Kuzey Amerika ve Batı

Avrupa’da yaşayan %12’lik nüfus, dünya genelindeki kişisel tüketim harcamalarının %60’ını yapmaktadır. Başka bir ifadeyle 1,7 milyar nüfusluk “küresel tüketici sınıfın” 1 milyarı, sayılan bölgelerde, yani ekonomik sistemin bir aracı olarak tüketimin empoze edildiği yerlerde yaşamaktadır. Bu tüketici sınıfın bir yıllık makyaj malzemesi, dondurma ve evcil hayvan mamalarına harcadığı para, yoksulların bir yıllık yeterli gıda, temiz su ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeydedir. Yalnızca ABD’de üretilen ve tüketilen kağıt miktarı dünya toplamının 1/3’ünü oluşturmaktadır ve her Amerikalı yılda 300 kilogramdan fazla kağıt kullanmaktadır. Küresel reklam harcamaları 2002 yılında 1950 yılına oranla yaklaşık dokuz kat artarak 446 milyar dolara ulaşmıştır (Gardner, 2004: 9-14). Örnekleri çoğaltılabilecek bu rakamlar göstermektedir ki, özellikle sanayi sonrası toplumlarda tüketim, üretimin sonucu olmaktan çıkmaya başlamış; nedeni haline gelmiştir.

Tüketim toplumuna ilişkin en kapsamlı değerlendirmeler, Frankfurt Okulu düşünürleri; özellikle M. Horkheimer, T. Adorno ve H. Marcuse tarafından getirilmiştir. Horkheimer, “Akıl Tutulması” adlı eserinde “öznel ve nesnel akıl” adını verdiği farklı düşünme biçimlerinden yola çıkarak, modernizme ilişkin kapsamlı bir eleştiri sunmaktadır. Horkheimer ve Adorno’nun birlikte kaleme aldığı “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı kitapta ise Aydınlanma Çağı’nın düşünsel arka planı eşliğinde, modern dünya eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu temel çerçevede Marcuse’un “Tek Boyutlu İnsan”ı, kültürel boyutuyla tüketim toplumunun ifade ettiği anlamları irdelemektedir. Üç esere topluca bir bakış, liberal demokrasilerde tüketim kalıplarının ifade ettiği manalara ilişkin yol haritası sağlamak açısından elverişli görünmektedir.

Horkheimer (1998: 55-93)’ın deyimiyile nesnel akıl; doğada, doğanın görünüşlerinde, insanlar arası ilişkilerde var olan uyuma ve düzene ilişkin kuvveti ifade eder. Nesnel akıl kavramını somutlaştırmak gerekirse Platon’un idealar dünyası, Berkeley’in “algılama-algılanma” fikirleri, Kant’ın “a priori bilgi” anlayışı ve Hegel’in “Geist”i söz konusu kavramla eşleştirilebilecek yaklaşımlardır.

Öznel akıl ya da diğer bir ifadeyle araçsal akıl ise nesnel aklın tam karşısında yer alan bir anlayışı ifade etmektedir (Horkheimer, 1998: 55-94). Kökenlerini Kartezyen düalizmden alan öznel akıl, doruk noktasına Aydınlanma’nın ardından pozitivistin kazandığı başarılar yoluyla ulaşmıştır.

Descartes “Düşünüyorum, o halde varım” dediğinde, varlığın bir kanıtı olarak “düşünmeyi”, başka bir ifade ile zihni ortaya koymuş, böylece doğal dünya ile zihin arasındaki ayrımı gerçekleştirmiş ve fenomenlerin akılla kavranabileceğini ve böylece varlığın bilgisine ulaşılabileceğini savunmuştur. Öznenin, fenomenlere ilişkin bilgiye kendi akli ile ulaşabileceğini savunmak, aynı zamanda insan zihninden bağımsız bir “Evensel Akıl” düşüncesini reddetmek, hiç değilse bu fikirden uzaklaşmak anlamına gelmektedir “ (Lindbom, 1998: 49).

O halde nesnel akıl bir tümdengelim, öznel akıl ise bir tümevarım yöntemidir. Öznel aklın tümevarım yöntemi, başka bir ifade ile nesne ile özne arasında kesin ayrımların olduğunun ortaya konarak dünyanın bütünlük içinde değil parçalara ayrılarak anlaşılmaya çalışılması, çıkarların ve faydacılığın meşru kılındığı; doğanın bir nesnel yığını olarak görüldüğü bir dönemin de kapılarını açmıştır (Horkheimer ve Adorno, 1996: 16).

Doğanın bir nesnel yığını olarak görüldüğü noktada da, ihtiyaçları karşılamak için zorunlu olan tüketim ile, bir simgeler yığını olarak kişiliğin bir parçası haline getirilen tüketim arasındaki fark belirginsizleşmektedir. Bu noktada amaçlarına ulaşmak için araçlarını belirleme serbestisine sahip nesnel aklın öznesi ile, araçları amaç olmuş statik birey arasında, özgürlük bağlamında büyük fark vardır. Seçme alternatiflerinin artmış olması, bireyin daha özgür olduğu sonucunu doğurmamaktadır. Bu sadece bir varsayımdır. Örneğin eski tip zanaatkârın en uygun aleti, çeşitli alternatifler arasından “bulup” çalışması ile modern bir fabrikada çalışan işçinin hangi düğmeleri kullanacağını belirli olması arasında “özgürlük” bağlamında büyük fark vardır. Aynı şekilde otomobil ile at arasında bir kıyaslama yapıldığında görülür ki trafik kuralları, petrol fiyatları, yıllık bakımlar gibi zorunluluklar nedeniyle, söz konusu araç çok da bizim kontrolümüzde değildir. Birey bu noktada reklamlar ve iletişim araçlarıyla eşgüdümlü olarak dört bir yandan baskıya maruz kalmaktadır. Kişi, öznel bir “seçim” yapmamakta, kendine sunulan alternatiflerden birini tercih etmektedir. Tüketilen mallar ve deneyimler önceden paketlenmiş, düzenlenmiş, yaratılmış ve tüketicide istenen tepkiyi uyandırmak üzere kodlanmıştır (Bocock, 1997: 58). Kavramların içi boşaltılmış, anlamları değersizleştirilmiştir. Artık düzgün konuşma, müzik kültürü gibi değerlerle söze başlayan bir broşür, ilerleyen kısımlarda bahsi mide gazı ilaçlarına bağlayabilmektedir. Bir düşüncenin ya da bir kişinin sırf “kendisi olduğu için sevilmesi” insanlarda aşırı duygusallık korkusu uyandırmakta ve şüphe çekmektedir. Bu,

aynı zamanda toplumsal güvenin çökmeye başladığının işaretidir. Bir subje-obje antinomisi¹³ içinde “özgürce” tercih ettiklerimize bağımlı olduğumuz aşikârdır (Lindbom, 1998: 71).

Eleştirel Teori, özellikle Horkheimer, Adorno ve Marcuse, bireyin bu şekilde toplum içinde eriyişini ve özgürlüğünü kaybedişini tekelci kapitalizm/faşizm ile bağlantılandırmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçları yoluyla statükonun devam ettirildiğini savunmaktadırlar. Taklit yoluyla öğrenme yetisinin (mimesis), toplumsal baskılar (süper ego) yoluyla otomatlaştırılması ve bireyin gitgide baskılanması sonucu faşizm/otoriter kişilik daha da belirginleşmekte, bu suretle birbirini besleyici, çift yönlü bir ilişki doğmaktadır. Kültür endüstrisi, diğer bir ifade ile kültür ve sanat ürünlerinin modern çağda hızlı, tek tip olarak ve topluca üretilmesi, bu ilişkileri devam ettiren önemli bir faktör olarak bireyin karşısına çıkmaktadır. Kültür endüstrisi, sistemin genel bütünselliği içinde, bireyin varlığını idame ettirebilmek için onun emeğini, aklını ve varlığını sisteme kiraladığı emek dışında, onun sisteme yabancılaşmasını engelleyen; genel-tikel uyumunu sürekli kılan bir işlev görmektedir (Dellaloğlu, 2001: 102).

Bu yapı içinde sanat kavramının içi boşaltılmaktadır. Eğlence, işin daha sonra daha iyi bir şekilde gerçekleşebilmesi için verilen bir aradan ibarettir. Sinema ve radyo estetik değerini kaybederek, iş dünyasının parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla, modern toplumlardaki tüketim, geleneksel toplumlarda gerçekleşen mal ve hizmetlerin tüketiminden farklı olarak değerlerin de tüketimi anlamına gelmiştir (Orçan, 2004: 13).

Marcuse (1990), bu süreci “şeyleşme (reification)” olarak adlandırmaktadır. “Tek Boyutlu İnsan” adlı kitabında insanın, kültürel yeniden üretim yoluyla tek tipleştirilmesinin kökenlerini, doğanın dolayısıyla insanın araçsallaştırılmasında arayan Marcuse; doğanın insanın gündelik ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde tahakküm altına alınışını eleştirmekte, bunun nesnelere, dolayısıyla insan etkinliğini şeyleştirdiğini ileri sürmektedir. Doğa-birey-toplum arasındaki organik bağların koparılarak özne-nesne ayrımının yapılması bireyi kendi yarattığı düzenin nesnesi haline getirmiştir. Yardımlaşmanın giderek yok olmasının ironik sonuçlarından biri olarak yoksullaşma, zenginlerin fakirlerden esirgediği parayı yine ironik bir şekilde özel güvenlik şirketlerine, alarm sistemlerine yatırmaya neden

¹³ Türkçeye “çatışkı” şeklinde çevrilmiş bir kelimedir. Sözcük anlamı olarak iki yasanın gerçekte ya da görünüşte birbirleriyle uyumsuzluğudur. Mantık ve epistemoloji’de geçen ve genel olarak bir paradoksu ya da çözümsüz bir çelişkiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Aynı anda ve ölçüde geçerli iki önermenin birbirinin yerine konulamazlığı durumunu ifade eder. Terim Kant felsefesi’nde özel bir önem kazanmıştır.

olmaktadır (Gardner, 2004: 21). Yine aynı şekilde sanayi sonrası toplumların yalnızlaşan bireyi geliri/tüketimi arttığı için daha mutlu değildir. Örneğin ABD’de ortalama bir kişinin geliri 1957-2002 arasında iki kattan fazla artış göstermesine rağmen kendilerini “çok mutlu” olarak tanımlayan insanların oranı sabit kalmıştır. Öte yandan yalnız birinin ölme olasılığının insanlarla iç içe yaşayan birine oranla 3-5 kat daha fazla olduğu yapılan çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır (Gardner ve Assadourian 2004: 189-193). Dolayısıyla sanayi sonrası toplumların bahsedilen özelliklerinin sırf tüketim imkânlarını genişlettiği için daha fazla mutluluk verdiğini düşünmek sadece bir yanılsamadan ibaretmiş gibi görünmektedir.

“Tüketim kültürü vasıtasıyla tüketim toplumuna geçiş (Orçan, 2004: 20)”; kültürel semboller, dilin yeniden tüketim kalıplarıyla yüklü olarak kurgulanması ve kitle iletişim araçları eliyle kademeli olarak gerçekleştirildiğinde, liberal demokrasinin “özgürlüğü” beslediği iddiası da, yukarıda değinilen nedenlerden dolayı gözden geçirilmek durumundadır. Çalışmayı öncelikli olarak ilgilendiren kısım olarak siyasal alana bakıldığında, siyasal seçimlerde oluşan fiili durumun, hangi marka elbisenin giyileceği üzerine yapılan bir tercihten süreçsel olarak fazla bir farkının olmadığı görülmektedir. Nitekim öznenin ne giyeceğine üstü kapalı olarak karar veren tüketim kültürü, kimi seçeceğini de bireye, üstü kapalı olarak empoze etmektedir. Bu bağlamda liberal demokrasinin, siyaseti liberal piyasa gibi düzenlemeye çalıştığı söylenebilir (Yılmaz, 2000: 22). Parti yapılarının merkezileşmesi partiokrasiyi doğururken, Aydınlanma’nın aktif ve rasyonel insanı; yerini edilgen, pasif ve etkisiz vatandaşa bırakmıştır. Yeni iletişim imkânları sayesinde lider artık kitleyle doğrudan ilişki kurmamaktadır. Yardımcıları da profesyonel danışmanlar ve “image-maker”lardır.

Tüketim toplumunun tek tipleştirici özelliğinden siyasal alandaki kültürel farklılıklar da yine payını almaktadır. “Kim olduğumuzun bilincine varmamızın bir aracı olarak başkaları (Philips, 1999: 206)” bir fırsat olarak değerlendirildiğinde, liberal demokrasinin bu fırsatı öznenin elinden aldığını çıkarsamak zor değildir. Zira tercih şansının, bilinçaltına yapılan sürekli manipülasyon sonucunda son derece daraltılması bilinçli eylemi ve farklılaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu anlamıyla liberal demokrasi, alternatif kültür ve yaşam biçimlerine muhalif görünmektedir.

Toplumsal hayattaki dışlamalar ve ayrımcılık bir yönüyle bu tek tipleşmenin bir ürünü olarak görülebilir. Nitekim toplumsal hayatta ırk ve cinsiyet bakımından toplumsal ve siyasal çerçevede anlamlı bir farklılığı oluşturan şey, kişinin genetik cinsiyet kodlaması

veya teninin rengini belirleyen pigmentler değil, bunların toplumsal ve tarihsel yorumla siyah veya kadın olarak toplumsal baskıya maruz kalmalarıdır (Gould, 1999: 22).

2050 yılında dünya nüfusunun 10 milyar kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu rakam tek başına bir anlam ifade etmemektedir, fakat nüfusun büyümesiyle artacak olan tüketimin çevreye getireceği yük, daha çok sanayileşmiş ülkelerdeki tüketim bilinci çerçevesinde şekillenecek bir olgudur. Örneğin Hindistan'daki yıllık 16 milyon nüfus artışına karşılık, ABD'deki 3 milyonluk nüfus artışının ekolojik dengede meydana getirdiği yük çok daha fazladır; çünkü Hindistan'daki yeni nüfusun atmosfere fazladan göndereceği karbon emisyonu 4,9 milyon tonken, ABD'nin fazladan karbon emisyonu 15,7 milyon ton olacaktır. Trol usulü ile avlanan balıkçı tekneleri okyanuslardaki balık nüfusunun %80'ini tüketmiştir. Ortalama bir OECD ülkesi yurttışı yılda 560 kilogram kentsel atık yaratmaktadır. Her yıl deniz bitkileri ve deniz yosunu yatakları %0.01- 0.02, tropik ormanlar %0,8, denizlerdeki balık tarlaları %1,5, tatlı su ekosistemleri %2,4 oranında azalmaktadır. Özetle söylemek gerekirse, Dünya'nın sağlık durumunu takip etmek üzere geliştirilen "Yaşayan Gezegen Endeksi"ne göre, gezegenin ekolojik sağlığında 1970 yılından bu yana %35'lik bozulma olmuştur (Gardner ve Assadourian, 2004: 5-17).

Rakamların ortaya koyduğu tabloyu yalnızca liberal demokrasilere mal etmek haksızlık olacaktır; ancak tarihçesi gösterilmeye çalışılan düşünsel arka planın sonuçlarından biri olarak liberal demokrasilerin, manzaranın ortaya çıkmasında çok büyük bir payı vardır. Daha önce de ifade edildiği gibi "gölgeli demokrasi çağı", siyaseti de içine dâhil ederek tüketim kavramını kendine eklemleyen sosyo-ekonomik bir mirasın ürünüdür. Ekolojik dengenin bu mirastan aldığı pay da kaçınılmaz görünmektedir. Bununla birlikte bu yok oluşu önlemek için çeşitli yapısal önlemler almak ve ekolojik bunalımın önüne geçmek için düşünsel bir altyapı oluşturmadan kısa vadeli çözümler ortaya koymak, kalıcı bir çözüm olarak anlamlı görünmemektedir.

O halde 21. yüzyılın insanlardan beklediği; siyasal, ekonomik, toplumsal bağlamı içinde yeni bir bakış açısını etik çağrışımları ile birlikte ele alarak özgürlük, eşitlik ve adalet ideallerine ulaşabilmek için gölgeli demokrasi çağına ait ilkeleri gözden geçirmesi ve içinde yaşadığı doğa ile birlikte uyumlu olacak şekilde bir toplumsal yaşamı yeniden düzenlemesidir. Fakat günümüzdeki gelişmeler bu ifadenin gerçekleşmesi adına oldukça vehim vericidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve ASKERİ DARBE GELENEĞİ

Daha önce de belirtildiği gibi, demokrasi açısından dönüm noktaları Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve belki de ondan daha büyük bir etkiye sahip Fransız Devrimi'dir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde bir itici güç olmasına rağmen, deniz aşırı ve uzak bir coğrafyada gerçekleşmesi; demokrasi ideolojisinin ortaya çıkması ve yayılmasında etkisinin “devrim”e oranla düşük kalmasına sebep olmuştur. Gelişen ve yayılan “hak, eşitlik, özgürlük” gibi kavramlar başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı ve pek tabii Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Ama bu etki, halkın demokrasiye olan ihtiyacından değil, Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik akımından kaynaklanmıştır. Osmanlı Devleti, kuruluşundan sona erişine kadar altı yüzyıl boyunca Avrupa'nın bir parçası olmuştur. Devlet, imparatorluk konumuna Avrupa'da ele geçirdiği topraklarla ulaşmış ve başkenti Avrupa'da yer almıştır. Bütün bu yüzyıllar boyunca Osmanlılar, Avrupa ülkeleriyle yakın siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmiştir. Çok-dinli, çok-uluslu Osmanlı devleti, çok sayıda farklı kültürün birbirleriyle yan yana yaşadıkları bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Müslüman, Hıristiyan ve Musevi topluluklar, Osmanlı içerisinde barış içinde bir arada yaşayarak kendi dillerini, dinlerini ve kültürel kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Buradan hareketle, Osmanlı Devleti'nde dini ve kültürel hoşgörünün, çok ileri bir düzeyde olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁴

Çok uluslu ve monarşik bir devlet olan Osmanlı devleti, bütünlüğünü koruyabilmek için, Avrupalı devletlerin de baskılarıyla “demokrasi yolunda” diyebileceğimiz bir takım düzenlemelere gitmiştir. Ortaylı'ya göre, 18. yüzyılın sonunda, reform girişimlerinin nedeni, Avrupa'ya özellikle Rusya'ya karşı durabilmek için orduyu güçlendirmekten ibarettir. 19. yüzyıl ıslahatçıları ise daha radikal ve bütüncül bir davranış izlediklerinden, ordunun reformu, eğitimin, maliyenin ve tüm idari sistemin yeniden düzenlenmesiyle paralel olarak ele alınmıştır (Ortaylı, 2002: 42-44). Dolayısıyla, Türk toplumunun

¹⁴ Daha detaylı bilgi için bkz: Armağan, Mustafa (2000), *Osmanlı'da Hoşgörü / Birlikte Yaşama Sanatı*, İstanbul: Gazateci Yazarlar Vakfı.

demokratikleşme süreci, 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'ndeki reform süreci, Avrupa ülkeleriyle çok daha yakın siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkileri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda reform süreci, devletin yıkılmasını engelleyemese de Sened-i İttifak ile başlamış, onu sırasıyla Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet (Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe girmesi) ve tekrar 30 yıllık mutlakiyet rejiminin ardından meşrutiyetin bir kez daha ilanıyla devam etmiştir. Tüm bunlar yaşanırken Osmanlı'nın demokrasi tarihi beraberinde darbeler tarihini de getirmiştir.

2.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti'nde demokrasi hareketlerinden önce, biraz da bu hareketlerin başlangıcı ya da öncüsü niteliğinde bir takım değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlaması savaşlarda alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar devletin var olan sistemiyle daha fazla yaşayamayacağı düşüncesini uyandırmıştır. Bu bağlamda 18. yüzyılda matbaa getirilmiş, İstanbul'da bir itfaiye takımı örgütlenmiş, belediye hizmetlerinde, gemicilik, denizcilik ve en önemlisi askeri alanda yenilikler yapılmıştır (Lewis, 1993: 48-49).

2.1.1. Sened-i İttifak

7 Ekim 1808 yılında imzalanan, Ayanlar hükümet içinde kendini resmen kabul ettirdiği Sened-i İttifak, her ne kadar yukarıda bahsedilen dönüm noktalarından sonra gerçekleşse de onlardan etkilendiğini söylemek oldukça güçtür. Ama iktidarın ve gücün tek sahibi padişahın yetkilerinin sınırlandırılması açısından önemlidir. Osmanlı Devleti'nde anayasal değerde yazılı bir belge ile devlet iktidarının sınırlandırılabilceği, devlet iktidarının dokunamayacağı sahaların olduğu Sened-i İttifak'la kabul edilmiştir. Devlet iktidarını sınırlandırmayı amaçlayan bir girişim olarak Sened-i İttifak, Türk tarihinde ilk "anayasal belge"dir. O halde Türkiye'deki anayasacılık hareketlerini Sened-i İttifak ile başlatmakta bir yanlışlık yoktur (Eroğul, 2000: 174).

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, devletin durumunu görüşmek üzere devlet ileri gelenlerini toplantıya çağırılmış ve Anadolu ve Rumeli ayanları, padişah II. Mahmut tarafından kabul edilmişlerdir. Sened-i İttifak adıyla tarihe geçen bu sözleşmede; padişah tarafı can ve mal güvenliğine saygılı, zulümsüz, sağlam hazineli, yiyicilikten uzak, vergi adaleti olan bir yönetim vaat etmekte, buna karşılık ayanlar da devletin işlerinde padişaha

sadık kalacaklarına, sadrazamın şeriata uygun emirlerini padişah emri sayacaklarına, vergi ve asker toplamada, düşmana karşı koymada, asker ocaklarındaki isyanları bastırmada yardımcı olacaklarına söz vermektedirler. Böylece, Osmanlı tarihinde ilk kez, görünürde de olsa padişah otoritesi anayasal değerde, sözleşme niteliğindeki bir belgeyle sınırlandırılmış olmaktadır. Bu nedenle Sened-i İttifak, padişahın, daha doğrusu ona ait yetkileri kullananların keyfi davranışlarını önlemek yolunda ilk yazılı belge olarak bilinir (Soysal, 1987: 26).

Senet, gecikmiş bir “Magna Carta” niteliğiyle ayanların derebeylik düzenine hukuksal geçerlilik kazandırmış ve bu da modern devlet anlayışına aykırı bir durum oluşmasına sebep olmuştur. Feodal yapıların yıkıldığı bir çağda feodal özellikler taşıyan unsurlarla böyle bir senedin imzalanması padişahın mutlak otoritesindeki zaafi göstermektedir (Ortaylı, 2002: 36).

Belgenin eksik noktaları; padişah emir ve yasakları ile onları uygulayan organları ve devletin yeni sözleşme temelini yapanlar arasındaki hukuksal ilişkilerin belirsiz bırakılması; isyan hakkının hangi koşullarda meşru olabileceğinin, hükümetin padişah iradesiyle, padişahın şeyhülislam fetvasıyla değil, bir temsilci meclis kararıyla olup olmayacağına belirsiz bırakılmasıdır. Bu eksikliklerden dolayı senet, daha baştan ölü doğmuş bir belge olarak kalmıştır (Berkes, 2007: 128). Ayanın bu sözleşmeyle devlet idaresinde otorite kazanma girişimleri; kendi aralarında birlik olamamaları, saray entrikaları, ocaklı ve ulemanın muhalefeti ve dış tahrikler sonucunda başarıya ulaşmamış ve 15 Kasım 1808 tarihindeki isyanda Alemdar’ın hayatını kaybetmesiyle birlikte Sened-i İttifak tamamen hükümsüz kalmıştır.

Ayanın kendini siyasal otorite olarak kabul ettirememesinin altında, bütün bu sebeplerin yanında Padişah’ın hâkimiyetine engel teşkil eden ayana olan muhalefeti de yatmaktadır. Padişah otoritesinin başka herhangi bir güçle ortaklık kabul etmesi mümkün değildi ve Osmanlı idari yapısının hem ruhuna hem de tabiatına aykırıydı. Bu sebeple bu sözleşme yaklaşık bir buçuk ay sürmüş, pratikteki etkisi ve önemi çok sınırlı kalmıştır. Sultan II. Mahmut, kendisi de bir ayan olan ve tahta geçmesinde önemli rol oynayan Alemdar’ın icraatlarına, gücünü pekiştirinceye kadar karışmamış büyük bir gizlilikle ve özenle yürüttüğü politikayla otoritesine rakip olan unsurları ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. İdareyi tamamen eline alıp ayanları tek tek ortadan kaldırarak merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmıştır (Ortaylı, 2002: 36).

2.1.2. Tanzimat Dönemi

Kelime anlamı olarak “tanzim”; düzenleme, nizamlama, yapılanma demektir (www.tdk.gov.tr). “Tanzimat” kelimesi ise siyasi bir anlam içerir ve Osmanlı Devleti’nde yeni bir dönemi ifade etmek için kullanılır. Bu yeni dönem, 3 Kasım 1839’da Mustafa Reşit Paşa’nın Tanzimat Fermanı’nı, Gülhane Parkı’nda okumasıyla başlamıştır. Devlet ileri gelenlerinin, kalabalık bir halk kitlesinin, Osmanlı tebaasının her din ve sınıftan ahalisini temsil eden ruhani reislerin ve yabancı diplomatların önünde okunan hatt-ı hümayun; imparatorluğun devlet ve toplum hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Şeriata ve gelenekçi devlet anlayışına saygı göstermekle beraber, kanun ve devlet anlayışında ve idare prensiplerinde modern kavramlar getirmiş, belirli pratik gayelerle idareyi yeni baştan düzenleme amacı gütmüştür (İnalçık, 1996: 359).

Bundan sonra aydın bürokrat zümre; imparatorluğun işlevini yitirmiş kurumlarını ve sarsılan merkezi otoriteyi yeniden kurmak, devleti mali, idari, adli alanlarda düzenli bir yapıya kavuşturmak için hâkimiyeti ele geçirmişlerdir (Ortaylı, 1979: 264). Üç asırdan beri, tahta çıkan her sultan; tebaasına adaletli bir idare vadeden benzeri hatt-ı hümayunları ilan etmişti. Fermanında adalet ve refah vaat edilen “millet”, bütün imparatorluğun tebaası idi. Fermanın evvelki benzerlerinden farklı yönü de buydu (İnalçık, 1964’ten aktaran Ortaylı, 1979: 264).

Tanzimatçı devlet adamları tarafından pratik gayelerle benimsenip, ilan ettirilen bu “eşitlik ilkesi” imparatorluk içindeki yapısal dönüşümün yarattığı buhranlara bir çözüm aramak kaygısından doğmuştur. Bu kaygılar ise, 19. yüzyılın başından beri devleti sarsan milli ayaklanmalar, bölgesel başkaldırmalar ve özellikle Balkan halklarını kıskırtan dış devletlerin faaliyetleridir. Nihayetinde Gülhane Fermanı, iktisadi bünyesi ve toplumsal kurumları ile endüstri çağına ayak uyduramayan bir imparatorluğun aydın bürokratlarının, bu gibi iç ve dış baskılar (İngiltere, Fransa) sonunda zaruri olarak ilan ettirdikleri bir belgedir (Ortaylı, 1979: 265).

Tanzimat fermanı bir anayasa hatta bir kanun değildir. Avrupa’da hükümdarların kendi yetkileriyle halkın hakları arasındaki ilişkilerde değişiklikler yapacağını vaat eden bir senet türünden bir belgedir. Buna dayanılarak ya bir yazılı anayasa yapılması yoluna gidilebilir; ya da bir dizi yeni kanunlar hazırlanır. Tanzimat’ta seçilen yön ikincisi olmuştur. Tanzimat Fermanı’nda, hükümdar yayınladığı bu “fermen” ile kendi iradesinin

sınırlanmasını kabul etmiş; can, mal, namus korunurluğunu/özgürlüğünü, iradesinin dışına, kanunların yargılarına bırakmış; hükümet yönetiminin kendi iradesine göre değil, “Mevadd-ı Esasiye” (temel ilkeler) olarak nitelendirilen ölçülerle yapılacak kanunlara göre olmasını bildirmiştir. Bu temel ilkelerde ise devlet yönetiminin yeni kanunlara göre düzenleneceği, bu kanunların şeriata uygun olacağı, üç hakkın (can, mal, namus korunurluğu) dokunulmazlığını sağlanacağı, din farkı gözetilmeksizin bütün tebaaya eşitlikle uygulanacağı ve hükümdarın bunlara aykırı eylemde bulunmayacağına söz vereceği belirtilmiştir. Sened-i İttifak'ta görülen boşluk doldurulmuş gibidir. Çünkü yasama görevi yapacak sürekli meclisler öngörülmektedir. Fakat kendine haklar ve eşitlik tanınan halkın temsil edilmesinden, bu temsilin halk iradesinin kendini göstermesi demek olduğundan söz edilmemektedir. Kanun koyucu meclisler, halkı temsil eden meclisler olarak değil, geleneksel devlet direkleri sayılan ulema, bürokrasi ve ordu seçkinlerinin meclisleri olacaktır (Berkes, 2007: 187-188).

Yukarıda bahsedilenlerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Tanzimat Fermanı'nda tartışmasız bir şekilde devlet iktidarının sınırlandırılması olgusu vardır. Diğer yandan, Tanzimat Fermanı, Osmanlı tebaasına birtakım hak ve özgürlükler de tanımaktadır. Bu itibarla Tanzimat Fermanı, tam bir anayasacılık hareketi olarak görülebilir (Eroğul, 2000: 210). Tanzimat Fermanı'nın devlet iktidarını sınırlandırması, “dıştan bir sınırlandırma” değil, daha ziyade Padişahın “kendi kendini sınırlandırması (auto-limitation)”dır (Özçelik, 1976'dan Gözler, 2000: 16). Gerçekten de Abdülmecit o zamana kadar Padişahlara tanınan mutlak bir hak olan örfi cezalar verme yetkisinden vazgeçmekte, cezaların şeriata uygun olarak mahkemelerce verileceğini söylemektedir. Keza, o zamana kadar istediği konuda istediği gibi buyruklar çıkaran Padişah, bu hakkını bir ölçüde sınırlandırmakta, kuralları hazırlama yetkisini bir kurula vermekte, kendisine sadece onama yetkisini bırakmaktadır. Bu şekilde hazırlanan ve yürürlüğe giren kanunlara kendisinin de uyacağına yemin etmektedir (Üçok ve Mumcu 1982'den aktaran Gözler, 2000: 16).

2.1.3. Islahat Fermanı

1854'de yeni bir evre başladı. Yeni stil ordunun Ruslar karşısındaki zayıflığı reformların içinin boşluğunu ortaya çıkardı ve Avrupa'yı Osmanlı hükümetinin ciddiyet ve iyi niyetlerine inandırma zorunluluğu bir kere daha belirdi (Güngör, 1993: 16).

Tanzimat sonrası yaşanan olaylarda, 1850'lerde şekillenen bu eleştirilerin ortaya çıkmasında belki en etkili gelişme, "Islahat Fermanı" adını verdiğimiz anayasal belgenin ilanıydı. Tanzimat'ı başlatan Gülhane Hattı-ı Hümayunu'nun ikinci bir aşaması görünümünde olan bu ferman, devletin güttüğü politikaya karşı önemli tepkiler yarattı.

Islahat fermanı, o zamana kadar "millet-i hâkime" olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir Osmanlı vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu. Ancak amaçlanan beraberliğin tersine, gayrimüslimlerle, yabancıların kendilerine sağlanan hukuksal imkânları, Müslüman tebaayı çok geride bırakır şekilde kullandıkları görüldü.

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndan 17 yıl sonra, Paris Antlaşması'nın imzalanmasından altı hafta önce, 28 Şubat 1856'da bütün bakanlar, yüksek memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve cemaat ileri gelenleri önünde okunarak ilan edilmiş ve Paris Antlaşması'nı hazırlayan devletlere bildirilmiştir. Tanzimat bildirisinin vaat ettiği reformları gerçekleştirecek kanun ve nizamların yapılmamış, yapılanların da uygulanmamakta oluşundan şikâyetçi olan Batı devletlerinin elçileri, Kırım Savaşı'nın sona ermesiyle Paris'te toplanacak olan barış konferansında Rusya'nın, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan beri elde ettiği Ortodoksları koruma hakkına dayanarak, Ortodoks Hıristiyan milletler çıkarına isteklerde bulunmasını önleme amacıyla bu fermanın hazırlanmasını istemişlerdir. "Osmanlılık" kavramı ilk kez burada belirtilmiştir. Müslüman olmayan halk için hakaret ifade eden nitelendirmeler kullanılmayacaktı. Mahkemelerde Hıristiyanların tanıklığı kabul edilecek, tanıklar kendi dinlerinin kitabı üzerine yemin edecekti. Fermanın başında tebaadan "vatandaş" terimiyle söz edilmektedir. Anayasal gelişme açısından 1856 fermanındaki yenilik, halkın temsil edilmesi reformunun vaat edilmesidir. Vilayet ve belediye meclislerinde Müslüman ve Hıristiyan temsilcilere makul bir oranda yer verilecekti. Buralardaki tartışmalar, konuşma özgürlüğü içinde olacaktı. Adalet kuralları kuruluna Hıristiyan üyeler alınacaktı. Hıristiyanların "millet" örgütlenişleri yeniden düzenlenerek bunların meclislerine ruhanilerden başka halktan temsilciler katılacaktı (Berkes, 2007: 190). Ayrıca, tebaanın can, ırz ve namusunun korunması, kanun önünde eşitlik, askerlik ödevine gayrimüslim tebaanın katılması, mezhep ve eğitim alanında özgürlük, vergilerde eşitlik, iltizam usulünün kaldırılarak vergilerin doğrudan doğruya toplanması, tebaanın mahkemelerde yargılandıktan ve hüküm giydikten sonra af hususunun padişah hakları arasında yer alması, suçlu mallarının müsadere

usulünün kaldırılması, hapisane usul ve yönetmeliklerinin insan haklarına daha uygun bir şekilde düzenlenmesi, işkencenin kaldırılması, ticaret, ceza ve cinayet davaları için karma mahkemelerin kurulması, Müslüman olmayan toplulukların din yönünden olan imtiyazları muhafaza edilerek diğer imtiyazların incelenmesi ve değiştirilmesi, patrikhanelerin veya Müslüman olmayan meclislerin bazı hallerde hukuk davalarında sahip olacakları salahiyetlerin (yetkilerin) teyidi, irtikâp ve rüşvetin kaldırılması için kanunun şiddetle yürütülmesi ve ruhban liderlerinin maaşa bağlanması fermandaki diğer önemli maddelerdir (Mantran, 2002: 123-124). Islahat Fermanı'yla tebaaya bazı temel hak ve özgürlüklerin tanınması, Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan "eşitlik", "adalet" gibi kavramların Osmanlı Devleti'nde de etkisini yavaş yavaş hissettirmeye başladığının bir göstergesidir.

2.1.4. I. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat döneminde, Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olan, Avrupa'yı yakından gören ve onların Osmanlı Devleti üzerine siyasi emellerini öğrenen bir aydın sınıf yetişmiştir. Yeni Osmanlılar adı verilen bu grup, Osmanlı Devletinin kurtuluşunu içinde yaşayan halka yönetme hakkı vermekle, gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Böylece halk yönetime katılacak, kendisini temsil edecek, dış devletlerin Osmanlı Devleti içine müdahalesi engellenmiş olacaktı (Mardin, 1994: 86-87).

Meşrutiyet sözü vererek tahta geçen II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876'da sözünü yerine getirmiş ve meşrutiyeti ilan etmiştir. İlk anayasa, Kanun-u Esasi, Padişah tarafından atanan "Cemiyet-i Mahsusa" isimli bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Bu kurulun başkanı Server Paşadır. Kurulda iki asker, 16 sivil bürokrat (üçü Hıristiyan) ve ulemadan 10 kişi vardır. Cemiyet-i Mahsusa Mithat Paşanın ve Sait Paşanın hazırladığı önceki taslaklardan ve yabancı anayasalardan (Belçika, Polonya, Prusya) da yararlanarak Kanun-u Esasi'nin tasarısını hazırlamıştır. Tasarı Mithat Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Vükela'dan (Bakanlar Kurulu) geçmiş, neticede Padişah tarafından kabul ve ilan edilmiştir. Görüldüğü gibi Kanun-u Esasi, halkı temsil eden bir kurucu meclis tarafından hazırlanmamıştır. Keza Kanun-u Esasi'nin kabulü için bir kurucu referandum da yapılmamıştır. Hukuki olarak Padişahın tek yanlı bir işleminden doğmuş bir "ferman"dır (Tanör, 1995'ten aktaran Gözler, 2000: 23). Anayasada (Kanun-u Esasi), devletin rejiminin monarşi olduğu, dilinin Türkçe, dininin İslam, başkentinin İstanbul olduğu belirtilmiştir. Temel hak ve özgürlükler bölümünde, vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, ibadet hürriyeti, mali güce göre vergi, konut

dokunulmazlığı, eşitlik ilkesi, işkence yasağı, basın hürriyeti v.s. gibi konular düzenlenmiştir

Devletin temel organları, modern sistematığe uygun olarak yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılarak düzenlenmiştir. Kanun-u Esasi'nin kurduğu yasama organının adı "Meclis-i Umumi"dir. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan isimli iki heyetten oluşmaktadır. Heyet-i Ayan günümüzün senatolarına tekabül eden bir ikinci meclistir. Üyesi doğrudan doğruya Padişah tarafından atanır. Üye sayısı Heyet-i Mebusan'ın üye sayısını üçte birini geçemez. Üye seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş, umumun güvenini kazanmış ve devlet hizmetinde bulunmuş olmak (veya Hahambaşı veya Patriklik yapmış olmak) gerekir. Heyet-i Ayan üyeliği ömür boyudur (kayd-ı hayat). Heyet-i Ayan, tüm ikinci meclislerin sahip olduğu rolleri yerine getirebilir. Üyelerinin Padişah tarafından atanması büyük bir sakınca olarak görülemez. Çünkü, Heyet-i Ayan üye sayısı Heyet-i Mebusan'ın üye sayısının üçte birini geçemez ve üyeleri ömür boyu görevde kalır. Bu nedenle, Padişahın beğenmediği üyeleri değiştirme veya yeni üyeler atayarak çoğunluğu değiştirme imkânı yoktur. Heyet-i Mebusan üyeleri ise Osmanlı tebaasından her elli bin erkek nüfusa bir temsilci seçilmesiyle kurulmuştur. Seçimler dört yılda bir kere yapılır. Heyet-i Mebusan üyelerinin tekrar seçilmeleri mümkündür. Kanun-u Esasi'de seçim sistemine ilişkin tek hüküm, "gizli oy ilkesi (rey-i hafi kaidesi)" ile yapılacağıdır. Anayasa değişikliği için her iki meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve padişahın onayı gerekmektedir. Kanun yapabilmek için ise mebusların seçilmiş olması gerektiğinden Kanun-u Esasi hazırlanırken bir sene yürürlükte kalacak ve seçimin nasıl yapılacağını gösteren "Talimat-ı Muvakkate" ismini taşıyan bir talimat 28 Ekim 1876'da yürürlüğe konmuştur. Talimat-i Muvakkate iki dereceli basit çoğunluk sistemine dayanıyordu. Seçilecek mebusların 80'ini Müslüman ve 50'sini ise gayrimüslim olarak tespit etmekte idi. Memleket birbirinden farklı iki bölgeye ayrılmıştı. İstanbul şehri (İzmit dahil) 20 dairesel bir seçim çevresi kabul edilmişti. Bu seçim bölgesinden beşi müslim, beşi de gayrimüslim olmak üzere 10 mebus iki dereceli seçim ile seçilecekti. Her daireden "birinci seçmenler" önce 40 "ikinci seçmen (müntehib-i sani)" seçecek, sonra da bunlar mebusları seçeceklerdi. İstanbul dışında kalan yerlerde ise, kaza, liva ve vilayet merkezlerinde evvelce seçilmiş idare meclisleri üyeleri "ikinci seçmen" kabul olunmuştu ve bunlar milletvekillerini doğrudan doğruya seçmişlerdir (Gözler, 2000: 29).

Anayasa, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan beri imparatorlukta görülen uzun reform sürecinin bir sonucudur ve büyük devletlerin elinden “şark meselesi”nin yeniden incelenmesi yolundaki kanıtlarından çoğunu almıştır. Artık, Osmanlı Devleti, modern Batı uluslarınıninkiyle baştan sona karşılaştırılabilecek bir rejimle donanmıştır. Üyeleri sultanca yaşam boyu atanmış önde gelen kişilerden oluşan bir meclisle, halkın seçtiği temsilcilerden meydana gelen meclisin yanında, yapısı Avrupa'da bir hükümetinkine oldukça benzeyen bir yürütmesi bulunmaktadır. Kişiliği kutsal bir nitelik taşıyan sultan, geleneksel yetkilerinden büyük bir bölümünü elinde tutmaktadır. Eylemlerinden kimseye karşı sorumlu değildir; nazırları atayan ve görevden alan, parlamentoyu toplantıya çağıran ve fesheden, kanunları yayımlayan, silahlı güçlere komutanlık eden, antlaşmaları imzalayan, savaş ve barış ilan eden odur. Buna karşılık kanunları ve özellikle bütçeyi milletvekilleri oylar; Bundan başka anayasa 1839 ve 1856 fermanlarıyla Osmanlı uyruklarına tanınmış bulunan bütün güvenceleri tekrarlayıp yenilemektedir (Mantran, 2002: 135-136). Meclis, ilk kez demokrasiyi deneyen bir ülke için dikkate değer bir olgunluk göstermiştir. Mebusan Meclisi, üyesi bulunan çok sayıda (yarıya yaklaşan) gayrimüslime rağmen, savaş karşısında, genellikle, ideal olarak beklenebilecek Osmanlıcı bir dayanışmanın iyi bir örneğini vermiştir. Tutanaklar incelendiğinde, hükümet ve idarenin cehalet, yolsuzluk, rüşvet ve beceriksizlik, vurdumduymazlık, keyfilik, baskı ve zulüm uygulamaları içinde bocalamakta olduğu izlenimi açıkça ortaya çıkmakta; buna karşılık Meclis, genellikle, hükümet ve idarenin kusurlarını görebilen ve eleştiren, ilerlemeden yana, özgürlükçü, çağdaş, akılcı, hukuk devletinden yana bir tutum içinde görünmektedir (Akşin, 2000: 160).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Mebusan-hükümet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş sırasında yapılan yolsuzluklar, idaresizlikler savaş heyecanı içinde bulunan Mebusanın gözünde ihanet şeklinde algılanmıştır. Normalden daha sert olan eleştiriler, eleştiriye karşı zaten alışkın olmayan devlet adamı paşaların Mebusana ve meşrutiyete düşman olmalarına yol açmıştır. Savaş karışıklığı içinde başıbozukların, Çerkes muhacirlerin davranışları dolayısıyla gayrimüslim mebusların dile getirdikleri şikâyetler, bir süre sonra Müslim - Gayrimüslim mebuslar arasında gerginliklere de sebep olmuş, bu gibi durumlar, Saray'ın ve Bab-ı Ali'nin Mebusana ve meşrutiyete bir an önce son verme arzularını kamçılammış ve sonuçta 14 Şubat 1878'de padişah II. Abdülhamit Kanun-u Esasi'ye uygun olarak meclisi tatil etmiştir (Akşin, 2000: 160-161). Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan beri gelişiminde büyük bir dönüm noktasıdır ve Türk

tarihinde önemli bir yere sahiptir. Anayasa; kuruluşu, taş taş üstüne kırk yıla yakın bir zaman gerektirmiş olan bir yapıyı taçlandırmıştır (Mantran, 2002: 139).

2.1.5. II. Meşrutiyet Dönemi

Padişah II. Abdülhamit, uzun süren istibdat(!) rejiminin ardından 23 Temmuz 1908'de, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında askıya alınan Anayasa'yı yeniden yürürlüğe koyduğunu belirten bir irade yayımlamış ve yakında seçime gidileceğini ve parlamentonun toplantıya çağrılacağını da haber vermiştir. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bunda Makedonya'daki karışıklıkların, Saray'ın adamlarına karşı öldürme olaylarının artmasının, Abdülhamit'in gitgide açıkça bir başkaldırıya dönüşen hareketi bastırmak amacıyla Makedonya'ya gönderdiği on sekiz bin askerin, ayaklananlarla ortak hareket etmesinin, 20-23 Temmuz günleri arasında, İttihat ve Terakki Komitesi'nin¹⁵ çekip çevirdiği subayların ve Müslüman halktan sivil insanların önyak oldukları isyanların ve Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konmasının, aksi halde ordunun İstanbul'a yürüyeceği tehdidinin etkisi büyük olmuştur (Mantran, 2002: 217-218).

17 Aralık 1908 günü padişahın nutkuyla yeni Meclis-i Umumi açılmıştır. Yapılan seçimlerde çoğunlukla İttihat ve Terakki'nin listeleri kazanmıştır. İttihatçılara karşı giderek artan muhalefet, tarihe "31 Mart Ayaklanması" olarak geçen olayla doruk noktasına ulaşmıştır. 13 Nisan 1909'da (Rumi 31 Mart 1325) Taksim civarında bulunan Taşkıışla'daki 4. Avcı Taburu, Hamdi Çavuş ve diğer çavuş ve onbaşlıların komutasındaki erler, "şeriat isteriz!" sloganıyla subaylarını tutukladıktan sonra başka kışlaları da ayaklandırmışlardır. Kendini meşrutiyetle özdeşleştiren İttihat ve Terakki tavır almakta gecikmemiş ve Selanik ve Edirne'den gelen Hareket Ordusu birlikleri İstanbul'a gelerek 24 Nisan 1909'da ayaklanmayı bastırmıştır (Akşin, 2002: 29-31). Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan, Meclis-i Umumi-i Millet adı altında toplanmış ve 27 Nisan 1909'da II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılmasına karar vermiştir. Bu tarihten sonra Padişahın siyasal sistemdeki etkisi kırılmıştır. Osmanlı Padişahı bu tarihten sonra meşruti monarşideki bir hükümdar gibi, sembolik yetkileri olan bir devlet başkanı konumuna düşmüştür. Böylece ülkede meşruti monarşi gerçekleşmiş

¹⁵ 1889'da Jön Türk hareketinin bir ürünü olarak İttihad-ı Osmani adıyla kurulmuştur. Bursa Maarif Müdürü iken Fransız Devrimi'nin 100. yıl şerefine açılan sergi için Paris'e gidip oraya yerleşen ve pozitivistimi benimseyen Ahmet Rıza'nın da etkisiyle, pozitivistimin düsturu olan "intizam ve terakki"den (düzen ve ilerleme) esinlenerek İttihat ve Terakki adını almıştır. "İttihat" kelimesi ise Osmanlıcılığı (birliği) temsil etmektedir. İlerici düşünce ve uygulamaları temsil ettiğinden kendisine karşı tepkiler genelde gerici ve dinci akımlardan gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Akşin, Sina (2012), **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

oluyordu. Hareket Ordusunun müdahalesi, ülkemizde siyasal iktidara karşı ordunun yapmış olduğu ilk doğrudan müdahaledir (Tanör, 1995'ten aktaran Gözler, 2000: 37).

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Kanun dışı tutuklama, sansür yasaklanmış, padişaha keyfiyete göre değil, zabıta tahkikatı sonucu sürgün yetkisi verilmiş, haberleşmenin gizliliği, toplantı ve dernek kurma hakkı kabul edilmiştir. Padişahın mutlak veto yetkisi, “geciktirici ve zorlaştırıcı veto yetkisi”ne dönüştürülmüştür. Padişah bir kanunu iki ay süreyle bekletebilir (Acil olduğuna karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur). İkinci olarak, padişah bir kere daha görüşülmek üzere geri gönderirse aynı kanunun meclislerde kabul edilebilmesi için üçte iki oy çoğunluğu gerekir. Burada çok önemli bir “zorlaştırıcı veto” yetkisi vardır. Ancak her halükarda Padişah karşısında üçte ikiye ulaşan kararlı bir meclis çoğunluğu varsa, meclisin padişahın bu vetosunu aşması mümkündür. Bu şu anlama gelmektedir ki, artık Padişah egemen değildir. Parlamento, bir kanunu padişaha rağmen çıkarabilmektedir. Böyle bir sistemde padişahın artık mutlak egemenliğinden bahsedilemez. En azından yasama yetkisinin sahibinin artık padişah olduğunu söylemek mümkün değildir. Padişahın fesih hakkı, kullanılamaz hale getirilmiş, uluslararası antlaşmaları akdetme Meclis-i Umumi'nin tasdiki şartına bağlanmıştır (Gözler, 2000: 38-39).

Bu yeni koşulların en önemli olanı “siyasal parti kurulması olayının doğuşudur. Hükümdar, saray, bürokrasi ve din kurullarının dışında, ilk kez olarak çıkan siyasal parti, 1908 devriminin getirdiği sonuçlardan biridir. İkinci önemli sonuç, genç subayların, siyasal parti belirlenmelerinden önce devrimin yarattığı yeni bir toplumsal duygu havası içinde Türk ulusu sezgisinin doğuşudur. Üçüncü önemli sonuç, genç subayların, padişaha ubudiyet (kulluk) ve sadakat eğitimiyle yetiştirilen eski tip komutanlardan farklı olarak Padişah-Halife otoritesine bağlılık ile Türk halkına bağlılık arasında bir seçim yapma durumuna gelmeleri, birinciden koptukları ölçüde ikinciye dayanma yanlısı olmalarıdır (Berkes, 2007: 346).

II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı rejimi, parlamenter monarşi haline gelmiştir. Fakat rejim, kısa sürede İttihat ve Terakki'nin güdümüne girmiş ve sona doğru yaklaşımaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti Sened-i İttifak'tan II. Meşrutiyete kadar 100 yıllık bir süreç içerisinde aşama aşama demokratikleşmiş, fakat devlet içindeki huzursuzluklar, Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik anlayışının ülke içerisinde ayrılıkçı istek ve hareketler olarak kendini göstermesi ve savaşlar, devletin yıkılışını kaçınılmaz kılmıştır.

2.2. Cumhuriyet Dönemi

Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler, çok sesliliğin en önemli göstergesidir. Türkiye'de siyasal parti geleneği II. Meşrutiyet ile başlamış, Cumhuriyet döneminde kesintiye uğrasa da devam etmiştir.

TBMM döneminde meclis içinde Müdafaa-i Hukuk Grubu, Tesevüt Grubu, İstiklâl Grubu, Türkiye Komünist Fırkası (Mayıs 1920) gibi gruplar oluşmuştur. 10 Mayıs 1921'de resmi olarak kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu iki farklı gruba bölünmüştür. Birinci grup Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu grup, İkinci grup ise Mustafa Kemal'e muhalif olanlardan oluşan gruptur (Kotik, 1982: 2005).

Cumhuriyet yönetimi, bir tek parti rejimi olarak doğmadı. 1924 yılında Mustafa Kemal ile arası açılan Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Ali Fuad Paşa'nın da içinde bulunduğu bir grup Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Bu parti, "Şeyh Sait İsyanı" sonrasında çıkarılan "Tahriri Sükun Kanunu" ile kapatıldı. İkinci muhalefet partisi "Serbest Cumhuriyet Fırkası" ise 1930'da Mustafa Kemal tarafından kendisine bir muhalefet oluşturmak amacıyla Fethi Okyar'a kurduruldu, ancak bu partinin de kontrol altında tutulamayacağı anlaşılınca kapatılmasına karar verildi. Cumhuriyet tarihinde, Demokrat Parti'ye gelinceye kadar ortaya çıkan tüm muhalefet girişimleri, oluşum aşamasında kapatıldı (Karatepe, 1999: 167).

2.2.1. Halk Fırkası

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanıp büyük bir zafer kazanılması üzerine Büyük Millet Meclisi ilk amacına ulaşmıştır. Milli Mücadelenin öncü kadrolarını oluşturan asker ve sivil yönetici bürokratlar arasında, zaferin kazanılmasından sonra yapılması gerekenler konusunda esaslı görüş ayrılıkları vardır (Koçak, 2000: 133). Meclis içinde var olan muhalefet yapısına, İstanbul'da da bazı İttihatçılar ve basında katılmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın parti kurma yolundaki teşebbüsü her şeyden önce, meclis içerisinde giderek artan muhalefeti denetim altına almak, hatta yapılacak yeni seçimlerle, bir muhalefeti tasfiye ederek Meclise hâkim olmak isteğinden kaynaklanmıştır. Gittikçe

artan ve Lozan barış görüşmelerinde şiddetlenen muhalefet, meclisi iş yapamaz duruma sokmuştur. Tıpkı 10 Mayıs 1921’de nasıl Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmuşsa, bu partide de doğrudan doğruya bir siyasi teşkilat kurma yolunu seçmiştir.

Parti kurma düşüncesinin bazı kesimlerce muhalefetle karşılaşması üzerine Mustafa Kemal Paşa 35 gün sürecek olan bir yurt gezisine çıkarak parti kurmanın gerekliliğini halka anlatmak, aynı zamanda nabız yoklamak yolunu seçmiştir.

Mustafa Kemal Paşa yurt gezisini tamamlayıp Ankara’ya dönüşünden bir hafta sonra Meclise 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesine dair 120 imzalı bir önerge sunulmuş ve teklif aynı gün oybirliği ile kabul edilmiştir. Meclisin seçimlerin yenilenmesi yolunda karar almasından sonra harekete geçen Mustafa Kemal Paşa bir yandan “Dokuz Umde”yi içine alan bir seçim beyannamesi yayınlamış, diğer yandan da bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatlarına bir genelge göndererek seçimlere hazırlanmasını istemiştir (Koçak, 2000: 134).

Seçim kararının alınmasından sonra, 8 Nisan 1923’te Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla, Meclisteki Birinci Grup’un yani Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayınlamıştır (Eroğlu, 1997: 236).

Bildirinin giriş kısmında “milletten aldığı mutlak yetkiyle oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci döneminin üstlendiği ödevlerin önemli bir bölümünü yerine getirerek, oy birliği ile yeni seçim kararı verdiği” belirtilmekte, önümüzdeki dönemde barış gerçekleşince ekonomik kalkınma yolunda çalışılacağı anlatılmaktadır. Meclis çoğunluğunu bu amaç çevresinde toplayarak ülkede siyasi örgütlenme yaratmak için, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu halk Fırkasına dönüşeceği vurgulanmıştır (Koçak, 2000; 134). Yeni fırkanın ayrıntılı ve düzenli bir programı hazırlanarak üyelerin tartışmasına sunulmuştur.

İkinci Grup’un aday göstermeyerek seçimlere katılmadığı 1923 seçimlerini ülkenin her yerinde bir iki istisna dışında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin üyeleri kazanmışlardır (Korkmaz, 2006: 326).

Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos’ta partiye mensup milletvekilleriyle bir toplantı yapmış ve bu toplantı “Halk Fırkası” ismi ile yapılan ilk toplantıdır. 9 Eylül’e kadar devam

eden toplantıların sonucunda fırka tüzüğü kabul edilerek, fırka reisliği ve idare heyeti seçimleri yapılmıştır (Koçak, 2000: 135).

Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'nın ilk reisliğine, Kütahya milletvekili Recep (Peker) Bey de Kâtibi Umumiliğe (Genel Sekreter) seçilmiştir. 9 Eylül'de Halk Fırkası resmen kurulmamakla birlikte işlerlik kazanmıştır. Partinin resmen kuruluşu ise 20 Kasım 1923'de İçişleri Bakanlığına yapılan müracaatla olmuştur. Yine bu tarihte Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine gönderilen bir tamimle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüştüğünü ve bütün cemiyetlerin partiye intisap ettiği belirtilmiştir (Koçak, 2000: 135).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olma özelliğine sahip olan Halk Fırkası, Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği gibi; partinin adına daha sonra 'cumhuriyet' kelimesi eklenmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi adı verilmiştir (Eroğlu, 1997: 237).

2.2.2. Cumhuriyetin İlanı

Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce İttihat ve Terakki Partisi kendisini fesih edince, mütareke dönemine Hürriyet ve İtilaf Partisi ile girilmiştir. Bir takım önemli partililerin İngilizlerle işbirliği içerisinde olması Osmanlı Devleti'nin istikbali konusunda aydınlar arasında ciddi kaygılara sebep olmuştur (Akşin, 2004: 130).

İşte bu anlarda Samsun'a ayak basacak olan Mustafa Kemal, başlattığı İstiklal Savaşı'nın yeni siyasi kadrolarının tabanını kurmakla meşguldür. Çoğunluğu eski ittihatçı olan bu kadro Sivas kongresi sırasında ittihatçılık yapmayacağına yemin etmiş ve yeni kurulan siyasi kadronun ve örgütlenmenin adını "Müdafaa-i Hukuk" hareketi olarak belirlemiştir. Anadolu ve Rumelideki bütün dağıntık Müdafaa-i Hukuk örgütleri Sivas kararları ile "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilerek, bir bakıma siyasi bir kurtuluş ümidi olarak örgütlendirilmiştir (Korkmaz, 2006: 324).

Türkiye'de milli mücadelenin başarıyla sonuçlanmasını izleyen birkaç yıl devlet yapısının cumhuriyetçi, laik ve modern esaslara göre yeniden kurulması çabalarıyla geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve bürokratik mirası üzerine, ondan oldukça farklı ilkeler doğrultusunda yeni bir yapılaşmanın gerçekleştirilmesi zor olmuştur. Osmanlı mirası tümüyle reddedilmemiş, yeni devletin ülkesi ve halkı da esas itibarıyla bu devletin unsurlarından oluşmuştur. Kurulmaya çalışılan Cumhuriyet'in dayandırılmaya çalışıldığı değerler önemli ölçüde farklı olmakla beraber, bu yeni rejim, dışarıdan bakıldığında yeni

bir devlet olarak görülmek yerine, Osmanlı Türkiye'sinin başka bir biçim altında devamı olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle, rejim değişmiş olsa da, yabancıların gözünde Türkiye devleti devam etmiştir.

Öte yandan, yeni Türkiye, büyük ölçüde Osmanlı'dan devraldığı maddi ve beşeri mirası aynı zamanda modernleştirmek de istemekteydi. Geleneksel değerlere göre yaşamaya alışmış bir toplumun laik (dünyevi) ve rasyonel ilkelere uygun olarak dönüştürülmesi gerektiği için birtakım toplumsal problemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Yeni kadrolar tarafından siyasal meşruluğun dini ve monarşik temeli terk edilerek, onun yerine dünyevi bir esasa ve ulusal egemenliğe dayalı bir rejim oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Bu değişikliğin ise kolayca gerçekleşmesine imkân bulunmadığı gibi bu zorluğun yarattığı bazı huzursuzluklarla da karşılaşmıştır.

Atatürk'ün önderliğinde yeni ülkenin sınırları ve bu sınırlar içerisindeki nüfus unsurunun egemenliğine dayalı yeni bir rejim, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu ve 1921 Anayasası'nın kabulü ile de yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

1924 Anayasası son derece liberal bir bakış açısıyla düzenlenmiş, özgürlüğü sınırlayan genel nedenlere pek yer verilmemiştir. Görünüşte çoğulcu bir rejime olanak tanıyabilecek özelliklere sahip olan bu anayasa, uygulamada çok partili döneme geçildikten sonra dahi böyle bir sonuç doğurmamıştır.

Bunun birçok nedeni bulunmakla birlikte, en önemli nedenlerinden Anayasa Mahkemesi veya benzeri bir kuruma 1924 Anayasası'nda yer verilmemesidir. Bu nedenle, Anayasaya aykırı olarak çıkarılan pek çok yasa iptal edilememiştir. Diğer önemli nedenlerden biri ise seçim sisteminin yarattığı adaletsiz sonuçlardı. Seçim sistemi, seçime katılan siyasi partilerin, aldıkları oy oranının çok üzerinde bir oranla, Mecliste temsil edilmelerini sağlıyordu (Batum ve diğerleri, 2001: 36).

1924 Anayasası'nın uygulandığı yıllarda, kısa sürelerle, çok partili yaşama geçiş denemeleri yapılsa da 1945'e kadar çok partili bir siyasi yaşam gerçekleşmemiş, tek parti (CHP) iktidarı hâkim olmuştur. Bu dönemde tek parti iktidarının olması nedeniyle çoğulcu demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı (1934) yine bu dönemde tanınmıştır. Çoğulcu demokrasinin gerçekleşmesi için çok önemli olan laiklik bu dönemde hayata geçmiştir. Laikliğin yerine getirmesi gereken ve çoğulculuk için de çok

önemli ilkelerden biri olan “devletin her türlü din, inanç ve vicdani kanaatlere karşı eşit mesafede olması ilkesi” güvence altına alınmıştır. Halifelik kaldırılmış, devletin dini İslam’dır hükmü anayasadan çıkarılmış (1928) ve laik devlet ilkesi (1937) kabul edilmiştir. Eğitim ve hukuk sisteminde laiklik benimsenmiştir. Ayrıca bu dönem uluslaşma, ulusal devleti kurma açısından da çok anlamlıdır, ulusal eğitim, ulusal dil, alfabe ve tarih anlayışı güçlenmiştir.

2.2.3. Demokrasiye Geçiş Süreci

Osmanlı Türk tarihine baktığımız zaman padişahın (monarkın) yetkilerini sınırlayan ilk belgelerden en önemlisi olarak Tanzimat Fermanı karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı tarihinin gerçek anlamda ilk anayasal belgesidir. Tanzimat Fermanı hukuk devletinin gelişebilmesi için yasa üstünlüğü ilkesini, yani iktidarın kendi kendisini yasayla sınırlamasını benimsemiş, çoğulcu demokrasinin gelişebilmesi için bir zemin hazırlayan, ‘kurullarla yönetim’ ve ‘eşitlik’ ilkesini onaylamış, uygarlaştırıcı ve toplumu geliştirici bir mahiyette hazırlanmıştır (Akşin, 2000: 124).

Tanzimat demokratik fikirlerin ülkeye girmesine zemin oluşturmuştur. Genç Osmanlılar örgütlenmiş, Meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasinin (28 Aralık 1876) padişah tarafından kabulü için, bu iç dinamikler itici güç olmuşlardır. (Akşin, 2000: 125).

Kanun-i Esaside, bir parlamentonun (Meclis-i Umumi) kurulması da benimsenmiş ve ilk defa bu dönemde seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerde sadece erkekler seçme hakkına sahip olabilmişlerdir. Ayrıca bu hakkı kullanabilmeleri için belli bir servete sahip olmaları veya vergi veriyor olmaları gerekmiştir, diğer bir deyişle sınırlı oy esası benimsenmiştir. Ancak, her ne kadar, seçimler genel oya dayanmasa da, ilk defa bu tür bir deneyimin olması, çoğulculuk açısından ileri bir adım olmuştur (Batum ve diğerleri, 2001: 33).

Fakat parlamentonun yetkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Padişah kurulan bu sistemin merkezi olmaya devam etmiştir. Parlamentonun yasa yapabilmesi padişahın iznine bağlı olmuş, padişah yasaları mutlak veto etme ve parlamentoyu fesih etme ve toplantı süresini uzatıp kısaltma yetkilerine sahip olmuştur. Bu nedenle, I. Meşrutiyette ilk parlamentonun kurulması tarihimiz için önemli olmakla birlikte, padişahın yetkileri yeterince sınırlanmadığı ve padişahın parlamentoyu istediği gibi yönlendirme imkânlarına sahip olduğu için henüz demokrasiden söz edebilmek mümkün olmamıştır. Zaten 1876

Anayasası fazla uzun süre işlevsel olamamış ve padişah II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de Meclis-i Umumiye'yi tatile sokarak ilk parlamentoculuk deneyimini sona erdirmiştir.

Meşrutiyetin başarısızlıkla sonuçlanmasının asıl sebebi, bu hareketin halktan kopuk olması, siyasi partilerin bulunmaması, kültürel birikim ve ekonomik taban yokluğu ile bu birikimin oluşumunu sağlayacak demokratik yapılanmanın bulunmamasıdır.

Abdülhamit'in baskı yöntemlerinin gitgide sertleşmesi, hafiyecilik ile jurnalciliğin (muhabirliğin) devlet yönetimini olumsuz etkilemesi ile 1908'de İttihat ve Terakki hareketinin etkisiyle ortaya çıkan güçlü bir halk tepkisi oluşmuş ve Kanun-i Esasinin yeniden yürürlüğe sokulması, meclisin yeniden toplanması talep edilmiştir. Toplumsal tabana dayanan bu halk hareketi sonucunda, Abdülhamit yeniden meclisin açılmasına karar vermiştir. 1909 değişiklikleri sonucunda iktidar yeniden düzenlenmiş, meclisin yetkileri padişah karşısında oldukça güçlendirilmiş ve toplum yaşamında büyük bir canlanma olmuştur (Akşin, 2004: 54). Bakanlar Kurulunun padişaha karşı değil, Meclise karşı sorumlu olması esasını benimsenmiş, böylece kurumsal çoğulculuk açısından önemli olan, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi siyasi fikir, siyasi partiler anarşisini ve İttihat ve Terakki ile en büyük rakibi olan Hürriyet ve İtilaf partisi arasında düşmanlıkla açıklanan bir partizanlığa yol açmıştır. Bu partizanca düşmanlık Balkan Savaşı esnasında devlet idaresini oldukça olumsuz yönde etkilemiş ve nihayet 11 Kasım 1919'da Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerine savaş ilan etmiştir (Akşin, 2004: 55).

Çoğulculuk açısından önemli sayılabilecek bu gelişmeler uygulamada hayata geçememiştir. İttihat ve Terakki önce hâkim parti sonra tek parti olmuştur. İttihat ve Terakki meclis çoğunluğunun her şeye yetkin olduğu tezini dayatmış, demokratik olmayan işlemler parlamento iradesi biçimini alarak hukukileştirilmiştir. Parti yöneticileri demokrasinin gereklerine uymamışlar, ülkeyi diktatörce yönetmişlerdir (Batum ve diğerleri, 2001: 33).

2.2.3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Meclis'te ikinci bir siyasi partinin kurulması çalışmaları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'yla gerçekleşmiş olmakla birlikte, muhalefet çabaları, meclisin ilk açıldığı günlerden itibaren var olmuş ve zaman zaman da etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk teşkilatlı muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. Özellikle Meclis'te

“İkinci Grup” muhalefetine ve Halk Fırkası’nın kuruluşundan sonraki muhalefetin varlığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Eroğlu, 1997: 241).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin merkeziyetçi-hiyerarşik bir yapıya bürünmesi, 1923 seçimlerinde İkinci Grup’un tasfiyesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden bir siyasal partiye geçiş, yeni devletin kuruluşunun ilk zamanlarında muhalefet hareketinin tasfiye edilmiş sürecinin kilometre taşları olmuştur (Koçak, 2000: 138).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kökenlerini, Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra Halk Fırkası içinde doğan görüş ayrılıklarına kadar götürmek mümkündür (Koçak, 2000:138). Cumhuriyet’in bir grup önde gelen partilinin Ankara’da bulunmadığı bir sırada ilan edilmesi bazı tepkilere yol açmıştır. Rauf Bey’in liderliğinde bu grup, Cumhuriyet’in ilanını, Atatürk’ün gittikçe artan iktidarının daha da güçlenmesine yönelik bir hareket olarak görmüşlerdir.

Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması ve Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesiyle birlikte bu reformist yöneliş muhafazakâr çevrelerde tepki uyandırmıştır. Yine Halifelik’in kaldırılmasına, Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşlarından Rauf Bey, Adnan Bey (Adıvar), Refet Bey, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir ve Cafer Tayyar Paşalar olumsuz tepki göstermişlerdir (Korkmaz, 2006: 598). Özellikle 1924 Anayasası’nın görüşüldüğü günlerde Meclis içindeki kaynaşmalar ve muhalefet, kendini iyice hissettirmiştir. Buradaki tartışmaların odak noktasını da Cumhurbaşkanının yetkileri konusu oluşturmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasına yol açan son olay, 20 Ekim 1924 tarihinde Mentеше milletvekili Esat Efendi’nin Mübadele İmar ve İskân Vekili Refet Bey’e yönelttiği soru önergesi ve beraberindeki gelişmeler olmuştur (Korkmaz, 2006: 602). 26 Ekim 1924’de de Kazım Karabekir Paşa, “ordunun geliştirilmesi için verdiği raporların göz önüne alınmadığını” ileri sürerek milletvekilliği görevine döneceğini bildirerek ordu müfettişliğinden istifa etmiştir. Onu 30 Ekim 1924 tarihli istifasıyla Ali Fuat Paşa izlemiştir. 8 Kasım 1924’de hükümet için yapılan güven oylamasında, Hükümet 19 güvensizlik oyuna karşılık 148 oyla güvenoyu almış ve 41 milletvekili de oylamaya katılmamıştır. Bu olaylar üzerine Hükümete güvensizlik oyu verenlerin Halk Fırkasında kalamayacağı söylentileri çıkmış ve yeni bir partinin kurulmasına artık kesin gözüyle

bakılmaya başlanmıştır (Koçak, 2000: 139). Bu gelişmeler sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 günü resmen kurulmuştur (Giray, 2000: 23).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası başkanlığına Kazım Karabekir Paşa, Başkan yardımcılıklarına Dr. Adnan (Adivar) ve Hüseyin Rauf Beyler, Genel Sekreterliğine Ali Fuat Paşa getirilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılan milletvekili sayısı 29'dur. Parti ilk şubelerini Urfa'da açmış, bunu Sivas, İstanbul, İzmir, Ordu ve Trabzon izlemiş ve daha sonrada diğer vilayet ve şehirlerde teşkilatlanmasını sürdürmüştür (Koçak, 2000: 139).

Cumhuriyet döneminin bu ilk muhalefet partisini kuran kadroların tamamı Birinci Meclis döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarından oluşmuş ve hemen hemen tamamı, o dönemde Birinci Grup içerisinde etkin rol oynamışlardır. Yeni parti halktan geniş bir destek gördüğü gibi, üyelerinin büyük bir kısmı 1923 seçimleriyle meclis dışında kalan İkinci Grup'un da desteğini kazanmıştır. İkinci Grup'un meclis dışında kalmış olan bütün önde gelen isimleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girmişlerdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkası gibi devrimci bir yapıya sahip değildir. Parti, devrimlerin evrimci bir çizgide ve kendiliğinden gelişmesi gerektiğini savunmuş, Cumhuriyet'e karşı tavrı almıştır (Eroğlu, 1997: 245).

Parti programında yer alan "Partimiz dini inançlara saygılıdır" ilkesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın dini inançlara saygılı olmadığı gibi bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmış ve devrimlerden zarar görenlerin ve eski teokratik yapının devam etmesini isteyenlerin bir araya gelerek örgütlendikleri bir partiye dönüşmüştür (Eroğlu, 1997: 245).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın beyanname ve programı incelendiğinde, siyasal ve ekonomik alanda liberal demokrasiyi savunduğu görülecektir.

13 Şubat 1925'te Elazığ'ın Palu ilçesi Piran Köyü'nde Şeyh Sait tarafından başlatılan isyan kısa bir sürede Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. İsyanın kısa sürede yayılmasının temelinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda örgütlenen rejim karşıtlarının halkın dini inançlarını kullanarak halifelik ve saltanat rejimini geri getirmek istemeleri, ikincisi ise İngilizlerin Musul sorununda Türkiye aleyhinde kazanımlar elde etmek için doğuda bir Kürt Devleti kurduklarını istemesidir. Bu istem Şeyh Sait'in İslami bir Kürt devleti kurmak istemesi ile birlikte çok kısa bir sürede

doğuda yaygınlık kazanmıştır. Hatta isyancılar Diyarbakır'ı da kuşatmışlardır (Korkmaz, 2006: 608).

İsyanın bastırılmasında yetersiz ve yavaş kalan Fethi Okyar'ın yerine İsmet İnönü başbakanlığa getirildi. İnönü'nün başbakanlığı ile birlikte Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. Hıyanet-i Vataniye Kanununun kapsamı genişletilerek İstiklal Mahkemeleri yeniden kuruldu. İsyanın yayıldığı bölgelerde kısmi seferberlik ve sıkıyönetim ilan edildi (Giray, 2000: 23).

İsyan Nisan 1925 ortalarına doğru ancak bastırılmaya başlandı. 14-15 Nisan 1925'te Şeyh Sait başta olmak üzere isyanın elebaşları ve Kürt Teali Cemiyeti yöneticileri tutuklanarak İstiklal Mahkemelerine sevk edildiler.

İsyan bastırıldıktan sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isyanın çıkmasından sorumlu tutularak 5 Haziran 1925'te kapatıldı (Giray, 2000: 23). Böylece çok partili demokratik yaşama geçiş için atılmış olan ilk önemli adım daha doğmadan bastırılmış oldu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılınca cumhuriyete ve devrimlere karşı olanlar Atatürk'ün ortadan kaldırılarak, amaçlarına ulaşabilecekleri düşüncesiyle, ona İzmir gezisi sırasında bir suikast düzenlemeyi planladılar (Korkmaz, 2006). Ancak suikastçılar deniz yoluyla ülke dışına kaçırmak için anlaştıkları kayıkçının olayı ihbar etmesi üzerine suikast girişimi başarısız oldu. Suikast girişimine adları karışan birçok rejim karşıtı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti eski üyesi İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak cezalandırıldı. Partinin kuruluş zamanı ve ortaya çıkan olaylar "Musul Sorunu" nun İngilizlerin lehine çözümlenmesine neden oldu. Ayrıca laikliğin henüz tam olarak topluma yerleşmediği görülerek tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı (Eroğlu, 1997: 244).

2.2.3.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Cumhuriyet döneminin ikinci önemli muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, kendinden önce kurulan ve 5 yıl önce kapatılmış bulunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na göre gerek kuruluş ve gerekse sona eriş biçimine göre oldukça farklı özellikler gösterir. İki partide Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde doğmuş olmasına rağmen, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, doğal bir muhalefet hareketinin partiden ayrılmasıyla oluşmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının birçok nedeni vardır. Dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri ve ekonomik güçlükler dışındaki nedenleri şöyle sıralamak mümkündür (Eroğlu, 1997: 241):

- 1) Meclis içinde Hükümet denetimi sağlamak ve böylece iktidarların keyfi ve yanlış politikalar ve uygulamalar yapmalarına mani olmak. Tek partinin bulunduğu bir mecliste milletvekilleri onaylamasalar bile hükümetlerin bazı uygulama ve kararlarına karşı çıkmamaktadırlar. Böylece meclisin hükümet üzerinde yapması gereken denetim görevi yeterince yerine getirilememektedir. Bu nedenle meclis içerisinde yer alacak ikinci bir partiyle hem hükümet ve hem de iktidar partisi denetlenebilecektir.
- 2) Cumhuriyetin ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek, böylece ülkenin dışarıdaki görünümünü değiştirmek. Özellikle Cumhuriyet rejimi çok partili hayata geçişi bir anlamda gerekli kılmaktaydı. Çünkü bir ülkede Cumhuriyetten söz edilebilmesi için orada birden çok siyasal parti olmalıdır. Dolayısıyla çok partili hayat Cumhuriyetin vazgeçilmez bir esasıdır. Milli Mücadele'nin başından beri halk egemenliğini savunan ve bu yolda önemli adımlar atan Mustafa Kemal Paşa, şartların uygun olduğunu gördüğü 1930 yılı içerisinde çok partili hayata geçilmesine karar vermişti. Böylece Avrupalı ve Amerikalı yazarların ve gazetecilerin son zamanlarda öne sürdükleri "Türkiye'de yeni rejimin görünürde demokrasi olmasına karşın aslında bir diktatörlük olduğu" yolundaki haksız ithamlarına da cevap verilmiş olunacaktır.
- 3) İnkılâpların halk tarafından benimsenme düzeyini ölçmek için muhalif bir partinin kurulması, bizzat Atatürk tarafından istenmiştir. Ülkeyi idare eden tek bir partinin yanı sıra muhalif bir partinin olması, o zamana kadar çeşitli nedenlerle suskunluk içerisinde bulunan halk kitlelerinin suskunluklarını bozacak, böylece inkılâpların halk arasında ne ölçüde benimsenmiş olduğu anlaşılacaktı. Ayrıca o güne kadar ortaya çıkmamış olan problemlerde ortaya çıkacak ve çözüm yolları aranacaktı.
- 4) Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla ilgili bir başka nedende, Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis, parti ve memleket içinde İsmet Paşa'nın elde ettiği

nüfuzu kırmak ve onu devre dışı bırakmak isteğiyle ikinci bir muhalefet partisinin kurulmasını istediğidir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın fiilen ortaya çıkışını sağlayan olaylar, eski Başbakanlardan ve o dönemde Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Ali Fethi Bey'in 1930 yılının sonlarına doğru (22 Temmuz) iznini geçirmek üzere İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır (Koçak, 2000: 147).

Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da resmen kurulmuştur (Giray, 2000: 24). Yeni partinin siyasal yelpazedeki yeri Atatürk ile Fethi Bey arasına da konuşulup kararlaştırılmıştır. Hatta partiye 'Serbest Cumhuriyet Fırkası' adı da Atatürk tarafından verilmiştir. Atatürk güvendiği arkadaşlarının yönetiminde Mecliste hükümet denetimi yapacak ve ülkeyi çok partili hayata hazırlayacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na, teşkilatlanması için gerekli parayı ve yeterli sayıda milletvekili vereceğini de belirtmiştir. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, yeni partiye oldukça önemli miktarda para verdimiş, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılacak milletvekili sayısını ise kırk olarak belirlemiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçen milletvekili sayısı belirlendiği gibi olmamış ve bu partiye geçen milletvekili sayısı on beşte kalmıştır (Koçak, 2000: 147). Partinin Başkanlığı'na Ali Fethi Bey, Genel sekreterliğine ise Nuri (Conker) Bey getirilmiştir. Ayrıca Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey, Erzurum Milletvekili Tahsin Bey, Niğde Milletvekili Dr. Reşit Galip Bey, Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin Bey (Yurdakul) gibi önemli isimlerde partide yer almıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın il başkanlığını, ileride Demokrat Parti'nin kurucularından biri ve 1950-1960 döneminin Başbakanı olacak Adnan Menderes üstlenmiştir (Koçak, 2000: 148).

Liberal bir üslupla kaleme alınan ve liberalizmi savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı 11 maddeden oluşmaktaydı. On bir maddelik bu kısa programın ilk maddesi, Fırkanın cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esasına bağlı kalacağı açıklanmıştır. Ayrıca anayasada belirtilen hakların herkes için eşit olarak hayata geçirileceği belirtilmiştir. İkinci maddede vergi konusu ele alınıyor ve vergilerin halkın iktisadi girişim gücünü ve gelişmesini aşmaması görüşü savunulmaktaydı. Ülkenin kalkınmasında yabancı sermayeye gerek olacağı savunuluyordu. Ekonomik anlayışta ve girişimlerde liberalizmin benimseneceği ve ferdi girişimlerin destekleneceği açıklanıyordu (Batum ve diğerleri, 2001: 51).

Cumhuriyet Halk Fırkası'yla program açısından benzerlikler görüldüğü gibi ekonomide ve siyasi özgürlükler konusunda daha geniş bir hürriyet ve serbestlik yanlısı olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası ön plana çıkmaktaydı (Koçak, 2000: 148).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendine özgü bir yayın organı olmamış, İstanbul'da çıkan "Yarın" ve "Son Posta" ile İzmir'de çıkan 'Halkın Sesi' gazeteleri tarafından desteklenmiştir (Batum ve diğerleri, 2001: 51-52).

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kuruluş bildirgesinde devrimlere bağlı kalacağını ve laikliğe aykırı davranmayacağını ilan ediyordu. Ancak, devrimlere karşıt olan kişiler Takrir-i Sükun Kanunu'nun yarattığı baskı ortamı nedeniyle büyük bir suskunluğa girerek etkinliklerini gizlice yürütmeye çalışmışlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla birlikte bu kesim kolayca örgütlenebilecekleri bir ortama kavuşmuş oldular. Ve kısa bir süre sonra parti içinde etkin olmaya başladılar. Bu süreçte parti yönetimi ile taşra teşkilatı arasındaki bağ kopmaya başlamış ve rejim karşıtları parti yönetimini dinlemez olmuşlardır. Fethi Bey'in yurt gezileri rejim karşıtları tarafından kısa bir süre içinde cumhuriyete ve devrimlere karşı bir gövde gösterisi haline getirilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Fethi Bey, Parti'yi kontrol edemeyince, 18 Aralık 1930'da Partinin kapatıldığını ilan etmiştir (Koçak, 2000: 148). Serbest Fırka'nın kendini fesih etmesiyle yani kendi kendini kapattırmasıyla Türkiye'de ikinci defa girişilen çok partili hayata geçiş denemesi de başarısızlıkla sona ermiştir.

Bu son parti kurma denemesinden de halkın yeni bir parti kurulması için tam hazır olmadığı ve laikliğin tam olarak halk tarafından özümsemediği sonucu ortaya çıkmıştır (Eroğlu,1997: 242). Bu olaylar nedeniyle, 1945 yılına kadar yeni parti kurulmasına izin verilmemiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası girişiminden sonra da daha ziyade Meclis dışında bazı parti kurma girişimleri olmuşsa da bunlar gerek meclis içerisinde ve gerekse kamuoyunda fazla etkisi olmayan partiler olmuşlardır.

2.2.3.3. Diğer Partiler

Ahali Cumhuriyet Fırkası, 26 Eylül 1930 günü Adana'da Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey tarafından kurulmuştur. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kastamonu milletvekili olarak bulunmuş olan Abdülkadir Kemali Bey'in Adana'da çıkardığı "Toksöz Gazetesi" bu partinin yayın organı olmuştur. Maraş gibi bazı güney vilayetlerinde de

şubeler açan bu parti katıldığı belediye seçimlerinde başarılı olamamıştır. Ahali Cumhuriyet Fırkası, 21 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır (Yücel, 2005: 28).

Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi, 29 Eylül 1930 günü Edirne'de Mimar Kazım Tahsin Bey tarafından kurulmak istenmiş, ancak komünist eğilimli sayıldığından hükümetçe izin verilmemiştir (Yücel, 2006: 28).

Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası, Gazeteci Arif Oruç tarafından 1931 yılı Haziran ayında kurulmak istenmişse de Hükümetçe izin verilmemiştir. Üstelik Arif Oruç'un gazetesi olan "Yarın" da kapatılmıştır (Yücel, 2006: 28).

Sosyal Demokrat Fırkası, 1930 yılı içinde Dr. Hasan Rıza Bey tarafından "Sosyal Demokrat Fırkası" canlandırılmak istenmişse de başarılı olunamamıştır (Yücel, 2005: 28).

Atatürk döneminde, demokrasi bütün gerekleriyle gerçekleştirilememiş olsa da, bu rejimin işler hale gelmesi için gerekli olan kurumlar ve düşünce temeli oluşturulmuş, Türk toplumu demokrasiye hazırlanmıştır. Bu dönemde çeşitli meslek kuruluşları: Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Halkevleri ve Türk Ocağı gibi bazı baskı grupları şeklinde örgütlenmeler de olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyet tarihinde demokratikleşme hareketlerine parti bazında baktığımızda demokrasinin gereği olan çok partili sisteme geçiş çok sancılı olmuştur. 1 Kasım 1945'te TBMM açılış konuşmasında İnönü, tek eksiğin hükümet partisi karşısında bir parti bulunmamasıdır diyerek, partileşmeyi teşvik etmiştir. Çok partili sisteme, CHP'den çıkarılan Celal Bayar'ın önderliğinde 1946 (7 Ocak 1946) yılında kurulan Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 yılında iktidar olmasıyla geçilebilmiştir (Batum ve diğerleri, 2001: 55).

2.2.3.4. Çok Partili Hayata Geçiş

Tek partili sistemden çok partili demokratik düzene geçişin ilk sinyallerini Cumhurbaşkanı İnönü vermiştir. İnönü, Türkiye'nin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm sürmesini istemiştir. İnönü, sistemdeki temel eksikliğin, bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu düşünüyor ve hürriyet ve demokrasi ortamında başka siyasi partilerin de kurulmasını mümkün görüyordu.

Bu ortam içerisinde CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Böylece Türkiye, yeni demokrasi sürecine başlamıştır.

O günlerde kamuoyu bu partiyi eski tecrübelerden dolayı tereddütle karşılamıştır. Parti ilk aylarda ülke genelinde çok yavaş örgütlendi. Bunun nedeni, birçok kimsenin yeni partinin de 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi gerçek bir muhalefeti temsil etmediğini düşünmesiydi. Yaygın olan bu görüşü düzeltmek için gerek Halk Partililer gerekse Demokratlar muhalefetin gerçek olduğunu tekrarlamak zorunda kalmışlardır.

Dünyadaki gelişmeler, özellikle Almanya ve İtalya'daki faşist yönetimlerin devrilmesi sonucunda Türkiye, dünyada kendini gösteren "İkinci Demokrasi Dalgası" ile demokratlaşma sürecine girmiştir. İlk olarak 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi ve ardından da 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçilmiştir (Ahmad ve Ahmad, 1976: 16).

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu değerlendirilerek, Batıya yaklaşılmıştır. İtalya ve Almanya'daki tek parti yönetimlerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girmesi, Sovyetlerin toprak isteği karşısında ABD'nin desteğinin kazanılmak istenmesi ve bu amaçla batıya yaklaşılması, Türkiye'deki tek parti yönetiminin temellerini sarsmıştır. Özellikle Truman Doktrini, çok partili döneme geçişi hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur (Karpas, 1996: 127).

II. Dünya Savaşı sonrasında ordudaki asker yığılmaları, maaş ve ücret azlığı, tıkanıklığı gidermek için yapılan tasfiyeler, ordudaki huzursuzluğu giderek arttırmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, çok partili döneme geçildikten sonra, profesyonel askerin de sivil aydınlar gibi siyasetle ilgilenmelerinde etkili olmuştur. CHP yandaşı gazetelerde, DP'yi darbe istemekle suçlayan yazılara yer verilmesi, bu dönemde ordunun siyasete olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu gelişmeler, ordu içerisinde gruplaşmalara ve iktidara karşı gizli oluşumların baş göstermesine sebebiyet vermiştir (Öztürk, 1993: 65).

Gerçekten de İnönü döneminde ordu, rejim içindeki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, savaş yıllarında devletin ve ordunun iyi idare edilmediği düşüncesini taşıyan subaylar, geniş tabanlı gizli örgütler kurarak, yönetimi ele geçirme çalışmalarında bulunmuşlardır.

Savaştan sonra Batı ittifakı içerisine girilirken bir yandan ülkenin savunma stratejisi, ordunun yapısı ve savunma kurumları, ittifaka girilen büyük gücün istekleri doğrultusunda şekillendirilirken, diğer yanda tüccar ve sanayiciler ile toprak ağalarının kendi partilerini kurmak istemeleri ve bir takım dış etkenler nedeniyle çok partili siyasi hayata geçilmiş olması; Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sivil-asker- iktidar ortaklığının sona ermesine ve askeri bürokrasinin bu ortaklığın dışında kalmasına sebep olmuştur (Özdağ, 1991: 168-169).

2.2.3.4.1. Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşu

Uzun süren tek partili yıllardan sonra çok partili hayata geçiş için, ikinci bir partinin ortaya çıkmasına izin verilmiştir. Kurucuları arasında işadamı Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan, Nuri Demirağ'ın da bulunduğu parti 7 Temmuz'da kuruluş başvurusunu yapmış ve 5 Eylül 1945'te resmen faaliyete geçmiştir. Partinin İngiltere ve ABD'deki sistemlere benzer fakat Türk geleneklerine uygun bir siyaset yapacağı açıklanmıştır. Genel olarak milliyetçi ve liberal eğilimi yansıtan parti, özel girişimi, zorunlu askerliğin kaldırılmasını seçimlerin tek dereceli ve nispi temsil sistemine göre yapılmasını, cumhurbaşkanını halkın seçmesini, yasama organının iki meclisli olmasını savunmuştur. Bununla birlikte Seçimlerde başarılı olmayan parti, genel kurulunu toplamadığından 1958'de münfesi (feshedilmiş) sayılmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003: 72).

2.2.3.4.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nda İtalya, Almanya ve Japonya'nın yenilmesiyle totaliter rejimler sona erdi. Demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme revaçtaydı. Totaliter rejimler batıya güven vermemekteydi. Bununla birlikte Türkiye üzerinde özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu ile ilgili talepleri nedeniyle Sovyet Rusya bir tehdit haline geldi.

Bu şartlar altında Batı ile ilişkileri geliştirmek için çok partili hayata geçilmek zorunda kalındı. CHP'nin istediği Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda olduğu gibi güdümlü, muhalefeti sınırlı, iktidara alternatif olmayan göstermelik bir partinin kurulmasıydı.

Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından demokratikleşme taleplerini içeren bir önergenin CHP meclis grubunca reddedilmesi üzerine 7 Ocak 1946 tarihinde önerge sahiplerince Demokrat Parti kuruldu. İdeolojik olarak CHP'den farklı olmayan yeni parti daha az merkezîyetçi ve daha az bürokratik bir

devlet öngörüyordu. II. Dünya Savaşı yıllarında alınan ekonomik tedbirler halkı zor durumda bırakmıştı. Bunlar 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu (iktidara fiyat ve arzı belirleme, halkı zorunlu çalıştırma yetkisi veriyordu), 1942 Varlık Vergisi ve Milli Mücadele için konulmuş ve 1925'te kaldırılmış olan Ayniyat Vergisi'nin 1943'te tarım ürünlerine yeniden getirilmesi, CHP bürokrasisinin halkı horlayan, baskı altına alan uygulamaları nedeniyle halk DP'ye yöneldi (Ahmad ve Ahmad, 1976: 16).

DP'nin önceden gerekli demokratik düzenlemelerin yapılmaması halinde boykot edeceğini söylediği, fakat sonradan katıldığı 21 Temmuz 1946'daki CHP'nin baskın seçiminde CHP 390, DP 65 ve bağımsızlar da 7 milletvekili ile mecliste temsil edildi. Ancak açık oy-gizli sayım ilkesi ve CHP'li bürokratların keyfi uygulamalar nedeniyle seçimler tarihe şaibeli seçimler olarak geçti (Cumhuriyet, 1947).

CHP 1950'ye kadar geçen dönem içinde ılımlı politikalar takip etmeye çalıştı. Bürokratlarına tarafsızlaştırma, gizli oy-açık sayım gibi demokratikleşmeler sağlandı. Recep Peker yönetimindeki uzlaşmaz, katı merkezizetçi hükümetin yerine Hasan Saka ve Şemseddin Günaltay gibi ılımlılardan kurulu hükümetler getirildi. Kısacası CHP geçmiş yıllardaki baskıcı kimliğini halka unutturmaya çalıştı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 16).

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Mayıs 1950 seçimlerinin arifesinde TSK, iktidar değişikliği istediğini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Aydın kesimin, halkın büyük bir bölümünün ve artık DP içinde örgütlenmiş olan özel sermayenin desteğini yitiren CHP'nin ve sivil bürokrasinin siyasi iktidarın demokratik bir yolla belirlenmesine boyun eğmekten başka bir şansı kalmamıştır (Özdağ, 1991: 169). Çok partili döneme ilişkin bir başka gelişme de, 1949'da kabul edilen bir kanunla Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsünün tamamen değiştirilerek, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır. Bu suretle Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ordu, şeklen bile olsa siyasal iktidarın kesin denetimi altına sokulmuştur (Öztürk, 1993: 65-66).

14 Mayıs 1950'deki seçimlerde DP 408, CHP 69 sandalye kazandı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 16). Darbe söylentilerine rağmen iktidar el değiştirdi. Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan oldu. İktidarın el değiştirmesiyle her iki parti de kimlik krizi yaşadı. CHP 1950 seçimlerine son yıllarda uyguladığı ılımlı politikalara güvenerek garanti gözüyle bakıyordu, bu nedenle iktidarına parti-devlet bütünleşmesinden

kaynaklanan geniş yetkilerini DP'nin talebine rağmen kısıtlamamıştı. Seçim sonuçları CHP'de tam anlamıyla şok etkisi yaptı. DP, iktidarına geniş yetkilerine rağmen bürokrasiye, orduya ve CHP'ye karşı kendisini hiçbir zaman güvende hissedemedi. Darbe söylentileri üzerine Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları dâhil 15 general ve 150 albayı emekliye ayırdı (Yalçın, 2007).

DP iktidarının ordu üzerinde otoritesini kurmasından sonra DP'nin orduyu önemsemediği, askeri küçük düşürmeye çalıştığı ve bazı DP yöneticilerinin ordu düşmanlığı yaptığı dolayısıyla bu tür eylemlerin ordunun tepkisine ve DP iktidarına karşı ordu içinde örgütlenmelere neden olduğu iddia edilmiştir (Öztürk, 1993: 66-67).

DP, iktidarının ilk bir kaç yılında hava şartları uygun geçmiş, bunun sonucunda hasat bollamış, ekonominin iyileşmesi ile birlikte DP için nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal kesimin oyları garantilenmiştir. CHP'nin DP'ye yönelik klasik irtica söylemlerine karşı (o yıllarda Ticanilerin Atatürk Heykel ve Büstlerine yönelik saldırıları vardı) 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkardı. Hatta dini istismar ediyor diye 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi'ni kapattı (Ahmad ve Ahmad, 1976: 111).

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP 503, CHP sadece 31 sandalye kazandı. Zamanla DP'nin, gittikçe otokratikleşmesi, muhalefet üzerinde baskı kurması, ekonominin kötüye gitmesi ve enflasyonun artması üzerine DP, kentli tabanının ve üniversite üyelerinin desteğini kaybetti. Bununla birlikte enflasyondan ilk etapta etkilenmeyen kırsal kesimin desteğini muhafaza etti. 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP 424, CHP 178 sandalye kazandı. DP'nin gücünü devam ettirmesine rağmen bazı desteklerini yitirdiği ortaya çıktı ((Ahmad ve Ahmad, 1976: 171).

CHP'liler seçimle iktidar olamayacaklarını anlayınca seçim dışı yollarla iktidara gelme yollarını aramaya başladılar. Özellikle DP'nin halk katmanlarını politikaya sokması, CHP'nin mal varlığının kaynağını araştırmak için (CHP'nin devlet bankalarının sermayesinden daha fazla serveti vardı) Tahkikat Komisyonu kurması ordu içinde de rahatsızlıklara yol açmıştı.

2.3. Türkiye'de Askeri Darbe Geleneği

TDK (2013)'na göre "darbe" kelimesi "Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ne yazık ki kötü

bir alışkanlığımız veya başımıza zaman zaman gelen bir bela olan, darbeler Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmet zamanına, yani 1446'da Buçuktepe İsyanı'ndan 1913'teki Bâbüali baskınına kadar sürer. Öyle ki 36 Osmanlı padişahından 12'si isyan ve darbeyle tahttan inmiştir (Afyoncu ve diğerleri, 2010). Darbe yapma hastalığı Türkiye Cumhuriyeti'nde de kaldığı yerden devam edecektir. Bununla birlikte, devletin çıkarlarını iç ve dış güçlerden koruma ve her ne sebeple olursa olsun ülke bütünlüğüne yapılan her türlü müdahalenin karşısında durma misyonu yüklenen askerde, askeri darbe geleneği İttihat ve Terakki ideolojisine dayandırılabilir.

1876 yılında, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, II. Meşrutiyet, Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve Bab-ı Ali baskını gibi olaylar askerin siyasete doğrudan müdahalesi ve askeri darbe geleneğinin başlangıcıdır. Cumhuriyet tarihi sonrasında da 27 Mayıs'ın yaşanması bu geleneğin devamı niteliğindedir. Bu sürecin yaşanmasının ardından Türk siyaseti ve siyasetçileri askerin suyuna gitmeye çalışmış, herhangi bir müdahalenin yeniden yaşanmaması için gerekli olan bütün pasifliğe bürünmüş, siyasi çizgilerini bu doğrultuda yönlendirmeye başlamışlardır. Bu durum da askerin yetki alanlarının şeffaflaşmasına, 'atanmış-seçilmiş' farkının kaybolup, sivil bir idarenin yerini askeri idareye bırakmasına neden olmuştur.

Toplumların dönüşümlerinde etkisi bulunan (ister olumlu ister olumsuz) bütün yapılanmaları salt bir temele bağlamak yanlış bir sosyolojik çözümlemeyi beraberinde getirmekle birlikte özellikle ders alınması gereken tecrübelerin bir daha tecrübe edilmesine neden olacaktır. Bu nedenle askeri darbe kavramı, salt bir kavram olarak okunmaktan çok bu sürecin yaşanmasında etkili olan toplumsal zemini doğru yorumlamak ile anlam kazanmaktadır.

Cumhuriyet sonrasında doğrudan olarak dört defa askeri darbe yaşayan dolaylı olarak ise çeşitli muhtıralarla iktidarına gözdağı verilen toplumumuzda bu süreci etkileyen pek çok sebep ve bahane bulunmaktadır. Bu sebeplerden ya da uydurulan kılıflardan çok darbenin ülkeden götürdükleri ve bu durumun topluma yansımaları toplumda derin yaralar açmaktadır. Askeri darbe, yaşandığı dönemle sınırlı kalmayıp, önündeki sürece olumsuz etkileriyle süreklilik kazandırmaktadır. "Bin Yılın sonu" adlı kitapta Cemil Çiçek şöyle söylüyordu (Babacan, 2012: 277-278):

Her darbe, beraberinde birçok sıkıntıyı getiriyor. Belki bir ağır kesici gibi, başlangıçta özellikle terörden, anarşiden bunalmış topluma rahatlatıcı bir etki gösteriyor. Çünkü bir

şehirden bir şehre güvenle gidilemeyen, devlet kuruluşlarının bombalandığı, birçok insanın sebepsizce kurşunlandığı bir yerde, insanların birinci önceliği güvenlidir. Güvenlik söz konusu olunca, normal zamanlarda üzerinde durulan bazı şeyler insanların öncelik sırasında yer almazlar. Yaşama arzusu birinci öncelik olduğu için, herkes ‘şu anarşi, terör dursun da nasıl durursa dursun’ noktasına gelir. Ama kısa vadeli ve geçici bir rahatlama etkisi oluştursa da, askeri müdahaleler ileride daha büyük yapısal problemlere, zihniyet sorunlarına ve toplumsal kutuplaşmalara neden olmaktadır. Dolayısıyla çok ciddi tahribatlar meydana getirmektedir.

Darbeler var olan krizin (ki bu kriz salt ekonomik boyut ile ilgili değildir) geçici bir süre üzeri örtülerek mevcut sistemin sürmesi için gerekli koşulları sağlar. Bu koşulların gerçekleştiricisi ise, çoğu zaman silahlı kuvvetler olur.

Son olarak Türkiye’de Silahlı kuvvetler her seferinde ‘demokrasiyi yeniden kurar’ken, siyasi sisteme vesayet etmesini mümkün kılacak ve bunun olağan görülmesini sağlayacak kurumsal mekanizmaları ‘anayasal düzen’e giydirir. İşte gölgeli demokrasinin vesayetçi kurumları, yansımaları olarak nitelendirdiğimiz olayın vuku bulduğu, cereyan ettiği nokta da bu andan itibaren başlamaktadır. Esasen, asker için ‘en kolay’ işlerden birisi demokrasiye geri dönüştür. Özellikle 1982 Anayasasıyla yurttaşların, sivil toplum örgütlerinin ve siyasi partilerin “oyun alanı”nın sınırları zaten iyice daraltılmışken, 1997 yılı başına kadar silahlı kuvvetler geri kalan daracık alanı bile tümüyle sivil aktörlere bırakmamış, bu alanda da onların ortağı hatta öncüsü, yönlendiricisi, hatta ve hatta lideri olmuştur (Erdoğan, 1998: 1214). Bu ortaklık asker-sivil sınırlarının şeffaflaşp, askerin sınırlarını sözde sivil sınırlarına taşımasıyla sözüm ona son bulmaktadır.

2.4. Demokrat Parti İktidarı (1950-1954)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde elde edilen sonuçlar sonrasında DP’nin seçimi kazanmasıyla İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığından ayrılmış ve yerine Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyetinin 3. Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Adnan Menderes Başbakan olarak atanırken, DP’nin kurucularından Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı olmuşlardır. İktidarda olmalarına rağmen DP’lileri rahatsız eden en önemli durum CHP ve İnönü’ye bağlılığı bilinen, kendilerini devireceklerinden korktukları ordu olmuştur. Hükümet güvenoyu almasından birkaç gün sonra 6 Haziran 1950’de orduda tasfiye yaparak yeni bir komuta heyeti oluşturmuştur. Ordu içindeki CHP’ye yakınlık duyan kadroların tasfiyesi, Börtüçene (1999: 70)’nin ifadesi ile “Korkunun ecele faydası yoktur.” girişimleri olarak kalmıştır. DP iktidarını tek partili rejimden bıkan işçi köylü, basın, hatta askerler desteklemişlerdir. Parlamentar demokrasiye DP’nin zaferi ile ulaşılabileceğini düşünen aydınlar da tam destek

vermişlerdir (Ahmad, 1992: 63). Ama bu destek uzun sürmemiştir. DP'nin ilk icraatı 16 Haziran'da Arapça ezan yasağını kaldırmak olmuştur. DP'nin bu kararı, birçok açıdan dönüm noktası olmuştur. DP'ye destek vermiş bazı aydınlar bu karardan sonra DP'den koparken, Atatürk devrimleri konusunda hassas olan orduda da ilk rahatsızlıklar başlamıştır (Birand ve diğerleri, 2001: 72-73). 1950 - 1954 yılları DP'nin geniş halk kitleleri tarafından beğenilmesini sağlayacak önemli ekonomik rahatlamaya sahne olmuştur. Dış ticarete lehimize sayılabilecek gelişmeler olmuştur. Siyasal yalnızlığın giderilmesi için NATO'ya girmek hedeflenmiştir. Türk Hükümeti, Türkiye'nin NATO'ya girme isteğini Sovyet tehdidine karşı güvenlik sağlamak yanında "modern Türkiye" için gerekli görmüştür. Yani ekonomik, siyasi ve askeri gelişmede NATO hedefi çok önemli görülmüştür (Sander, 2004: 266-267). Ancak başvurular hep reddedilmiştir (Birand ve diğerleri, 2001: 78). NATO'ya girmemizi hızlandırması için Kore'ye Temmuz 1950'de 4500 kişilik bir tugay gönderilmesi işe yaramış, 17 Ekim 1951'de NATO'ya davet edilerek, 1952'de teşkilata üye olma hedefine ulaşılmıştır (Çavdar, 1995: 2068). Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan yalnızlık sona ermiştir. Dış siyasetteki bu olumlu gelişmeler iç politikaya yansırken, DP'nin halk kitlelerinden aldığı destek artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihmal edilen kırsal kesim ve tarım alanları, DP'nin iktidar olmasıyla canlanmaya başlamıştır. Özellikle Marshall yardımı sayesinde ilk yıllarda başta traktör olmak üzere, tarım aletlerinin yaygınlaştırılması gerçekleşmiştir (Zürcher, 2003: 326). Savaş yıllarında biriken altın ve döviz rezervi yanında ABD'nin askeri ve ekonomik yardımı sayesinde hızlı bir ekonomik büyüme olmuştur (Tunçay, 1990: 181).

Olumlu ve olumsuz çeşitli gelişmeler karşısında DP yöneticilerinin iktidara yeterince hazırlıklı olmamaları ve CHP'nin muhalefet deneyimsizliği, iki siyasal parti arasındaki ilişkileri gün geçtikçe gerginleştirmiş ve ülke kısa zamanda sonu gelmeyen siyasal çekişmelere doğru sürüklenmeye başlamıştır.

Halk üzerinde olumlu etkiler yapan ekonomik canlanma, iç siyasette DP'lilerin izledikleri tutum nedeniyle tam yaşanmamıştır. 1951 yılının Ağustos ayında Halkevleri ve Halkodalarının devletleştirilmesi, bu örgütlerin mal varlıklarının hazineye aktarılması; 1953 yılında CHP'nin tüm mal varlığının "haksız iktisap" olduğu iddia edilerek Hazineye geçirilmesi (Tunçay, 1990: 179), 1953 yılında Cumhuriyeti yıkmak için dini kullandığı gerekçesiyle MP'nin yasaklanması ve nihayet basın üzerindeki baskıların arttırılması iktidar-muhalefet ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Zürcher, 2003: 324-325).

2.5. Demokrat Parti İktidarının İkinci Dönemi (1954-1957)

1954 yılında yapılan seçimleri de DP kazanmıştır. CHP'nin meclisteki milletvekili sayısının 31'e düştüğü bu seçimlerde DP oylarını arttırmış ve oy oranını % 57'ye yükseltmiştir. Bu oran bütün çok partili demokratik rejim boyunca bir partinin alabildiği en yüksek oy oranı olarak tarihe geçmiştir (Birand ve diğerleri, 2001: 91). CHP ise oyların ancak %35'ini alabilmiştir. Çoğunluk sistemi nedeniyle sandık sonuçları meclise DP'nin % 93 olarak yansımıştır. DP'nin gücünü arttırması, izlenen iç ve dış politikanın toplum tarafından onaylanması anlamı taşımaktaydı. DP'nin ilk işi CHP'ye ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne (CMP) oy veren illeri cezalandırmak olmuş, Malatya ikiye bölünerek Adıyaman oluşturulmuş, Kırşehir ise ilçeye çevrilmiştir (Tunçay, 1990: 181). DP, muhalefet üzerindeki baskılarını 1954 yılından sonra daha da arttırmıştır. İktidar muhalefet ilişkilerinin gerildiği 1954 yılında kışlalarda da tedirginlik artmıştır. Dört yıl önce DP'ye sempati ile bakan ordu da, darbe planları yapılmaya başlanmıştır. Ordudaki rahatsızlık ezanın Arapça okunması yasağının kalkması ile başlamıştır. İtaat edilecek bir komutan olarak gördükleri CHP Genel Başkanı'na iktidarın izlediği tutumu ordu kendisine yapılmış olarak kabul etmiştir (Birand ve diğerleri, 2001: 98). Gazetecilere hapis ve para cezalarının verilmesiyle CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 'in 1955'te bir gün gözaltında tutulması ve daha sonraki günlerde 6 ay hapse mahkûm olması, Ulus Gazetesi ve dört gazetenin kapatılması iktidar- muhalefet ilişkilerini büyük bir çıkmaza doğru sürüklemiştir (Shaw, 2000: 485).

Bayar'dan sonra, Menderes'in ABD ziyareti sırasında talep edilen kredinin alınamaması ekonomik sıkıntıların başlayacağını göstermiştir. Dış borçlanmanın artması, eldeki rezervlerin erimesi, DP iktidarının ekonomik anlamda sıkıntılı bir döneme girmesine neden olmuştur (Çavdar, 1995: 2068).

1954-1957 yılları arasındaki DP iktidarının belki de en önemli olayı 6-7 Eylül olaylarıdır. 6 Eylül 1955'te Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yönünde çıkan asılsız haberler üzerine galeyana gelen bir grup, İstanbul'daki Rumların ev ve işyerlerini, mezarlık ve kiliseleri tahrip etmiştir. Ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılan olaylar sonucunda sıkıyönetim ilan edilmişse de Türkiye'nin dış politikada aldığı yara kapatılamamıştır (Tunçay, 1990:184).

Olaylardan iktidar partisi de etkilenmiştir. İçişleri Bakanı Namık Kemal Gedik istifa etmiştir. Menderes, Meclis grubundan kendisi için güvenoyu alarak durumunu düzeltmiştir. Parti içindeki muhalifler partiyi içeriden demokratikleştiremeyeceklerini anlayınca partiden ayrılarak 25 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuşlardır (Ahmad, 1992: 67).

Ordu da gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Yönetime el koymak için fırsat bekleyen onlarca cunta oluşmuştur. 29 Ekim 1956'da Talat Aydemir'in darbe için önerdiği tarih 29 Ekim 1957 idi. Bu tarih DP'nin seçimlerde kaybedeceği ama bırakmak istemeyeceği varsayılarak hesaplanmıştır. Ama seçimleri DP'nin kazanması planları bozmuştur (Birand ve diğerleri, 2001: 124). DP-CHP gerginliğinin had safhaya ulaşması ve iktidarın güç kaybetmeye başlaması nedeniyle seçimler bir yıl önceye alınarak 1957 yılında yapılmıştır.

2.6. Demokrat Parti İktidarının Son Dönemi (1957-1960)

Cumhuriyet tarihinin en sert siyasi mücadelesinin 1957 seçim kampanyası olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. CHP için var olma, DP için ölüm kalım savaşı olan 1957 seçimlerine iki düşman parti olarak katılan CHP ve DP uzlaşmaz bir tavır sergilemişlerdir (Birand ve diğerleri, 2001: 121). 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde de çoğunluk sisteminin uygulanması neticesinde DP meclisin üçte ikisinden fazlasını almıştır. Ancak DP oylarında büyük düşüş görülmüştür. DP % 48 oy oranı ile 424, CHP % 41 oy oranı ile 178, CMP 4, HP 4 milletvekili meclise sokmuşlardır. Sonuçlar Menderes başta olmak üzere tüm DP'lileri tedirgin etmiştir. Bu durum iktidarın daha da sertleşerek antidemokratik uygulamalarını arttırmasına yol açmıştır. 1958 yılı başlarında "Dokuz subay" (Ahmad, 1992: 157-158) tutuklaması yapılmıştır. 14 Temmuz 1958'de Irak' ta yaşanan darbede ordunun yönetime el koyması, DP iktidarının da bir askeri darbeyle devrilmesinden çekinmesine neden olmuştur (Akşin, 1998: 237). Potansiyel bir tehlike olarak görülen CHP ve basın üzerinde baskılar artmıştır. Muhalefetin ordu ile işbirliği yaptığını düşünen iktidar, kuşkuların artmasından dolayı ABD ile ikili bir anlaşma yapmıştır. Anlaşma "Dolaylı bir saldırı ya da bir hareket olması halinde" hükümetin çağırması üzerine, ABD birliklerinin Türkiye'ye gelmesini öngörmektedir. CHP'nin karşı çıkmasına rağmen anlaşma meclisten geçmiştir (Börtüçene, 1999: 72).

1957 seçimlerinde muhalefetin güç birliği yapması engellenmiş, ancak 1958 sonbaharında partiler arası birleşmeler sağlanmıştır. Türkiye Köylü Partisi (TKP), CMP'ye; HP, CHP'ye katılmıştır.

Muhalefete karşı duyulan kuşku ve muhalefetin güç birliği arayışına, DP'nin 12 Ekim 1958'de Vatan Cephesi'ni kurarak cevap vermesi, olaylara yeni bir boyut kazandırmıştır. Ülkedeki siyasal kamplaşma ve dolayısıyla da gerginlik geri dönülmez bir hal almıştır (Tunçay, 1990: 185). Menderes, taraftarlarını bu oluşumda toplanmaya davet ederken karşı grubu "kin ve husumet cephesi" olarak göstermiştir. Bir buçuk yıl devam eden ve üye olanların sayısının bir milyona ulaştığı Vatan Cephesi uygulaması askeri müdahalenin yapıldığı güne kadar devam etmiştir (Uyar, 2001: 21-22,125). Uyar, DP'nin Vatan Cephesi'ni ne olursa olsun iktidarda kalmak ve muhalefete karşı kendini savunma refleksi olarak ortaya çıkardığını belirtmektedir.

DP'nin ekonomideki temel amacı tüm yurt çapında ekonomik kurumsallaşmayı gerçekleştirmek ve özel sektörün gelişmesine öncelik tanımak olmuştur. Bunun sonucunda ilk yıllarda milli gelirden % 15'lik bir artış gerçekleşmiş ve ekonomide ciddi bir hareketlenme ortaya çıkmıştır. Fakat 1954 yılından sonra ekonomide, özellikle de dış ticarete denge bozulmaya yüz tutmuş ve sonuçta hükümet kaçınılmaz bir biçimde dış borçlanmaya yönelmiştir. Bu dönemde DP iktidarı ortaya çıkan ekonomik bunalımlar karşısında çaresiz kalmış ve IMF ile Dünya Bankası'nın dayatmalarına direnememiştir. Yaşanan döviz darboğazı dengeleri alt üst etmiştir. Ancak bu borçlanma siyaseti de 4 Ağustos 1958'de devalüasyon sonucu Türk parasının değerinin düşürülmesine yol açmıştır. Ekonomik durumun bu şekilde bozulması, muhalefeti cesaretlendirerek erken seçim isteklerini dile getirmesine neden olmuştur (Tunçay, 1990: 186).

1958 yılında ekonomik bunalım arttıkça kuyruklar ve karaborsalar da artmıştır. Ancak, DP'nin saygınlık kazanmasına neden olacak iki önemli gelişme olmuştur. Birincisi 1958 yılında alacaklı devletler konsorsiyumu sonucu uygulanmaya başlanan istikrar tedbiridir. Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi gibi kamuoyunun hoşlanmayacağı tedbirler olmuşsa da mal bolluğunun yaşanması, kuyrukların kalkması bu hoşnutsuzluğu gidermiştir. İkinci gelişme ise Şubat 1959'da Londra'daki uçak kazasıdır. Menderes hafif yaralı olarak kurtulmasına rağmen bu olay propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Büyüyen sorunlar karşısında muhalefetle aralarında geçici bir rahatlama sağlamıştır (Çavdar, 1995: 2069). Menderes'in kurtulması ülkede bir mucize

olarak gösterilmiştir. Konya Milletvekili Himmet Ölçmen'in sözleri bu konudaki yaklaşımı ortaya koymaktadır. "Bu milletin başında Peygamberin, Allah'ın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir." (Ahmad, 1992: 75).

İktidar ile muhalefet arasında gerginlik ileri bir aşamaya gelmiştir. Bunu Adnan Menderes'in 1960 Yılı Bütçe Kanunu'nun kabulü sebebiyle yaptığı konuşmanın bir bölümünü alarak yansıtacağız (Sükan, 1991: 463):

Muhterem arkadaşlar; karşımızda bir muhalefet var ki, ak denilene mutlaka kara, kara denilene mutlaka ak demektir. Tahammül ve müsamaha değil, insafı bile akla getirmemektedir. Kendisini bu Meclis camiasının dışında ve hatta üstünde telakki etmektedir. Hükümeti ise, Meclisin dışında veya Meclise yabancı bir teşekkül sanmaktadır. Hükümetin Meclis içinde, Meclisle beraber ve Meclis'in murakabesi altında çalışan bir icra heyeti olduğu, vazife başında olduğu müddetçe Yüksek Meclisin itimadına sahip bulunduğu hakikatini bilmemekte veya bilmez görünmektedir.

1959 yılından itibaren ülkede gerginlik tekrar tırmanışa geçmiştir. Birand (2001: 141)'in ifadesi ile "Ülke soluk soluğa, geliyorum diyen bir ihtilale koşmuştur. Bu demokrasinin intihar koşusudur." Buna ek olarak, çoğu zaman, bir galat-ı meşhur misali yanlış bir biçimde ihtilal şeklinde ifade edilse de "27 Mayıs" bir ihtilal değil darbedir. Dolayısıyla Birand'ın söyleminin aksine, yapılan müdahalenin ihtilal değil bir darbe olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

2.7. 27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Kitlesele Olaylar

1950 Seçimlerinden aldığı % 54 oy oranıyla meclis çoğunluğunu elde eden Demokrat Parti, iktidara gelir gelmez geniş bir atama ve yer değiştirme uygulamasına girişir. Böylece, Cumhuriyet Halk Partisi'nin dayandığı sivil ve asker bürokrasi ve aydın kesim denetim altına alınmak istenir. Demokrat Parti'nin, "demokrat-seçkinciler" tarafından tepkiyle karşılanan uygulamalarından biri de kimi inkılaplara yönelik olumsuz tutumudur. Örneğin, 1950'den sonra Anayasa'nın dili değiştirilerek dil devrimine açıkça karşı çıkılır. Tekke ve Türbeler yeniden açılırken, İmam Hatip Okulları da eğitim sistemi içerisine alınır (Kongar, 2000: 150). Demokrat Parti 1957 seçimlerini de kazanır; ancak, oy oranı yüzde 50'nin altında kalır. Bu sonuç parti yöneticileri tarafından yenilgi olarak kabul edilir. Seçimlerin ardından ülkenin genel siyasal havası ve hükümetle karşıt partiler arasında ilişkiler iyice kötüleşir. Bu sırada pek çok tüketim maddesinin karaborsaya düşmesiyle kendini hissettiren ekonomik sıkıntılar, hükümete yönelik eleştirileri arttırır. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin basın, sendikalar ve öğrenciler tarafından da desteklenen sert muhalefetine Tahkikat Komisyonu kurarak yanıt verir. "Hükümet

Darbesi” olarak değerlendirilen bu uygulamalara, basını susturmaya yönelik uygulamalar eklenince, yer yer güvenlik güçleriyle öğrenciler arasında çatışmaya varan olaylar yaşanır. Olayları bastırmak amacıyla sıkıyönetim ilan edilir (Özdemir, 2002: 154). Yukarıda kısaca bahsedilen olaylar aşağıda detaylandırılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

2.7.1. Vatan Cephesinin Kurulması

Ülkede ekonomik sıkıntıların giderek artması ve partinin içten parçalanması sonucunda daha güçlü bir muhalefeti karşısında bulamayan Demokrat Partili yöneticiler, 1957 seçimlerinde umduklarını da elde edemeyince, sorunlara çözüm bulmak yerine her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalabilmek için partilerine güç kazandıracaklarını umdukları bazı yöntemlere başvurdular. Amaçlanan, Demokrat Parti’yi kamuoyunda daha da milliyetçi, vatansever gösterecek sihirli bir ad altında yeni atılımlarla güçlendirmek ve karşıt partilerle basını susturacak daha da kısıtlayıcı, yasaklayıcı yeni önlemler almak olmuştur. Böylece, “Vatan Cephesi” diye adlandırılan bir uygulamaya girilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi’ni de uydu haline getirip otoriter bir demokrasi kurmaya yönelmişti. Demokrat Parti liderlerinin “kışkırtıcı, bozguncu, kinci, kötülük simgesi kesimi” olarak suçladıkları karşıt parti, kurum ve kuruluşlara karşı partilerini güçlü gösterip, iktidarını sürdürmek için başvurdukları yollardan biri de “Vatan Cephesi” ni oluşturmak olmuştur. Vatan Cephesi ilk kez Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın tarafından kullanılmıştır. Yalçın, 3 Aralık 1945’te Tanin’de çıkan yazısında “bir vatan cephesine lüzum vardır” demiştir (Turan, 1999: 186).

Muhalefetin oluşturduğu kabul edilen “kin ve düşmanlık cephesi” ne karşılık olarak vatan cephesinin kurulmasına karar verilmiştir. Cephe Demokrat Partili olmayan ancak muhalefetin bozguncu davranışı karşısında kendi eserleri olan Demokrat Parti iktidarını korumak gereğini duyan vatansever vatandaşların katılımı ile kurulacaktı. Slogan haline getirilen Vatan Cephesi propagandasını sürdürmek ve katılanların sayısını artırabilmek için devlet radyosundan cepheye girenlerin adlarının okunması gibi bir taktik uygulanmıştı. Muhalefette iken radyonun hükümet yanlısı olarak çalıştırıldığından, muhalefetin sesine yer verilmediğinden yakınan demokratlar iktidara geldiklerinde de bu etkin iletişim aracını kendi sesleri haline getirmişlerdi. Şöyle ki Demokrat Parti lideri Celâl Bayar, 1947’de “Radyo halkın parası ile kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder” diyerek bu devlet kuruluşunun yansız olarak yayın yapması gerektiğini belirtmişti. Adnan Menderes de 1948 Haziranı’ndaki bir konuşmasında “Millet parası ile çalışan radyolarda, tek taraflı

olarak mütemadiyen kendilerini met ettirmek yolunda türlü gürültüler ve gösteriler yapı gelmişlerdir” diye yakınmişti. (Turan, 1999: 187-188).

Hürriyet Partisi Halk Partisi’ne katılmıştı. Türkiye Köylü Partisi de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmişti. Bu birleşmeye karşılık olarak Demokrat Parti “*Vatan Cephesi*” ocaklarını açmaya başladı. Bu ocaklar büyük bir hızla çoğalarak ülke çapında örgütlendiler. Böylece siyaset sahnesindeki düşmanlık halk kitlelerini de içine alarak genişledi (Karatepe, 1999: 216).

Demokrat Parti yönetimi, Vatan Cephesi Teşkilâtı ile ilgili yeterli tanıtım ve propaganda yapamamasından şikâyetçiydi. Demokrat Partililer her haber saati öncesinde, Vatan Cephesi’ne katılanların isimleri ve mensup oldukları illerin listesini radyodan okutmaya başladılar. Ancak bu durum öylesine abartıldı ki vatandaşların çoğu radyolarını kapatma yoluna gittiler. Diğer taraftan muhalefet, radyoda okunan isimlerin hayali kişilerden oluştuğunu iddia ediyordu. Muhalefete göre Konya’daki Demokrat Partililer, Vatan Cephesi’ne katılanları listesi hazırlanırken isim uydurmakta güçlük çekmişler, Konya mezarlığındaki mezar taşlarından 1200 ismi yazarak Ankara’ya göndermişlerdi (Yücel, 1997: 138).

2.7.2. Tahkikat Komisyonlarının Kurulması

Demokrat Parti yöneticilerinin artık idare edilemez hale geldiğini söyledikleri memleketi kendilerince düzene sokabilmek için ilk başvurdukları tedbir, olağanüstü yetkili bir Meclis Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasını düşünmek oldu. 27 Nisan 1960’da da çalışma alanlarını ve yetkilerini tayin eden “*Salâhiyetler Kanunu*” çıkarıldı. Tahkikat Komisyonu aslında “meclis üstünde meclis” ve “devlet üstünde devlet” gibi bir şeydi. Hedef; Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve basınının yarattığı ve Demokrat Parti’nin hoş görmediği gidişatın önlenmesiydi (Aydemir, 2000: 395).

15 Nisan 1960’ta Tahkikat Komisyonu’nun kurulması için Denizli Milletvekili Dr. Baha Akşit ve Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar’ın ortak imzası ile Meclise önerge verilmişti. Önergede; “Cumhuriyet Halk Partisi’nin gayrimeşru mücadele usullerini terk etmesi için 11 Ağustos 1958’de Demokrat Parti Meclis Grubu bir tebliğ neşretmiş bulunuyordu. Bu tebliğden sonra Cumhuriyet Halk Partililer faaliyetlerini büsbütün arttırmışlardır” (Bozdağ, 2002: 91) denilerek Tahkikat Komisyonlarının kurulmasının gerekçesi belirtiliyordu.

Bununla ilgili olarak; Cumhuriyet Halk Partililerin ve bir kısım basın; iktidarı kötüleme, Hükümete karşı halkı galeyana getirme, orduyu siyasete karıştırma gibi girişimlerinin bulunduğu belirtilerek; “Bu hususların sebeplerini ve mahiyetlerini tetkik ederek, elde edeceği neticeleri TBMM’ye bildirmek üzere, dâhili nizamnamenin 177. maddesine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını ve bu encümenin mesaisini 3 ayda ikame etmesini arz ve teklif ederiz” (Bozdağ, 2002: 91) şeklinde bir önerge çıkarılmıştır.

Önergeye Cumhuriyet Halk Partisi karşı çıkmıştı. Genel Başkanı İsmet İnönü kürsüye çıkarak iddiaları reddettikten sonra; “Buyurun kurun Tahkikat Encümenini, istediği araştırmayı yapsın. Ama bunların hiçbir tahakkuk etmediğini gördüğünüz zaman, ben sizi millete müfteri ilân edeceğim” (Bozdağ, 2002: 93) demişti.

İsmet İnönü, 18 Nisan 1960’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmasında şu sözleri dile getirmişti (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları [TBMM KSYKY], 1993: 300):

Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Fakat ihtilal aslında bir millet hayatının asla arzu etmeyeceği, çetin ve tehlikeli bir ameliyattır. Birçok memleketlerde görüyoruz. Çok iyi niyetlerle, vatanperver hislerle ihtilal yaparak idare kuranlar, kurdukları idarenin ertesi gününden itibaren kabus içinde yaşarlar. Onlar muvaffak oldukları iktidar normal bir demokratik rejime devredebilmek için imkân bulamazlar. Bulabilenler tarihte nadirdir. Biz bulduk işte. Ama bunu bulamayan memleket çok zarar görür. İhtilal niçin yapılır? Eğer ihtilal vatandaş için başka çıkar yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabul edilirdir. Basiretimiz yerinde ve aklımız başımızda ise normal bir demokratik rejimin icaplarını hulus ile takip ederek, eşit haklarla, dürüst bir seçimin neticelerini kabul ederek bu rejimi bu yola götürelim yoksa Meclis Tahkikat Encümeni şeklinde 3 aylık fevkalade bir idare kuracağız. Bu idare muhalefet partisini ve basını her yerde takip edecek. Şu kusuru var bu kusuru var diye her yerde takip edeceksiniz,

Ali Fuat Başgil (2007: 123-125), Tahkikat Komisyonu ile ilgili olarak hatıralarında şunlara değinmiştir: “Prensip itibarıyla Büyük Millet Meclisi’nin tahkikat açmaya ve Tahkik Komisyonu kurmaya kanunen hakkı vardır. Anayasamız Meclis tahkikatından 22. maddesi gayet kısadır ve kendilerine suç isnat edilen vekiller hakkındadır. Aynı madde açılan tahkikatın ne yolda yürütüleceğini meclisin iç nizamnamesine bırakır. İç nizamname bu meseleyi Meclis Tahkikatı faslında ve 169-177. maddelerinde ele alır. Faslım 177. maddesi demokrasi hukukunun (anket parlamenter) adı verilen müessesine tahsis edilmiştir. Bu madde şöyle der: “Büyük Millet Meclisi herhangi bir madde hakkında resen yani hükümet ve idare vasıtası ile değil de, kendi azası marifeti ile bilgi edinmek isterse, bir tahkikat encümeni kurulmasına karar verir.” 28 Nisan Perşembe günü çıkan kanunu

okuyunca bazı noktalardan anayasa hududunun aşılmış olduğunu gördüm ve esef ettim. Bunu 30 Nisan Çankaya Sofrası görüşmemde açıkça söyledim. Menderes merhum selahiyet kanununda hangi noktadan anayasanın aşılmış olduğunu sordu. “Misal olarak meclis müzakerelerinin yasaklanması noktasında aşılmıştır. Anayasanın 20. maddesi mucibince meclis müzakereleri alenidir. Müzakerelerin neşrinin yasaklanması aleniyet prensibine aykırıdır” cevabını verdim ve bu noktada merhum ile aramızda uzunca bir konuşma oldu.”

Soruşturma Komisyonu ilk aşamada iktidarı eleştiren basını susturmaya yönelmişti. Kuruluşunun ertesi günü Ulus, Dünya, Demokrat İzmir, Sabah Postası gazeteleri ile Akis ve Kim Dergileri; 9 Mayıs’ta Adana’da çıkan Yeni Adana ve Türksözü ile Bursa’da çıkan Yeni Ant; 20 Mayıs’ta da Eskişehir’de yayımlanan Bizim Sakarya, Mersin’de çıkan Son Haber ile Dinar Sesi ve Antalya gazeteleri kapatılmıştı (Turan, 1999: 202).

Muhalefetin ve basının eylemlerini soruşturmak için kurulan bu komisyon DP’ye olumlu gelişmeler yansıtmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ait yetkilerin 15 kişiden oluşan bir komisyona verilmesi demokrasiyle bağdaşmayan bir uygulama olmuştur.

2.7.3. 28 Nisan 1960 Olayları

1960 yılında Demokrat Parti’ye karşı artan olumsuz faaliyetlerden en önemlisi de üniversitelerde yaşanan olaylardı. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde baş gösteren öğrenci olayları ülkenin içinden çıkılmaz hale gelen durumunu daha da kamçılıdı.

28 Nisan’da İstanbul Üniversitesi’nde başlayan gösterilerde binlerce genç “Menderes istifa, kahrolsun diktatörler” sloganlarıyla yürüyüşe geçmişti. Güvenlik güçlerine buna engel olması emredilince çıkan çatışmada Turan Emeksiz adlı öğrenci polis kurşunu ile yaşamını yitirmiş, bir diğeri de tankın altında kalmış, polislerden de yaralananlar olmuştu. Bu sırada vilayete götürülmek istenen Rektör Sıdık Sami Onar yere düşünce gözlüğü kırılmış ve sol kaşından yaralanmıştı. Hükümet bu olaylar üzerine Ankara’da ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan etmişti. Ertesi gün toplanan Demokrat Parti Meclis Grubunda konuşan Menderes, bütün olup bitenleri yine CHP’nin kışkırtması ile başlayan bir darbe, bir isyan olarak nitelemiş ve gerekirse üniversitenin temeline gireceklerinden söz etmişti (Turan, 2000: 367):

Bu üniversiteye gireceğiz, temelini gireceğiz. Bize vatan lâzımdır... Bugün fiilen ihtilâl içindeyiz. İhtilâlin kendine göre mantıklı, icapları vardır. Şimdi aziz arkadaşlarım, bu gazeteleri kapatacağız, bu adamları içeri tıkacağız. Girilemezmiş! Emir verdik, derhal girin dedik. Üniversiteye girmek değil, temelinin altına gireceğiz!.. Belki bu akşam, belki yarın akşam hususi bir mahkeme derhal kuracağız.

şeklinde konuşmuştu.

Ali Fuat Başgil (2007:128) bu olaylardan şu şekilde bahsediyordu;

Askerle talebe arasında 5-10 adım kaldı, kalmadı. Talebe; Yaşa Türk askeri diye hep bir ağızdan haykırdı. Birlik birdenbire durdu. Bir an sonra subay, asker, talebe kucaklaşıyordu. Bunu görünce heyecanım son haddini buldu ve beni büyük bir endişe sardı.

Başbakanlıktan tebliğ edilen resmi yazıya göre (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Başvekalet Hususi Kalem Müdürlüğü [B.C.A., TC BVHKM], 1961): “Ankara ve İstanbul’da 28 Nisan 1960’ta ilan edilen ve muhtelif tarihlerde uzatılarak devam eden sıkıyönetim süresi 30 Kasım 1961 Perşembe günü saat 24’te sona erecektir” deniliyordu. Ancak ilân edilen sıkıyönetimin uzatılarak 30 Kasım 1961’e kadar devam etmesi ülkede suların hemen de durulmadığını göstermektedir.

2.7.4. 5 Mayıs 1960 Mitingi

1960 yılına gelindiğinde ülkenin her yerinde iktidar aleyhine gösteriler, mitingler artarak devam etmekteydi.

Bütün yasaklamalara ve harcanan çabalara karşın gösterileri önleyemeyen iktidar, güçlü görünmek isteğiyle, 5 Mayıs’ta başkentin gösteri alanına dönüşen Kızılay Meydanı’nda bir miting düzenlemeyi kararlaştırmıştı. Ancak bunu haber alan öğrenci grupları miting saatinden önce aynı yerde toplanabilmek için kulaktan kulağa “555 K’ (5 inci ayın, 5 inci gününde, saat 5’te Kızılay’da) diye bir iletide bulunmuşlardı. Gerçekten de o gün öğleden sonra 5’te binlerce genç Kızılay’da buluşmuştu. Hükümet aleyhine sloganların atıldığı toplantıyı haber alan başbakan Menderes, göstericilere doğruyu söyleyip onları uyarabileceği varsayımıyla kalabalığın arasına girmişti. Fakat umduğunu bulamamıştı. Öğrencilerin “İstifa et” diye bağırma karşısında bir şey yapamamış, üstelik tartaklanmış ve süratle oradan uzaklaşmak zorunda kalmıştı (Turan, 2000: 369).

O gün Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Meclis Başkanı Refik Koraltan da Meclisten Kızılay’a gelerek bir kenardan bu hareketi izlemişlerdi. Hareketlerin en heyecanlı sırasında Başbakan Adnan Menderes, birden onların yanından ayrılmış ve kendisini kalabalıkların arasına atmıştı. Kalabalık “Menderes, istifa” diye bağırıyordu. Adnan Menderes kendini

oradan oraya atıyor, bir takım nümayişçileri kendisi yakalamak istiyordu. Etrafında emirlerini yapacak kimse olmadığı halde emirler veriyordu. Kalabalıkların içinde sıkıştı. Bazıları O’nu kurtarmak istemişti. Bu sırada Celal Bayar ve yanındakiler arka sokaklardan meydanı terk ettiler. Menderes’i “nihayet ve adeta zorla” orada bulunan bir otomobile sokarak miting alanından uzaklaştırdılar (Aydemir, 2000: 414-415).

Başbakanın Özel Kalem Müdürü olan Ercüment Yavuzalp, olayı (Birand ve diğerleri, 1991: 121):

Ben odamda oturuyordum. Namık Gedik de benim odamdaydı. Bayar içeriye girdi. Namık Gedik’e dedi ki: ‘Namık Bey hemen Kızılay’a gidin, megafonla dağılmalarını ilân edin, dağılmadıkları takdirde ateş edileceğini söyleyin’. Kızılay’da o akşam ateş açılmadı. Ama Bayar’ın orada verdiği emir yıllarca tartışıldı. Artık ipler iyice cumhurbaşkanının eline geçmişti. Bayar duruma el koymuş, Menderes iktidarın ilk yıllarındaki gibi ikinci plana düşmüştü.

şeklinde anlatmıştı.

2.7.5. Harp Okulu Öğrencilerinin 21 Mayıs’taki Yürüyüşü

27 Mayıs öncesinde Harp Okulu’nda Menderes’i kaçırmak için bir plan yapıldı. Menderes’i kaçırmak için Hindistan Başbakanı Nehru’nun Ankara’ya geleceği 20 Mayıs günü seçilmişti. O gün iki Başbakan’ın üstü açık bir otomobille Ankaralıları selamlamaları gezi programında yer alıyordu. Bu sırada silahlı güçler Başbakan Menderes’i arabadan indirerek kaçıracaktı. Bu konu ihtilâli planlayanlar tarafından uzun bir tartışmaya sebep olmuş ancak böyle bir davranışın Türkiye’nin dış dünyadaki itibarını zedeleyeceği düşünüldükten vazgeçilmişti (Sarol, 1983: 1044).

Harp Okulu öğrencileri, 21 Mayıs günü bir yürüyüş yapmayı planladılar. Buna subaylar da destek verecekti. Subaylar, 21 Mayıs’ta Sıhhiye Orduevi ile Güvenpark civarında gruplar halinde dolaşarak saat 15.00’te Ankara Orduevi önünde toplandılar. Bu arada Harp Okulu öğrencileri de Kızılay’a doğru yürüyüşe geçtiler. Gösteriye katılan Harp Okulu öğrencilerinin ve subayların sayısı yaklaşık bin beş yüz kişiydi. Bu yürüyüşün görünürdeki amacı tutuklanan bazı subayların serbest bırakılmasıydı. Ancak gerçek sebep Cumhurbaşkanı ve Hükümetin istifa etmesini sağlamaktı (Bozdağ, 2004: 177-178). Yürüyüşü Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç¹⁶ de izledi (Birand ve diğerleri, 1991: 157). Harp Okulu’ndan başlayan yürüyüş Zafer Anıtına kadar devam etti. Zafer Anıtı

¹⁶ Sıkıyönetim Komutanı Nimet Argüç elinde bir urganla yürüyüşe katılan subaylardan Yüzbaşı İhsan Sevim’in üzerine yürüyerek “Ne o elindeki urgan, beni mi asacaksın?” diye bağırды. Gelen cevap ise ibret verici idi: “Evet!... Gerekirse”

önünde İstiklâl Marşı ve Harbiye Marşını okuyan grup daha sonra dağıldı ancak gösterilere artık askeri okullar da dâhil olmuştu.¹⁷

Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü Demokrat Parti Grubu'nda ele alındı. Sıtkı Yırcalı, Mustafa Ceren, Kamil Gündeş ve Rıfki Salim Burçak bir önerge vererek Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun konuyu görüşmek üzere toplanmasını istediler. Konuyu görüşmek üzere toplanan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nda Başbakan Adnan Menderes, gösterilerin çok da önemli olmadığını ifade etti. Öğrencilerin yanlarına yanaşan sivillerin onları tahrik ettiğini ve bu tahrik sonucunda yürüyüşün gösteriye dönüştüğünü söyledi ve sözlerini şöyle bitirdi: “Ben Nehru ile birlikte önlerinden geçerken her öğrencinin yanında bir kaç kişinin onlarla konuştuklarını bizzat gördüm ve fena bir durumun hâsıl olduğunu hissettim”. (Burçak, 1976: 35-36) Demokrat Parti Genel İdare Kurulu üyelerinin çoğu; Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşünü “Bu bir ihtilâl provası”dır diye algıladılar ve Başbakan Menderes’i tedbir alması için ikna etmeye çalıştılar. Ancak Menderes onları yatıştırmaya çalıştı ve konuya iyimserlikle yaklaştı. Menderes; “Müsterih olunuz efendim, ordudan herhangi bir hareket gelmez ve gelmeyecektir. Kendileri ile konuştum. Mesele bir polis, bir subayın yakasına sarılmasından ileri gelen bir tepkidir... Durmadan ihtilâl olacakmış diyorlar. Kim yapacakmış? Halk mı? Hayır, halk Demokrat Parti iktidarına karşı ihtilâl yapmaz. Asker mi? O da hayır. Asker siyasete karışmaz. Orduya karşı tam emniyeteyiz. Ordu bizimle beraberdir. “ diyerek Genel İdare Kurulu üyelerini yatıştırmaya çalıştı. Menderes’e göre kesinlikle bir ihtilâl ihtimali yoktu. (Burçak, 1976: 36-37)

Genel İdare Kurulu üyesi Sıtkı Yırcalı ise durumun çok ciddi olduğunu belirterek derhal seçim yapılması, Tahkikat Encümeni'nin görevinin sona erdirilmesi, basına konan yasakların kaldırılması, yeni bir hükümetin kurulması gerektiğini dile getirdi. Ancak Başbakan Menderes, Sıtkı Yırcalı ve diğer Demokrat Partililerin uyarılarını dikkate almadı. Menderes o sırada Eskişehir’e yapacağı geziyi düşünüyordu ve sorunları Eskişehir gezisinden sonraya bıraktı (Öymen, 1986: 242-244). Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü Celâl Bayar’ı da tedirgin etti. Celal Bayar, Başbakan ve ilgili Bakanlarla Çankaya’da bir toplantı yaptı. Sonra bu toplantı Başbakanlıkta devam etti. Bu toplantılar sonunda Harp Okulu'nun erken tatile girmesi ve İzmir Menteş’teki eğitim kampına başlaması kararlaştırıldı. Bu sırada Kara Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay’dı. Sıtkı Ulay da darbeyi

¹⁷ B.C.A., 030.01. 00. 00. 1. 101. 4., 4.7.1960.

planlayanlar arasında yer alıyordu. Başbakanlıktan gelen bu kararı ihtilâli planlayan diğer arkadaşlarına bildirdi. Harp Okulu öğrencilerinin meydana çıkmasıyla darbe süreci aslında fiilen başlamış oldu (Birand ve diğerleri, 1991: 158).

2.8. 27 Mayıs Darbesi

Hükümete karşı yapılan darbe hareketi, beklenenden daha kolay gerçekleştirilmiştir. Ancak darbeciler açısından asıl sorunlar daha sonra başlamıştır. Darbeci askerlerin giriştikleri hareket öncesindeki anlaşmaları, darbeyi gerçekleştirdikten sonra hemen seçim yapmak ve yönetimi yeniden sivillere devretmekti. Onlara göre asker devlet yönetiminden anlamazdı. Ancak darbeyi gerçekleştirdikten sonra darbeciler, bu sözlerini unutacaklar ve yönetimi uzun bir süre sivillere devretmeyeceklerdir. Gölge demokrasinin, vesayetçi uygulamaların/kurumların ayak seslerinin geldiği, hatta temellerinin atıldığı bir dönemin bir başlangıcını cereyan ediyordu.

2.8.1. 27 Mayıs Darbesi ve Yankıları

DP'nin iktidarının son yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekili çoğunluğunu bir baskı aracı olarak kullanılması, karşıt düşüncelere tahammülsüzlük ve bunun sonucu olarak gelişen muhalefeti özgürlükleri kısıtlayarak önlenmek istenmesi karşısında duyulan tepki ve huzursuzlukların artması üzerine, 27 Mayıs 1960'da ordu bir ihtilâl gerçekleştirerek ülkenin yönetimine el koymuştu (Gözübüyük, 2002: 96).

Daha 27 Mayıs'a gelmeden ordu içerisinde çeşitli faaliyetler başlamıştı. Ordu içerisinde darbe için ilk örgütlenme çalışmaları, bir ihbar sonucu 1955'te ortaya çıkmıştı. Bu hareket o zaman, basında “9 Subay Olayı” diye adlandırılmıştı. O sırada binbaşı olan ve daha sonra Korgeneralliğe kadar yükselmiş bulunan Faruk Güventürk bu hareketin önde gelen şahsiyetiydi. Ordu içerisinde Demokrat Parti idaresinden rahatsız olan bir grup subay bir darbe komitesi kurmuş ve başkanlığını da Binbaşı Faruk Güventürk üstelenmişti. Faruk Güventürk, 1955'teki örgütlenmeleri konusunda; “Bu komite bir ihtilâl komitesidir. Bunun sonucunda baş alıp baş vermek vardır.” diyerek örgütlenmenin amacını ihtilâl yapmak olarak ifade etmişti. Faruk Güventürk, bir ihbar sonucu tevkif edilince, komite faaliyetlerini durdurmuş, konuyla ilgili olan dokuz subay da tutuklanmıştı. Sorgulamalarda herhangi bir şey elde edilemeyince beraat etmişlerdi. Muhbir olan subaylar ise kısa süreli bir hapis cezası aldıktan sonra onlar da serbest bırakılmış ve “9 Subay Olayı” kapanmıştı (Aydemir, 2004: 318-319).

27 Mayıs darbesi ise daha kapsamlı bir çalışma ve örgütlenmenin sonucunda gerçekleşmişti. O nedenle 27 Mayıs, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başlattığı bir hareketti. Ancak bu hareket, Silahlı Kuvvetlerin hiyerarşisi içinde yürütülmemiş, ordunun yönetime el koyması, çeşitli rütbelerde 38 subaydan kurulu bir Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin öncülüğünde gerçekleştirilmişti (Soysal ve Sağlam, 1983: 28).

27 Mayıs gecesi Başbakan Adnan Menderes Eskişehir'de bulunuyordu. 27 Mayıs günü ise Menderes Eskişehir'den Konya'ya geçerken Kütahya'da durdurulmuştu (Karatepe, 1999: 220). 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen darbenin ilk bildirisinde dikkati çeken cümle; "Bugün demokrasimizin içine düştüğü bunalım ve son üzücü olaylar dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır" cümlesiydi. 27 Mayıs günü samimi ihtilâli yapanlara göre; Bayar ve Menderes demokratik yaşamı sona erdirmek ve bir diktatörlük kurmak yolundaydılar. Onların bu çabalarını Türk Silahlı Kuvvetleri bertaraf etmeli ve derhal dürüst bir seçim yapılarak ülke yönetimi bu seçimden çıkacak iktidara bırakmalıydı (Toker,1967: 73).

27 Mayıs günü ilk anda bir şaşkınlık ve karmaşa yaşanmışsa da bu durum kısa sürede ihtilâlin başına Cemal Gürsel'in getirilmesiyle atlatılmıştı. Darbe olur olmaz, pek çok Demokrat Partili yakalanarak Harp Okulu'na getirilmişti. İlk önce getirilen demokrat Partililer arasında Fatin Rüştü Zorlu, Hayrettin Erkmén, Abdullah Aker, Celâl Yardımcı, Nail Geveci ve Gaziantep Valisi Hıfzı Eke vardı. Bir ara kalabalık bir subay grubu Fatin Rüştü Zorlu'nun etrafında toplanmışlar, ona Kıbrıs ve NATO hakkında sorular sormaya başlamışlardı. Zorlu, bildiği bu konuları enine boyuna anlatmaya çabalıyordu. Hâlbuki biraz önce aynı grup, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e karşı aşağılayıcı ve hakaret edici davranışlarda bulunmuşlardı (Perin, 1991: 135).

Ertesi gün, Harp Okulu'na getirilenlerin bir kısmı tahliye edilmişti. Tutuklu milletvekillerinin birçoğu Yassıada'ya nakledilmişti.

Mithat Perin, ihtilâl günü hakkında şunları yazmaktadır (Perin, 1991: 135):

"O sabah Harp Okulu, başarının verdiği bir bayram havası içindeydi. Darbeye katılmamış ve bundan habersiz olan birliklerin subay ve astsubayları büyük bir kalabalık halinde okulun önünü doldurmuşlardı. Merak ve ilgi ile toplanacak eski iktidar mensuplarını bekliyorlardı. Bazıları hırs ve kinle..."

27 Mayıs sabahı, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, ordudan yana en küçük bir endişe duymadan uyuyordu. Oysa harekât çoktan başlamış, Ankara ve İstanbul radyoları ele

geçirilmiş, stratejik önemde noktalara emin kuvvetler yerleştirilmişti. Sıra Cumhurbaşkanı'nın ele geçirilmesine gelmişti. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar darbecilere karşı direnmek istemişse de Baş muhafızı Osman Köksal'ın darbe komitesinde olması darbelerin işini kolaylaştırmıştı (Perin, 1991: 122).

Darbe sabahı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisine yönelik istifa tekliflerini; “Seçimle geldim, ancak seçimle giderim” diyerek reddetmiştir. Celal Bayar'ın bu çıkışı üzerine Cemal Madanoğlu, yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koymuştur.

Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, 27 Mayıs darbesi olduğu gün Ankara'daki evindeydi. Metin Toker; İsmet Paşa'nın ilk tepkisini şöyle anlatmaktadır (Toker, 1998: 15):

Türk Silahlı Kuvvetleri 'nin ilk bildirisi radyolarda okunmuştu. Bunu not ettim, İsmet Paşa 'ya uzattım. İsmet Paşa düşünceli bir tavırla okudu, beğendi. Beğendiği, demokrasi ilkelerine sadık kalınacağı vaadi ile dış politika ile ilgili kısımlardı. 'Dikkatli davranmışlar dedi.

Ertesi sabah, Orgeneral Gürsel, İsmet Paşa'yı telefonla aramış ve şunları söylemişti (Toker, 1998: 11): “Size karşı kusurluyuz, Paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Verseydik bizi bundan caydırmak isteyeceğinizden korktuk. Ama başka çare kalmamıştı.”

Milli Birlik Komitesi tarafından 28 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatıldı. Siyasi partilerin toplantı ve faaliyetleri yasak edildi. Hapiste bulunan gazeteciler serbest bırakıldı. Basın Kanunu yürürlükten kaldırıldı. Üniversiteler açıldı. 28 Mayıs 1960 günü Ulus gazetesinin manşeti şöyle yayınlanmıştı (Ulus, 1960):

Türk Silahlı Kuvvetleri bütün memlekette idareyi ele aldı. Orgeneral Cemal Gürsel, Türk Silahlı Kuvvetleri başkomutanı ve Milli Birlik Komitesi Başkanı oldu. Meclis feshedildi, Demokrasi en kısa zamanda serbest seçimle kurulacak, bu maksatla Ord. Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir heyet kuruldu

27 Mayıs darbesi yabancı basında da yankılar uyandırmıştı:

Demokrasinin beşiği olmakla övünen batılı güçler akıl almaz bir şekilde dünyanın neresinde olursa olsun demokrasiyi kesintiye uğratmak anlamı ifade eden darbeyi başta batılı devletler olmak üzere bölge devletleri ve çok sayıda yerli yabancı gazete desteklemiştir. Darbeyi sözde demokrasi adına destekleyen bazı yabancı gazetelerin

haberleri aşağıda mevcuttur. Ne kadar demokrat olup olmadıkları da gören gözler için hazin bir biçimde tarihte saklı kalacaktır.

Time gazetesi: 27 Mayıs Darbesi'nin yapılışını okuyucularına şu şekilde duyurmuştu. (Başbakanlık Devlet Basımevi [BDB], 1960a: 259):

İhtilal yarı gecede başladı ve altı saat içinde bitti. Gün ağarmadan kısa bir müddet evvel radyolar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin memleketin idaresini ele almış olduğunu açıkladılar. Böylece tarih gözünü açıp kapayana kadar Başvekil Adnan Menderes'in 10 yıllık mütehakkim ve diktatörce idaresi sona eriverdi.

İsviçre'nin L'ordne Professionnel gazetesi: 27 Mayıs Darbesi'nin yapılışını okuyucularına şu şekilde duyurmuştu (BDB, 1960b: 279):

Türkiye'deki karışıklıkların sebebi, halkın büyük bir çoğunluğunun amansız tedbirlerle muhalefeti ortadan kaldırmayı aklına koyan Menderes'in diktatörlük siyasetinden memnun olmamasıdır. Bu amansız tedbirler şunlardır: Muhalefet partisini dağıtmak, gazeteleri kapatmak, sansür, keyfi tevkifler, örfi idare.

İtalyan Esteri gazetesi: 27 Mayıs Darbesi'nin yapılışını okuyucularına duyururken İnönü'yü desteklediğini de belirtmişti.(BDB, 1960c: 278):

Menderes ve ekseriyeti tarafından muhaliflerin faaliyetlerini tetkik etmek için hudutsuz salahiyetlere sahip bir Tahkikat Encümeni kurulması ile iki parti arasındaki mücadele son noktaya vasil oldu. Anayasaya aykırı ve hürriyet katili bu tedbirler, Cumhuriyet Halk Partisi lideri 70'lik sağlam ihtiyar ve Türkiye'nin şerefli ve sağlam vatanperverlik geleneğinin en büyük şahsiyeti olan İsmet İnönü'nün müdahalesine sebep oldu.

2.8.2. Yeni Hükümetin Kurulması

Birlik Komitesi bir tebliğ yayınlayarak Cemal Gürsel başkanlığında bir hükümetin kurulması kararlaştırıldı. Milli Birlik Komitesi'nin 27 numaralı tebliğinde hiçbir partiye mensup olmayan bilim ve düşünce adamlarından ve subaylardan oluşan bir hükümetin kurulması isteniyordu (Resmi Gazete, 1960a).

Cemal Gürsel hem devlet başkanı, hem başbakan hem de Milli Birlik Komitesi Başkanı sıfatını taşıyordu. Cemal Gürsel'in başkanlığında kurulan hükümet şöyleydi:

Başvekil ve Millî Müdafaa Vekili:	Org. Cemal Gürsel
Devlet Vekili:	Âmil Artus
Devlet Vekili:	Şefik inan
Adliye Vekili:	Abdullah Gözübüyük
Dâhiliye Vekili:	Tümg. Muharrem ihsan Kızıloğlu
Hariciye Vekili:	Selim Sarper

Maliye Vekili:	Ekrem Alican
Maarif Vekili:	Prof. Fehmi Yavuz
Nafia Vekili:	Daniş Koper
Ticaret Vekili:	Cihat İren
Sıhhat ve içtimai Muavenet Vekili:	Prof. Nusret Karasu
Gümrük ve İnhisarlar Vekili:	Fethi Aşkın
Ziraat Vekili:	Feridun Üstün
Münakalât Vekili:	Tuğg. Sıtkı Ulay
Çalışma Vekili:	Prof. Cahit Talaş
Sanayi Vekili:	Muhtar Uluer
Basın - Yayın ve Turizm Vekili:	Zühtü Tarhan
İmar ve İskân Vekili:	Orhan Kubat

2.8.3. Darbenin Gerekçeleri

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin esas hedefi, Türkiye'de demokratik düzenin bütün gerekleri ve kurumlarıyla maddeten ve manen mümkün olan en kısa zamanda kurmaktır. Bu maksatla 27 Mayıs sabahından itibaren yeni bir anayasanın hazırlanması gerektiği düşüncesi ortaya atılmış ve gerekli çalışmalara başlanmıştır (Öztürk, 1968: 448).

Darbeyi gerçekleştirenler, Üniversitelerin hukuk fakültelerindeki hocalardan bir heyeti davet ettiler ve 27 Mayıs Darbesi'nin gerekçelerini hukuksal açıdan tespit etmelerini istediler. Bu heyetin başkanı Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar'dı. Heyette altı hoca daha bulunuyordu. Bunlar; Profesör Naci Şensoy, Ordinaryüs Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Profesör Hüseyin Nail Kübalı, Profesör Ragıp Sarıca, Profesör Tarık Zafer Tunaya ve Doçent Doktor İsmet Giritli idi (Feridun, 1962: 68). Hukuk hocalarından oluşan heyet darbenin gerekçelerini belirtirken önce Türkiye'nin nasıl bu hale geldiğini belirtmişlerdi. Darbenin gerekçesini hazırlayan heyete göre, Demokrat Parti iktidarı devletin kurumlarını ve insanları kendi şahsi çıkarları için birbirlerine düşürmekten çekinmemiş ve keyfi bir yönetim sergilemişti. İktidarın keyfi yönetime karşı çıkan ordu, barolar, adliye, görevlerini layıkıyla yapan memurlar, üniversite ve basın mensupları o nedenle iktidarın boy hedefi haline gelmişti. Bu durum Türkiye'yi çağdaş dünyada da küçük düşürmüştü. Ayrıca iktidar Atatürk İlkelerinden de uzaklaşmıştı. İktidar partisi istediklerini yapabilmek için yol gösterici olan üniversiteye ve üniversite hocalarına her

türlü saldırıyı planlamış ve gerçekleştirmişti. Heyet bu konuda şunu belirtmektedir (Resmi Gazete: 1960b):

Vatandaşlara, muhalefete, memurlara, basma yapılan tazyık, üniversite gençliğine ve üniversitenin 30 hatta 40 senelik meslek hayatını idrak etmiş eski hocalarına ve büyük bir istikbal vaat ederek yetişmiş ve yetişmekte olan yeni öğretim üyelerine ve yardımcılara ve talebelerine karşı harekete geçmiştir. Şöyle ki; kendi menfaat ve ihtirasına bağlanmayı kabul ederek meslek ve vazife şuurunu ve bunun kutsiyetini kaybeden bir takı idare amirlerini ve polislerini veya polis kıyafetine sokulmuş meçhul kimseleri üniversiteye saldırtmıştır. Hiçbir hukuk ve idari ilminin ve hukuka bağlı devlet rejiminin kabul etmeyeceği sahalarda silah kullanarak masum üniversite gençlerinin ölümüne, ağır yaralanmasına ve bir kısmının sakat kalmasına sebep olmuştur. Talebesini korumak ve vazifesini görmek isteyen üniversite hocalarını, dekanlarını ve rektörünü dövdürmüş, yerlerde sürükletmiş ve yaralattmış ve bunlara medeni bir memlekette en kötü insanlara yapılmayacak muameleleri yaptırmak suretiyle siyasi nüfuzunu devam ettireceğini zannetmiştir.

Hak ve hukukla, devlet fikriyle hiçbir alâkası olmayan bu gibi hareketleri yaptıran bir zümre artık sosyal bir müessese sayılamazdı. Hükümet şeklindeki bu teşekkül, gerçekte sosyal bir müessese vasfını kaybetmiş bulunuyordu. Bu vakıa hükümetin sosyal ve milli bir müessese olmaktan çıkarak şahsi bir nüfuz ve ihtiras haline gelmiş bulunduğunu göstermektedir.

Vatandaş ile karşı karşıya gelen ve onun isteklerini hiçe sayan bir iktidarın meşruiyeti de tartışılır hale gelecektir. Heyet, iktidarın meşruiyetini şöyle izah etmektedir (Resmi Gazete, 1960c):

Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşesinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti e millet, efkârı, ordu, kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak, hukuk nizamı içinde yaşamasıyla ve devamı ile mümkündür. Halbuki hükümet ve siyasi iktidar, bir taraftan Anayasaya tamamıyla aykırı kanunlar çıkarmış ve bunlara dayanmak suretiyle Anayasayı ihlâl etmiştir. Kanunsuz icraatta bulunmuştur. Diğer taraftan, hükümetin bir muvazene, sükun ve huzur amili olması gerekli olduğu halde, hükümet, devlet müesseseleri, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek, halka ve dış aleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amili haline getirmek suretiyle meşruiyetini kaybetmiştir.

Heyete göre; darbenin meşru olduğunun bir diğer gerekçesi de hükümetin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kendi oyuncağı haline getirmesidir: "Milleti temsil etmesi gereken Büyük Millet Meclisi de siyasi iktidar tarafından hakiki bir teşrii organı olmaktan çıkarılarak şahıs ve zümre menfaatine hizmet eden bir parti grubu haline getirilmiş olmak suretiyle fiilen münfesi hale getirilmiştir" (Resmi Gazete, 1960d).

O nedenle Demokrat Parti iktidarı artık devlet olma vasfını yitirmiştir ve bu nedenle de yeniden bir meşru hükümet kurmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Resmi Gazete, 1960e):

Böyle bir durum karşısında devletin ordusu, idaresi ve her çeşit müesseseleri kendilerine temel olacak devlet fikrini temsil etmek vasfını ve adı geçen müesseseler arasında

muvazene amili olmak hüviyetini kaybetmiş ve böylece eski iktidar, siyasi kudretini çoktan kaybetmiş bulunuyordu. İşte bugün ve bu sebeplerle devlet müesseselerini, içtimai müesseseleri, siyasi kudreti ve meşru hükümeti yeniden kurmak hasıl olmuştur,

27 Mayıs'ta ortaya çıkan Milli Birlik Komitesi tüm bu gerekçelerle kurulmuştur (Resmi Gazete, 1960f):

Milli Birlik Komitesi 'nin hareketini yani devlet müessese ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını bu mecburiyetin, yani devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı temelleri yok etmeye çalışan fiili bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi sayıyoruz.

Bilim Heyeti'nin hazırladığı 27 Mayıs Darbesi'nin gerekçeleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (BCA, 1960):

Bugün içinde bulunduğumuz durum bir adi hükümet darbesi değildir. Çünkü hukuk, adalet, ahlâk, amme menfaati ve hizmeti fikrini temsil etmesi gereken siyasi kudret, senelerden beri bu vasfını kaybetmiş, zümre menfaatini temsil eden maddi bir kudret, devlet ise ihtiras ve nüfuzun tahakkuk vasıtası haline getirilmişti. Ordu, üniversite, adliye ve barolar ile alaka kesilerek Atatürk İnkılâpları aleyhinde durum alınmıştı. Menfaat sağlamak için bir takım idare amir ve polisleri ve polis kılığına girmiş kişiler üniversiteye girerek hocalar dövülmüş, bazı öğrenciler öldürülmüş ve diğer bir kısım öğrenci ve öğretim üyelerinin sakat kalmasına sebep olmuştur. Vatandaşlara, muhalefete ve basına baskı uygulanmıştır. Hak ve hukukla alakasını olmayan şahsi bir nüfuz ve ihtiras topluluğu oluşturulmuştur. Hükümet ve siyasi iktidar anayasaya aykırı çıkardığı kanunlara dayanarak yaptığı icraatlarla kurumları birbirine düşürmüş ve bu suretle meşruiyetini kaybetmiştir. Milleti temsil etmesi gereken Büyük Millet Meclisi şahıs ve zümre menfaatine hizmet eden bir parti grubu haline getirilerek fiilen çalışamaz hale gelmişti. Bu durum karşısında devletin ordusuna meşruiyet ve sosyal düzeni yeniden kurmak mecburiyeti ortaya çıkmıştır.

2.8.4. Demokrat Partinin Kapatılması

27 Mayıs'tan hemen sonra parti faaliyetleri yasaklanmıştı. İlk anda parti yetkilileri bunun pek farkında olmadılar. Haziran ayı içerisinde Demokrat Parti'nin kapatılması için dava açılmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde ise darbeden sonraki iki üç ay içerisinde pek bir faaliyet görülmedi.

Esasen parti faaliyetleri de zaten yasak edilmiştir. Bununla beraber Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi için yeni bir dönem başlamıştı. Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi

Köylü Millet Partisi görüşleri ve programları itibariyle birbirine çok benziyordu. Bu parti, Demokrat Parti içerisinde ayrılanlar tarafından önce Millet Partisi olarak kurulmuştu. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi yetkilileri Demokrat Parti'nin bazı ileri gelen şahsiyetleri sevmiyorlardı. Bunlar da 27 Mayıs Darbesi'yle birlikte bertaraf olmuşlardı. O halde Demokrat Parti'nin teşkilatsız kalan iyi niyetli mensupları için onlara kucak açmakta hiçbir mahsur yoktu. Bu, “iki küskün kardeşin birleşmesi olacaktı (Başgil, 2007: 153) .

Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, 28 Mayıs günü düzenlediği basın toplantısında, Demokrat Parti dâhil olmak üzere, bütün partilere genel seçimlere katılmaları için izin vereceğini söylemiş (Kabasakal, 1991: 199) olmakla birlikte henüz seçimlerin ne zaman yapılacağı belli değildi.

Demokrat Parti'nin hukuksal açıdan sona erişi, parti üyelerinden Cemal Özbey'in kongrenin zamanında yapılmamış olduğu ve partinin dağılmış olduğu gerekçesiyle açtığı dava üzerine 29 Eylül 1960 günü Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin verdiği kararla gerçekleşmişti (Teziç, 1976: 274) Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes'in konuyla ilgili ifadesi alındı ve “Bugünkü şartlar içinde kapatılmasına taraftarım” dedi (Tökin, 1965: 98).

Ertesi günkü gazete manşetlerinden biri şöyleydi (Yeni Asır, 1960): “17 dakikalık bir duruşmadan sonra Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi hakimi kararı bildirdi: DP'nin feshine karar verilmiştir, kapatılmıştır.”

Mahkemenin kapatma gerekçesinde; Demokrat Parti'nin esas amacından ayrıldığı ve dini siyasete alet ettiği, bir zümre tahakkümü kurduğu, bir grup vatandaşı diğer grup vatandaşa hasım yaptığı, vatandaşlar arasında eşitlik haklarını ihlâl ettiği, parti ileri gelenleri tarafından Anayasa'nın ihlâlüne yol açtığı, seçmenlerine karşı itimat bırakmadığı, seçmenlerinin iradesinden ve programı ve tüzüğünü suistimal ettiği belirtiliyordu. Ayrıca parti teşkilâtına hesap vermekten korkup belirli zamanlarda genel kongrelerin yapılmasına engel olduğu ve bu durumun Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinin ihlâli demek olduğu ifade edilerek, Demokrat parti'nin sosyal bir parti olma vasfını yitirdiği o nedenle de Medeni Kanunun 71.maddesi uyarınca partinin kapatılma isteğinin uygun görüldüğü belirtilerek Demokrat Parti'nin feshine dair kararın tesis olduğu bildirilmiştir (B.C.A., 1960b).

Buraya kadar çalışmamızı daha anlaşılabilir kılmak adına Türkiye'nin demokrasi tarihine kısaca bakmış olduk. Aslında Türkiye'de çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti ve 27 Mayıs Darbesi, ayrı ayrı incelenebilecek büyüklükte birer doktora çalışması olabilecek öneme haiz konulardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DARBE SONRASI GÖLGE DEMOKRASİSİ ve VESAYETÇİ YAPILAR

Demokrasiyle ilintili olarak “çözümlememiş çelişkilerin biriktiği” ve “değişiklik ihtiyacının ortaya çıktığı” bir dönemden geçilmekte olduğu varsayımıyla mevcut demokrasileri “gölgeli” olarak nitelemek, demokrasi adına yapılan bir darbenin nihai amacını ortaya koymaktan daha iyi bir örnek bulmak pek zor olurdu herhalde.

Bir uygarlık, amaçları düzeyinde yaşamayı reddettiğinde, bunalıma girmiş demektir (Julien, 1974: 39). Dolayısıyla varsayımımız, demokrasinin amaçlarından uzaklaştırılmış olduğudur. Bu aşamada bunalımın boyutlarını da birbirinden ayırmak; derinliğe inebilmek, amaçlardan hangi kapsamda uzaklaşıldığını izleyebilmek açısından faydalı görünmektedir.

3.1. Gölgeli Demokrasi Çağı'nın Bunalımı

Mevcut demokrasi anlayışını -bir önceki kısımda gösterilen tanımlamalar ve sınıflamalar ışığında- “gölgeli” olarak nitelemek için özgürlük, eşitlik, adalet ve tüketim kavramlarının teorik bir sorgulamasını yapmak yeterli değildir. “ideal demokrasi” ile “gölgeli demokrasi” arasındaki sınırları çizilebilmek için mevcut demokrasi anlayışının uygulamadaki tezahürünü belirlemek, hangi noktalarda ve ne surette demokrasilerin “gölgelendiğini” bütünsel bir perspektiften değerlendirmek gerekmektedir.

Bu kapsamda var olan durumda demokrasilerin, gölgeli olduğu savını destekleyici bir kavram olarak “bunalım” sözcüğünden yararlanılmaktadır. Bu çalışmadaki anlamıyla bunalım “gelişme sürecinde çözümlememiş çelişkilerin birikmesi ve değişiklik ihtiyacının büyüdüğü olağanüstü dönem (Demirer ve Orhangazi, 2002: 96)” olarak ele alınmalıdır.

Bununla birlikte burada bir sınıflandırmaya gidilerek yukarıda ifade edilen liberal demokratik paradoksların iki boyut çerçevesinde tartışılması düşünülmektedir. Söz konusu boyutlardan biri olan kavramsal bunalım, liberal demokrasilere -özgürlük, eşitlik, adalet ve tüketim kavramları yer yer dışta bırakılarak- temel teşkil eden kimi kavramların yorumlanarak açıklanması suretiyle ortaya konacaktır. Diğer boyut olan fonksiyonel bunalım ise, özellikle seçimler, parlamentarizm, kuvvetler ayrılığı, parti sistemleri gibi liberal demokrasinin motor gücünü oluşturan yapısal özelliklerin irdelenmesi demokrasi

adına yapılan bizzat demokrasiyi kaldırmanın belki de özü olan darbe(ler) ile açıklığa kavuşturulacaktır.

3.1.1. Kavramsal Bunalım

En saf biçimiyle liberal demokrasi, pozitivizmin siyasal olana yansıması olarak okunmalıdır. Pozitivisttir; çünkü aklın ötesinde olan bir bilgiye dayanmaz. Akıl her şeyin ölçütü olarak en önemli referans noktasıyken, bu ölçütü kullanmaya muktedir tek varlık olarak insan, bir yandan yüceltilmekte, bir yandan da çıkarını maksimize etmeye çalışan bencil ve çatışmacı “birey” olarak tarif edilmektedir. Sözü edilen tezatta ilk varsayım liberal demokrasi'nin kabul ettiği haliyle bir doğal haklar doktrinine - özgürlük, eşitlik, mülkiyet- temel oluşturmaktayken, ikinci argüman rekabetçi bir mantığın yerleşmesine zemin hazırlamakta ve bu vesileyle özneyi toplumsal bağlarından kopararak atomize etmektedir. Bu sayede özgürlük yalnız olmakla, eşitlik satın alım gücünün oranıyla, adalet farklılıkların yok sayılmasıyla yer değiştirmekte, demokratik geleneğin en temel özelliği olan katılım belirli aralıklarla sandık başına gitmeye ya da çeşitli elektronik aletlerle oy kullanmaya indirgenmektedir. Bu kapsamda araçsal aklın bir uzantısı olarak liberal demokrasi, A. Tocqueville'in öngördüğü haliyle, *pazar lehine* “yumuşak bir despotluk” kurmuş olmaktadır. Tocqueville'in izah ettiği şekliyle yumuşak despotluk, toplumda eşitliğe doğru bir gidişle birlikte insanlar arası ilişkilerin azalacağı, sanayileşme ile ortaya çıkan bürokratlaşma sürecinin ve milliyetçilik hareketinin bütün iktidarı devleşen devlette toplayacağı, küçük otorite merkezlerinin ortadan kalkacağı bir demokrasi biçimidir (Yılmaz, 2000: 171). Tocqueville tespitinde haklı görünmektedir; zira iktidarın devleşen devlette olduğu büyük bir süreçten geçilmiştir. Bugün itibariyle de iktidarın önemli bir kısmının hala ulus-devletlerde olduğunu söylemek yerindedir; ancak bu iktidar önemli oranlarda ekonomiye hâkim büyük şirketlerle paylaşılmaktadır. Yöneticiler, bütün azınlık tahakkümü teorilerinde olduğu gibi iktidarı elinde bulunduran ve çoğunluğu yöneten bir grup olarak ele alınırsa, modern kapitalist toplumlarda egemen azınlığın kesinlikle iş adamlarını, büyük ekonomik teşebbüslerin belli başlı sahiplerini içine aldığı rahatlıkla söylenebilir (Crouch, 2004: 3).

Bununla birlikte iktidarın çeşitli güç odakları arasında paylaşılması yalnızca demokratik ilkelere zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda demokratik ilkelerin özünü boşaltmaktadır. Sözgelimi siyasetin yalnızca ekonominin yörüngesinde profesyonel politikacılar eliyle yürütülüyor olması, demokrasi'nin öncül ilkesi “katılımın” altını

oymakta, yurttaşlığı vatandaşlığa indirgemektedir. Bu kapsamda siyasal katılım, yalnızca seçim dönemlerine endeksli, önemli oranda yazılı ve görsel ikna yöntemleriyle manipüle edilen bir süreç olarak kalmaktadır. Bu aşamada özne, uyarılardan (siyasetçilerden) gelen sinyallere göre hareket eden pasif bir konuma itilmiş olmaktadır (Crouch, 2004: 2-3). Crouch'un post- demokrasi adını verdiği bu model, demokrasinin saf biçimiyle tam bir tezat halindedir. Zira ideal demokrasinin kökenleri tam da yurttaşların aktif katılımına ve siyasette söz sahibi olabilmelerine dayanmaktadır. Öte yandan liberal ekonomik düzenin gelir eşitsizliklerini artırıcı özelliği, gelir düzeyi düşük kişilerin siyasal katılımını engelleyen bir faktör olarak saf demokratik ilkelere ikinci bir darbe daha indirmektedir (Dahl, 2001: 181). Nitekim Kim (Verba ve diğerleri,1971'den aktaran Powel, 1990: 152) yedi ülkeyi inceledikleri çalışmalarında siyasal etkinliğin birçok çeşidinde vatandaşların sahip olduğu bireysel, sosyal ve ekonomik kaynakların önemli kolaylaştırıcılar olduğunu tespit etmişlerdir. Demokrasinin katılım ilkesi, bu anlamda söz konusu kaynakların etkin bir şekilde özne tarafından kullanılabilmesiyle hayata geçirebilecek bir fenomendir. Diğer bir ifadeyle “siyaseten özneyi ilgilendiren her erksel kararın ilke olarak özgür ve eşit yurttaşların uygun kamusal müzakere süreçlerine açık olması demokratik kurumlardaki meşruiyeti sağlıyorsa (Benhabib, 1999: 105),” bu meşruiyeti besleyen kaynaklara her öznenin eşit ve özgür olarak ulaşabilmesi gerekmektedir. Liberal ideoloji bu aşamada bir paradoksla karşı karşıya kalmaktadır. Zira eşitsizlikleri dengelemek için ya devlet müdahalesi artırılmakta ya da demokratik idealleri baltalayan eşitsizliklere izin verilmektedir. Batı demokrasilerinde “refah devleti” yaklaşımı çerçevesinde ilkinde gidilmiş ve kimi konularda devletin müdahale etmesi yerinde görülmüştür. Bununla birlikte devletin fonksiyonlarının giderek artması ve bürokrasinin yaygınlaşması, bir yandan özgürlükleri kısıtlamış bir yandan da siyasetle yurttaş arasındaki bağları koparmıştır. Nitekim bir devlet teorik olarak ne kadar karmaşık olursa halka o kadar yabancıdır; bunun sonucu olarak o devlet kitlelerin çıkarlarından, denetiminden ve öz yönetimden fersah fersah uzaklaşır (Bakunin, 1998: 115). Demokrasi gelişimini tamamladığı ölçüde devlet küçülür (Abensour, 2002: 31). Dolayısıyla devletin büyümesiyle demokratik idealden de uzaklaştığını söylemek zor olmayacaktır.

Bu aşamada akla gelebilecek en önemli sorulardan biri liberal ekonomiyle demokrasi arasında pozitif bir korelasyon olup olmadığıdır. Diğer bir ifadeyle liberalizmin,

olası en mümkün haliyle demokrasinin gerçekleşmesi için zorunlu bir koşul olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Demokrasi ile kalkınma arasında bir bağlantı olup olmadığına ilişkin ampirik verilere dayanan bir çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır (Hadenius, 1992'den aktaran Safty, 2003: 111-112): (1) Yaygın kanaatin aksine gelir dağılımı ile demokrasinin varlığı ya da yokluğu arasında pozitif bir bağlantı yoktur, (2) Okur yazarlık oranları ve yaygın eğitimin derecesi, o toplumun demokrasi kültürünü etkileyen önemli faktörlerdir. (3) Üçüncü dünya ülkelerinde sosyo-ekonomik gelişim düzeyleri arasındaki farklılıklar, demokrasi kültürünü hayati derecede belirleyen unsurlar değildir. (4) Herhangi bir üçüncü dünya devletinin ülkesel anlamda en önemli ticaret ortağının yönetim şekli söz konusu ülkedeki yönetim tarzını belirlemede başat bir rol oynamaktadır. (5) Yaygın kanaatin aksine, dini inançlarla ülkedeki demokratik gelenek arasında pozitif bir korelasyon bulunmamaktadır. (6) Az gelişmiş demokrasilerde askeri harcamalara, diğer demokrasilere göre çok daha fazla kaynak ayrılmaktadır.

Sonuçlardan birincisi ve üçüncüsü liberal ideolojiyle demokrasi arasında doğrudan pozitif bir bağlantı kuran görüşler açısından, dördüncüsü özellikle gölgeli demokrasinin dünya genelinde yaygınlaşmasını anlamlandırmak, beşincisi ise özellikle İslam dini ile demokrasi karşıtlığı- terörizm arasında bir bağlantı kurmaya çalışan fikirler bakımından son derece anlamlıdır.

İktisadi refahın bir koşulu olarak özgürlüklere tanıdığı imkânlarla liberal ekonomi aynı zamanda demokrasinin yeşermesine imkân sağlıyor görünmektedir. Bununla birlikte sorunsal özgürlüğün hangi kapsamda değerlendirilmesi gerektiği noktasında düğümlenmektedir.¹⁸ Öte yandan tarihi deneyimler de, demokrasinin kurumsallaşması için liberalizmin bir ön koşul olduğu fikrini yadsımaktadır. Aynı şekilde sivil toplum ve liberal demokrasi birlikte yol almak zorunda olmadığı gibi sivil toplumun doğuşunu da Batılılaşma ya da demokratik kapitalizmin yayılışıyla aynı kefeye koymak gerekmemektedir (Gray, 2004: 223). Sözgelimi ne demokrasinin ilk modellerinin görüldüğü organik toplumlarda ne de “Atina polisinde, Fenikelilerde ve Mısırlılarda (Safty, 2003: 31)” ekonomik sistem liberaldir. Demokrasiye tarımsal bir ekonomik çerçeve içinde ulaşan Danimarka, Norveç, İsviçre gibi ülkeler de mevcuttur (Lipson, 1984: 201). Anglo-

¹⁸ Bu konudaki temel varsayımlara ve düşüncelere birinci bölümde yer verilmiştir. Bknz: I. Bölüm, Kavramsal Çerçeve, 50-60.

Saxon ülkelerde ise durum tersine bir hal almıştır. Batı dünyasına demokrasiden önce sermayeye, rekabete ve piyasaya dayanan bir toplum ve siyaset yerleşmiştir (Machperson, 1984: 39). Örneğin Büyük Britanya öncelikle liberaldir; bu ülkede demokrasinin gelişmesi liberal piyasa ekonomisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere’de tüm erkek yetişkinleri içine alacak şekilde oy kullanma hakkının genişlemesi 1832 ve 1837’de yapılan seçim reformlarına dayanmaktadır. Oy hakkının tüm yetişkinleri içine alacak şekilde genişletilmesi ise ancak 20. yüzyılda mümkün olmuştur. Demokratik taleplerin karşılanması da yönetici sınıfın demokrasiyi bir ideal olarak görüp bunu tabana yaymak istemesinden ziyade, halk tabanlı demokratik isteklere cevap vererek sistemin bir krizle karşı karşıya kalmasını önlemektir. Bu haliyle Britanya örneği -aralarındaki farklar saklı tutulmak koşuluyla- hemen hemen tüm Batı Avrupa devletlerine genellenebilir.¹⁹ Özetle ifade edilirse, demokratikleşen liberal devlet olmuştur. Ampirik ve tarihi kanıtlara ilaveten spekülatif de olsa altını çizmek gerekir ki, demokrasi ile liberal devleti bir neden sonuç ilişkisi içinde görmek yanıltıcıdır. Olandan olması gereken çıkartılamayacağı gibi, olgular arasında var olduğu sayılan zorunlu ilişki de yalnızca bir olguyu diğer olgunun takip etmesinden kaynaklanmaktadır (Sunar, 1999: 82-84). Demokrasinin yalnızca liberal ekonomide hayat bulabileceği savı tarihte bunu yanlışlayan örneklerin bulunması nedeniyle de çürütülmüş olmaktadır. K. Popper’in ifadesiyle “istisna kaideyi bozmaktadır”. Bununla birlikte süreç içinde liberal devletin demokratikleşmesi gibi, ters bir etkiyle demokrasinin liberalleşmesi, bu iki kavramı birbirinin kaçınılmaz sonucuymuş gibi göstermektedir. Özellikle F. Fukuyama’nın “tarihi liberal demokrasilerde sonlandırması ve diğer yönetim biçimlerinin bu sona doğru ilerlemeler ya da ondan sapmalar olarak kabul etmesi” de benzer bir bakış açısının sonucudur. Ne var ki bu anlayış bir siyaset felsefesinden çok, bir tarih felsefesinin ürünüdür (Gray, 2004: 267). Tarih; Hegel’in Geist’ında, Marx’ın komünizminde ne kadar sonlandıysa liberal demokrasiyle de o kadar sonlanabilir. Bir *ilerleme* fikrine dayanan bu yaklaşımlar, içinde dünyamızın özelliklerinin kendi içlerinde değil, ileride muhtemelen olabilecekleri durum dikkate alınarak görüldüğü ve değerlendirildiği, böylece bizi şimdi duygusu ve aynı zamanda sonsuzluk

¹⁹ Bu açıdan ABD ve Britanya başta olmak üzere Anglo-Saxon ülkeler ile Kıta Avrupası arasında devlete verilen önem açısından büyük bir fark bulunmaktadır. Genel anlamda Anglo-Saxon ülkelerde demokrasi monarka karşı daha fazla güç edinmek isteyen burjuvaların(zenginleşen esnaf ve tüccar sınıf) talepleri doğrultusunda şekillenmiştir. Kıta Avrupası’nda ise demokrasi, halk ayaklanmalarına karşı soylulardan destek isteyen monark karşısında söz konusu sınıfın istemleri neticesinde şekillenmiştir. Bu açıdan Anglo-Saxon ülkelerinde demokrasilerin tabandan, Kıta Avrupası’nda ise üstten gelen tazyikler sonucunda şekillendiği; bu itibarla Anglo-Saxon ülkelerin demokratik, Kıta Avrupası ülkelerinin ise cumhuriyetçi bir gelenekten geldiği söylenebilir.

perspektifinden yoksun bırakan bir zaman tapınmasıdır (Gray, 2004: 35). İlerlemenin var olduğunu gösterecek hiçbir verili dayanak yoktur. Pozitivizmin siyasal ve sosyal alana tezahürü olarak ilerleme fikri, bu anlamda kaygan bir zeminde yükselmektedir. Yani liberal düşüncenin çıkarıcı ve rekabetçi olarak nitelendirdiği insanlar arasındaki sözde çatışmanın, siyasal alana eklenmektedir. Çalışmayı ilgilendiren kapsamıyla siyasal alan da bu çatışmadan payını almaktadır.

Sanayi sonrası toplumlarda hemen her alan gibi siyaset de rakip fikirlerin çarpıştığı ve güçlü olanın kazandığı bir arena olarak sunulmaktadır. Siyasetin fikirlerin ayrıldığı ve bağdaştığı, gerçeğin değil barışın arandığı bir sohbet olması fikri neredeyse kaybolmuştur ve bunların yerini bütün siyasal iddia ve çatışmaların haklar jargonunda biçimlendiği meşruiyetçi bir model almıştır (Gray, 2004: 54). Bu model modern devletin gelişimiyle paralel bir tarihsel çizgide, insanlar arasındaki toplumsal işbirliği ve dayanışma dürtülerini çıkar çatışmaları zemininde erozyona uğratmakta, iş dünyasının kar maksimizasyonu ereğini sivil alana eklemektedir. Böylece modern demokratik devleti seleflerinden ayıran özelliği -uyum yerine siyasal çatışma- daha da belirginleşmektedir (Dahl, 1993: 23). Devletin ortaya çıkışını insanlar arasında barış ve güvenliğin tesis edilmesi için kimi hakların üstün bir otoriteye devredilmesi olarak açıklayan sözleşmecî kuramlar da bu perspektiften bakıldığında yanılmış görünmektedir. Zira modern devlet kuramı, liberal tezlerle birleştiğinde kendisine atfedildiği şekliyle barış ve güvenlik ortamını tesis ederek onu bütünleştirmek şöyle dursun, insanlığı tek başınalığın boyunduruğuna mecbur eden içsel güvensizlik ortamına itmiştir. Diğer bir ifadeyle modern devlet, bizi, evrensel yırtıcılık ortamından ya da herkesin herkese karşı savaştığı koşullardan sivil toplumun barış ortamına taşımaya ilişkin görevini başaramamıştır (Gray, 2004: 14).

Gölgeli demokrasilerde yukarıda ifade edilen niteliklerin bir diğer sonucu ahlaki ölçütün siyasal yaşamdan uzaklaştırılmış olması, politik eylemin saf haliyle bir yarar kombinasyonu çerçevesinde değerlendirilmesidir. Aydınlanma Çağı'nın torunu liberal demokrasi, babası modernizmin kişisel mutluluğu artırmak için faydayı en çoklaştırma ilkesini benimsediğinde, etik söylemi siyasetin dışına itmiş olmaktadır. Zira “en çoklaştırma ilkesi” amaçlara giden yolda araçların sorgulanmasını gereksizleştirici bir tavrın ifadesidir. Farklı insanların farklı şeylerden sağladıkları doyum ve faydaları cetvel üzerinde nasıl karşılaştırılacağını açıklayamayan ve piyasanın yalnızca satın alma gücüne sahip olduğumuz doyumları en çoklaştırabileceğini yok sayan liberal düşünce

(Machperson, 1984: 39), doyumu da yalnızca maddeler diyarına indirgemektedir. Bu tavır, demokratik politikayı normatif boyutundan ayrılarak, onun tamamen araçsal bir noktadan tasavvur edilmesine neden olmuştur (Mouffe, 2000: 87). Araçsal aklın bu tezahürü, demokratik söyleme ait bir takım temellerin de altını oymaktadır. Bunun başında yurttaşlık bilincinin yok olması gelmektedir (Dahl, 1993: 17). Önsel olarak “kamusal sorunlarda yalnızca kendi çıkarlarının peşinden gitmeyerek daima ortak iyiyi amaçlayan kimse olarak tanımlayabileceğimiz yurttaş kavramı içeriği itibariyle hem siyasetin ahlaki unsurlarına hem de demokrasinin öncüllerine gönderme yapmaktadır. Ne var ki gölgeli demokrasilerde yurttaşlık kurumu anlamını tamamen yitirmiştir (Mouffe, 2000: 100):

Mevcut demokrasi teorisinin yurttaşlık sorununun üstesinden gelmedeki başarısızlığı, bireyleri toplumdan önce gelen, doğal hakların hamili veya faydayı azamileştiren failer ya da rasyonel özneler olarak gören bir özne anlayışıyla hareket etmesinin sonucudur. Bütün hallerde onlar, toplumsal ilişkilerden ve iktidar ilişkilerinden dil, kültür ve failliği olanaklı kılan tüm pratikler takımından soyutlanırlar.

Gölgeli demokrasilerde yurttaşlığın yerini alan şekliyle bireycilik demokratik idealden uzaklaşmış olduğunun bir başka göstergesidir. Zira bireyin savunduğu şey, içinde yaşadığı demokratik toplum değil saf çıkarlarıdır (Touraine, 2000: 29). Öncelik bir aradalığa değil tek başınalığa verilmektedir. Ancak liberal görüşü savunanlar dahi, rekabetin aşırı arttığı bir ortamda sistemin tıkanacağını kabul etmekte; çözüm olarak bencil çıkarları peşinde koşan insanlar arasında zamanla oluşan güven ve istikrarın bireyleri orta yolda birleştireceği inancını taşımaktadırlar Barry, (1998: 49-56). Oysa ahlaki temelleri yok sayılmamış ideal bir demokraside eşitliği, özgürlüğü, farklılıkların korunarak çeşitlilik içinde bir arada yaşamayı garanti altına alan şey “*demokratik topluma*” olan inanç ve bunu besleyecek olan değerlerdir. Bir haklar kümesi olan gölgeli demokrasi ile bir değerler sistemi olan ideal demokrasi arasındaki kavşak noktalardan biri de budur. Bir yasal düzeni ayakta tutan şey olarak her durumda hangi bireylerin hangi haklara sahip olduğunu belirlemeyi olanaklı kılan liberal görüş ile yurttaşların geleceklerini belirleme praksişi anlamında siyasetin paradigmasını piyasa yerine normatif formundan ayrılmamış diyalog olarak gören ideal demokrasi (Habermas, 1999: 39-40), bu çerçeveden bakıldığında, “demokrasi” sözcüğünü paylaşmalarının ötesinde hiçbir ortak noktada kesişmemektedirler. Bu noktada konulması gereken rezerv topluma yapılan vurgu içinde öznenin öneminin yadsınamayacağı yolundadır. Nitekim özne ile toplumu birbirinden ayrı kategoriler şeklinde sınıflandıran düalist bakış açısından farklı olarak iki düzey arasındaki ilişkinin birbirini yok saymalarına imkân vermeyecek kadar güçlü bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi

içinde var olduğu gerçeği, ne özneye ne de topluma öncelikli bir önem atfetmemek gerekliliğini ortaya koymaktadır (Abensour, 2002: 97):

Societas'ın ufukta belirmesi civitas'ı yararsız ve geçersiz kılmaz; tam tersine societas'ın ortaya çıkması, civitas'a ulaşıldığında mümkündür ancak. Başka bir ifadeyle insan "animalis socialis" olduğu için kendine bir anayasa edinmez; kendine anayasa edindiği için, yani bir "zoon politikon" olduğu içindir ki gerçekten toplumsallaşmış insan olduğu ortaya çıkar.

Gölgeli demokrasilerin kavramsal bunalımının alt yapısını oluşturan bir diğer faktör siyasetin özüne ilişkin çerçeveleyici yaklaşımdır. Yukarıda ifade edilen boyutlarıyla siyasetin etik formundan çıkarılmasının bir sonucu olarak politika yalnızca iktidara talip olanlar arasındaki bir mücadeleye ya da iktidar sahipleri üzerinde baskı yaratacak güçler oluşturma etkinliğine indirgenmektedir (Wolin, 1999: 68):

Çağdaş demokrasinin sorunu, genellikle iddia edildiği gibi eski demokrasi anlayışının modern siyasal toplumların boyutu ve ölçeğiyle bağdaşmaz olması değildir. Daha çok aktör olarak yurttaşı ve oyun sahnesi olarak siyaseti esas alan herhangi bir demokrasi anlayışının, devleti siyasal sabit merkez sayan modern tercihle ve buna bağlı olarak siyaseti tek bir başat hedef, devlet aygıtını kontrol anlayışla bağdaşmamasıdır.

Özgürlüğü oluşturan ve onu gerçekleştiren bir araç olarak siyaset, yalnızca profesyonellerin gerçekleştirdiği bir etkinlik olmaktan çıkarılarak toplumsal bağlamı içinde yeniden düşünülme durumundadır. Oysa politika, gölgeli demokrasilerdeki anlamıyla vatandaşların hukuksal eşitliği çerçevesinde her türlü farklılığa karşı kayıtsız kalınması yoluyla bir uzmanlar grubunun eline teslim edilmektedir. Ekonomi piyasasında gerçekleşen duruma benzer bir şekilde, belli aktörler rekabetçi politik sistemden faydalanmakta ve siyaseti tekelleştirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da bir kitle demokrasisi ortaya çıkmakta ve yönetim giderek büyümekte, toplum üzerindeki denetim artmaktadır (Gray, 2004: 27). Bununla birlikte ideal bir demokrasinin önelediği moment, kültürel bir değer olarak farklılığı öne çıkartarak, olumlu bir toplumsal yarar olarak çeşitliliği ve çeşitliliğin temsilini teşvik ederek (Gould, 1998: 261), siyaseti toplumsal yaşamın katmanlarına yaymasıdır. Bu en açık anlamıyla yurttaşlığın yeniden inşası için de olmazsa olmaz bir koşuldur. Zira demokratik kuram zenginliğini içindeki farklılıklardan, renklerden almaktadır. Öte yandan demokratik söyleme ilişkin bu zenginliğin, demokrasinin kendisi için aynı zamanda bir tehlike olabileceğini de iddia etmek mümkündür. Carl Schmitt (1985:8-16)'e göre bireye yoğunlaşan bir ahlaki söylemi bulunan liberal bireycilik ile esas olarak politik alan ve homojenlik temelinde -eşitlerin eşitliğini, eşitsizlere farklı muameleyi öngördüğü için- bir kimlik oluşturmayı hedefleyen

demokrasi arasında çok büyük bir zıtlık bulunmaktadır. Evrensel insan hakları söyleminden yola çıkan liberalizm ile bir ülkedeki yurttaşlara tanınan haklar söyleminden yola çıktığını ileri sürdüğü demokrasi arasında ilkinin farklılıkları besleyici, ikincisine tektip bir yurttaşlığı teşvik edici bir rol biçerek, parlamentarizmin de bu ikisinin birleşiminden ortaya çıktığını iddia etmektedir. Schmitt'e göre, bu birleşimin tezatlar barındırması nedeniyle de parlamentarizmin yaşaması mümkün görünmemektedir. Schmitt'in parlamenter demokrasiye getirdiği eleştiriye ilişkin görüşleri saklı kalmak koşuluyla, demokrasinin tek tipleştirici olması gerektiğini iddia ettiği ikinci savı yukarıda ifade edilen demokratik erdemlerle çelişmektedir. Bu aşamada Schmitt, dikkatleri demokratik bir yönetimde aşırı farklılıkların meydana getirebileceği çekişme ortamına dikkat çekmekte haklı görünmektedir. Bununla birlikte, ideal bir demokratik toplumda katılıma dayanan tartışma ve fikir alışverişlerinin varlık nedeni, bu zorluğun üstesinden gelmektir. Homojen bir toplumda, fikir ayrılıkları olmayacağı için çatışmanın olmaması olağandır; ancak bu yönetimi demokratik olarak nitelendirmek kolay görünmemektedir. Zira ideal demokrasinin gücü, bu farklılıkları çatışma düzeyine varmadan angaje edebilmesinden ve kendini sürekli dönüştürebilmesinden gelmektedir. Bu anlamıyla ideal demokrasi, sürekli bir yapı-bozum ve yeniden-yapım sürecidir (Mouffe, 2000: 100): “Demokratik politika, tam olarak kurulu bir halkın yönetimini icra ettiği bir momentten ibaret değildir.”

Gölgeli demokrasilerde kavramsal bunalıma yol açan argümanları buraya kadar ifade edilenler çerçevesinde dört aşamada sınıflandırmak mümkündür: Bunlardan ilki liberal demokrasinin aşırı bireyci tutumu, ikincisi, ilk tutumun bir sonucu olarak siyasetin normatif boyutundan ayrıştırılması, üçüncüsü öznenin sadece doğal haklar doktrini içinde pasif bir konuma itilerek yurttaşlık kavramının erozyona uğratılması, dördüncüsü ise siyasetin tekelleştirilerek demokrasinin farklılık ve çeşitlilikten beslenen doğasının altının oyulmasıdır. Bu dört aşamanın bir aradalılığının bir sonucu olarak devlet -liberal görüşün istemleriyle de tezat oluşturacak şekilde- kontrol edilemez ölçüde büyümektedir. Hatta bu süreç kısır döngü halinde birbirini beslemektedir. Devletin büyümesi ile demokrasinin kurumlaşması arasında ters bir orantı olduğu varsayıldığında, söz konusu durumun neden gölgeli demokrasilerde kavramsal bunalıma gebe olduğu da netlik kazanmaktadır.

3.1.2. Fonksiyonel Bunalım

Modern demokrasileri karakterize eden en önemli özelliklerden biri seçimle işbaşına gelen temsilciler eliyle halkın kendi kendini yönetiyor olduğu kabulüdür.

Dolayısıyla modern ve büyük devletlerde demokrasi sözcüğü ile anlatılmak istenen şey genellikle temsile dayanan demokrasidir (Lijphart, 1990: 11). Demokrasinin ilksel prensibi olan “*demos*” un yönetimi ideali, özellikle yönetim ölçeğindeki büyümeler, yönetim işlerinin karmaşıklaşması ve nüfus artışının doğrudan katılımı imkânsızlaştırması neticesinde seçimle işbaşına gelen temsilciler eline verilmiş, böylece siyasette halkın söz sahibi olmasının ara bir formülü oluşturulmaya çalışılmıştır. 17. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa’da ulus-devletin resmi olarak ortaya çıkışı ile birlikte temsilen demokratik katılım günümüz demokrasilerinin en tanımlayıcı özelliklerinden biri haline gelmiştir. Temsil usulü ile katılım yönteminin ana karakteristiklerini -tarihi gelişimlerini bir tarafa bırakacak olursak- şu şekilde özetlemek mümkündür (Powell, 1990: 90):

- 1) Hükümetin meşruluğu vatandaşların isteklerini temsil ettiği iddialarına dayanır,
- 2) Pazarlığı meşrulaştıran örgütlü, yarışmacı siyasal seçimlerdir,
- 3) Yetişkinlerin çoğu seçmen veya seçilen olarak seçim sürecine katılabilmektedir,
- 4) Vatandaşların oyları gizlidir; zorlama yoktur,
- 5) Vatandaş sözleşme yapma, basın özgürlüğü, dernek kurma ve örgütlenme temel özgürlüklerine sahiptir.

Burada seçimlerle yalnızca bir çoğunluğun değil, vatandaşlık bağıyla ülkeye bağlı herkesin temsil edilmesi önemli bir noktadır. J. S. Mill bu temsilin meşruiyetini “halkın onu istemesi, korunması için gerekli olanları yapmaya istekli, yetenekli olması ve sistemin onlara yüklediği ödevleri yerine getirmeye istekli ve yetenekli olması (Mill, 1958’den aktaran Tunçay, 1986: 81)” şartlarına bağlamaktadır. Kurumlaşmış haliyle J. S. Mill’in “en mükemmel hükümet biçimi” olarak ifade ettiği temsili demokrasi, J.J. Rousseau’nun çoğunluğun tahakkümüne izin veren “genel irade” yöntemine oranla farklılıklara olan açılımı sayesinde demokratik ideallere daha yakın görünmektedir; ancak siyasette temsilin de, tek tek her öznenin fikirlerini ifade etmede etkin bir yöntem olduğu tartışmalıdır. Nitekim temsil edilebilecek tek şey hukuki vatandaşlıktır; ancak bir öznenin diğerinin fikirlerine vekâlet etmesi düşünme eyleminin özü itibariyle imkânsızdır. Zira demokrasilerde her bireyin kendisi için en iyisini tayin edecek yetkinliğe sahip olduğu varsayılmaktadır; o halde temsilcinin nasıl olup da kişinin “en iyisini” savunabileceği sorusunu yanıtlamak güçtür. Mutlak bir vekâletin imkânsızlığı bir tarafa, siyasetin karmaşık dünyasında meydana gelen çarpışmalar da araya girdiğinde temsil sistemi,

“*demos*” un sözcülüğünden çok bir azınlığın yönetimi haline gelmektedir. Seçimlerse bu azınlık yönetiminin meşruiyetini “*demos*” a hukuki olarak kabul ettirmesi için gerekli bir vizeden ibaret görünmektedir

Demokrasilerin sayısı küresel ölçekte çok daha artmış, demokrasi yalnızca İngiltere ya da ABD gibi ülkelerin yönetim sistemini tarif eden bir sözcük olmaktan çıkmıştır. Aradan geçen yaklaşık 250 yılda hükümet biçimleri ve seçim sistemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, temsilin bahsedilen özü aynı kalmıştır. Temsil heyetinin başındaki kişi ise adeta bir kral gibidir. Duverger (1986: 11)’in ifadesiyle, veraset yolu ile kral olanların yerini seçim yoluyla gelen krallar almaktadır. Bir kral gibidir, zira adı ister devlet başkanı, ister başbakan ister şansölye olsun hükümetin başındaki kişiler son derece geniş yetkilerle donatılmıştır. Halkın beğenmediği yöneticileri görevden indirme yetkisi ortalama 4-5 yılda bir yapılan seçimler sayesinde bulunmaktadır; ancak bu durum, çok büyük yetkilerin küçük bir yönetici grubun elinde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Örneğin başkanlık sisteminin geçerli olduğu ABD’de Kongre üyelerinin başkanın çalışma arkadaşı olması ve sadece onun kararlarını uygulamakla görevli bulunmaları başkanın cumhuriyetçi kral niteliğini kuvvetlendirmektedir (Duverger, 1986: 16). Aynı şekilde parlamenter sistemlerde hükümet üyelerinin başbakanla genellikle aynı partiden olmaları, başbakanı neredeyse bir kral seviyesine çıkarmaktadır.²⁰ Zira genellikle seçimlerde çoğunluğun oyunu almış siyasi partinin başkanı olarak göreve getirilmiş başbakan, altındaki üyeler ve temsilciler üzerinde önemli bir otoriteye sahiptir. Özellikle disiplinli parti yapılarında parti başkanının belirlediği siyasete muhalefet etmek hayli zorlaşmaktadır. Örneğini ABD’den verebileceğimiz gevşek yapılı parti sistemlerinde ise seçimlerde çoğunluğu elde eden iki parti arasında -Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti- siyaseten kırılma noktası oluşturacak kadar bir farklılık olmadığından muhalif bir sesin parti değiştirmesi anlamlı bir politik eylem olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla başbakan ya da devlet başkanının iktidarını sarsmak mümkünse de kolay değildir. Öte yandan 4-5 yıl aralarla yapılan seçimler; halkın unutmaya yeteneğinin sınırsızlığı, propagandaya çok çabuk kanması ve demagojiye son derece açık olması nedeniyle yöneticileri denetlemenin bir yöntemi olarak seçimleri görece olarak yararsız kılmaktadır (Duverger, 1994: 46). Fakat

²⁰ Parlamenter bir rejimin cumhuriyetçi monarşi biçimini alması için siyasal parti sayısının ikiye inmesi ya da otuzmuş iki koalisyon çevresinde birleşmesi ve iki partinin veya iki koalisyonun parlamentoda sıkı bir oy disiplini içinde bulunması gerekmektedir. Bknz Duverger 1986: 59. Çoğunlukçu ve çok partili parlamenter sistemlerde ise farklılıkların temsili daha etkin bir şekilde gerçekleşmekte, siyasi grupların ve baskı gruplarının etkililiği başkanın kararlarını almada daha dikkatli davranmasına neden olmaktadır. Bu tarz demokrasilere İsviçre, Norveç, Danimarka gibi ülkeler örnek verilebilir.

aslında bu “yanlış bilinçlendirme”den öteye gidemez. Çünkü en kötü demokrasi bile otoriter hatta totaliter bir rejimden hemen her zaman için daha iyidir.

Seçimle gelen hükümetler bir başka seçimle kansız bir biçimde gidebilmektedir. Demokrasi denen şey de halka (yığınlara) bunu sağlamaktadır. Bununla birlikte seçimle gelen birisi bile diktatör olabiliyorsa darbeyle gelen ve zaten diktatör olan birisinin bir sonraki evrim aşamasında dönüşeceği şekil insanın hayal gücünü bile çoğu zaman aşmaktadır. Geçmişteki diktatörlerin katlettiği insan sayısını düşünmek yeterli...

Hükümet sistemlerinin sözü edilen yapısı aynı zamanda güçler ayrılığı prensibinin de özünü değiştirmektedir. Nitekim özellikle iki kutuplu parlamenter sistemlerde meclis çoğunluğunun iktidar partisinin elinde olması yasamanın, yürütmeden ayrı hareket etmesini son derece kısıtlamaktadır. Milletvekilleri genellikle, yürütmenin yasalaşmasına karar verdiği kanunlara onay vermekle yetinmektedir. Avrupa çoğunluk rejimlerinde parlamentonun kabul ettiği tasarıların onda dokuzu hükümet önerileridir (Duverger, 1986: 95). W. Churchill “seçimle iş başına gelen meclisler giderek daha fazla demokrasi görüntüsünü kurtarmak için serbestçe sorunları tartışan, eleştirileri dile getiren; fakat en sonunda bir oldu-bittiyle karşı karşıya gelince hükümetin politikası omuzlarına yüklenen basit bir kalem odası haline gelmiştir (Julien, 1974: 144)” derken gölgeli demokrasilerin bu özelliğine dikkat çekmektedir.

Başkanlık sistemleri de yasama ile yürütmenin ayrı ayrı yapılan seçimler sonucunda belirlenmesine rağmen, güçler ayrılığı konusunda parlamenter sistemden fazlaca farklılaşmamaktadır. ABD’de yürütmenin başı olan başkanın seçimi ile yasama meclisini oluşturacak seçimlerin ayrı yapılmasının nedeni, güçler ayrılığını kesin surette gerçekleştirmek olmasına rağmen, bu ilke başkanlık seçimlerinde kazanan partinin genellikle meclis seçimlerinde de çoğunluğu elde etmesi nedeniyle kâğıt üzerinde tasarlandığı gibi etkinlik kazanamamaktadır. Öte yandan Temsilciler Meclisi’nde başkanlık yapan kimsenin (speaker tabir edilir); mecliste söz alacak kimseleri belirleme, özel ve seçici komitelere seçilecek kimseleri tayin etme, Meclis’e sunulan tasarıların Meclis Genel Kurulu’nda ne zaman görüşüleceğine karar verme gibi yetkileri bulunmaktadır (Arı, 2000: 41). Dolayısıyla *speaker* kendi desteklediği bir tasarının süratle komitelerde görüşülerek genel kurulun gündemine alınmasını sağlayabileceği gibi sunulan bir tasarının düşmesine de yol açabilir. Bu durum meclis içinde dahi hiyerarşik bir düzen olduğunu ve halkı temsil eden vekillerin diğer kademelere oranla sınırlı yetkilerle donatıldığını kanıtlamaktadır.

Tezat olarak ABD başkanının yetkileri son derece geniştir. Bunlar arasında yürütmeye ilişkin çok geniş yetkiler haricinde yasamanın kabul ettiği kanunları veto yetkisi; bütçe yasalarını, uluslararası antlaşmaları veya diğer özel siyasi meseleleri gündeme getirecek girişimi başlatmak üzere yasamadan bağımsız otoritesi sayılabilir (Powell, 1990: 77). Ayrıca yasamanın onayını alarak yönetime gelecek kişileri atayabilmekte ya da azledilmektedir. Böylece yasamanın alanına da müdahil olmaktadır. Yürütmeye ilişkin konularda ise Başkan diğer temsilcilerle işbirliği içinde çalışmak yerine Beyaz Saray'da bir bilirkişiler, uzmanlar ve yöneticiler kadrosu eşliğinde karar vermeyi tercih etmektedir (Duverger, 1986: 106). Batı Avrupa demokrasilerinde kâğıt üzerinde görülen parlamento üstünlüğü ise Başbakanın hem hükümetin hem de yasamanın başı olması nedeniyle uygulamaya geçememektedir. İngiltere parlamentosunun yasa önerme yetkisi bile zımnî olarak yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Yüzyıllardan beri İngiliz meclisleri kamu harcamaları konusunda yasa teklifinde bulunmamıştır (Duverger, 1994: 62). Ne büyük bir benzerlik ki 27 Mayıs darbesini yapanların isteği dışında da bir yasa meclisten geçmemiş, geçememiştir.

Anayasal sistemin niteliğine göre farklılık gösteren bu yapısal farklılıklar; parti yapıları, seçmenlerin katılımı, seçim sistemleri ve seçim günü işlemleri gibi faktörler devreye girdiğinde çok daha karmaşıklaşmaktadır. Nitekim bu karmaşa demokrasilerde özyönetim krizini daha da derinleştirmektedir.

Siyasi partiler, devletlerin büyümesi ve seçmen sayısının artması sonucunda demokratik katılım taleplerine bir cevap olmak üzere kurumlaşmış yapılardır. Bu iki gelişme, temsili demokrasilerin ortaya çıkışından bugüne meydana gelen en önemli iki değişikliktir (Duverger, 1994: 15). Ancak siyasi partilerin kurumsallaşması çok uzun bir tarihe dayanmaktadır ve bugünkü halini alması 19. yy. sonlarını bulmuştur. Avrupa'da meclislerin devlet yönetiminde monarka göre daha fazla söz sahibi olmalarıyla paralel şekilde ilerleyen bu süreç, 20. yy. partilerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bugün itibarıyla siyasal partilerin fonksiyonları sosyal, ekonomik ve anayasal ortamlar arasında bağlantı kurmak, siyasal yaşamda kitlelerin temsilini sağlamak ve siyasal başarılarla seçmen davranışı arasındaki bağlantıyı kurmaktır (Powell, 1990: 11). Bunlara milletvekili adaylarının halk karşısında temsilini sağlamak, seçim dönemlerinde halkın seçimlere katılımını gerçekleştirmek, çeşitli çıkar grupları arasında uzlaşmayı sağlamak, bunları temsil etmek, değişik sosyal gruplar arasında tartışma ve müzakere ortamları yaratarak

sürdürülebilir demokrasiyi mümkün kılmak gibi fonksiyonlar da eklenebilir (Gunther ve Diamond, 2001: 7-8). Genel hatlarıyla bu tarz görevleri yerine getirmek üzere örgütlenen siyasal partiler farklı ülkelerde farklı dönemlerde farklı şekiller almıştır.²¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlayan, Otto Kirschheimer'in sınıflamasıyla catch-all partiler ise gölgeli demokrasilerdeki parti programlarına en fazla uyan model olarak görünmektedir. Bu partiler sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğunca geniş bir seçmen kitlesine ulaşmayı hedeflemekte ve pragmatik bir parti politikası izlemektedirler. Catch-all partilerin bu yapısı seçmen tercihlerinin anlamlılığını sekteye uğratmaktadır. Zira partiler arasında siyasi anlamda hemen hiçbir temel ayrımın olmaması belli bir siyasi partiye oy atmanın ayırt edici yanını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının seçim kampanyalarının yürütülmesinde çok önemli bir araç olarak kullanılması, catch-all partilerin herkesi içine alacak bir seçim propagandası yapmasını kolaylaştırmaktadır. Bu yöntemler, kitlelerle siyasal partileri buluşturmakta ancak bu durum, siyasi katılımın boyutunu seçim dönemlerinde düzenlenen parti mitinglerine, televizyon ekranlarına ve reklam panolarına sıkıştırmaktadır. Denilebilir ki eski dönemlerdeki kralın taç giyme törenleri sırasında yapılan görkemli kutlamaların yerini, seçim dönemlerindeki bayram havası ve top yekûn hareketlilik almıştır (Duverger, 1986: 26-28). Halk, uzun bir seçim kampanyası dönemi süresince her türlü reklamcılık ve iletişim faaliyetinin imkânları kullanılarak oy atmaya hazır hale getirilmekte, seçim günü ise partinin ileri gelenlerinin seçtiği kişileri onaylamak üzere sandık başına gitmektedir. Çağdaş reklamcılığın bütün hilelerine başvuran propaganda tekniklerinin becerikli bir kullanımı, demokratik bir diyalog olması gereken şeyi, kaynakların tecrübeli bir halkla ilişkiler çobanı tarafından güdülmesine dönüştürmektedir (Lipson, 1984: 248). Bunun doğal sonucu kitlelerin belirli bir siyasal elit tarafından yönetilmesidir. Siyasal sosyolojinin bulguları Batılı demokrasilerin elitler tarafından yönetildiklerini, seçmen kitlesinin bilgisiz ve ilgisiz olduğunu göstermiştir (Erdoğan, 1997: 313). Batı ülkelerinde demokrasinin zayıflamasındaki en büyük etken de bu tarz bir seçim sürecinin ürünü olarak, her şeyden önce siyasal düşüncenin zayıflaması ve partilerin artık var olmayan durumlara ilişkin

²¹ Örneğin Sigmund Neumann siyasal partileri bireysel temsil partileri, sosyal entegrasyon partileri, top yekun entegrasyon partileri olmak üzere üçe; Herbert Kitschelt seçim partileri ve anayasal temsil partileri olarak ikiye; Maurice Duverger kadro partileri ve kitle partileri olarak ikiye, Angela Panebianco kitlesel bürokratik partiler ve seçimlik-uzmanlık partileri olarak ikiye ayırmaktadır. Son yıllarda Duverger'nin sınıflandırmasına Otto Kirschheimer catch-all adı verdiği yeni bir parti tipi daha eklemiştir. Bknz: Gunther ve Diamond, 2001: 5-6.

çözümlemelere bağlılığı sonucunda toplumsal sorunların siyasa dışında tutulmasıdır (Touraine, 2000: 158).

Parti sistemlerinin bu özellikleri, ABD ve İngiltere başta olmak üzere demokrasinin beşiği olarak gösterilen pek çok Batı Avrupa demokrasisini gölgelendirmektedir. Zira parti sistemlerinin söz konusu yapısı aynı zamanda seçim sistemlerine ve seçmen katılımına da sekte vuracak sonuçlar doğurmaktadır. Sözgelimi, ABD ve İngiltere'deki iki partili yapılar seçmen tercihlerini son derece kısıtlamaktadır. Kemikleşmiş bu yapı, küçük partilerin güçlenerek söz sahibi olmasını önlemektedir. Bu ise seçmenleri oy kullanmamaya itmektedir. Örneğin ABD'de kesin olarak Cumhuriyetçi ve Demokrat olan bölgeler vardır. Bu gibi bölgelerde yerel azınlıklar, oylar sonucu değiştirmeyeceği için oy vermemeye eğilimlidirler (Lipson, 1984: 247). Aynı şekilde ABD'de oy kullanmak için her vatandaşın kayıt yaptırması zorunluluğu, seçmen katılımını azaltmaktadır. Yaşlı ve işsizler, merkezden uzak köylerde yaşayanlar, parasal ekonominin dışında kalanlar çoğunlukla oy kullanmamaya getirilen çeşitli cezalardan pek etkilenmemekte; hatta bu kişiler seçmen kütüğü memurları tarafından dahi fark edilmemektedirler (Powell, 1990: 155). Öte yandan seçmenler oylarının boşa gitmesini istemedikleri için büyük partilerden birini tercih etmektedirler; bu da doğal olarak küçük partilerin büyümesini önlemektedir (Arı, 2000: 22). Serbest piyasada fabrika sahiplerinin veya meslek erbaplarının birleşerek piyasa fiyatını belirlemeleri gibi (Yılmaz, 2001: 183), iki partili sistemler de siyasetin doğasını kartelleştirmektedirler. Sistem kısır döngü halinde kendini beslemektedir.

Gölgeli demokrasilerde belirli partiler arasındaki bu mücadele devlet yapısının merkezileşmesini de besleyen bir faktördür. Bu aynı zamanda gücün yurttaşların elinden alınarak yönetim merkezlerine verilmesi anlamına gelmektedir. Siyasal katılımın yalnızca oy vermeye indirgenmesi, yurttaşların politik arenadan giderek uzaklaşması ve yönetimin yarışan belli başlı partiler arasında bir el değiştirme etkinliği olmaktan ileriye gitmemesi bu sonucu kuvvetlendiren faktörlerdir. En büyük federal devletlerden biri olan ABD, hukuken olmasa da fiilen üniter bir sisteme oldukça yakındır (Dahl, 1993: 257). 20. yüzyılın büyük kısmında Federal Yüksek Mahkeme'nin federal hukuku eyalet hukukuna üstün tutması bunun açık bir kanıtıdır (Erdoğan, 1997: 30). Amerikan eyalet başkanları bütçelerini denkleştirmek, kamu hizmetlerini sağlamak gibi konularda güçsüz kaldıklarını itiraf etmekte ve finansman sağlamak için federal hükümete başvurmaktadırlar (Julien, 1974: 113). Aynı şekilde İngiltere ve ABD'de "tek turlu dar bölge sisteminin" benimsenmiş

olması azınlıkta kalanları - önemli bir çoğunluk olsa da- dışlamakta, bu da azınlıkları demokratik süreçlerin dışına iten merkezi bir yapıyı güçlendirmektedir. Zorunlu olarak bir temsil sistemi kabul edilecekse, “nispi temsil sistemi” adayların partilerinin oyları oranında mecliste sandalye edinmesine imkân verdiği için, tek turlu dar bölge sistemine göre çok daha demokratik görünmektedir. Her seçim çevresinden sadece tek bir temsilcinin seçildiği, birçok seçim çevresinde 2. veya 3. olacak kadar oy toplayan partilerin yasama organına hiçbir temsilci sokamadığı tek turlu dar bölge sistemi ile bir seçim çevresinden altı temsilcinin seçilebildiği nispi temsil sistemi bu anlamda bir tezat halindedir (Powell,1990: 81). Ancak meclise çok fazla partinin girmesinin önlenerek, olası bir hükümet krizinin önüne geçmek amacıyla konulan seçim barajları nispi temsil sisteminin de demokratik özelliğini bozmaktadır. Ayrıca nispi temsil sistemi çerçevesinde oluşturulan aday listelerinde kimlerin adının ön sıralarda olacağı genellikle halka değil, parti başkanının iradesine bırakılmaktadır. Dolayısıyla nispi temsilin demokratik niteliği büyük oranda ülke genelinde ve parti içinde demokrasinin kurumsallaşmasına bağlanmaktadır. Siyasal katılma, sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştiren ve bir anlamda sistemi de güçlendiren bir etkinliktir (Kışlalı, 1995: 356). Ancak siyasal katılım seçim modellerinin demokratik idealden uzak yapısı ile birleşip yalnızca belli periyotlarla yönetici elitleri belirlemek üzere düzenlenen seçimlerle ifade edildiğinde, demokratik ideal özünden çok şey yitirmiş olmaktadır. Bunun sonucu ise, yurttaşların yöneticilere olan güvensizliğinin artmasıdır. Örneğin bugün ABD vatandaşlarının, yönetime duyduğu güven bir jenerasyon öncesine oranla çok daha azdır. 1964’ten 2000’e dek yapılan anketler sonucunda belirli dönemlerdeki artışlar saklı kalmak koşuluyla, yöneticilere olan güvenin azalma seyrinde olduğu gözlenmiştir (Fiorina ve diğerleri, 2004: 6). Demokrasiye olan inancın dünya genelinde artmasına tezat bir şekilde temsilcilere olan güvenin azalması, halk bazında temsili demokrasilerin demokratik idealleri hayata geçirmede başarısız olduğunu kanıtlar bir durumdur. Bu aynı zamanda gölgeli demokrasilerin bir meşruiyet krizi ile karşı karşıya kaldığının belirtisidir.

Son aşamada bütün bir süreç boyunca demokrasinin ülke içinde yeşertilmesi için bel bağlanan seçimlerin ne ölçüde açık ve dürüstlikle yapıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Diğer bir ifadeyle gölgeli demokrasilerde temsilcilerin meşruiyet vizesini aldıkları seçimlerin ne derece açık ve özgür yapıldığı, o ülkedeki demokrasinin ne kadar

başarılı olduğunu tespit etmeye yarayan bir kriter olarak kullanılmaktadır. Burada seçimlerin açık olması, sürece bir aday ya da parti lehine herhangi bir fesat ya da hilenin karıştırılmaması; özgürlüğü ise, hiçbir seçmenin bir aday ya da partiye oy vermeye ya da vermemeye zorlanmaması olarak düşünülmelidir. Bu nedenle seçim süreci yalnızca oy atma gününü değil, seçim gününden öncesini ve oyların sayılmasına dek geçen süreyi de kapsamaktadır. Sözelimi seçim gününden önce ifade ve propaganda özgürlüğünün tanınması, saydam bir seçim kampanyasının yürütülmesi gerekirken, seçim günü tüm seçmenlere katılım imkânı tanınmış olmalı, gizli oy usulü benimsenmiş olmalı, oy pusularının kapalı ve güvenli muhafazası sağlanmalıdır; seçim sonrasında ise, sonuçlara itiraz etme hakkı tanınmalı ve bu sonuçların meşruiyeti herkes tarafından kabul görmelidir (Elklit ve Svenson, 2001: 204). Ülkemizde tek parti dönemindeki ve çok partili hayata geçiş denemelerini ve son olarak sopalı seçim olarak da ifade edilen Demokrat Parti'nin tüm baskılara rağmen 66 milletvekili çıkardığı 1946 seçimlerini hatırlatmak hafızaları tazelemek adına burada faydalı olacaktır.

Bununla birlikte meşruiyetin sağlanmasında yazılı ve görsel basın tepkileri çok büyük bir rol oynamaktadır. Zira kitle iletişiminin yaygınlaşması halkın desteğini kazanmak için özellikle yayın kuruluşlarının desteğini almak gerektiği yönünde bir görüş, siyasal aktörler arasında genel olarak kabul görmektedir. Nitekim kitle iletişim araçlarının yurttaşlar üzerindeki etkisi bugün itibarıyla tartışılmaz boyutlara gelmiştir. Öyle ki haber niteliği taşıyan her hangi bir bilgi yöneticilerin aleyhineyse, rejim krizine neden olabilmektedir (O'Neill, 1998: 8). Dolayısıyla seçim sonrasında kazanan partinin çoğunluğu elde etmesi sonucunda elde ettiği meşruiyet bir anlamda kitle iletişim araçları yoluyla yapılan yayınlar sayesinde halka empoze edilmektedir. Bu aşamaya kadar hiçbir sorun yoktur; ancak saydam bir seçim sürecinin yaşanmadığı durumlarda medyanın bu pozitif rolü demokratik ilkelere zarar veren bir etkinliğe dönüşmektedir. Siyasetin çeşitli çıkar gruplarının lehine olacak şekilde kapalı kapılar ardında tesis edilerek (Schmitt, 1985: 50), seçimlere hile ve fesadın karıştırılması ancak bu gerçeğin basın kuruluşları aracılığıyla üstünün örtülmesi gölgeli demokrasiler tarihinde örneği görülmemiş olaylar değildir. Başta ABD, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya olmak üzere çeşitli ülkelerde kurulan Echolon isimli dinleme sistemi her türlü şifreli şifresiz iletişim bilgisini veri tabanlarında depolamaktadır (Demirer ve Haznedaroğlu: 2002: 78). Bu da böyle geniş bir veri tabanında seçim sürecinin ne derece saydamlıkla yürütülebileceği sorusunu akıllara getirmektedir.

ABD Başkanı G. W. Bush'un aday olduğu 2000 yılı başkanlık seçimleri de hafızalarda şaibeli bir süreç olarak kalmıştır. Seçimlerde Florida Eyaleti'ndeki oyların sayımı Federal Yüksek Mahkeme'nin kararıyla engellenmiştir. Böylece seçimler Al Gore aleyhine ve kimi özel şirketlerin yönetimde görmeyi arzuladıkları aday lehine sonuçlanmış, basın organları ise bu gerçeği açık ve ısrarlı bir biçimde söylemeye cesaret edememişlerdir (Canfora, 2002: 27).

Buraya kadar ifade edilenler gölgeli demokrasilerde fonksiyonel bunalıma neden olan faktörlerin çerçevesini genel hatlarıyla çizmeye yöneliktir. Bu faktörlerin en önemlisi, ifade edildiği üzere temsil sisteminin kabulü ve yaygınlaşmasıdır. Temsille beraber gündeme gelen parti modelleri, seçim sistemleri, seçim süreci ve seçimlere indirgenmiş siyasi katılım esas anlamda demokratik ideallerin özünden saptırılmasıyla ortaya çıkmış olan yapılardır. Carl Schmitt'in ifadesiyle parlamentarizm, liberalizmin demokratik geleneğe verdiği bozucu bir ilkedir. Ancak Schmitt'in iddia ettiği gibi parlamenter sistemleri gölgeli kılan “demokrasinin aksine liberalizmin bir dost-düşman ayırımına dayanmaması (Deveci, 2002: 47-49)” değil, demokratik yönetimin en önemli ilkesi katılımı, bir temsil kurumu eline vermesindedir. Bu, fonksiyonel anlamda demokrasiler için sonun başlangıcı sayılabilir. Nitekim bu çalışmada iddia edilen haliyle buraya kadar ifade edilenler “demokrasinin ne olmadığını” göstermek için ikna edici argümanlara dayanıyorsa, sıra ideal bir demokrasinin ilkesel özelliklerine -demokrasiye ilişkin kesin sınırlar çizmekten özellikle kaçınmakla- değinmeye gelmiştir.

3.2. Cumhuriyet Senatosu Yapısı ve İşlevi

(1961 Anayasası, 1961: madde 63)' te yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur” ifadesi ile Türkiye'de ikili parlamento sistemi ve bu sistemin ürünü olan Cumhuriyet Senatosu siyaset sahnesindeki yerini almıştır.

Cumhuriyet Senatosu'nun üye yapısına ve anayasa tarafından kendisine verilen yetkilere ilişkin bilgi ve değerlendirmeler incelendiğinde; üye yapısının, senatonun tam anlamıyla demokratik bir yapıda olmasını engellediği; senatonun, kanunların yapılmasında gündemine gelen kanun tasarılarını geciktirerek onayladığı ve işlevini olumsuz yönde kullandığı görülebilir.

Taha Parla'nın Cumhuriyet Senatosu'nun parlamenter meşruiyeti zayıflattığına ilişkin değerlendirmesinin, senatonun yapı ve işlevine ilişkin eleştirileri toparlayıcı nitelikte olduğu söylenilebilir. Parla (2002: 24)'nın değerlendirmesi şöyledir:

1961'de yasamanın üstünlüğünün ve parlamenter meşruiyetin nasıl zayıflamış olduğunu başlıca 2 noktada toplayabiliriz:

- a) Kurulan senatonun seçilme biçimi ve kompozisyonu: Seçilebilme şartlarındaki kayıtlar ve tabii ve atanmış üyeler bakımından elitist ve kısmen korporatif niteliği.
- b) Senatonun yasama erkinin kullanılmasında Millet Meclisi'nden üstün oluşu: Özellikle 92. madde ile düzenlenmiş biçimi ile kanunların görüşülmesinde ve kabulünde senatonun veto hakkı olan bir çeşit üst kamara gibi çalışarak tamamen seçilmiş bir meclis olan Millet Meclisi'nin kanun yapma görevlerini denetlemesi ve yavaşlatması söz konusudur. 20.Yüzyıl'ın genel eğilimi, ikinci meclislerin yetkilerinin azaltılması ve ikincilleştirilmesi iken 1961 anayasasında bunun tersi bir denge söz konusudur. Meclislerin yasama görevlerindeki etkinlikleri bir bütün olarak düşünüldüğünde bu mekanizma ve prosedürden hızlı kanun çıkması zordur.

Senatonun seçilme biçimi ve kompozisyonu maddesine bakılacak olunursa, Parla'nın değerlendirmesinin, senatonun yapısına ilişkin yapılan eleştirileri destekler nitelikte olduğu görülür. Açıklanıldığı üzere ikinci maddede yer alan eleştirilerden “kanunların görüşülmesi ve kabulünde senatonun veto hakkı olan bir çeşit üst kamara gibi çalışarak tamamen seçilmiş bir meclis olan Millet Meclisi'nin kanun yapma görevlerini denetlemesi”, teoride gerçeklik taşısa da hiçbir zaman pratikte uygulamaya geçmemiştir. Senato, belirtildiği gibi, işlevini yasama sürecini yavaşlatarak olumsuz bir şekilde yerine getirmiştir. Senato'nun kanunları ortalama iki aylık bir gecikmeyle onaylamasına rağmen bazı dönemlerde kanunları “ekspres” süratle onaylamaktan da geri kalmamıştır (Eroğul, 1977: 85). Hatta bu durum senatörler için bir övünç kaynağı olmuştur²² (Akşam, 1973).

İki meclisli sistemler üzerine değerlendirmeler yapan Siyaset Bilimci Esat Çam (2002: 382); ikinci meclisin, birinci meclisin kararlarını kontrol etmek suretiyle, alelacele alınmış tedbirleri frenleyerek daha iyi bir parlamenter çalışma sağlaması için kurulduğunu ortaya koyduktan sonra; bu kuruluş amacının gerçeği yansıtmadığını belirtmiş ve bunun nedenini aşağıdaki değerlendirmede ortaya koymuştur. Şöyle ki: “Bütün parlamentolarda acele, hızlı çalışma değil, yavaş çalışma kusur olarak kabul edilmektedir. Giderilmesi gereken hastalığa ayrıca bir fren koymak, hastalığı ağırlaştırmaktadır.”

²² Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburnu: "Senato, 1 Kasım 1972 tarihinden 29 Haziran 1973 tarihine kadar 79 birleşimde 112 oturum yaparak toplam 320 saat çalışmış ve 158 kanun çıkarmıştır. Böylece bu yıl alnımızın teriyle aldığımız parayı hak eden bir mesai çıkardık. 8 Şubat 1973'te yapılan ve benim yönettiğim 30. birleşimde bir günde 18 kanun çıkarılmıştır. Bu senato tarihinde bir rekordur." Akşam, 29 Haziran 1973

Görüldüğü üzere Çam; Cumhuriyet Senatosu'nun Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanun tasarılarını onaylamada ortalama iki aylık bir gecikmeye neden olmasını, ikinci meclislerin kurulma amacı olan kontrol etme görevi ile zıtlık oluşturduğunu ileri sürmektedir. Dünyadaki parlamenter sistemlerde, kanunların hızlı çıkması var olan sorunların çözümünde önemliyken; Türkiye'de kontrol mekanizması parlamentonun işleyişini yavaşlatmakta ve iki meclis arasında, kanun tasarılarını kabul etmedeki uyum, kontrol etme işlevinin yerine getirilmemesine neden olmaktadır.

Hükümeti denetlemede ise senatonun işlevini yerine getirdiği söylenilebilir. Verilen sözlü-yazılı soru önergelerine ve genel görüşme önergelerine bakılırsa senato, bu anlamda aktif bir çalışma yürütmüştür. Senato'nun, hükümeti denetleme yollarından en önemlisi olan "gensoru verme yetkisi"nden mahrum bırakılması; bütçe görüşmeleri ve kabulündeki yasal süreç ile birleştiğinde, hükümetin görevde kalıp kalmamasını doğrudan etkileyen durumlarda Senato'nun işlevinin anayasa tarafından etkisizleştirildiği gerçeği ortaya çıkar.

Bu gerçeğe rağmen, kuruluş amacı Millet Meclisi'ni yasa koyma bakımından denetlemek olan Cumhuriyet Senatosu'nun kendisinden beklenen görevi yerine getirmediği; meclisten çıkan yasaları geciktirerek onaylamasına ve böylece işlevini olumsuz olarak yerine getirmesine dayanılarak söylenilebilir. Senato'nun "Avrupa Konseyi İstişare Asamblesi'ne gönderilecek parlamento heyetindeki senatör oranını arttırmak için gösterdiği ısrarlı çabayı, hiçbir sıkıyönetim onama kararını önlemek veya anayasa değişikliğini sınırlandırmak için harcamamasını" ve "Anayasa Mahkemesi üye ve yedek üye seçimlerinde gösterdiği tutumu" eleştiren Eroğul (1977: 87)'a göre bunun nedeni "yetkisizlik değil bu yönde bir irade gösterilmemesidir."

Cumhuriyet Senatosu'nun uygulamada önde gelen işlevi rejim açısından önemli anlarda kilit mevkilere "devlet adamı" sağlamak olmuştur (Eroğul, 1977: 87). Cumhurbaşkanı hükümet bunalımlarının yaşandığı ve Çankaya'da görev değişikliğinin yaklaştığı dönemlerde yaptıkları senatör atamalarıyla senatonun bu işlevinin yürütücüsü olmuşlardır. 1961'den 1980'e kadar seçilen bütün cumhurbaşkanları senatodan çıkmıştır. Yine bu on dokuz yıllık dönemde kurulan hükümetlerin beş tanesinin başında senatörler vardır. Sonuç olarak bu verilere bakıldığında Cumhuriyet Senatosu kendisine yüklenen "devlet adamlığı" işlevini öğüt verme biçiminde değil daha çok "devlete adam verme" biçiminde yerine getirme eğiliminde olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın TBMM tarafından ve kendi üyelerinden seçileceği öngörülmüşse de Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üyeler ve

cumhurbaşkanınca atanan kontenjan senatörleri de bulunduğu için halkın kendi oyuyla seçmediği, dolayısıyla temsilci ve vekil olmayan kişilerin de cumhurbaşkanı, başbakan ya da bakan olabilmeleri imkânı (Parla, 2002: 25), Türkiye'nin yeni ikili parlamenter rejiminin, demokratik nitelikten uzaklaşmasına neden olmuştur.

1961 - 1980 yılları arasında Millet Meclisi'nde partiler arası mücadelenin benzeri Cumhuriyet Senatosu'nda da yaşanmış, bu mücadelenin içinde olan kişilere “devlet adamlığı”nı öğretmesi için kurulduğu; 27 Mayıs askeri müdahalesinin lideri Gürsel tarafından deklare edilen Senato, bu işlevini yerine getirmeyerek/getiremeyerek kuruluş amacından sapmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin çift meclisli parlamenter sistemle yönetildiği 19 yıllık döneme içerisinde yaşanan 12 Mart ve 12 Eylül süreçleri göze alındığında, Millet Meclisi'nin de tıpkı Cumhuriyet Senatosu gibi yasama görevlerini yerine getirmede zafiyete düştüğü değerlendirilmeye eklenebilir.

3.2.1. Cumhuriyet Senatosu Yapısı

Senato'nun yapısına ilişkin hükümler 1961 Anayasası'nın 70, 72, 73. Maddelerinde belirtilmiştir. Söz konusu maddeler aşağıdaki gibidir (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 70, 72, 73):

Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşuna ilişkin 70. madde;

Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen on beş üyeden kuruludur. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, Haklarında bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 inci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasî partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

Senato üyeliğine seçilme yeterliliği ile birlikte Cumhurbaşkanı tarafından senato'ya seçilecek olan “Kontenjan Senatörlüğü”ne ilişkin açıklamalara yer verilen 72. madde;

Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir. Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresine ilişkin açıklamalara yer verilen 73. madde;

Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Cumhuriyet Senatosu'nun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her

iki yılda bir yenilenir. Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer. Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

4 Nisan 1970 yılında yapılan kanun değişikliği ile 73. maddeye aşağıdaki ekleme yapılmıştır;

Millet Meclisi genel Seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda, genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır.

Görüldüğü üzere Senato başlangıçta; yüz elli genel oyla seçilen üye, Tabii Üye sıfatıyla senato'da hayatları boyunca yasama görevini yürütecek olan MBK'nın 22 üyesi²³ ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacak olan on beş üye olmak üzere toplam 187 üyeden oluşmaktaydı.

3.2.2. Cumhuriyet Senatosu Üyeliği

Senato üyeliği için anayasa; "kırk yaşını doldurma ve yüksek öğrenim yapma" şartları getirmiştir. Bu durum senatoya kamuoyunda "okumuşlar meclisi" (Cumhuriyet, 1962) adının verilmesine neden olmuştur. Senato'nun korporatif yapısının, dönemin Türkiye'sinde faaliyet gösteren bazı siyasi partiler için aday çıkarma güçlüğüne de beraberinde getirdiği değerlendirmeye eklenilebilir²⁴ (Ünsal, 2002: 425). Bu değerlendirmeden yola çıkılırsa senatörlerin mesleki durumları önem taşımaktadır. 19 yıl boyunca senatoda görev yapan 496 senatörün mesleki yapısına bakmak gerekirse şu oranlarla karşılaşılır: Üyelerin % 44'ü hukukçu, % 14,5'i asker ve % 11'i tıp doktorudur. Eğitim sektörüne dâhil olan üyelerin oranı % 7'dir. İktisatçılar % 5, mühendis ve mimarlar % 8,5, idareciler ise % 8 oranında temsil edilmiştir.

Bölümün başında görüldüğü üzere Cumhuriyet Senatosu yapısal olarak üç ayrı üye grubundan oluşmaktadır. Bunlar Cumhurbaşkanı tarafından seçilen "Kontenjan Senatörleri", "Tabii Senatörler" ve "Genel Oyla Seçilen Senatörler"dir.

²³ 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK'nın 14 üyesinin Türkiye'nin yurt dışındaki Büyükelçiliklerine "Devlet Müşaviri" sıfatıyla gönderilmesinin ardından II. MBK 23 kişiden oluşan bir yapıya dönüşmüştü. Tabii Senatör Cemal Madanoğlu'nun, Senatoya katılmadan tabii senatörlükten istifa etmesiyle Senatoya 22 tabii üye katılmış oldu. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından ise sayı 21'e düştü. Tabii Senatörlerden Fikret Kuytak'ın Senato açıldıktan 10 ay sonra 08.08.1962'de ölümüyle başlangıç olarak kabul edebileceğimiz Senato'nun ilk yılında "20 Tabii Üye" senato sıralarında yerini aldı.

²⁴ Ünsal (2002: 425) "Senato seçimleri adaylık konusunda 1961 Anayasası'nın 72. maddesi, 40 yaşını bitirme ve yüksek okul mezunu olma koşullarını arıyordu. Pek demokratik sayılamayacak bu hüküm yalnızca cumhurbaşkanının kendi kontenjanından belirleyeceği senatörlerde eğitim koşulunun aranmamasına izin veriyordu. Bu yüzden 72. madde (Türkiye İşçi Partisi) TİP üyelerinin çoğuna senatoya seçilmek hakkını (teorik yönden olsa bile) kapatıyordu." Şeklinde bahsetmektedir. (TİP'in senato tarihi boyunca tek senatörü Fatma Hikmet İşmen olacaktır.)

3.2.2.1. Kontenjan Senatörleri

12 Eylül 1980 müdahalesine kadar yasama görevini sürdüren Cumhuriyet Senatosu'na bu süre içerisinde Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk tarafından toplam 60 kontenjan senatörü atanmıştır. Kontenjan senatörlüğü yöneten-yönetilen ayrımından bakıldığında demokratik olmaktan uzak bir uygulama olarak gözükmektedir. Bu sistemde yasaları yapacak olan parlamenterler bir kişi tarafından belirlenmekte, böylece halkın iradesi bir kişi üzerinde toplanmaktadır. Siyaset Bilimci Maurice Duverger (1986: 15) atamayı yapan kişinin demokratik yollarla seçilmesi durumunda atamanın demokratik bir nitelik kazanacağını ancak dolaylı yoldan gerçekleştiği için bu niteliğin daha az demokratik olacağını öne sürmektedir. Senatör seçilmek için aranan şartların kontenjan senatörlerinde aranmaması (Ünsal, 2002: 425) ise “Kontenjan Senatörlüğü” kurumunun demokratik nitelikten daha da uzaklaştıran bir diğer etkidir.

Bu kurumun, cumhurbaşkanı tarafından devletin başbakan ya da cumhurbaşkanına ihtiyaç duyduğu zamanlarda kullanılması için oluşturulduğu izlenimi veren örneklere aşağıda yer verilecektir. Bu örnekler kontenjan senatörlüğü kurumunun temel işlevini ortaya koymakta ve senatör atamanın; cumhurbaşkanının, yürütmenin aksamaması durumunda müdahale etmekte kullandığı bir metot olduğunu kalın çizgilerle belirlemektedir. Nitekim 1978 yılında kontenjan senatörlüğü görevini üstlenen Nermin Abadan Unat (1998: 256)'ın değerlendirmesi de bu yargıyı desteklemektedir:

“Kontenjan senatörlüğünü icat eden İtalyanlar bu grubu kurarken daha çok İtalya'nın çalkantılı iç politikası nedeni ile sık sık kabine buhranları ile karşılaşan ülkelerini düşünmüş olsa gerek.”

Cem Eroğul (1977: 23) ise anayasanın Cumhurbaşkanına böyle bir kontenjan tanımış olmasının nedenini, “seçim cilveleri sonucu parlamentoya girememiş olan bazı seçkinlerin bilgi ve deneyimlerinden yararlanmak gerekçesiyle parlamenter olarak atamak” olarak açıklar. Eroğul (1977: 25) aşağıdaki eleştirisini de açıklamasına ekler:

Senatoya Cumhurbaşkanınca seçilen toplam üyelerin aşağı yukarı yarısı ya askerlikten ya da yönetim basamaklarından gelmiştir. Demek ki, Cumhurbaşkanları, Anayasa'nın sözünü ettiği uzmanlığı, teknikte veya sanat dallarında, ya da edebiyatta bir uzmanlık olarak değil, yöneticilik deneyimi olarak algılamak eğilimindedirler.

Yukarıda sözü edilen örnekler şunlardır: 1965 yılının ilk aylarında baş gösteren hükümet bunalımının bütçenin reddedilmesi ve hükümetin düşmesi ile sonuçlanmasının ardından duruma müdahale etme gereği duyan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel; AP Genel Başkanı seçilen ancak henüz milletvekili olamayan Süleyman Demirel'in hükümetin başına geçmesine olanak sağlayacak olan kontenjan senatörü atama kozunu ileri sürmüş ve gazetelere şu beyanatı vermiştir: "Gerekirse Demirel'i senatör yaparım (Milliyet, 1965)." İkinci örnek olarak 1973 yılında ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı sorunu sırasında yaşanan senatör ataması gösterilebilir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, kendisiyle yaptığı görüşmeden sonra Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i kontenjan senatörü olarak atamıştır. İstenilen kişinin senatör olarak atanması için bir kontenjan senatörünün istifa etmesi, yeni atamanın gerçekleşmesi için şarttır. Korutürk'ün atanması için Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen senatörlükten istifa ederek, yerini Gürler'e bırakmıştır (Akşam, 1973). Bu atamaya rağmen TBMM, cumhurbaşkanı adayları arasında uzlaşmaya varamamış ve 14 tur seçim yapılmış, Senato'nun Sunay'ın görev süresinin uzatılma önerisini reddetmesiyle beraber, sorunun bunalıma dönüşmeye başladığı anda 1968 yılında kontenjan senatörü seçilerek parlamentoya giren Fahri Korutürk cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmiş ve 15. turda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bir kontenjan senatörünün seçilmesi için başka bir kontenjan senatörünün istifa etmesi gerekliliğini açıklamada Duverger (1986: 15)'in şu değerlendirmesine yer vermek doğru olacaktır: "Atamayla işbaşına gelenler atayanlara karşı hep bağımlı durumdadır." Bu bağımlı olma durumuna rağmen kontenjan senatörü olmak parlamenter olmak için çok cazip gözükmekteydi. Cemal Gürsel, 1964 kısmi senato seçimleri öncesi 1000 adayın başvurusu ile karşı karşıya kalmıştır.

Görüldüğü üzere cumhurbaşkanı seçmek için kontenjan senatörü atama ilk akla gelen tercih olmuş, parlamentonun çoğunluğunun atama sonucu gelen üyeyi tercih etmemesi durumunda ise daha kıdemli bir kontenjan senatörü Cumhurbaşkanlığı adayı olarak gösterilmiş ve bu koltuğa oturmuştur. Senato tarihi boyunca cumhurbaşkanlığı görevine gelen üç kişi de senato ile doğrudan bağlantılıdır. Gürsel, tabii üyelikten, Sunay ve yukarıda açıklandığı üzere Korutürk kontenjan senatörlüğünden bu göreve gelmişlerdir.

3.2.2.2. Tabii Senatörler

Kontenjan Senatörleri konu başlığı altında demokrasi adına yapılan eleştirileri, “Tabii Senatörlük” ile birleştiğinde daha çok anlam kazanacaktır. Çünkü “Tabii Senatörlük” kurumunda tabii senatörler, kendi kendilerini atayanlar durumundadırlar.

“Tabii Senatörlük” parlamenter sistemler incelendiğinde çok ender rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkar. Duverger, (1986: 19) eserinde, bu duruma tek örnek olarak 1875 Fransız Parlamentosu’nu örnek gösterir: “1875 Fransız Senatosu’nda 225 seçimle gelmiş üyenin yanında 75 ‘değişmez’ üye bulunmaktaydı.”

Cumhuriyet Senatosu’nun Tabii Üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarının hayatlarının sonuna kadar yaş sınırı gözetilmeden yasama görevlerini sürdürmeleri, anayasal garanti altına alınmıştı. Sonraki yıllarda bu tip senatörlüğün kaldırılması için siyasi partiler tarafından çeşitli faaliyetler yürütülmeye çalışılacak ancak bu girişimler başarıya ulaşamayacaktır. Bununla beraber Tabii Üyeler, tabii üyelikten istifa etme hakkına sahiptirler. Herhangi bir partiye katılmaları durumunda ise zorunlu olarak tabii üyeliği bırakmak zorunda kalıyorlardı.

Eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, Kasım 1972’de, Cevdet Sunay Mart 1973’te, Fahri Korutürk Nisan 1980’de anayasanın 70. maddesi gereği “Tabii Senatör” sıfatıyla senatoya girmişlerdir. Aslında Kurucu Meclis’in çalışmaları sırasında başka tabii üyelik önerileri de gelmişti. Örneğin Anayasa Komisyonu, Anayasa Mahkemesi’ne en az yedi yıl başkanlık yapmış kişilerin; MBK ise, en az üç yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde kalmış kişilerin tabii üye olarak senatoya girmelerini benimsemiş ancak Kurucu Meclis bu önerileri reddetmiştir (Eroğul, 1977: 21). Anayasa gereği sadece eski cumhurbaşkanlarının senatoya tabii senatör olarak girmesi, Kurucu Meclis’in diğer tabii üyelik önerilerini reddetmesiyle birleştirilirse bu kurumun sadece 27 Mayıs’ı gerçekleştiren kadronun tekeline bırakıldığı sonucuna varılabilir. Eski cumhurbaşkanlarının senatoya giriş tarihlerine bakılırsa en erken giriş tarihinin 1972 yılı olduğu görülmektedir. Kurucu Meclis bu kararıyla bir üst denetim organı olan senatonun demokratik nitelikten daha büyük oranda uzaklaşmasına neden olmuş; tabii senatörlük kurumunun, 27 Mayıs’ı gerçekleştiren askerlerin bir bölümü için bir koruyucu kalkan olarak kurulduğu imajının yok edilme fırsatı böylece ortadan kalkmıştır.

“Tabii Senatörlük” ve “Kontenjan Senatörlüğü” için İsmail Cem (1980: 369)’in eserinde yer alan aşağıdaki değerlendirmesi, bu iki kurumun meydana getirilme amacına ilişkin farklı bir bakış açısını içerisinde barındırmaktadır: “(...) Tabii Senatörlük, Kontenjan Üyelik Senatörlük, halkın iradesiyle oluşmamış kurumların, halkın iradesinin kullanımında etkin olmasına dönük kuruluşlardır.” Cem’e göre; eski MBK üyesi Tabii Senatörler ve Kontenjan Senatörleri, parlamentonun “halkın iradesinin kullanımında etkin olmaması” için Senato’da yerlerini almışlardır. Dolayısıyla bu iki kurum; Millet Meclisi’ni denetlemek için kurulan Cumhuriyet Senatosu içerisinde bir anlamda ikincil denetim organları gibi çalışacaklar, halkın seçmediği parlamenterler olarak, parlamentonun halkın iradesini etkin kullanıp kullanmadığını denetleyeceklerdir.

3.2.2.3. Seçimle Gelen Senatörler

1961-1979 yılları arasında yapılan 8 seçim sonucunda 412 senatör seçimle senatoya girmiştir. Genel oyla seçilen üyelerin mesleki oranları, konu başında sözü edilen tüm senatörlerin mesleki oranlarından ayrı incelendiğinde meslekler arasında oransal fark olmadığı görülür. Genel oyla seçilen üyeler arasında da hukukçular yarıya yakın orandadırlar (Çoker, t.y.: 854).

Aslında senato kurulurken partilerin egemen olacağı Millet Meclisi’nin aksine senatonun çok daha geniş ölçüde bağımsızlardan oluşacağı öngörülmüştür (Eroğul, 1977: 20). MBK lideri Cemal Gürsel’in düşüncesine göre, Senatoya girecek kişiler seçim ve parti mücadelesi içinde toza dumana karışmış bir çoğunluğa [milletvekillere] “devlet adamlığı”nın gereklerini hatırlatacaktı” (Eroğul, 1977: 10). Oysa şimdiye dek yapılan seçimlerin sonuçlarına bakıldığında bu öngörünün yerinde olmadığı görülmektedir. Senato seçimlerinde bağımsız adayların aldıkları ortalama oy oranı %1,4’tür. Sandıktan 19 yıl boyunca sadece 2 bağımsız senatör çıkmıştır.²⁵ Buna ek olarak partiler listelerinde bağımsız adaya yer vermekten de kaçınmışlar, kendilerine bu yönde yapılan çağrılarını da cevapsız bırakmışlardır.²⁶

²⁵ Seçim Sonuçları’nı gösteren tablolar için bkz. Ek I

²⁶ 4 Eylül 1973 tarihli Akşam Gazetesinin manşeti şöyleydi: "Parti liderlerini uyarıyoruz: Kontenjan adaylarını halkın eğilimine göre seçiniz" Bu manşetin altında mevcut politikacıları basiretsizlikle suçlayan gazete, partilerin aday göstermesini istediği 75 senatör adayını da liste halinde yayınlamıştı. 75 kişilik listede; Faik Türün (İstanbul Eski Sıkıyönetim Komutanı), Muhsin Batur (Hava Kuvvetleri Eski Komutanı), İhsan Doğramacı (Hacettepe Üniversitesi Rektörü), Erol Simavi (Gazeteci), Bedii Faik (Gazeteci), Vehbi Koç (İşadamı), Ayhan Işık (Sanatçı), Cüneyt Gökçer (Sanatçı) Berin Menderes (Adnan Menderes'in Eşi) gibi isimlerle birlikte; Mehmet Ali Aybar, Osman Bölükbaşı, Ekrem Alican gibi politikacılara da yer veriliyordu.

Cumhuriyet Senatosu için Millet Meclisi'nden farklı bir seçim sistemi getirilmiştir. Kurucu Meclis tarafından kabul edilen “24.05.1961 günlü ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi kanunu” ile “25.05.1961 günlü ve 306 sayılı milletvekili seçimi kanunu” Millet Meclisi için “nisbi temsil yöntemi” kabul edilirken Cumhuriyet Senatosu için “çoğunluk yöntemi” korunmuştur. Senatörlerin seçiminde kullanılan çoğunluk yönteminde, bir seçim bölgesinde verilen oyların çoğunu alan siyasal parti ya da aday, o bölgede seçimi kazanmış oluyor ve tüm senatörlükleri kazanıyordu. Senato seçimlerinde çoğunluk yönteminin uygulanmasının sebebi, genel oydan çıkan senatör sayısının az olmasıdır²⁷ (Eroğul, 1977: 17).

Seçim sonuçlarına ilişkin tablolar incelendiğinde (bkz. EK I) seçmenlerin milletvekili seçimlerine senatör seçimlerinden daha fazla ilgi gösterdikleri görülür. Buna karşılık partilerin aldıkları oy oranları bakımından iki meclis için yapılan seçim arasında büyük bir fark yoktur.

3.2.3. Cumhuriyet Senatosu'nun İşlevi

Senatonun işlevi konu başlığı altında “Kanunların Yapılması”, “Denetim Yolları”, “Bütçe Görüşmeleri” başlıkları altında Senato'nun bu konulardaki işlevleri ortaya konulacaktır.

3.2.3.1. Kanunların Yapılması

Kanunların yapılması sırasında senatonun işlevi anayasanın 91. ve 92 maddelerinde düzenlenmiştir.

Kanun teklif edilmesine ilişkin (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 91)'de de aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.

Kanunların görüşülmesi ve kabulüne ilişkin (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 92)'de aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

Kanun tasarısı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür.

²⁷ Nisbi temsil yönteminde ise; bir seçim bölgesinde verilen tüm oylar seçilecek üye sayısına bölünüyor, elde edilen sayı seçilecek bir üye için gerekli oy olarak ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla bir siyasi partinin aldığı oy, ortaya çıkan sayıya bölündüğünde, partinin kazandığı sandalye sayısına ulaşıyordu. (Milliyet Büyük Ansiklopedi,1986: .4875)

Millet Meclisinde kabûl, değiştirilerek kabûl veya reddedilen tasarı ve teklifler Cumhuriyet Senatosuna gönderilir.

Millet Meclisinde kabûl edilen metin, Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılmadan kabûl edilirse, bu metin kanunlaşır.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni benimsemezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, karma komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabûl etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabûl edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Millet Meclisini reddettiğı bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca da reddedilirse düşer.

Millet Meclisinin reddettiğı bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabûl edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabûl ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet Senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabûl edilirse, 5 inci fıkra hükümleri uygulanır.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabûlü için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karar bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmıyan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmıyan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabûl edilmiş sayılır. Bu fıkroda belirtilen süreler Meclislerin tâtili devamınca işlemez.

Yasama Meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabûl veya reddinde yukardaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, karma komisyon kurulmasını gerektiren hallerde, karma komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabûlü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lazımdır. 8 inci ve 9 uncu fıkralar hükümleri saklıdır.

91. ve 92. maddeye bakıldığında senato üyelerinin kanunların yapılmasında çok önemli işlevi olduğu görülmektedir. Senato üyeleri kanun teklifi vermeye yetkili oldukları gibi, üyelerin Millet Meclisi'nden gelen kanun tekliflerini de onaylayıp onaylamama yetkisi vardır. Senato üyeleri, kendilerine gelen kanun tasarılarını reddetmeleri durumunda, kurulacak ortak komisyonlarda milletvekilleri ile beraber yer alma yetkisine de sahiptirler. Kısacası senato üyelerinin onayı olmadan bir kanunun çıkması olanaksızdır. Peki, Senato üyeleri kendilerine anayasa tarafından verilen bu yetkileri kullanmışlar mıdır?

İlk olarak anayasanın 91. maddesi için bu sorunun cevabının “hayır” olduğu söylenebilir. Senatörler, yasama girişimlerinde ilk hamleyi büyük çoğunlukla milletvekillerine bırakmışlardır (Eroğul, 1977: 85). Senato üyeleri milletvekillerinin

yaptıkları kanun tekliflerini üzerine kendi aralarında yaptıkları tartışmaları, senato platformunda tartışmaya devam etmişler, kanun yapma görevini milletvekillerinin tekeline bırakmışlardır.

91. maddede yer alan yasama faaliyetlerine bakıldığında Cumhuriyet Senatosu'nun yasama gerçeğine somut katkısının yasama faaliyetlerini yasa başına ortalama 2 ay geciktirmekten ibaret olduğu bir gerçektir (Eroğul, 1977: 85). Kısacası Millet Meclisi'nden gelen bir yasa teklifi eninde sonunda Senato'nun onayını alarak yasalaşılıyor, ancak bu onay; komisyonların kurulması ve komisyonda yapılan tartışmaların aldığı zaman göz önüne alındığında yasalaşma sürecinde ortalama iki aylık bir gecikmeye neden oluyordu. Böylece senato yasama faaliyetlerini iki ay geciktirmekten başka bir işlev üstlenmiyordu. Önceki paragrafta sorulan soruyu 92. madde çerçevesinde cevaplayacak olursak; sorunun cevabı, senato üyelerinin kendilerine verilen yetkileri kullandıkları ancak bu kullanımın olumsuz yönde olduğudur.

3.2.3.2. Denetim

Cumhuriyet Senatosu'nun parlamenter sistemdeki hükümeti denetleme işlevini açıklayan hükümler anayasanın 88. ve 90. maddelerinde yer almaktadır.

Genel bilgi olarak (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 88)'de aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindedir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Meclis soruşturmasına ilişkin (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 90)'da ise aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.

Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclis soruşturması 19 yıllık senato tarihinde senatonun kullandığı bir denetim yolu olmadığından 88. maddede bahsedilen denetim yollarından “soru” ve “genel görüşme” bu bölümde konu edilecektir.

Senatonun denetim yollarından soru önergesi ile ilgili açıklamalar Cumhuriyet Senatosu iç tüzüğü'nün 117. ve 125. maddeleri arasındaki maddelerinde yer almıştır. Tek senato üyesinin imzasıyla yazılı ya da sözlü olarak verilebilecek olan soru önergesi, 19 yıllık senato tarihi boyunca en çok başbakanlardan cevabı alınmak istenen sorular için verilmiştir. Senatonun yasama faaliyetini yürüttüğü 19 yıl boyunca 1150 sözlü, 2662 yazılı olmak üzere toplam 3812 adet soru önergesi verilmiştir (Çoker, t.y.: 7).

“Genel Görüşme” önergesinin verilme şartları Senato İç Tüzüğü'nün 127. ve 129. maddeleri arasındaki maddelerinde yer almıştır. İç tüzüğe göre genel görüşme “en az 5 üyenin verecekleri önerge ile istenir.” Genel görüşme açılmasının kabul veya reddi ise Senato genel kurulunun oyu ile karara bağlanır. 19 yıl boyunca kişiler ya da gruplar adına 32 genel görüşme açılması önergesi verilmiş, bunlardan 5'i görüşme yapılmadan geri alınmış, 9'u reddedilmiş, 18 önerge ise kabul edilerek görüşülmüştür (Çoker, t.y.: 8). Bu verilerden ortalama olarak her yasama yılında 1 önergenin görüşüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Senato'nun hükümeti denetleme işlevlerinden söz edildikten sonra son olarak şu eklemenin yapılmasında yarar vardır. Anayasanın 89. maddesi, “gensoru yetkisi yalnız Millet Meclisi'nindir” hükmünü getirerek, gensoru verme yetkisini sadece milletvekillerine vermiştir. Özel bir konu ya da hükümetin genel politikasına ilişkin olarak soruşturma anlamını taşıyan gensoru, yapılan görüşmeler sonucunda kabul edilmesi durumunda Bakanlar Kurulu'nun tamamının ya da sadece bir bakanın görevden uzaklaştırılmasıyla bile sonuçlanabilmektedir. Gensoru verme yetkisinin sadece milletvekillerine verilmesi, senatonun, hükümeti denetleme yetkilerinin milletvekillerinden daha az olduğunu kanıtlamaktadır.

3.2.3.3. Bütçe

Bütçenin görüşülmesi ve kabulünde senatonun işlevi, kanunların yapılmasından farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bütçe görüşmeleri ve kabulüne ilişkin (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 94)'te aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

Genel ve katma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilme şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili gözönünde tutulur.

Karma komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanır.

Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere, karma komisyona verilir. Karma Komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclislerinin genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerlerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının genel kurullarda görüşülmesi sırasında gider artırıcı veya belli gelirleri azaltıcı teklifler yapamazlar

Görüldüğü üzere bütçe görüşmelerinde ve kabulünde tasarı ilk olarak, milletvekillerinin senatörlere % 70'e % 30 oranında çoğunluk sağladıkları karma bir komisyonda görüşülür. Komisyonda kabul edilen tasarı daha sonra Cumhuriyet Senatosu'nun onayına sunulur. On gün içinde bütçe tasarısını onaylamak zorunda olan senatonun, tasarıyı kabul edip Millet Meclisi'ne göndermesiyle bütçe konusunda işlevi sona ermiş olur. Kanunların yapılmasında Millet Meclisi - Cumhuriyet Senatosu - Komisyon şeklinde ilerleyen süreç, bütçe konusunda Komisyon - Cumhuriyet Senatosu - Millet Meclisi sırasıyla ilerlemiştir.

3.3. Milli Birlik Komitesi'nden Tabii Senatörlüğe

Bu başlık altında, MBK'ndeki bölünmeden Senato'nun açılışına kadar olan ve MBK üyelerinin bir kısmının yurtdışına gönderildiği diğer kısmının da senatör olarak siyaset yapmaya başladığı dönem ele alınacaktır. MBK üyeleri arasındaki düşünce farklılıkları, MBK'ndeki bölünmenin nedenleri ve bu bölünmenin ardından gerçekleşen olaylar ile başlayan gelişmeler, CHP'nin aktif rol oynaması ile Tabii Senatörlük kurumunu da beraberinde getirmiştir. CHP'nin ortaya attığı tabii senatörlük; MBK merkezli gelişmelerle birleşerek, bölünmeden sonra ortaya çıkan II. MBK üyelerinin siyaset sahnesinde yer almasında önemli bir rol oynamıştır.

3.3.1. Milli Birlik Komitesi'ndeki Bölünmenin Nedenleri ve İktidarda Kalma Yöntemleri Arasındaki Farklılık

MBK'ndeki bölünmenin en önemli nedeninin, yönetimin sivillere bırakılıp bırakılmama tartışmaları olmuştur. Bunun yanında komitenin bir kısmı tarafından "Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı" gibi kuruluşların oluşturulmak istenmesi de bölünmenin bir diğer nedeni olarak gösterilmişti. Bu iki değerlendirme genişletilecek ve genellemeye gidilecek olursa, MBK'ndeki bölünmenin nedeninin MBK'nin iki grubu arasında var olan

ve siyaset sahnesinde hangi şekilde yer alınacağına dair gerçekleşen tartışmalar olduğu söylenebilir. Bu tartışmalara etki eden bir diğer unsur da DP'lilerin MBK tarafından mahkemeye verilmesi ve yargılanmaya başlanmasıdır. Şurası kesindir ki bu dönemde MBK'nin iki grubu arasında bir yöntem mücadelesi gerçekleşmiştir.

MBK üyeleri siyasette yer alma planlarına göre gruplandırılmak istenirse, komite üyelerinden Orhan Erkanlı'nın, değerlendirmesi bölümün sonraki paragraflarına referans olacak niteliktedir. Erkanlı (1973: 145-148) anılarında komite üyelerini 3 kategoriye ayırır: “MBK üyelerini üç kategoride mütalaa etmek yanlış olmaz: Gerçek darbeciler, müdahaleciler veya statükocular ve ne yapacağını bilmeyen kararsızlar...” Erkanlı'ya göre kendisinin de dahil olduğu birinci grup, askeri iktidarı devam ettirmeyi, askeri komite yapısıyla iktidarda kalmayı amaçlıyor ve bu iktidar boyunca çeşitli reformlar yapmayı planlıyordu. Erkanlı, komitenin ikinci grubu için de şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Üyelerden müdahaleciler veya statükocular diyebileceğimiz ikinci grup; başta Gürsel, çoğunlukla 27 Mayıs'a çeyrek kala katılan kolay ele geçirilen iktidar şaşkınlığı ve sorumluluk endişesinden sonuna kadar kendini kurtaramayanlarla, Halk Partisi [CHP] sempatanlarından oluşuyordu.

Erkanlı'nın bu değerlendirmesini Numan Esin'in 2005 yılında yayınlanan anılarında kullandığı aşağıdaki değerlendirmeyle tamamlarsak, iki grup arasındaki temel tartışma daha açık bir şekilde ortaya çıkar (Esin, 2005: 168):

Arkadaşların bir kısmı diğerlerini tasfiye edelim komite olarak biz kalalım derken çoğunluk, bir kurucu meclis kuralım, halk partilerine bu işi teslim edelim, tabii senatör olalım, böylece rejimi koruyup gözetleyelim, düşüncesindeydi.

Görüldüğü üzere birinci grup rejimi kollayıp gözetmenin yolunun doğrudan iktidarda olmaktan geçtiğine inanırken, ikinci grup ise iktidarı sivillere devrederek yasamanın bir organı olmayı rejimin kollanıp gözetilmesi açısından yöntem olarak seçmiştir. İkinci grubun seçtiği bu yöntemin uygulanmasında CHP en önemli faktör olarak ortaya çıkacaktır. Birinci grubun, yönetimi devam ettirmek için seçtiği yöntem, yapmayı planladıkları reformları hayata geçirme düşüncesi “Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı” gibi bir kurumu da beraberinde getiriyordu. İki grubun seçtikleri bu yöntemlerden ayrı olarak, komite içerisinde daha müdahalenin ilk aylarında tartışılmaya başlanan bir diğer yöntem de yeni bir parti kurarak politikaya atılma fikridir.

Parti kurma fikrini ilk dile getiren Cemal Gürsel'dir. Açıkça dile getirilen bu fikre ilişkin yaşanan demeç trafiği, parti kurma fikrinin komite tarafından kabul görmediğinin

kesin bir dille ilan edilmesi ile son bulmuştur. Gürsel, kendisine sorulan “politikaya atılacak mısınız?” sorusuna, “ben idareyi seçilecek hükümete teslim ettikten sonra çekileceğim” cevabını verdikten birkaç gün sonra görüştüğü Yugoslav gazetecinin bir partinin kurulup kurulamayacağına ilişkin sorusuna, “Milli Birlik Partisi mümkündür” cevabını vermiştir. Gürsel’in köşesine çekilme kararından, parti kurulabilir aşamasına gelmesinin komite içinde yarattığı rahatsızlık ertesi gün MBK sözcüsü Sami Küçük’ün gazetelere verdiği şu demeçle ortaya çıkmış ve parti kurma fikrinin komitenin çoğunluğu tarafından uygun görülmediği anlaşılmıştır: “Milli Birlik Partisi kurulmayacak ve bu ad bir parti adı olmayacaktır” (Toker, 1998: 27). Herkesin gözü önünde yaşanan bu demeç trafiğinin yanı sıra parti kurma fikrinin kapalı kapılar ardında konuşulduğu, İnönü’nün defterine 10 Eylül 1960 tarihinde not ettiği “Türkeş ve Ulay parti kurma içindeler” (İnönü, 2001: 799), ifadesinden anlaşılmaktadır. Parti kurma fikri komite içerisinde gerçekleşen tasfiyeye kadar çeşitli defalar gündeme gelecek ancak yapılan oylamalarda reddedilecektir.

Komitenin iki grubunun siyasette yer almak için seçtikleri iki farklı yöntemden galip gelen “iktidarı sivillere devredip yasama organında yer alma” yöntemi olmuştur. Komitenin birinci grubunun hazırladığı Ülkü ve Kültür Birliği yasa tasarısının, “Kurucu Meclis” yasa tasarısının komitenin 4/5’nin kabul etmesiyle yürürlüğe girecek olması zorunluluğunun ve komitedeki birinci grubun varlığının bu sayıya ulaşmayı olanaksız kılmasıyla (Çavdar, 2004: 94) birleşmesiyle; 13 Kasım 1960’da komitenin 14 üyesi, Türkiye’nin yurt dışındaki büyükelçiliklerine “Devlet Müşaviri” sıfatıyla atanmış, tasfiye gerçekleşmiştir. Komitenin geriye kalan üyeleri ise “Tabii Senatör” olarak parlamentoya girmiştir. Tüm araştırmacıların üzerinde hem fikir olduğu, birbirinden çok farklı düşünen kişilerden oluşan MBK, bu tasfiye ile bir anlamda ikinci defa kuruluyor ve ilkinde göre düşünceleri birbirine daha çok benzeşen kişilerden oluşuyordu. II. MBK üyelerini Cumhuriyet Senatosu’na Tabii Senatör olarak gitmesinde etken olan iktidarda kalma yöntemleri arasındaki farklılığın belirginleşmesinde önemli bir faktör de MBK’nin DP’lileri yargılamaya karar vermiş olmasıdır. Çünkü yargılayan sıfatında olan MBK’nin ilerleyen yıllarda yargılanan durumuna düşme olasılığı vardı ve bu tehlike ancak iktidarda kalınarak ya da yeni parlamenter sistemde dokunulmazlık zırhına girilerek önlenbilirdi.

3.3.2. Demokrasiye geçiş aşamasında MBK ile CHP İlişkileri

27 Mayıs Darbesi’nin hemen ardından Türk siyasetinin aktörlerinden iki tanesi MBK ile CHP’dir. CHP, MBK’nin bölünmesine kadar komite ile ilişki içerisinde olmuş ve

bölünmenin gerçekleşmesinin ardından II. MBK'nin üyelerinin Cumhuriyet Senatosu'na hayatları boyunca üye olmasında rol oynamıştır. Bu bölümde müdahaleden parlamentonun yeniden açılmasına kadar olan dönemde MBK ile CHP arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir.

27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinin ardından CHP'nin ve MBK'nin birbirleri için çekinceleri açığa çıkmıştı. MBK, kamuoyunda müdahalenin CHP'nin iktidara geçirilmesi için İnönü'nün talimatı üzerine yapıldığı kanısının oluşmasından kaygı duyuyordu. CHP ise askerlerin yönetimi sivillere devretmeyeceğinden endişe ediyordu. Nitekim İnönü bu endişeyi müdahaleden hemen sonra Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1999: 223) ile yaptığı bir konuşmada şöyle dile getirmiştir: “Paşam sizi durumdan hiç memnun görmüyorum; hatta epeyce endişeli olduğunuzu seziyorum’ demem üzerine İnönü bana, MBK üyelerini ima ederek, ‘Bu kurmay subaylar gelir ama gitmesini bilmezler’ dedi.”

İki tarafın bu endişelerinin altında yatan sebep şüphesiz MBK'nin DP yönetimini yargılama çalışmalarına başlamış olmasıdır. Bu durum iki tarafın eylemlerinde fazlaca etkili olmuş, MBK üyelerinin geleceklerini belirleyen faktörlerin başında gelmiştir. MBK, müdahaleden beş gün sonra 2 Haziran 1960'da DP döneminde yapılan yolsuzlukları belirlemek için bir komisyon kurulmasına karar vermiş, bu hamlenin ardından 7 Temmuz 1960'da Celal Bayar, vatana ihanet suçundan Yüce Divan'a gönderilmişti. 11 Temmuz'da ise idam cezasında yaş sınırını kaldıran MBK, 19 Temmuz 1960'da ise eski iktidar üyelerinin kurulacak mahkemelerde yargılanmasına karar verdi. Bu gelişmeler gösteriyordu ki MBK üyeleri eski iktidarı cezalandırma yolunu seçmişti ve DP'lilere verilecek cezalar idam cezasını bile kapsayabilirdi. Eric Jan Zürcher (2003: 353)'e göre, DP'lilerin yargılanmasına karar verilmesiyle, “ordu, DP'yi doğrudan karşısına almış oldu ve ordunun partiler üstü olma iddiası son buldu.” DP'lilerin yargılanmasına karar veren MBK, aldığı bu kararlar bir anlamda CHP-DP arasındaki siyaset mücadelesinde taraf olmuş gibi gözükse de, bu zorunlu taraflılığın CHP'ye açık bir destek verilmesi yönünde algılanmaması için İnönü liderliğindeki CHP ile ilişkilerinde mesafeyi korumaya çalışmıştır. MBK bu endişeyi taşıırken İnönü ise Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na belirttiği MBK'nin ülke yönetiminden ayrılmaması endişesini taşımaktaydı. Önceden belirtildiği gibi MBK'nin DP yöneticilerini yargılama kararı alması, İnönü'nün endişesinde belirleyici unsurdur. MBK aldığı bu kararlar DP'yi tabanı ile birlikte karşısına almıştı. Seçimlerden sonra siyasi şartların değişmesi, DP tabanını temsil eden bir çoğunluğun parlamentoda

yerini alması durumunda kendilerinin de yargılanma olasılığı ortaya çıkabilirdi. CHP - MBK ilişkileri parlamentonun açılışına kadar iki döneme ayrılabilir. Bu ayırmda MBK içerisinde 13 Kasım 1960'da gerçekleşen bölünme ve komitenin 14 üyesinin yurt dışına gönderilmesi ilk dönem iken; seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961'e kadar olan dönem ikinci dönemdir (Zürcher, 2003: 350-360).

CHP - MBK ilişkilerinin ilk dönemi İnönü'nün, müdahalenin lideri C. Gürsel'den aldığı bir telefonla başlamış ve 28 Mayıs 1960 sabahı gerçekleşen bu telefon görüşmesinde iki taraf arasında aşağıdaki konuşma gerçekleşmişti (Toker, 1998: 21):

Gürsel: "Sayın Paşam, size karşı kusurluyuz. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Fakat verseydik, bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için peygamber buyruğudur, Sayın Paşam."

İnönü: "Paşa Hazretleri, memleket için hayırlı bir iş yaptınız. Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Asıl, başarınız için ben sizin emrinizdeyim. Sizleri anlıyorum, ne zaman bir arzunuz olursa, emrinize amadeyim."

İnönü bu görüşmeden sonra MBK'nin kendisiyle açık ilişki kurmak istemediğinin farkına varmıştı. Bununla birlikte deneyimli siyasetçi İnönü, MBK'nin ülkenin geleceğine ilişkin fikirleri konusunda bilgi edinmek istiyordu. İnönü'nün MBK ile bağlantı kurma isteği Haziran ayının hemen başında, müdahaleden birkaç gün sonra, ortaya çıktı. Bu girişim çerçevesinde, CHP'li Cemal Yıldırım'ın, arkadaşı olan MBK üyesi Sıtkı Ulay ile görüşmesinden CHP istediklerini alamamış, Yıldırım, Ulay'ı İnönü ile görüşmeye ikna edememiştir. Bu durumu değerlendiren gazeteci Metin Toker, "Komiteciler ilk günlerde bu görüşmeyi göze alamamışlardır" yorumunu yapar (Toker, 1998: 30). Aslında CHP ile MBK'nin askeri müdahaleye bakış açıları çok farklıydı ve aralarındaki temel karşıtlık da buradan doğuyordu. CHP müdahalenin ülkeyi karanlığa sürükleyen DP iktidarına karşı yapıldığını MBK tarafından vurgulanmasını tercih eden durumdaydı. Oysa MBK müdahalenin "kardeş kavgasını önlemek için" yapıldığının üzerinde duruyordu (Özdağ, 2004: 272). CHP'nin bu tercihinde siyasi kaygıların ön planda tutulduğu söylenilebilir. En kısa zamanda seçimlerin yapılmasını isteyen CHP için önceki iktidarın uygulamalarının hatırlatılması ve komitenin ülkeyi DP yönetiminden kurtardığının ön planda tutulması şüphesiz sandıktaki sonucu CHP lehine etkileyecektir. Bununla birlikte MBK'nin DP'lileri yargılama çalışmalarına başlaması, CHP için komitenin tarafsızlığını yitirmesi anlamına geliyordu. MBK, CHP'nin bu politikası karşısında 14 Haziran 1960 tarihinde yayınladığı 32 numaralı bildiriyle tavrını kesin olarak ortaya koymuştur (Özdağ, 2004: 274):

Aziz Vatandaşlar. Bazı kimselerin milli inkılap hareketini kendi partilerine mal ederek vatandaşlar arasında propaganda yapmakta ve diğer parti mensupları üzerinde baskıya yeltenmekte oldukları muhtelif kaynaklardan öğrenilmiştir.

İnkılabın ilk gününden itibaren üzerinde hassasiyetle durulan bu mevzuu tekrar etmekte fayda görüyorum. [sic] Milli inkılap hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir. Muhterem halkımızın, köylü ve işçilerimizin demokrasiye kavuşması, hak ve hürriyetinin teminatı, iktisadi kalkınmamızın ana prensibidir.

Bildiriden anlaşılacağı üzere CHP'nin DP'ye yönelik sert eleştirileri komiteyi rahatsız etmişti. Bu duruma dikkat çeken Ümit Özdağ'a göre de, müdahalenin ilk günlerinde Gürsel'in emirleri "peygamber buyruğu" olarak kabul edilen İnönü'den uzaklaşmasının nedeni CHP'nin geçmiş iktidara yönelik tutumudur (Özdağ, 2004: 273). Komite ile CHP arasındaki bu tartışma 1960 sonbaharında tekrar alevlenecek, partisinin kuruluş yıldönümü olan 9 Eylül'de yaptığı açıklamada İnönü, MBK'nin DP dönemi uygulamalarına karşı bir tarafsızlık içerisinde olamayacağını belirterek, bununla beraber seçim tarihinin belirlenmesi ve Ekim 1961'de iktidarın sivillere devredilmesi gerekliliğini de sözlerine ekleyecektir. MBK, DP'lilerin yargılanmasına karar vermiş, 18 Ağustos 1960'da Yüksek Adalet Divanı'nın (YAD) kurulmasını öngören tasarıyı kabul etmişti. DP'lileri açıkça yargılayan MBK, İnönü'ye göre artık tarafsız olamazdı. İnönü'nün bu sözlerinden iki gün sonra bir açıklama yapan Numan Esin ise müdahalenin bir parti için yapılmadığını ve tarafsızlığını koruyacağı karşılığını vermiştir (Özdağ, 2004: 329).

Komite ile CHP'nin arasını açan bir diğer konu da İnönü'nün 9 Eylül açıklamasında söz ettiği seçim tarihinin belirlenmesi konusundaki ısrarıdır. 20 Haziran 1960'da yayınladığı parti bildirisinde 27 Mayıs'ın amaçları arasında "ülkenin seçimlere götürülmesini" de sayan İnönü (Kili, 1976: 137); 1960 Temmuz ayının ilk günlerinde, bu isteğini damadı Metin Toker'in aynı zamanda sahibi de olduğu Akis dergisinde çıkan köşe yazısı aracılığı ile kamuoyuna duyurmuştur. Komite bu çağrıya uymamış ancak karşılık vermekten de geri kalmamıştır. Komite, İnönü'nün hamlesine karşılık olarak 4 Temmuz 1960'da kabul ettiği 8 no'lu "3512 sayılı cemiyetler kanununa ek geçici kanun"u ile partilerin ocak- bucak teşkilatlarını kapatmış, kadın ve gençlik kollarının faaliyetlerine de sınırlandırma getirmiştir. CHP'nin seçimlerin bir an önce yapılmasına ilişkin isteği komitenin olduğu kadar CKMP lideri Osman Bölükbaşı'nın da tepkisini çekmişti. Bölükbaşı'na göre siyasi rakibi CHP, bir "iktidar aceleciliği" içindedir (Özdağ, 2004: 283).

Komitede gruplaşmalar vardı ve halk tarafından seçilmiş bir iktidarı devirerek yönetimi ele alan MBK, eski iktidarı mahkemeye vermişti. Bu durumda komite

içerisindeki gruplar, şimdi kendi aralarında gelecekte iktidarda olmanın veya iktidara ortak olmanın nasıl ve ne şekilde olacağına ilişkin bir mücadeleye girmişlerdi. Bu mücadelenin altında yatan sebep gelecekte yargılanan durumuna düşmemektir. İktidarı devretmeme yöntemini benimseyen ve kaynaklarda “Radikaller” olarak adlandırılan grubun CHP ile de yıldızı hiç barışmamıştı. Komitenin kendi içerisindeki fikir ayrılığının kesinlik kazandığı dönemde, CHP ile Radikaller arasında her fırsatta bir çatışma çıkıyordu. Bu çatışmalardan ilki 147’ler olayı nedeniyle açığa çıkmıştır. 27 Ekim 1960’da aralarında profesör, doçent ve asistanların bulunduğu 147 öğretim üyesi MBK’nin aldığı kararla görevlerinden alınmışlardı. CHP, kendisine yakın (yaşadığımız bugünlerde zaman zaman “candaş medya” şeklinde adlandırılan) yayın organlarıyla, arkasında Radikallerin olduğunu düşündüğü 147’ler olayına tepkisini vermekte gecikmedi. Nitekim CHP üyesi, Gazeteci Orhan Birgit (2005: 319) anılarında 147’ler olayının tüm sorumluluğunu Radikaller grubuna yükler. Birgit (2005: 316), CHP ile Radikaller arasındaki ilişkiyi ise şu satırlarla ortaya koyar:

Radikal kanat mensubu komite üyelerinin anılarına bakarsanız onların 27 Mayıs devrimini bir ölçüde toplumda CHP’nin yaratmak istediği sert politika sonucunda çıkabilecek bir kardeş kavgasını önlemek için yaptıklarını savunduklarını görürsünüz. Aynı kişiler MBK’de Madanoğlu, Küçük, Acuner, Kuytak, Ulay gibi arkadaşlarının 27 Mayıs’ı, İnönü ve CHP’nin yönlendirmesi doğrultusunda yaptıklarını düşünürler.

Bu noktada Radikaller grubunun önde gelen ismi Türkeş’in şu ifadesine yer vermek iki taraf arasında süregelen çatışmanın nedenini tüm açıklığı ile ortaya çıkaracaktır (Yıldız, 2001: 200): “En az yirmi yıl iktidarda kalmalıyız. Kelleyi koltuğa al, sonra da iktidarı İnönü gibi birine teslim et. Akıl işi değil bu.”

Türkeş’in bu endişelerinin müdahalenin hemen sonrasında ortaya çıktığı söylenilebilir. Komite içerisindeki CHP taraftarlarının iktidarı bu partiye teslim etmesi Radikaller grubunun önde gelen ismi için hep bir endişe kaynağı olmuş (Esin, 2005: 101), bunun alternatifi olarak da Ülkü ve Kültür Birliği gibi bir yapılanma ortaya çıkmıştır.

İşte, Ülkü ve Kültür Birliği kurma gibi tasarıların altında hep bu endişe olmuştur. Radikaller, komiteden tasfiye edildikleri 13 Kasım 1960 tarihinden önce bir ara parti kurma düşüncesine bile girmişlerdi. Esin’e göre bu fikir CHP’ye sıcak gelmemiş ve komite içerisinde arkadaşları tarafından kendilerine karşı kullanılmıştır (Esin, 2005: 165). Radikallerin arasında gelişen parti kurma fikrinin ortaya çıkış sebebinin, DP tabanının kullanılarak CHP’nin karşısına bir güç olarak yer almak olduğu söylenebilir.

Komitedeki yöntem farklılığı nedeniyle gruplaşmaların iyiden iyiye ortaya çıktığı tasfiye öncesi dönemde Gürsel, her zaman saygı duyduğu İnönü ile ilişki kurmak istemiştir. Bunun nedeni Türkeş'in başında bulunduğu Radikaller grubuna karşı kendisine karşı CHP'yi ortak olarak seçmiş olmasıdır. Komite içerisinde iktidarı sivillere devretme taraftarı olan grup, güçlenen Radikallere karşı İnönü'nün yanında yer almayı tercih etmiştir. Gürsel, İnönü ile temasa geçmek istemiş ancak doğrudan temastan çekindiğinden dolayı görüşmeyi gerçekleştirilmesi için Harp Okulu'nda tabur komutanı olan Kurmay Binbaşı Avni Eevli'yi görevlendirilmiştir. Eevli bu görüşmede, Radikallerin uzun süre iktidarda kalmayı planladıklarını, Türkeş'in Gürsel'i devirmek istediğini İnönü'ye söylemiştir (Özdağ, 2004: 315). Bu görüşmenin ardından 6 ve 26 Ağustos 1960 tarihlerinde Gürsel-İnönü arasında iki görüşme gerçekleşmiştir. Bu iki ziyaret de Radikaller tarafından hoş karşılanmamış ve komitenin iki kanadı arasında gerginlik artmıştır. 17 Eylül 1960'da ise Gürsel ile radikal kanadın arasını iyice açacak bir olay gerçekleşmiştir. Gürsel yaptığı basın toplantısında "MBK üyelerinden bazılarının verdiği demeçlerden MBK'nin 1961'in Eylül ayından sonra da işbaşında kalacağı sonucu çıkabilir mi?" sorusuna "hayır" cevabını vererek Radikallerin tezini kamuoyu önünde reddetmişti (Özdağ, 2004: 331). Bu cevabın komitedeki tasfiyenin habercisi olduğu söylenilebilir. Kurucu Meclis tartışmaları bu zamanda başlayan ve komitedeki iki kanadı karşı karşıya getiren bir diğer etkidir. Gürsel, komiteye danışmaksızın, CHP'li Turhan Feyzioğlu'nu bir Kurucu Meclis tasarısı hazırlamak için görevlendirmişti.²⁸ Radikaller, Halk Partililer eliyle kurulmuş bir meclis değil gerçek anlamda halk tabanına dayalı bir meclis fikrini savunuyorlardı (Esin, 2005: 167). Feyzioğlu'na verilen bu görev, Kurucu Meclis'in tarafsızlığına gölge düşürmeye ve CHP yanlısı bir meclis kurulmasına yeterli bir hareketti. 13 Kasım tasfiyesinden sonra II. MBK'nin kabul ettiği Kurucu Meclis yasasına göre Kurucu Meclis üyeleri iki şekilde belirlenecekti. Bunlardan ilk grup parlamenter partilerin kontenjanlarından aday olarak meclise girecek, ikinci grup parlamenter ise partilerden bağımsız olarak her ilden temsilci olarak seçilecekti. Sözü edilen il temsilcilerinin çoğunu CHP'lilerin ve CHP'ye yakın olanların kazanması, Radikaller grubunun endişelerini haklı çıkaracak niteliktedir.

²⁸ 1957'de CHP'den Kayseri milletvekili seçilerek parlamentoya giren Feyzioğlu, 27 Mayıs'tan sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörlüğü'ne seçilmiş ve Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu başkanlığına getirilmiştir. 1961'de II. Gürsel kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı ve ilk koalisyon hükümetinde Devlet Bakanlığı ile Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. 1961 Seçimlerinde CHP'den milletvekili seçilmiştir.

Önceden üzerinde durulduğu gibi CHP-MBK ilişkilerinde iki dönem olmuştur. Birinci dönemde Komite üyelerinin büyük çoğunluğu CHP ile aralarına mesafe koymayı, 27 Mayıs'a İnönü'yü yaklaştırmamayı politika edinirken, ikinci dönemde bu politikanın yürütücülüğünü Radikaller grubu üstlenmiştir. Bu noktada iktidarı sivillere devredip devretmeme sorunu dönemsel ayrımın gerçekleşmesinin nedenidir. Komite üyeleri, 27 Mayıs Darbesi'yle beraber kendi geleceklerini düşünmeye başladıklarında aralarında ikiye bölünmüşlerdir. MBK üyesi Ahmet Yıldız'a göre ise bu bölünmenin en önemli nedeni toplum ve CHP tarafından da hoş karşılanmayan Ülkü ve Kültür Birliği yasa tasarısıdır (Yıldız, 2001: 168).

Komitenin iki kanadı arasında gerçekleşen “iktidara ortak olma yöntemi” tartışması; Radikallerin planladıkları yapılanmanın gerçekten radikal olarak değerlendirilebilecek nitelikte olması nedeniyle, komite içerisindeki diğer grubun CHP'ye yaklaşmasına neden olmuş, bu grup geleceğini garantiye almak için CHP ile işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Bu işbirliğinin sonuçları, iktidarın sivil yöneticilere devredilmesi ve bunun karşılığında da sivil yöneticilerin ülkeyi yönetmede başarılı olamayan bir iktidarı deviren askerlerin geleceklerini garantiye alması şeklinde ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler ve iki grup arasındaki yöntem farklılığı 13 Kasım tasfiyesine yol açmış, bu tasfiye CHP'yi de oldukça memnun etmiştir. Metin Toker'e göre 13 Kasım'da MBK artık, 14'lerin yani CHP'yi kendi çıkarlarına rakip gören üyelerin de bulunduğu bir komite değildi (Toker 1998: 211). Artık CHP ile MBK arasında gerçekleşecek ortaklık için bir engel kalmamıştı. II. MBK dönemi bir anlamda CHP-MBK arasındaki işbirliği dönemidir. İşbirliği artık kamuoyu tarafından da açıkça görülmektedir. 24 Ağustos 1961'de gerçekleşen CHP'nin XV. Büyük Kurultayı'nda MBK üyelerinden Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Fikret Kuytak, Haydar Tunçkanat, Sami Küçük, Emanullah Çelebi, Suphi Gürsoytrak, Şükran Özkaya hazır bulunmuşlar hatta İnönü'nün sağında oturmuşlardır (Cumhuriyet, 1961). Bu işbirliğinin en büyük meyvesinin, sonraki bölümde üzerinde durulacak olan “Tabii Senatörlük” kurumu olduğunu söylenebilir.

3.3.3. Tabii Senatörlük Tartışmaları

Tabii Senatörlük fikri kamuoyunda ilk kez I. MBK döneminde CHP milletvekili Bülent Ecevit tarafından dile getirilmiştir. Dolayısıyla “Tabii Senatörlük” fikrinin sahibi CHP'dir de denilebilir. 9 Temmuz 1960'da partinin komiteye seçim tarihini belirlemesi için yaptığı açıklamalar ile birlikte Ecevit, MBK üyelerine açılacak olan yeni üst yasama

organında tabii senatör olmalarını teklif etmiştir. Ecevit'in açıklaması şöyledir (Özdağ, 2004: 288):

Ordudan siyasal hayatımızın şimdi bir defa daha taze kan alması ihtiyacı doğmuştur. MBK üyelerinin ordu saflarına dönemeyecekleri açık olduğuna göre; demokrasiye geçildikten sonra orduyu devrimci unsurlara destek için CHP, gerek MBK, gerek geçici hükümet üyelerinin Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni kurulacak ve Cumhuriyet Meclisi adını taşıyacak ayan meclisinin ilk döneminde tabii üye olmalarını teklif etmektedir. (...) [B]öylece, şerefli Türk ordusunun bu devrim hareketinde ve intikal devresinde büyük sorumluluk yüklenmiş temsilcileri durumundaki MBK üyeleri, kurtardıkları eserlerin korunmasına, yeniden kuracakları demokratik düzenin işlemesine ve bir ihtilal devresinde, bir askeri idare altında teşebbüs edilmesi kolay ve uygun olmayacak temelli değişikliklerin gerçekleştirilmesine, normal siyasal hayat başladıktan sonra da hizmet edebilme imkânı bulmuş olacaklardır.

CHP'nin bu teklifinin altında yatan amaç, komite üyelerini, tabii senatör olarak meclise yerleştirip; müdahale sonrası yaşamlarını güvence altına alarak, komiteyi daha hızlı seçime götürmeye ikna etmektir. Bu anlamda Tabii Senatörlük fikri, Türk siyasi hayatında, CHP'nin iktidarın sivillere devredilmesi karşılığında MBK üyelerinin yargılanma korkusundan uzak, parlamentere dokunulmazlık zırhı içinde hayatlarına devam etmeleri düşüncesinin bir ürünü olarak yerini almıştır. Konu komitede ilk kez tartışıldığında Radikallerden İrfan Solmazer yapılan bu teklife büyük tepki göstererek "Biz Halk Partisinden [CHP] siyasi rüşvet mi alacağız? Reddediyoruz böyle bir şeyi" (Esin, 2005: 168) demiştir. Solmazer'in verdiği tepkiye Radikal kanadın yanı sıra komitenin büyük çoğunluğu da katılmış ve CHP'nin önerisi reddedilmiştir.

Tabii Senatörlük konusu 1960 Sonbaharında tekrar komitenin gündemine gelmiştir. Bu dönemde Tabii Senatörlüğün yanı sıra CHP içinde MBK üyeleri için başka çözümler de üretiliyordu. CHP'li Kasım Gülek, partisinin Genel Başkanı İnönü'ye "Milli Birlikçiler'i partiye alalım" teklifini 1960 Eylül ayının başında getirmiştir (İnönü, 2001: 799). Görüldüğü üzere CHP, komite üyelerinin, icraatları nedeniyle yargılanmayacakları bir konumda siyaset sahnesinde yer almalarının sağlandığı takdirde iktidarın sivil yöneticilere daha kolay geçeceği düşüncesindeydi ve bunu gerçekleştirmek için çeşitli öneriler sunuyordu. 14 Ekim 1960'da tabii senatörlük konusu komite tarafından bir kez daha ele alınmıştır. Teklifin 26 oyla reddedildiği toplantıda konuşan Ahmet Er, teklifi sert bir şekilde eleştirmiştir. Er, kızgın bir ifade ile şu konuşmayı yapmıştır (Özdağ, 2004: 349):

"Bu bir siyasi rüşvettir, İsmet Paşa'nın iktidarı elimizden almak için bize uzattığı bir kemiktir. Ve modern hiçbir memlekette böyle bir müessese yoktur. Bu bizim yeminimize de aykırıdır. Biz milletin önünde hiçbir karşılık beklemeden millete hizmet edeceğimize yemin ettik. Onun için tabii senatörlük diye bir şey kabul edilemez. Biz kendimizi millete adadık.

Komitenin tabii senatörlüğe karşı bakış açısını değiştiren olay Gürsel'in 17 Ekim 1960'da yaptığı basın toplantısında cumhurbaşkanı adaylığını ilan etmesidir. Gürsel basın toplantısında şöyle demiştir (Özdağ, 2004: 350):

Millet bana zaten başvuracak. Cumhurbaşkanlığına asla bırakmamamı, bu görevde kalmamı istiyor. Eğer milletin arzusunu ciddi, samimi ve çoğunluğun isteği olarak kabul edersem vazifeden kaçmam.

Ümit Özdağ (2004: 350)'a göre Gürsel'in bu açıklamasının ertesi günü komitenin CHP'ye yakın isimlerinden Fikret Kuytak ve Ekrem Acuner, İnönü ile pazarlığa oturmuşlardır. 18 Ekim 1960 saat 20.30'da, Tarihçi Afet İnan'ın evinde İnönü ile buluşan ikili, İnönü'den cumhurbaşkanlığına adaylığını koymamasını istemişlerdir. Ayrıca ikiliye göre, CHP'liler cumhurbaşkanlığı seçiminde oylarını Gürsel'den yana kullanmalıydılar. Görüşme sonunda İnönü, Kuytak ve Acuner'in teklifini kabul etmiştir. Yıllar sonra (1973) bu görüşmeleri değerlendiren MBK'nin radikal kanadından Orhan Erkanlı'nın düşünceleri şöyledir (Erkanlı, 1973: 146):

Dışarıdan uzatılan elma şekerleri üzerine sinekler gibi konmaktan çekinmediler. Gürsel cumhurbaşkanlığını nişan alırken bazıları tabii senatörlük formülüne can simidi gibi sarıldılar ve bir daha da bırakmadılar.

13 Kasım 1960'da Radikallerin tasfiyesinden sonra II. MBK üyeleri arasında konularının ne olacağı ve bunu sağlayacak çözümün nasıl yaşama geçirileceği sorunu çok yönlü olarak tartışılmıştır. Ahmet Yıldız, bu dönemde MBK için dört ayrı seçeneğin tartışma konusu olduğunu belirtir. Bunlar; Profesör Tahsin Bekir Balta'nın MBK üyelerinin partilere dağılmalarına ilişkin teklifi, Anayasa Komisyonu'nun MBK üyelerinin iki ya da daha uzun dönem parlamentonun doğal üyeleri olmalarına ilişkin teklifi, CHP'nin MBK üyelerinin kurulacak olan Cumhuriyet Meclisi'nin ilk döneminde doğal üye olarak yer almalarına ilişkin teklifidir. Bu üç teklif komite dışından gelmiştir. Yıldız dördüncü öneri olarak ise komite içinden gelen teklifleri sıralamıştır. Bunlar; "emekli olma, orduya geri dönme, parti kurarak siyaset yapma ve kurulacak olan yeni parlamentonun üst katında senatör olarak görev yapma"dır (Yıldız, 2001: 204).

Yıldız, II. MBK üyelerinin geleceklerinin ne olacağı konusunda Anayasa Komisyonunda, bilim çevrelerinde, CHP'de ve hükümet çevrelerinde görüşülmesinin sürdürdüğünü eklemiştir. 6 Ocak 1961'de açılan Kurucu Meclis döneminde; İtalya'da anayasayı yapan Kurucu Meclis'in seçimsiz bir biçimde senatoyu oluşturması, Fransa'da bir süre var olan benzer bir tabii senatörlük kurumundan söz edilmesi ve Kanada

Parlamentosu'nda seçilenlerin üyeliklerinin ömür boyu sürmekte olması gibi örneklerden de esinlenerek, daha çok da MBK dışında CHP tarafından biçimlenen “Tabii Senatörlük” kurumu uygun bulunmuştu (Yıldız, 2001: 205).

Böylece, Komite ve CHP arasındaki görüşmelerden sonra 27 Mayıs'ın yaratıcılarından büyük bölümü için parlamenterlik görevi başlamış oluyordu. İnönü'nün konu ile ilgili yaklaşık sekiz yıl sonra yapacağı aşağıdaki yorumu, önceki paragraflarda belirtilen tabii senatörlük kurumunun ortaya çıkış amacını özet olarak açıklamaya yeterlidir (Arcayürek, 1985: 299). İnönü; DP'lilere af tartışmalarının yeniden yaşandığı 1969 yılının Mayıs ayında, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin “Tabii Senatör” yapılmalarını sürekli kınayan Celal Bayar'a iletilmek üzere şu mesajı gönderecektir: “Söyleyin kendisine, ihtilalciler güven isterler o yüzden bu yola gidildi” İnönü'nün sözünü ettiği güven ihtiyacının DP'lilerin mahkemeye verildiği gün hissedildiği söylenebilir.

3.3.4. Tabii Senatörler Cumhuriyet Senatosu'nda

MBK, önceki bölümlerde söz edildiği üzere iktidarı sivillere devredip parlamentoda senatör olarak görev alma kararını çeşitli tartışmaların sonrasında aldıktan sonra, Türkiye halkının önüne yeni dönemde kendisini yönetecek anayasayı onaylama olanağını sundu. Bu onaylama işlemi yeni dönemin bir getirisiydi ve Türkiye için bir ilk olma özelliğini taşıyordu. 9 Temmuz 1961'de gerçekleşen 1961 Anayasası referandumu ile “evet” oylarının oranı % 61,7 olarak belirlendi (Gözler, 2000: 117). Ülkeyi yönetecek anayasa metnine Kurucu Meclis tarafından son şekli verilmiş ve halkın onayına sunulmuş, sonuçta kabul edilerek yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Parlamenter rejimin yeniden başlaması için son aşama, yasama görevini yürütecek olan parlamenterlerin seçimiydi.

27 Mayıs'ın ardından ilk genel seçim 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşti. On altı ayı aşkın bir süre iktidarı elinde bulunduran MBK, önceki bölümlerde açıklanan olayların ardından ülkeyi seçime götürmeyi başarmış; Türkiye, yeni anayasası ve çift meclisli yeni parlamentosu ile tekrar parlamenter demokrasi sistemine dönmüştür. Müdahaleden sonra kamuoyundaki genel kanı DP tabanının eriyeceğine yönelikti. Ancak gerek 1961 Anayasası'na ilişkin yapılan referandumda ortaya çıkan % 38,5'lik “hayır” oyu, gerekse DP'nin devamı olduğunu dile getiren AP ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve CKMP'nin seçimlerden beklenenin üzerinde oy alarak çıkması bu düşüncenin doğru olmadığını ortaya

çıkarmıştır.²⁹ AP, YTP ve CKMP'nin, kapatılan DP'nin tabanına yönelik propaganda yaptığı ve bu tabanın oylarını aldığı düşünülürse 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ve 27 Mayıs'ı destekleyenlerin karşısında toplamda % 48,4 oy gücüyle parlamentoya gelen bir güç vardı. DP tabanından oy alarak Meclis'e giren partilerin toplam oy oranı II. MBK yönetimi için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. CHP dışındaki sözü edilen üç parti hem toplam oy oranı, hem de milletvekili sayısı bakımından çoğunluğu elde etmişti. Bununla birlikte DP'yi iktidardan deviren askeri yönetimin, aradan bir buçuk yıl geçtikten sonra, iktidarı kendi eliyle, devirdikleri bu partinin mirasçılara sorunsuz bir biçimde devretmesi pek beklenemezdi. Seçimlerin üzerinden çok geçmeden 21 Ekim 1961'de kendisine Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adını veren ve ordu içinde oldukça etkili olan bir grup subay, İstanbul'da Harp Akademisi'nde bir toplantı yaparak "21 Ekim Protokolü" adıyla bir dizi karar aldı. Buna göre, TBMM toplanmadan önce duruma el konulacak, seçim sonuçları geçersiz sayılacak, siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanacak, MBK feshedilecek ve iktidara el konulacaktı. "MBK'nin ordu hiyerarşisini bozmasından kaygılanan ordu üst kademesinin, alt rütbeli subayların gelecekte kendi başlarına yapabilecekleri bağımsız bir hareketi önlemek amacıyla kurduğu" (Zürcher, 2003: 355) SKB'nin ordu içindeki gücü ve MBK'ne olan etkisi 21 Ekim'den yaklaşık dört ay önce, 6 Haziran 1961'de Gürsel'e verdiği muhtıra ile ortaya çıkmıştı. MBK'nin görevden aldığı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel bu muhtıranın verilmesiyle 8 Haziran 1961'de görevine dönmüştü. SKB'nin 21 Ekim Protokolü, II. MBK'yi hemen harekete geçirdi. Gürsel, TBMM'nin açılmasından iki gün önce, 23 Ekim 1961'de siyasi parti liderleri ve kuvvet komutanlarıyla Çankaya Köşkü'nde bir toplantı düzenledi. Siyasal parti liderleri kuvvet komutanlarının önünde "Çankaya Protokolü" olarak anılan bildiriye imza koydular (Cumhuriyeti'in 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 483). Protokole göre, siyasal partiler 27 Mayıs'a karşı çıkmayacaklar, anayasaya aykırı bir tutum içine girmeyecekler, Yüksek Adalet Divanı'nında (YAD) çeşitli cezalara çarptırılan kişilerin affını söz konusu etmeyecekler³⁰ ve Gürsel'i cumhurbaşkanı seçeceklerdi.

²⁹ AP, CHP, CKMP, YTP'nin katıldığı seçimlerde, Milletvekili seçimi için alınan oylar şöyle dağılmıştır. AP: %34,8 (158 milletvekili), CHP: %36,7 (173 milletvekili), CKMP: %14 (54 milletvekili), YTP: %13,7 (65 milletvekili)

³⁰ YAD'nda verilen cezalar arasında MBK'yi ve partileri en çok ilgilendirenler DP dönemi Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a verilen idam cezalarıydı. İdam cezaları 16-17 Eylül 1961'de infaz edildi. (Üç Adam Bir Tanık, 2012: <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-33594-173-uc-idam-bir-tanik.html>)

TBMM işte böyle bir ortamda 25 Ekim 1961’de açıldı. Meclisin açılış gününe damgasını vuran manzara, halk oyu ile seçilen üyelerden oluşan TBMM’nin çevresinin ve genel kurul salonundaki dinleyici localarının askerler tarafından doldurulmuş olmasıdır. Bu şartlar altında açılan meclis, Gürsel içeri girdiğinde ayağa kalkmış, ancak ayağa kalkmayan bir parlamenter, açılış gününün manzarasını daha da ilginç kılmıştır. AP milletvekili Emekli Tuğgeneral Yusuf Demirdağ ayağa kalkmamış, en ön sıralardan salondakilerin hareketlerini kontrol eden Tabii Senatörlerden Sıtkı Ulay, Demirdağ’ın ayağa kalkmadığını görmüştür. Ulay’ın Demirdağ’a “kalk ulan ayağa ...” diye bağırması (Onuş 2003: 269), seslenişin yakışsız ifadeler içermesi nedeniyle meclisin açılış günü manzarasını tamamlayan unsur olmuştur.

Tevfik Çavdar (2004: 110)’a göre; 27 Mayıs’la birlikte asker adeta bir siyasi parti gibi sürekli biçimde iktidara ortak, hatta egemen olmuştur. Çavdar, 1960-1971 döneminde TBMM’de tabii senatör olarak görev yapan II. MBK’nin, askerın meclisteki kanadını oluşturduğunu düşünmektedir. Bu yoruma göre yeni siyasi toplumu mevcut partiler ile askerler meydana getirmekteydi. Meclis’in açılış günü manzarası göz önüne alınırsa Çavdar’ın yorumlarında haklılık payı olmakla birlikte, eski askerlerden oluşan MBK’nin artık ülke yönetimine egemenliği söz konusu değildir, asker bu dönemde yönetime etki eden bir konumda yer alsa da ülkenin yönetimi sivillerin elindeydi.

Tabii Senatörler, meclisin ilk gününde en ön sıralarda oturdukları gibi parlamenterlik yeminini ilk önce eden kişiler olmuşlardır (Esin, 2004: 110). Yemin eden tabii senatörler, günümüzde ana muhalefet partisi grubuna ayrılmış olan salonda çalışmalarını yapacak olan Cumhuriyet Senatosu sıralarında yerlerini almışlardır. Tabii Senatörler için 19 yıl sürecek olan siyaset macerasının ilk günü işte bu olaylara sahne olmuştur. 1964’te grup kurarak “Milli Birlik Grubu” adını alacak olan Tabii Senatörlerin, senatoda ilk sınavları 27 Mayıs’ın savunması ve çeşitli saldırılara karşı korunması olacaktır.

3.4. Milli Birlik Grubu’nun Oluşumuna Kadar Tabii Senatörler

Tabii Senatörler’in Cumhuriyet Senatosu’nda grup kurdukları 2 Şubat 1964 tarihine kadar geçen dönem, bir anlamda parlamenter hayata adaptasyon sürecinin gerçekleştiği dönem olarak değerlendirilebilir. Askeri müdahaleyi gerçekleştirdikten sonra “tabii” sıfatıyla parlamentoya giren Senatörler, sözü edilen dönemde başlıca üç önemli sorunla

mücadele etmeye çalışmışlardır. Bunlar; askeri müdahaleye muhalif olanların 27 Mayıs'a saldırıları, Albay Talat Aydemir'in müdahale girişimi ve DP'nin devamı olarak siyaset sahnesinde yer alan AP ile parlamento düzleminde meydana gelen tartışmalardır. 1964'e kadar olan bu dönem genel olarak hem Tabii Senatörlerin kendi konumlarını sağlamlaştırmaya çalıştıkları hem de bu yolla 1961 rejimini sağlam temellere oturtmak için çaba harcadıkları dönem olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde, yeni anayasanın kabulünden sonra başlayan iki meclisli parlamenter sistemle beraber Türkiye ilk kez "koalisyon hükümeti" kavramıyla tanışmıştır. Tek başına güvenoyu almaya yetecek milletvekili sayısına ulaşamayan beş parti arasında hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından CHP lideri İnönü'ye verilmiş; İnönü, hükümeti kurmak için DP'nin tabanından oy alarak gelen YTP ve CKMP ile temaslarda bulunmuş ancak bu iki partiden de red cevapları gelmesinin ardından AP ile temasa geçmiştir. Aslında AP temsil ettiği yapı gereği koalisyona ortak olmak gibi amaç gütmüyordu, ancak nedenleri sonraki bölümlerde açıklanmaya çalışılacağı üzere AP lideri Ragıp Gümüşpala koalisyona ortak olunması için parti içinde ağırlığını kullanmış ve Türkiye, 20 Kasım 1961'de Bakanlar Kurulu listesinin açıklanmasıyla ilk kez bir koalisyon hükümeti ile tanışmıştır. Böylece seçimlerde beklenenin üzerinde oy alan AP; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümetinde, kabine üyelikleri açısından CHP ile eşit ortak niteliğinde yerini almış oluyordu.

3.4.1. 27 Mayıs 1961 Darbe Savunması

Tabii Senatörler, parlamentoya girdikleri ilk günlerde kendi eserleri olarak gördükleri 27 Mayıs'a ve buna bağlı olarak şahıslarına karşı yapılan eleştirileri cevaplandırmak durumunda kaldılar. 27 Mayıs'a yapılan eleştiriler bu dönemde iki gruptan geliyordu. Bu iki grup önceden söz edildiği üzere DP'nin tabanından aldığı oylarla TBMM'ye gelen partilerin üyeleri ve DP sempaticileri basın organlarıydı.

Tabii Senatörler bu dönemde 27 Mayıs ile beraber orduyu da savunmak zorunda kalmışlardır. 27 Mayıs'ın hemen ardından Tabii Senatörler'in ordunun parlamentodaki temsilcileri gibi davrandıkları söylenilebilir. Orduya yapılan her eleştiriye gösterdikleri sert reaksiyonlar bu kaniya varılmasında büyük etkindir. Örneğin Senatoda YTP'li üye Esat Kemal Baydar'ın ordu-halk ayırımına ilişkin yaptığı değerlendirmeye ve orduya yönelik eleştirilerine, Tabii Senatörler'in gösterdikleri tepki gayet sert olmuştur. Bu tepkiye cevap

niteliği taşıyan Fikret Kuytak'ın konuşması ise Tabii Senatörlerin parlamentoda bulunma amaçlarını kendi bakış açılarından açıklamaya yardımcı olacaktır (Cumhuriyet, 1962):

Ortada demokrasiyi yerleştirmek isteyen bir zümre var. Bir tarafta da bilerek veya bilmeyerek bu zümreyi sabote etmek isteyen zihniyetin temsilcisini gördünüz. Ne kadar mücadele ederlerse etsinler muvaffak olamayacaklardır. Boyunları kırılacak, demokrasi kökleşecektir. Demokrasiyi istemeyenlerin boyunları kırılacaktır.

Kuytak'ın konuşmasından anlaşılacağı üzere Tabii Senatörler kendilerini ülkeye demokrasiyi yerleştirmekle görevli bir grup olarak görmektedirler. Dolayısıyla kendilerine yapılan eleştiriler ve ileride görüleceği üzere saldırılar, bir anlamda demokrasiye yapılmış anlamına geliyordu. Tabii Senatörlerin tüm bu eleştiri ve saldırılara karşı kullandıkları savunma yöntemlerinden ilki “demokrasi”dir. 7 Ocak 1963'te Kurucu Meclis'in açılışının ikinci yılı kutlamalarında yaptığı konuşmada Ahmet Yıldız (Cumhuriyet, 1963); “27 Mayıs, Atatürk ilkelerine karşı gelenlere verilen bir derstir” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, eleştirilerin yöneldiği 27 Mayıs, Atatürk ilkelerini korumak için yapılmıştır ve ona saldırılmaması gerekmektedir. “Demokrasi”den sonra “Atatürk İlkeleri”, 27 Mayıs'a karşı yapılan saldırılara karşı Tabii Senatörlerin ikinci “soyut” savunma yöntemidir.

Tabii Senatörler'in ilk parlamenterlik günlerinde sürekli kullandıkları bir diğer kavram olarak “gençlik” ön plana çıkmaktadır. 1965 öncesi dönemde Tabii Senatörler tarafından 27 Mayıs karşıtlarına gözdağı vermekte çokça kullanılan bu kavram, 27 Mayıs'a destek veren ve DP'ye muhalif üniversite öğrencilerini tanımlamak için ortaya konulmuş ve saldırıları karşılamada bir kalkan olarak kullanılmıştır. 27 Mayıs'tan yaklaşık bir ay önce öğrenciler tarafından DP hükümetine karşı gerçekleşen ve 3 öğrencinin öldüğü 28 Nisan 1960 gösterileri de bu söylemde kullanılan bir diğer unsur olmuştur. Tabii Senatörler İstanbul Üniversitesi tarafından kendilerine verilen plaketler için yapılan törende gençliğe (Cumhuriyet, 1961); “27 Mayıs'ı siz koruyacaksınız” demiştir. Tabii Senatörler gençlik olarak nitelendirdikleri üniversite öğrencilerine yaptıkları devrimin muhafızları gözüyle bakmaktaydılar. 28 Nisan olaylarının yıldönümünde Tabii Senatörler üniversite rektörlüklerine, öğrenci derneklerine gönderdikleri telgraflarda şu ifadeleri kullanmışlardır (Cumhuriyet, 1962):

(...) Başardığımız hürriyet mücadelesinin ikinci yıldönümünü idrak ettiğimiz bugün de sizleri bir defa daha tebrik ve tebci etmekten [ağırlamaktan] kıvanç duymaktayız. Demokrasi ve hürriyetlerimiz uğrunda şehit düşenleri rahmet ve minnetle anarken mücadele gazilerini de sevgi ve saygıyla kucaklarız.

Görüldüğü üzere Tabii Senatörler, 28 Nisan olaylarını 27 Mayıs'ın öncüsü olarak görmekte ve gençliğe de bu mesajı vermektedirler. İki taraf arasındaki bu iyi ilişkilerin 27 Mayıs karşıtlarına verdiği mesaj, 29 Nisan 1963 tarihli gazetelerde yayınlanan Tabii Senatör Haydar Tunçkanat imzalı bildiriye verilmiştir. “Gençlik icap ederse yeni bir 28 Nisan yaratır” başlıklı haberlerde bildiri şu satırlarla aktarılmıştır (Cumhuriyet, 1963):

İktidar gruplarının farklı görüş ve tutumları koalisyonun zaafını ve bugünkü huzursuzluğun başka kaynağını teşkil etmektedir. Zamansız siyasi bir af ise 27 Mayıs'ın temellerini kundaklayacak ve mevcut huzursuzluğu bir kat daha arttıracaktır. Ey devrimlerin uyanık ve yılmaz bekçileri, 28 Nisan kanlı Perşembe olaylarının gazileri, üniversiteli kardeşlerim, eğer bir gün yine hürriyet ve devrimler tehlikeye düşecek olursa sizlerin yeni 28-29 Nisanlar yaratacak ve yeni 27 Mayıs'lar hazırlayacağımızdan eminim.

Tabii Senatörler bu bildiri ile sivil iktidarı açıkça yeni ayaklanmalarla tehdit etmekte, özellikle siyasi af gibi konuların önemine dikkat çekmektedirler.

Tabii Senatörler'in “gençlik”ten sonra ikinci somut savunma yöntemi ise CHP lideri İnönü'nün söylemleri ve tutumudur. Önceki bölümlerde görüldüğü üzere İnönü, 14'lerin tasfiyesinden sonra II. MBK üyeleri ile yakın ilişki içerisinde ve “tabii senatörlük” kurumunun oluşturulmasında büyük payı vardır. DP sempaticanı bir gazetede kendilerine yönelik suçlamaların yayınlanması üzerine rahatsız olan Tabii Senatörler, İnönü ile görüşmüşlerdir. 18 Eylül 1962'de gerçekleşen bu görüşmeden sonra hiçbir açıklama yapılmamıştır (Cumhuriyet, 1963). Bu görüşme sonrasında bir açıklama yapılmamasına rağmen, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aşağıdaki ifadeleri İnönü ile Tabii Senatörlerin bu dönemdeki ilişkilerine ışık tutmaktadır (Karaosmanoğlu, 1999: 247):

İhtilal yoluyla iktidara gelmenin en büyük aleyhtarı bildiğim bu siyaset adamı (İnönü) şimdi iktidarda kalmak için ihtilal havasını besleyen sözler söylemekten sakınmıyordu. Siyasi rakiplerini ve parti arkadaşları arasındaki görüş ayrılıklarını bertaraf etmek için ikide bir ‘üç güne kadar ne olacağını ben bile bilemem’ veya ‘çok vahim olaylarla karşılaşmamız tehlikesi vardır’ gibi üstü kapalı tehditler savurmayı mubah telakki ediyordu. Yani orduyu daima silahlı bir müdahaleye hazır göstermek suretiyle TBMM üstünde bir damokles kılıcı gibi sallayıp duruyordu.

İnönü'nün bu sözlerinden, Tabii Senatörlerin 27 Mayıs karşıtlarına verdikleri gözdağı metodunun CHP lideri tarafından benimsendiği sonucu ortaya çıksa da, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin (SKB) ordu üzerindeki etkisi ve ileriki bölümlerde üzerinde durulacak olan Talat Aydemir olayı göze alındığında; İnönü düşüncelerinde haksız da değildir. Bu dönemde gerçekten ordu içinde bir kaynaşma vardır ve İnönü bu tehlikeyi dile getiren bir tavır içindedir. Bununla birlikte Tabii Senatörlerin “darbe tehdidi” içeren

söylemleri göze alındığında, CHP lideri İnönü'nün bu tavrı DP mirasçısı partilere yönelik bir uyarı niteliği taşıdığı düşünülebilir.

Tabii Senatörlere yukarıda sözü edilen dört savunma yöntemini kullanmalarına neden olan saldırılar parlamentodaki AP'li üyelere ya da AP yanlısı bazı gazetelerden gelmekteydi. Ahmet Yıldız bazı gazetelerden gelen saldırılara karşı dönem basınına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır (Cumhuriyet, 1962):

Bir taraftan 27 Mayıs'ı torpilleyen diğer taraftan da kendilerine göre sistemler ortaya atarak onu savunan yayınlar üzüntümüzü bir kat daha arttırmaktadır. İhtilal döneminde en olgun sınavını vermiş olan basın şimdi iki kutba ayrılmıştır. 27 Mayıs'ı sabote etmeye kimsenin gücü yetmez.

Ahmet Yıldız bu dönemde basının kendilerine verdiği desteğin müdahale dönemindekine oranla azaldığını eleştirilerin hatta saldırıların çoğaldığını belirterek bu durumdan şikâyetini bildirmiştir. Gazeteci Bedii Faik (2003: 12)'in dönem basını için yaptığı değerlendirme Yıldız'ın yaptığı tespitleri destekler niteliktedir:

Hem orduyu övmek hem de geçmişi iğnelemek politikasını keskin olmamaya çalışarak yapanlar Cumhuriyet ve Milliyet'ti. Devrilen iktidarı mümkün mertebe kollayarak orduya gülümsemeyi de ustaca elde tutan Yeni Sabah'ı örnek olarak gösterebilirim. DP platosunda ter dökmenin gayreti içinde ter döken, acı çeken, adeta inleyene de Son Posta'yı örnek gösterebilirim. Vatan bizim kadar değilse de bize en çok yaklaşıdır. Nasıl ki o günlerde DP'li bir takım gençler tarafında çıkarılan Yeni İstanbul da DP safında direnmek ve orduyu iğnelemekte Son Posta'nın yanında hatta zaman zaman da önünde sayılabilir

Tabii Senatörlerin, Bedii Faik'in sözünü ettiği yazılı basın organları arasında en büyük sorunu yaşadıkları gazete, Yeni İstanbul olmuştur. AP milletvekili Gökhan Evliyaoğlu'nun sahibi olduğu gazete ortaya attığı iddia ile siyaset arenasının ısınmasına ve Tabii Senatörlerin sert tepki göstermesine neden olmuştur. MBK üyelerinin 27 Mayıs döneminde cinayet, rüşvet gibi suçları işlediğine dair iddiaları sütunlarına taşıyan gazete, Tabii Senatörlere aşağıdaki bildiriye yayınlama ihtiyacını hissettirmiştir (Cumhuriyet, 1962):

Biz namus ve şerefi temsil eden teşkilatlı ve teşkilatsız bütün vatanseverlerin temsilcileriyiz. Beyazıt'ta Ankara meydanında Atatürk ilkeleri uğrunda hürriyet, namus ve şeref uğrunda dökülen kanların temsilcileriyiz. Biz vatani satanları onlara yarıdakçılık edenleri ne olduğu belli olmayan kanı şüpheli haysiyet yoksullarını her zaman tepelemiş ve her zaman tepeleyecek olan vatanseverlerin temsilcileriyiz. Biz zinde kuvvetlerin zinde ruhundan, çelik irade ve imanından kuvvet ve kudret alan; bu kuvvet ve kudretle milletin refah ve saadeti, vatanın bütünlüğü uğrunda soysuzlarla mücadeleye azimli ve kararlı 21 insan olarak değil Kemalizmin nurundan ilham alan, bu ruh ve imanın tam ve soyut sahiplerinin temsilcileriyiz. Kimin temsilcisi olduğumuzu merak edenlere bildirelim ki aralarında Türk ordusu ve Türk gençliği de bulunan anayasaya oy veren partili partisiz milyonların temsilcisiyiz. Biz vatan millet hürriyet uğrunda sosyal adalet faziletli irade ve kalkınmayı süratle sağlayacak reformların tahakkukundan vatan için çalışmayı, ölmeyi ölebilmeyi bir zevk telakki edenlerin temsilcileriyiz. Şahsi çıkar peşinde koşanların hırsız

ve yağmacıların ahlaksız ve şerefsizlerin ve onların uşaklarının değil bu vasıfların devamlı müdafii olanların ve onun kuyruklarının hangi süfli [tortuya, döküntüye ait] menfaatleri uğruna Tabii Senatörlere saldırdıklarını namus ve şeref sahibi her vatandaş gayet iyi bilmektedir. Gaflet uykusundan uyanamayanlar 28-29 Nisan'ın ikinci yıldönümündeki aziz Türk gençliğinin ihtarlarından da uyanmazlarsa bizim kimlerin temsilcisi olduğumuzu öğrenmekte çok geç kalmış olacaklardır.

Sert ifadeler taşıyan bildiri “gençlik”i bir tehdit unsuru olarak gazetenin karşısına çıkarmıştır. Bildiride ayrıca, 27 Mayıs'tan yana olan kuvvetlerin bu yayınlara karşı durması gerektiği de ifade edilmiştir. Yeni İstanbul'un sahibi AP milletvekili Gökhan Evliyaoğlu'nun Meclis kürsüsünden yaptığı bir konuşma ise Tabii Senatörleri haylice kızdırmış, Tabii Senatörlerden Mucip Ataklı ile Evliyaoğlu arasında çıkan kavganın haberi gazetelerde şu şekilde verilmiştir (Cumhuriyet, 1963):

AP Balıkesir milletvekili Gökhan Evliyaoğlu Tabii Senatörleri şiddetle itham etmiştir. Konuşmasında gençler için “sürüler” tabirini kullanan ve 27 Mayıs'ın inhisar [tekel] ve istismarcılığının 27 Mayıs'ı yapanlar arasında ihtilaf olduğunu söyleyen, Evliyaoğlu'na milletvekilleri tepki göstermiştir. Tartışmalardan sonra Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi koridorda Evliyaoğlu'nun kaşını patlatmışlardır.

Evliyaoğlu, Tabii Senatörlerin karşısına tehdit unsuru olarak çıkardığı “gençlik” için “sürüler” tabirini kullanması ve MBK üyelerini haksız kazanç sağlamakla suçlaması Tabii Senatörlerin sabrını taşımıştır. Tabii Senatörlerin kendilerine suçlamalar yönelten kişilere karşı yürüttükleri baskının şiddet boyutlarına ulaşması, ileriki tarihlerde de görülecek bir durumdur. Bu dönemde Tabii Senatörlere yapılan saldırılar I. MBK'den arkadaşlarının da dikkatini çekmiş; La Haye Türk Büyükelçiliğinde Devlet Müşaviri olarak görev yapan 14'lerden İrfan Solmazer, Tabii Senatör Suphi Karaman'a gönderdiği mektupta, 27 Mayıs kadrosuna karşıtlığı ile bilinen bir diğer gazete olan Dünya gazetesinin “adice” yayınlarının önemsenmemesini tavsiye etmiştir (Utku, 2006: 50).

Evliyaoğlu'nun, Tabii Senatörlerin savunma yöntemlerinden biri olan “gençlik”e saldırmasının bir başka örneğini de AP Rize Senatörü Necip Danişoğlu vermiştir. MBK üyelerini “meşruluğunu kaybetmiş bir iradeye karşı direnme hakkını kullanan 38 vatansever olarak” niteleyen Danişoğlu, 27 Mayıs'tan sonra Türkiye ekonomisinin ve Parlamentosunun “feci” durumunun sorumlusu olarak üniversiteleri hedef göstermiştir (Cumhuriyet, 1963). Doğrudan Tabii Senatörlere eleştiride bulunmayan Danişoğlu, yeni rejimin en büyük dayanağı ve destekçisi olan üniversitelere saldırmayı seçmiştir. Beklenildiği gibi Tabii Senatörlerin bu manevraya karşı tepkileri de diğerlerine verdikleri gibi olmuş, üniversiteler yeni rejimin temel taşı olarak düşünüldüğünden kesin bir şekilde savunulmuştur. Bu savunmaya rağmen Tabii senatörler, hükümet kanadını da uyarmayı

ihmal etmemişlerdir. Kendileri için iddialarda bulunan gazeteye, senatoda tartıştıkları AP'li üyelere karşı yukarıda sözü edilen yöntemlerle karşı koyan Tabii Senatörler, AP'nin de bakan sayısı olarak eşit ortak olduğu hükümeti harekete geçirmek için uyarı niteliği taşıyan bir bildiri yayınlamışlardır. 18 Eylül 1962 tarihli bildiri şöyledir (Vatan, 1962):

27 Mayıs ihtilalinin getirdiği düzen üzerine kurulan TBMM ve onun güvenoyu ile iktidarda bulunan bir hükümete rağmen 27 Mayıs düşmanlarının bu sınır tanımayan taşkınlıklarının sistemli şekilde devamının devlet düzeni ve yönetimi düşürdüğü çelişiklik memleketimizdeki huzursuzluğun temel unsurunu teşkil etmektedir. Batılın hakka karşı zafer kazanamayacağı tarihi bir gerçektir.

Tabii Senatörlerin yayınladıkları bildiride üzerinde önemle durulan nokta 27 Mayıs'ın ardından kurulan yeni düzenin demokrat niteliğidir. Tabii Senatörler bu yeni düzenin mimarları olarak, kendilerine yapılan saldırıları 1961 rejimine, dolayısıyla devlete, yapılmış olarak algılamakta ve hükümetin bu saldırılara sessiz kalmasını bir çelişki olarak değerlendirerek, bu durumu ülkede var olduklarını düşündükleri huzursuzluğun temel kaynağı olarak dile getirmektedirler.

Görüldüğü üzere Tabii Senatörler, yeni anayasal düzenin ilk yıllarında kendilerine yapılan suçlamaları ve saldırıları 27 Mayıs'ın beraberinde getirdiği sisteme ve özellikle 1961 Anayasası'na karşı yapılmış olarak görmüşler, parlamentodaki etkinliklerinin devamını bu yolla sağlamlaştırmaya çalışmışlar ve kendi eserleri olarak gördükleri 27 Mayıs'ı korumaya çaba göstermişlerdir. Bununla birlikte parlamentoya demokratik olmayan bir yolla giren Tabii Senatörlerin karşısında yer alan ve DP tabanının oylarını alarak demokratik yolla parlamentoya giren üyelerin yaptıkları muhalefetin tarzı da içerdiği hakaretler göz önüne alındığında kayda değerdir. Tabii Senatörlerin parlamentoya giriş şekilleri ne kadar demokratik değilse, Tabii Senatörlere parlamentoda muhalefet eden üyelerin yöntemleri de o kadar demokratik değildi.

3.4.2. Milli Birlik Grubu ile Adalet Partisi ilişkileri (Kuruluş Sürecince)

Tabii Senatörlerin siyaset sahnesindeki en büyük rakibi olan AP, 27 Mayıs Darbesi'den sonra, 11 Şubat 1961'de kurulmuş, DP'nin devamı olarak siyaset sahnesinde yerini almış bir partidir. Kamuoyunda ordunun parlamentodaki temsilcisi olarak görülen Tabii Senatörlerin, AP kuruluşunda izledikleri tutum önemlidir. Feroz Ahmad (1996: 228)'a göre eski MBK üyeleri, yeni partileri intikamcı olmayan bir yöne yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu yönlendirme özellikle AP'nin kuruluşunda ve ilk yıllarındaki faaliyetlerinde ortaya çıkmıştır. AP'nin kuruluş yıllarına ilişkin 1965 seçimlerinden önce

bir demeç veren Sıtkı Ulay³¹, AP' nin temellerinin ordu tarafından atıldığı ve partinin yönetiminin şerefli bir asker olan Ragıp Gümüşpala'ya emanet edildiğini açıklamıştır (Ahmad, 1996: 228). Bununla birlikte, 6 Haziran 1960 - 2 Ağustos 1960 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan ve bu görevdeyken emekli olan Gümüşpala, AP'nin ilk genel başkanı olarak göreve başladığında partideki tek asker kökenli yönetici ve parlamenter değildi. 1961 Seçimlerinde AP'den milletvekili seçilen Emekli Tümgeneral Hilmi Oben'in de Sıtkı Ulay'ın AP'yi emanet ettiği kişilerden biri olduğu söylenebilir.³² Görüldüğü üzere bu dönemde MBK ile yakından ya da uzaktan bağlantısı olan bazı emekli askerler AP kadrosu içerisinde yer alıyorlardı. Bu durumu değerlendiren Ümit Cizre, MBK'nin dolayısıyla ordunun AP'ye yönelik yönlendirmelerini ve AP üzerindeki etkilerini dönemin bir özelliği olarak ortaya koyar. Cizre (2002: 36)'ye göre 1960-1965 dönemi bir ordu iktidarı dönemidir. Cizre değerlendirmelerine şöyle devam eder:

9 Temmuz 1961'de demokratik bir devlet-toplum ilişkileri modelini esas alan bir anayasanın halk oyu ile kabulüne rağmen sivil politikaya ordunun hakimiyeti açık ve kesindir. Üstelik bu çok uzun sayılabilecek geçiş döneminde ne demokratik içerikli anayasa ne de siyasal sahnenin görünür yerinde yer alan sivil politikacılar yeni kurulan AP'ne yöneltilen baskıcı-otoriter tavır ve uygulamaların engellenebilmesine teminat oluşturabilmişlerdir. Temel neden bu partinin 27 Mayıs'ın karşı olduğu eski iktidar partisinin devamı ve onun tabanının yeni sahibi olduğunu açıkça ifade etmiş olmasıdır.

Cizre, önceki bölümlerde ifade edilen, Tabii Senatörlerin AP'yi DP'nin devamı kabul ettiği yargısına ek olarak AP'nin de DP mirasını açıkça sahiplendiği ifadesini de eklemiştir. AP üzerindeki baskının engellenmemesi yazara göre sivil politikacıların bir eksikliğidir. Bu eksikliği gidermede demokratik anayasa ve parlamenter sistem de etkisiz kalmaktadır.

³¹ Cumhuriyet Senatosu'na Tabii Senatör olarak giren Ulay, 1962'de Başkanlığını Enver Adakan'ın yaptığı Milliyetçi Serbest Parti (MSEP)'ye katılmıştır. Bu olaydan sonra "Tabiilik" özelliğini kaybeden Ulay, MSEP'den kısa süre sonra istifa etmesine rağmen 1966 yılında Senatörlük görevini bırakacaktır. Ulay, Tabii Senatör olmamasına rağmen Senato'ya "Tabii" sıfatıyla girdiği ve parlamento hayatı boyunca Tabii Senatör arkadaşlarıyla ortak görüşlere sahip olduğu için faaliyetleri Tabii Senatörlerin faaliyetleri ile beraber değerlendirilecektir.

³² 1961 Seçimlerinde AP'den milletvekili olan Emekli Tümgeneral Hilmi Oben; grup toplantısında çıkan bir tartışmadan sonra partisinden istifa etmiş, bir süre sonra da CHP'ye katılmıştır. 1965 Seçimleri öncesinde CHP genel merkez adayı olarak seçime katılmasına rağmen seçilememiştir. Grupta çıkan tartışma Tabii Senatörlerin AP ile olan ilişkilerine ışık tutacak niteliktedir. Oben, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler tarafından DP tabanının yeni sahibi AP'ni kontrol altında tutmak için devreye sokulan asker kökenli isimlerden biridir. Oben'in MBK üyelerinin bazılarıyla yakın ilişkileri vardır. MBK'den Sezai Okan, Osman Köksal, Dündar Taşer, Ahmet Yıldız, Oben'in komutası altında görev yapmış isimlerdir. 27 Mayıs'ın gerçekleşeceği bir gece önceden Oben'e Sezai Okan tarafından haber verilmiştir. Oben'in parlamento macerasının en çarpıcı tarafı ise AP grubunda milletvekilleri ile yaptığı ve kendisini partiden istifaya götüren tartışmadır. Oben, grupta Tabii Senatörlere yapılan eleştiriler üzerine kürsüye çıkarak: "MBK sözünde durdu ve ülkeyi seçime götürdü. Artık bu olayları fazla kaşımayın" demiş, bunun üzerine milletvekillerinden "O da asker" diye tepki gelmiştir. Oben'in cevabı şu olmuştur: "Siz bu kafayla giderseniz sizin de sonunuz bellidir." Görüldüğü üzere AP milletvekilleri, üzerlerinde olan baskıdan şikayetçiydiler. (Hilmi Oben'in oğlu Koray Oben ile kişisel görüşme, 12 Aralık 2005).

Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığı adaylığından zorla vazgeçirilmesinin Senato'nun ilk yıllarında, Tabii Senatörler ile AP arasındaki ilişkilere açıklık getireceği düşünülebilir. Aslında Başgil ile ilgili AP lideri Gümüşpala'ya yapılan baskılar daha parlamento açılmadan başlamıştı. 12 Mart muhtırasından sonra başbakan olacak olan CHP'li Nihat Erim, Gümüşpala ile yaptığı bir sohbette, Başgil'in senatör adayları listesine alınmaması için AP liderine MBK'den baskı geldiğini söylemiştir.³³ Meclisin açılmasının ardından ise cumhurbaşkanlığı seçimi sorunu yeni parlamentonun ilk görevi olarak ortaya çıkmıştır. Senatör seçilen AP'li Profesör Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanı adayı olma olasılığı, Tabii Senatörlerden Sıtkı Ulay ve Fahrettin Özdilek ile aralarında şu diyalogun geçmesine neden olmuştur (Tokatlı, 2001'den aktaran Yavi, 2003: 421) :

Başgil konuşmasına devam ederken: 'Bence baş suçlu maarif sistemimizdir, bizde mektep. Ulay araya girip 'Hocam gel şunu burada kes. Ben sana gerçekleri söyleyeyim. Seni boş yere getirmişler. Cumhurbaşkanı falan olamazsın. Farz edelim Cumhurbaşkanı seçildin. Zannediyorsun ki toplar atılacak halk sokaklarda şenlik yapacak, ilan-ı şadmani [sevinç gösterisi] olacak, böyle şeyler umuyorsan yanılıyorsun. Etlik'te Milli Emniyetin [MİT] bahçesinde çukur hazırlandı. Cumhurbaşkanı seçilirsene, meclisten çıkar çıkmaz cipin de hazır ona bindirileceksin, Etlik'e götürülüp o çukura defnedileceksin.

Taraflar arasında geçen bu konuşmadan sonra Başgil, yemin etme fırsatı bile bulamadan istifa edecek ve İsviçre'ye yerleşecektir (Birgit, 2005: 347). Tabii Senatörlerin Başgil'e olan bu tavırları, kısa bir süre sonra yönetimi ele almak için müdahale girişiminde bulunacak olan Albay Talat Aydemir'in de eleştirisine maruz kalacak, yargılanması sırasında yaptığı savunmada Aydemir şu ifadeleri kullanacaktır (İsen, 1964: 212): "Başgil silah tehdidi altında istifa ettirilmemiş midir? Demokrasi bu mudur?" Tabii Senatörlerin Başgil olayında kullandıkları baskı yönteminin izlerine Nihat Erim'in tuttuğu günlüklerinde yer alan aşağıdaki ifadelerde de rastlanılmaktadır (Erim, 2005: 741): Öteki partileri eski MBK üyeleri tehdit ediyorlar. YTP'li Cemal Tarlan (senatör): 'Resmen tehdit ediliyoruz.' 'Bu sefer Yassıada'yı görmeden gidersiniz' diyorlarmış. Bu şartlar altında ortaya şu soru çıkmaktadır: "Ordu ve parlamentodaki eski MBK üyeleri AP üzerinde kontrol sağlamak için partiye asker kökenli üyeler yerleştirmelerine, cumhurbaşkanlığı adaylığı konusunda olduğu gibi çeşitli yollardan baskı yapmalarına karşı neden Tabii Senatörler AP ile parlamentoda çeşitli kereler karşı karşıya gelmişlerdir?" Sorunun cevabı DP tabanının bu baskıya karşı verdiği tepkidir. AP tabanı orduya, MBK üyelerine karşı

³³ Nihat Erim, günlüklerinde şu ifadeleri kullanmıştır: "Kendisini [Gümüşpala'yı] MBK'nden çağırmişlar. 'Ali Fuat Başgil'i listene alma' demişler. 'Ben bunu yapamam, ancak kendisine telinde bulunabilirim, kabul etmezse bir şey yapmaya yetkim yok' demiş." (Erim,2005: 738)

tepkiliyken, AP yönetim kademesi ve özellikle başkanı Gümüşpala ordu ile parti tabanı arasında denge unsuru olmaya çalışmışlardır.

AP sempaticianları basın ve parlamento yoluyla Tabii Senatörleri yıpratmak için uğraşmışlar, asker kökenli partili arkadaşlarını dışlamışlardır. Bu durumda Gümüşpala'nın takındığı tutum daha önem kazanmaktadır. Öyle ki Gümüşpala, asker kökenli kimliğiyle parti başkanlığını sürdürürken parti tabanının baskısını azaltacak şekilde demeçler vermiş, Tabii Senatörlere karşı partisinin çıkarlarını özellikle siyasi affin çıkmasını savunmuştur. Şurası da bir gerçektir ki AP'nin hükümetin ortağı olması, partiye Tabii Senatörler kanadından gelen baskıları göğüslemekte pek etkili olamamıştır. Gümüşpala'nın parti tabanı ile ordu arasındaki dengeyi sağlama yolundaki uğraşlarına rağmen, 1964'teki ölümüne kadar olan dönem "sinme" ve "orduya bağlılık" dönemi olarak değerlendirilmiştir (Cizre, 2002: 55). İleride görüleceği üzere siyasi affin Senatoda kabul edilmesi ve Tabii Senatörlerle yapılan tartışmalar bu değerlendirmenin biraz ağır olduğunu düşündürmektedir. Kanımızca Gümüşpala, AP'nin ilk yıllarının "denge unsuru"dur. Ve aşağıdaki örneklerde üzerinde durulacağı üzere denge, çoğu kez parti tabanından yana değişmiştir.

Öncelikle parti tabanı Gümüşpala'nın başında olduğu AP'ne DP'nin intikamını alması için oy verdiğini dile getirmiş³⁴ ve bu durumdan Tabii Senatörlerin rahatsızlık duyması Senato'da taraflar arasında bir tartışmaya bile neden olmuştur (Vatan, 1962). Nitekim Gümüşpala'da durumun farkındadır ve sözü edilen tartışmalarda geri adım atmaya, "Ben teşkilatın dileklerini yerine getiririm" ifadesini kullandığı yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir. Gümüşpala'nın denge rolüne en güzel örnek budur. Gümüşpala'nın bu dönemde üzerinde önemle durduğu iki nokta, "meşruluğundan kimsenin şüphe etmediği meclis ve kuvvetli bir koalisyon hükümeti" ile bunların karşısında yer alan "gençliği kendi emellerine alet eden" Tabii Senatörler'dir (Cumhuriyet, 24 Aralık 1961). Görüldüğü gibi Gümüşpala, Tabii Senatörlerin 27 Mayıs'ı savunma silahlarından biri olan "gençlik" ile ilgili söylemler ortaya koymaktan da geri kalmamıştır. Denge bu örnekte de parti tabanından yanadır. Tabii senatörlerin bu saldırı karşısında karşı saldırıda kullandıkları argüman AP'nin, ülkeyi 27 Mayıs ortamına sürükleyen DP'nin devamı olduğudur. Gümüşpala'nın "perişan bir mantığın zavallı

³⁴ Trabzon'da bir vatandaş tarafından söylenen bu sözle, 17 Eylül 1961'de idam cezaları infaz edilen DP döneminin üç önemli ismi Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun ölümlerinin kastedildiği açıktır.

temsilcisi” olarak başında bulunduğu AP, acilen kendine çeki-düzen vermelidir (Vatan, 27 Eylül 1962). Tabii Senatörlere göre, AP'nin DP döneminde görev yapan bakanların tahkikat dosyalarının görüşülmesi sırasında sergilediği tavır, bu partinin geçmişin özlemine duyan bir düşünce yapısına sahip olduğunun ifadesidir (Vatan, 26 Nisan 1962). Tabii Senatörler tehditkâr üslup kullanmaktan çekinmeyen bir siyaset anlayışına sahiptirler. AP ile aralarında meydana gelen bu tartışmalarda zaman zaman bu üsluba rastlamak mümkündür. 1963 yılında Gümüşpala'nın “kelle koltukta görev yapıyoruz” sözü üzerine konuşan Sıtkı Ulay'ın sözleri bu üslubu ortaya koyan en iyi örnektir (Vatan, 20 Mart 1963): “Kendilerinden rica ederim bu muhterem kelleyi koltuklarından çıkarsınlar da milletin selameti için kullansınlar, şayet kendileri çıkaramıyorlarsa biz elimizden gelen gayreti gösterelim ve kellesini yerine oturtalım.”

Tartışmaların ve karşılıklı saldırıların yoğunluğuna rağmen Tabii Senatörlerin kesin tavır parlamenter demokrasinin devamından yanadır. Türkiye'nin ikinci bir MBK yönetiminde yönetilmemesi, onlara göre hayati önem taşımaktadır. AP ile ilişkilerin sert dönemeçlere girdiği dönemlerde bile Tabii Senatörler hükümetin devam etmesinden yana tavır takınmışlardır. Bunun nedeni hükümetin devam etmesinin ülkeyi bir parlamento bunalımından koruyucu olmasıdır. Ortada bir hükümet bunalımı yokken koalisyonun yaşaması 27 Mayıs'ın ardından başlayan yeni parlamenter düzen için çok önemlidir. Basında kendilerine yönelik çıkan “partileri kapatacaklar” iddiası bu nedenle hemen yalanlanmıştır (Vatan, 10 Haziran 1962). Bununla beraber hükümet bunalımlarının su yüzüne çıktığı durumlarda Tabii Senatörlerin düşünceleri “parlamenter sistemin sürekliliği” esas olmak üzere “bağımsız üyelerden kurulu bir hükümet”ten “partisiz milli bir meclis kimliği”ne kadar değişkenlik göstermiştir. İnönü başkanlığında bağımsızlardan oluşan bir hükümet kurulması fikri Sıtkı Ulay'a (Vatan, 20 Haziran 1962), çıkmaza giren TBMM'nin “Partisiz milli bir meclis kimliğine bürünmesi” önerisi ise Mucip Ataklı'ya aittir. Ataklı önerisini, 28 Nisan olaylarının 3. yıldönümünde ortaya atmıştır³⁵ (Akşam, 13 Mart 1971):

Teklifime göre meclisteki mevcut partiler yine bulunacak fakat muayyen bir süre meclis, her partiden ve bağımsızlardan oluşan bir parlamento grubunun sevk ve idaresinde partisiz milli bir meclis anlayışı içerisinde, memleketin ve milletin şiddetle muhtaç bulunduğu sosyal ekonomik ve kültürel alandaki reformları gerçekleştirecektir.

³⁵ Ataklı bu teklifini 12 Mart muhtırasının verildiği gün gazetelere verdiği demeçle yeniden gündeme getirecek, 13 Mart 1971 tarihli Akşam Gazetesi'nde Ataklı'nın 1963 yılında yaptığı açıklamalara yer verilecektir.

“Siyasi Af” konusu 1965 öncesi dönemin gündemi en çok ilgilendiren konusudur. Hatta bu sorun AP-CHP hükümetinin de sonunu hazırlamıştır. Bununla birlikte 27 Mayıs’ın sahipleri için “siyasi af” kendisiyle ilgilenilecek bir konu olmaktan çok ötedir. Önceki satırlarda sözü edildiği gibi DP’nin devamı olarak siyaset sahnesinde AP adlı bir parti vardır ve DP’li siyasetçilere af gelmesi, AP’nin 27 Mayıs karşısında zafer kazanmış izlenimini uyandıracak ve bu, partiye güç katarak; 27 Mayıs’ın getirilerine zarar verecektir. Bu anlamda AP’nin kontrol altında tutulması, DP dönemindeki yanlışlara düşmemesi ve en önemlisi yeni bir 27 Mayıs’ın gerçekleşmemesi için gösterilen tepkiler, zaman zaman yapılan baskılar, “siyasi af” konusunda yapılanlara oranla daha zayıf kalmaktadırlar.

3.4.3. Siyasi Af Tartışmaları

Tabii Senatörler’in 1961-1964 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu’nda üzerinde en çok tartıştıkları, DP tabanının oylarıyla parlamentoya giren AP ile karşı karşıya geldikleri en büyük konu “Siyasi Af” olmuştur. 27 Mayıs’ın ardından cezaevlerinde tutuklu durumda bulunan kapatılan DP’nin yöneticilerinin özgürlüklerine kavuşması, AP’nin en büyük uğraşı olurken, siyasi affin çıkmasını engellemek Tabii Senatörler’in için 27 Mayıs’ın temellerini sağlam tutmak anlamına gelmiştir. “Siyasi Af” konusu Tabii Senatörler için bir anlamda 27 Mayıs’ın savunması anlamına gelse de konu “27 Mayıs’ın Savunması” bölümünden ayrı olarak ele alınmıştır. Bunun nedeni siyasi af macerasının eski DP yöneticilerinin siyaset yapma yasaklarının sonlandığı tarih olan 1974 yılına kadar çeşitli defalar gündeme gelmesi ve tartışmaya neden olmasıdır.

Af konusu parlamentonun 3. ayında gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların başlaması üzerine Tabii Senatörlerin tepki vermesi ise gecikmemiştir. Osman Köksal’ın af konusunda görüşlerini soran gazetecilere verdiği cevap şöyledir (Cumhuriyet, 17 Aralık 1961):

Suçluları alkışlarla temize çıkaran eski zihniyet kanalları 27 Mayıs ihtilali ile kapanmıştır. Bugünlerde bu kanalı açmak sevdasında olanlar görülmektedir. Bunun asla olamayacağı kanaatindeyim. Zira ihtilali yapan zinde ve aydın kuvvetler başka diyarlara göç etmiş değillerdir. Bu kuvvetlerin pek çok hususiyetlerinden biri de sabırlı olmalarıdır.

Tabii Senatörler, darbeyi gerçekleştiren “zinde ve aydın kuvvetlerin” hala Türkiye’de yaşadığını hatırlatarak af isteyen kesime ilk tehditlerini göndermişlerdir. Konu o kadar hassastır ki Tabii Senatörlerin 18 Aralık 1961’de grup olarak yaptıkları ilk toplantıda çizilen yol haritasının en önemli bölümü olarak “siyasi af” konusu belirlenmiştir. Toplantıdan sonra yapılan açıklamada üzerinde önemle durulan nokta, 27 Mayıs’ın ardından serbest bir seçimle oluşturulmuş bir parlamento ve onunla beraber görev

yapan demokratik kurumlar işlemeye başlamışken; ülkenin ekonomik ve sosyal konularında çalışmalar yapmak yerine siyasi af konusunda mesai harcamanın en hafif tabirle bir “gaflet” olduğudur (Cumhuriyet, 19 Aralık 1961). Siyasi af istemek Türk adaletini rencide etmek ve temiz bir darbeyi kirletmekle eşanlamlıdır (Cumhuriyet, 21 Aralık 1961).

Siyasi af, 1961 yılında gündeme gelen, ancak 1962 yılında beraberinde önemli gelişmeleri getiren bir konudur. Albay Talat Aydemir’in başarısız darbe girişiminden sonra suçluların affedilmesine yönelik görüşmelerde, AP’li üyelerin DP’lilerin de Aydemir Olayı sanıkları ile birlikte affedilmesini istemeleri bir hükümet bunalımına dönüşmüş ve İnönü başkanlığındaki AP- CHP hükümeti 30 Mayıs’ta istifa etmiştir.

25 Haziran’da CHP-CKMP-YTP hükümeti kurulmasına rağmen DP’lilere af konusu gündemden düşmemiş, bu arada yeni hükümet de af konusunda çalışmalara başlamıştı. Toplumun bir kısmı özellikle Tabii Senatörlerin sıkça sözünü ettiği “gençlik”, Ankara’da çeşitli gösteriler düzenlediler ve “27 Mayıs’ın koruyucuları” olarak affi protesto ettiler. Bu gelişmelere rağmen DP’lileri hapisten çıkaracak olan yasa tasarısı Millet Meclisi’nin büyük çoğunluğu tarafından kabul edildi. 1961 Anayasasına göre bir tasarısının yasalaşması için Cumhuriyet Senatosu tarafından da onaylanması gerekiyordu. Millet Meclisi’nde tasarının kabul edilmesi üzerine Tabii Senatörler bir açıklama yaptılar. Millet Meclisi’nde yapılan oylamada siyasi affin çıkması için büyük bir çoğunluğun “evet” demesi Tabii Senatörler için bir hayal kırıklığı idi ve bu hayal kırıklığı 12 Ekim’de yapılan açıklamada ortaya çıkmaktaydı (Vatan, 13 Ekim 1962): “27 Mayıs’ın güttüğü hedeflere siyasi partilerin tam bir inanç ve samimiyetle eğilmemeleri yüzünden, rejim tehlikededir.”

Tabii Senatörlerin siyasi affin çıkmasına partilerin onay vermesini rejimin tehlikede olduğuna dair algılamaları ve Senato’da yapılacak oylama için senatör arkadaşlarını uyarmaları affin senatoda reddedilmesini sağlayamamıştır. 16 Ekim’de Senato’da yapılan oylamada 125 oyla kabul edilen DP’lilere siyasi af yasa tasarısı yasalaşmış, Cumhurbaşkanı Gürsel’in onaylaması ile birlikte de 18 Ekim’de yürürlüğe girmiştir. Yasaya göre siyasi mahkûmların mahkûmiyet sürelerinden 4 yıllık indirimler yapılıyor böylece DP döneminde tutuklanan 283 kişi tahliye ediliyordu. Yasa tasarısının kabul edilmesi üzerine Mucip Ataklı şu değerlendirmeyi yapmıştır (Vatan, 17 Ekim 1962): “Milletin gönlünde aziz şehitlerin kanlı kefeni körpe vücudunun matemi varken aftan

bahsetmek mümkün müdür?” Bu çarpıcı açıklama ile beraber yasa tasarısının TBMM’de görüşülme süresi kısa bulunmuş ve yasanın bir çırpıda çıktığının altı önemle çizilmiştir.

Siyasi Af tartışmaları 1963 yılına da taşınmıştır. 1963 yılında Tabii Senatörlerin senatoda çıkan bir tartışma sonrası af ile ilgili açıklamaları kayda değerdir. Tabii Senatör Ahmet Yıldız 27 Mayıs’ın el birliği ile korunması gerektiğini belirttikten sonra şu ifadeyi kullanmıştır (Vatan, 23 Şubat 1963): “Bizim aftan yana olmadığımızı söyleyenler hatırlasınlar ki ihtilalin birinci günü en büyük afta bulunduk.”

Yıldız’ın yukarıdaki açıklamasından anlaşılması gereken Tabii Senatörlerin mevcut sistemin sahipleri olduklarını ortaya koymak ihtiyacını hissetmeleridir. Yıldız açıkça DP’lilerin hayatta olmalarını, kendilerini affettiklerinin bir kanıtı olarak ortaya koymaktadır.

DP’lilerin tahliye edilmesine rağmen tartışmaların 1963 yılına kadar uzamasının nedeni ömür boyu hapse mahkum olan ve af kapsamında olmayan Celal Bayar’ın hastalığı nedeniyle 22 Mart 1963’te tahliye edilmesidir. Bayar’ın bu tarihte serbest kalması ile AP üyeleri ile Tabii Senatörlerin “gençlik” olarak adlandırdığı üniversite öğrencileri arasında çatışmalar çıkmış, çıkan olaylar Tabii Senatörler tarafından “AP yeni bir 31 Mart yaratmak istiyor” şeklinde değerlendirilmiştir (Vatan, 27 Mart 1963). Çıkan olaylar nedeniyle en radikal teklif ise önceden söz edildiği gibi Mucip Ataklı’dan gelmiştir. Ataklı Senato’da, Kemalist düşünceler dışındaki zihniyetleri tasfiye ederek muhalefeti yasaklayan hukuki bir darbe teklifinde bulunmuştur.

Çıkan olaylarda AP genel merkezinin de yakıldığı basında yer almıştır. Bu gelişmeler üzerine Bayar’ın geçici tahliye kararı yapılan muayene sonucunda kaldırılmış ve altı aylık tedaviden sonra tekrar cezaevine gönderilmiştir.

Görüldüğü gibi Bayar hariç DP döneminde hapis cezası alan siyasiler, Tabii Senatörlerin tüm çabalarına rağmen serbest kalmışlardır. Şüphesiz bu AP için büyük bir başarı, Tabii Senatörler için ise başarısızlık niteliğindedir. Bu başarısızlığın Tabii Senatörlerden bazılarını umutsuzluğa ittiği söylenilebilir. 27 Mayıs’a karşı hareketlerin sürmesi ve siyasi af olayında olduğu gibi başarı kazanması bu grubu I. MBK’dan arkadaşları olan 14’lerden bazıları ile ilişkiye geçmeye sevk etmiştir. Haydar Tunçkanat, Mucip Ataklı, Kadri Kaplan ve Emanullah Çelebi bu dönemde 14’lerle açıktan açığa temas kurmuşlar ve yaptıkları mektuplaşmalarda Türkiye’nin geleceği için “Kemalizm

prensibinde” birleşmişlerdir (İsen, 1964: 76). Bu temasların; Tabii Senatörlerden sözü edilen dört kişinin, başından beri yönetimi sivillere devretmekte acele edilmemesini savunan 14’lerin haklı olduğuna ve kendi izledikleri yolun yanlışlığına dair bir anlam ifade ettiği söylenilebilir. Hatta 14’lerden Orhan Kabibay’ın Ankara’ya ziyaretinde yeni bir siyasi hareket içinde olduklarını kabul ederek, kendilerine katılmak isteyenleri de kabul edeceklerini açıklamıştır (İsen, 1964: 84). Bu açıklamadan sonra Kabibay ile bir görüşme gerçekleştiren Suphi Karaman, görüşme çıkışında gazetecilere “Beni de 15 inci olarak gösterebilirsiniz.” (İsen, 1964: 82). demecini vererek, Kabibay’ın davetine olumlu karşılık veren tek Tabii Senatör olmuş; ancak bu dönemde ne 14’ler herhangi bir siyasi hareket başlatabilmişler ne de Karaman 14’ler ile birlikte çalışma yapmaya başlamıştır. Bununla birlikte 14’lerin bu dönemde yürüttükleri çalışmalar Tabii Senatörler arasında tartışmaya yol açmış, Osman Köksal ve Kadri Kaplan’ın tabii senatörlükten istifa etme isteklerini belirten açıklamalarına karşılık; Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Kamil Karavelioğlu arkadaşlarının görüşlerine katılmadıklarını belirten açıklamalar yapmışlardır (İsen, 1964: 85). 14’lerin siyasetin resmen girmeleri 1965 yılına rastlayacak, I.MBK üyelerinin büyük çoğunluğu Alpaslan Türkeş önderliğinde CKMP’de siyaset yapmaya başlayacaklardır.

3.4.4. Talat Aydemir Vakası, Yeni Rejimin Savunulması

1965 öncesi dönemde Türkiye’nin karşılaştığı en önemli sorun Albay Talat Aydemir’in başarısız darbe girişimleridir. Bu darbe girişimlerinin Tabii Senatörlerle ilişkisi, Tabii Senatörlerin Aydemir’in ilk darbe girişiminin engellenmesinde gösterdikleri çabadır. Yeni rejimin korunması için AP ile parlamento platformunda mücadele eden Tabii Senatörler, Aydemir olayı ile birlikte “yeniden üniformalarını giymişlerdir.”

Albay Talat Aydemir, 27 Mayıs Darbesi yapıldığında 1959 yılı Haziran ayında Türk Tugayı ile birlikte gittiği Kore’de görev yapıyordu. MBK ile iyi ilişkileri olmasına rağmen yurtdışında olması nedeniyle komiteye girememiş, müdahaleden sonra Harp Okulu Komutanlığı’na getirilmişti. Seçimler yapıp parlamenter sistem yeniden işlemeye başlayınca Aydemir, orduda ülke yönetimine el koymak isteyen bir grup subayla birlikte bir darbe protokolü imzaladı. Aydemir’e göre kendisinin de yapılmasında payı olduğu 27 Mayıs Darbesi amacına ulaşmamıştı. Bu düşüncelerle hazırlanan protokolün ortaya çıkmasıyla Aydemir, protokolü imzalayan arkadaşlarıyla beraber başka birliklere atandılar (Cumhuriyetin 75. Yılı Ansiklopedisi, 2000: 502). Bu atamayı reddeden Aydemir, Harp Okulu’nda darbe girişiminde bulundu. Aydemir 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963

tarihlerinde iki kez darbe yapmaya teşebbüs edecek, ilk darbe girişimi sonunda TBMM tarafından çıkan yasayla affedilecek ancak ikinci girişim sonunda idam edilecektir.

Tabii Senatörlerin Aydemir olayı ile ilişkisi, Aydemir'in ilk darbe girişimini engellenmesinde oynadıkları rolden oluşmaktadır. Dönemin gazetecilerinden Can Kaya İsen (1964: 26), yaptığı durum tespitinde önceki bölümlerde üzerinde durulan Tabii Senatörlerin yaşadığı sıkıntılara da değinerek şu değerlendirmede bulunmuştur:

Artık hemen herkes cuntalar kurulduğundan ve bunların harekete geçmeye başladığından bahsediyordu. Tabii senatörler de fısltı gazetesinin başlıca konusu olmuştu. Bunları tenkid bazı muhitlerce orduyu tenkid anlamına geliyordu. Oysa tabii senatörlerin artık ordu ile ilgisi kalmamıştı. Parlamentoda ordunun temsilcileri sayılmamaları lazımdı.

Tabii Senatörler, İsen (1964)'in de üzerinde durduğu gibi parlamentoda çıkan tartışmalarda orduyu savunmalarına rağmen; ordunun sözcüsü olmaktan her zaman kaçınmışlar, ordu ile mesafeli ilişkiler kurmaya özen göstermişlerdir. Ancak aralarından birkaçının ordunun bazı kademelerinde ilişkileri de devam ediyordu. Bu ilişkiler Talat Aydemir olayı ile açıkça ortaya çıkmıştır. Talat Aydemir'in 21-22 Şubat 1962 gecesinde Harp Okulu'ndan başlayan darbe girişiminde Tabii Senatörlerden emekli olmadan önce Hava Kuvvetlerine mensup olanlar rol oynamış, darbenin başarıya ulaşmaması için çaba göstermişlerdir.

Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat Tabii Senatörlerin havacı kanadını oluşturuyordu. Ataklı ve Tunçkanat, eski üniformalarını giyerek gittikleri Hava Kuvvetleri karargahında, Aydemir'in 03.00 sularında harekete geçeceğini bildirmişlerdir. Bununla beraber Tunçkanat, Meclis Muhafız Alayını da alarma geçirmiş, böylece iki senatör Aydemir'in başarısız olmasında önemli paya sahip olmuşlardır. Dönemin siyasetçilerinin de girişimiyle Talat Aydemir'in ilk darbe girişimi engellenmiştir. Ataklı ve Tunçkanat'ın bu girişimleri karşısında Talat Aydemir, yazdığı anılarında Tabii Senatörlerden Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Ekrem Acuner ve Refet Aksoyoğlu'nun da bir darbenin hazırlığında olduğunu ileri sürmüştür (Aydemir, 2000: 113) ve Hava Kuvvetlerini alarma geçiren Tabii Senatörleri "CHP'ye hizmet eden senatörler" olarak adlandırmıştır (Aydemir, 2000: 136).

Aydemir'in ilk başarısız darbe girişimini önlemede Ataklı ve Tunçkanat'ın rolü kamuoyunda çeşitli iddiaları da beraberinde getirmiştir. Bu iddiaların en önemlisi Ataklı'nın bir havacı cuntası kurduğuna yönelik iddiaydı. Tabii Senatörün yalanlamalarına rağmen devam eden bu iddia sonucunda, ordu çevrelerinde hayli tartışmalara yol açan "11

Havacı Subay Olayı” gerçekleşecektir. Olay şöyle gelişmiştir: Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel, Hava Kuvvetlerine üye bazı general ve albayların Tabii Senatör Mucip Ataklı ile yakınlığını belirlemişti. Tansel, bazı hava subaylarının Tabii Senatörler Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat ile birlikte darbe yapacağını ileri sürüyordu. Tansel, durumu hükümete ve Genelkurmay Başkanlığına bildirerek huzursuzluk yaratan ve iki Tabii Senatörle işbirliği içinde olan subayların derhal görevlerine son verilmesini istedi. 2 Aralık 1962’de, 4’ü general olmak üzere 11 subayın görev yaptıkları birlikten başka birliklere nakledilmelerine karar verildi. Böylece Tansel’in istediği gibi 11 subay ordudan ihraç edilmiyor, haklarında sadece nakil işlemi uygulanıyordu. Bu karar üzerine 11 subay, Tansel, Tunçkanat ve Ataklı’yı birbirinden ayırt etmeksizin hava subaylarına emir vermekle suçladılar. Tansel’in suçlamalarının odağında olan İki Tabii Senatör ise yaptıkları basın toplantısında 11 subayın söylediklerinin tamamıyla söylentiden ibaret olduğunu, kendilerinin hiçbir ordu mensubuna emir vermediklerini açıkladılar (İsen, 1964: 102).

Aydemir’in ilk darbe girişiminde iki Tabii Senatörün rolüne ilişkin en radikal iddia ise 14’lerden Orhan Erkanlı tarafından ortaya atılmıştır. Erkanlı şöyle demektedir (Erkanlı 1987’den aktaran, Yavi, 2003: 196):

Bu hareket Talat Aydemir ve Dündar Seyhan tarafından başlatılmayıp, özellikle Mucip (Ataklı) ve arkadaşlarının İnönü ile bir hükümet ihtilali üzerinde mutabakata varmaları sonucu; havacıardan oluşan tutuklama gruplarının hazırlanması ve faaliyete geçmeleri ve Harp Okulunu bombalama tehdidi ve bunun gibi hareketler bu olayların sebebini oluşturur.

Erkanlı’ya göre Talat Aydemir, Mucip Ataklı ve arkadaşlarının İnönü ile beraber planladıkları hükümet darbesini engellemek için harekete geçmiştir.

Tabii Senatörler için çeşitli iddiaları beraberinde getiren bu ilk başarısız darbe girişimi Talat Aydemir’in çıkan yasayla affedilmesiyle sonuçlanmıştır. Talat Aydemir’i affeden yasa 30 Nisan 1962’de Millet Meclisi’nden, 10 Mayıs’ta ise Senato’dan geçerek kabul olunmuş ve Aydemir ile darbeye katılan subaylar emekliye sevkedilmek şartıyla affedilmişlerdir. Askeri af tasarısının Senato’daki görüşmeleri esnasında Sıtkı Ulay şu konuşmayı yapmıştır (Vatan, 11 Mayıs 1962):

Olaylar sırasında üstlerinden aldıkları emre itaat ederek suça iştirakleri göz önüne alınarak emekliye sevk edilen genç subayların durumlarının hükümet tarafından dikkate alınması lazım gelmektedir. Üstlerinin işledikleri suç ise askeri kanunlara göre en ağır bir fiildir. Ancak bunları bu yola sevkeden sebeplerin aranması gerekir. Ordu bir robot değildir. Onun da memleket davalarında elbette ki bir görüşü ve hassasiyeti olacaktır. Nasıl bir milletvekili ve senato üyesi seçmenlerine fikir danışıyorsa, ordunun da Milli davalarda bir görüşü

vardır. Memleketin meselelerine layık olduğu ehemmiyet verilirse huzur doğacak, aksi halde eski devrin partizanca davranışlarına parlamento alet edilecek olursa beklenen huzur ve güven doğmayacak ve kökünden sarsılmış olacaktır.

Senatör Sıtkı Ulay harekete katılan genç subayların emekliye sevk edilmesini doğru bulmamış, bu durumun hükümet tarafından yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sıtkı Ulay'ın bu konuşmasının önemli olan bölümü ise ülke sorunlarına eğilinmesinin önemini ve partizanca davranışlara girilmemesinin gerekliliğini hatırlattığı bölümdür. Bir askerin silahlı bir darbe girişiminin ardından af edilmesinin tartışıldığı bir oturumda, ülke yönetimini silahla ele geçiren askeri grubun bir üyesinin bu hatırlatmayı yapması dikkate değerdir. Tabii Senatörler Meclis açıldıktan kısa bir süre sonra ordunun parlamentodaki temsilcileri sıfatını yitirmiş, hatta 11 Havacı Subay olayında ordunun en üst kademesindeki komutanlarla karşı karşıya gelmiş olsalar da çeşitli örneklerde görüldüğü üzere parlamentoda her zaman ordudan yana tavır takınmışlar ve bu yönde konuşmalar yapmışlardır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Talat Aydemir olayı sanıklarına çıkan aftır. TBMM, 11 günlük kısa bir sürede af önergesini kabul etmiştir. 27 Mayıs öncesinde DP iktidarının TBMM'ni kullanma yöntemleri, MBK üyelerinin bu yöntemlere getirdikleri eleştirilerle birleştiğinde; TBMM'nin jet hızıyla çıkardığı af kanunu Tabii Senatörler için bir çelişki örneği olarak daha da önem kazanmaktadır. TBMM bu af kanununu çıkararak tıpkı DP döneminde olduğu gibi iktidarın her istediğini yerine getirip onaylayan bir noter görevi görmüştür. Hükümetin, Aydemir'in darbe girişimini sona erdirmesi halinde herhangi bir cezai işlem uygulanmayacağı yönündeki sözü, parlamentoyu ortada olan bir suçu affetmek gibi yargıyı bire bir ilgilendiren bir olayda kullanması ile birleşince, DP döneminde parlamentonun kullanılış biçiminin yeni dönemde de devam ettiği ortaya çıkar. DP'nin meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu ve iktidar olarak TBMM'ne hükmettiğini düşünürsek, Talat Aydemir affi için durum daha da ilginçleşmektedir. Çünkü bu dönemde meclis aritmetiği parçalı durumda olduğundan bu af kararının çıkmasında partilerin dışında başka bir güç etkili olmuştur. Bu güç, şüphesiz ordudur.

Talat Aydemir'i idama götürecek olan ikinci darbe girişimi 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu darbe girişimi de ilki gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tabii Senatörler bu defa ilk darbe girişiminin aksine olan bitenleri uzaktan izlemekte yetinmişlerdir. Ancak Tabii Senatörlerin "gençlik" olarak adlandırdığı üniversite

öğrencileri ayaklanmayı şiddetle protesto etmiştir (Vatan, 23 Mayıs 1963). Tabii Senatörlerin eski dava arkadaşları 14'lerden Alpaslan Türkeş, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal ve Muzaffer Özdağ, Aydemir olayı sanıklarının yargılanma aşamasında adları geçtiği için tutuklanmış ve Orhan Kabibay (Brüksel Büyükelçiliği Devlet Müşaviri) ile Orhan Erkanlı (Atina Büyükelçiliği Devlet Müşaviri) aynı gerekçe ile merkeze alınmışlardır (Vatan, 28 Haziran 1963).

Talat Aydemir'in darbe girişimlerinin başarıya ulaşmaması Tabii Senatörler için Türkiye'de parlamenter rejimin devamı için bir başarıdır. Bu darbelerin önlenmesinde Tabii Senatörlerin katkısı ilk darbe girişiminde görülmüştür. Ancak asker kökenli parlamenterlerin eski uniformalarını giyerek silahlı kuvvetlere doğrudan müdahale etmesi, kendi düşüncelerine göre, yeni parlamenter rejimin devamlılığını sağlamayı amaç edinse bile, parlamenter demokrasi ile yönetilen bir ülkede demokratik bir eylem olarak kabul görmesi beklenemez. Tabii Senatörler hakkında ordu içerisinde cunta kurma iddiaları 12 Mart'a giden dönemde yeniden ortaya çıkacak ve Tabii Senatörler - ordu ilişkisi bu dönemde kamuoyunu fazlaca meşgul edecektir.

3.4.5. İşsizlik Sorunu

Üzerinde durulan 1961-1964 yılları arasında Tabii Senatörlerin parlamento içerisinde ilgilendikleri en önemli sosyo-ekonomik konu "işsizlik" tir. Politik ve askeri konulardan başka dönemin tartışılan konusu işsizlik olmuş, Tabii Senatörler konu üzerinde çeşitli tespitler yaparak çözüm üretmeye çalışmışlardır. İşsizlik konusunun bir diğer önemi de sözü edilen dönemde Senato'da konuşulan yegâne sosyal sorun olmasıdır. Ayrıca konu, Tabii Senatörlerin ekonomik görüşlerini de ortaya koymaları açısından başka bir önem daha taşımaktadır. Tabii Senatörlerin sola kayan bakış açıları, işsizlik üzerine getirdikleri çözümlerde, özellikle toprak reformunda, ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Senato'da Tabii Senatörlerin etkinliğinin derecesini göstermesi açısından şu bilgilere yer vermek doğru olacaktır. 1961'den 1965'e kadar yaşanan üç toplantı yılında senatörler 594 adet soru önergesi vermişlerdir. Bu önergelerden sadece 20 tanesi Tabii Senatörler tarafından verilmiştir (Çoker, t.y.: 558). Aynı dönem içerisinde Senatörlerin talebiyle açılan 10 genel görüşmeden sadece 1 tanesi Tabii Senatörlerin talebiyle açılmıştır (Çoker, t.y.: 555-557). Görüldüğü üzere Tabii Senatörlerin parlamento içi etkinliği denetim yolları baz alındığında çok fazla değildir. Bu duruma rağmen işsizlik

gibi önemli konularda Tabii Senatörlerin etkinliklerini ortaya koyduklarını, konu üzerinde derinlemesine incelemelerde buldukları söylenilebilir.

İşsizliğin Senato'nun dolayısıyla Tabii Senatörlerin gündemine gelmesi, Senatörler Esat Çağa ve Amil Artus'un 1962 yılında verdikleri önerge ile açılan genel görüşme ile olmuştur. Önerge görüşülmeye başladığında ilk sözü alan Senatör Sıtkı Ulay olmuş, usül hakkında olan ve bir giriş niteliğini taşıyan konuşmasından sonra Tabii Senatör Vehbi Ersü uzun bir konuşma yapmıştır. Ulay'ın konuşmasına başlarken her senatörün düşüncelerini belirtmesini istemiş ve ülkedeki işsizliğin durumunu belirten büyükçe bir levhayı başkanlık kürsüsünün önüne koymuştur. Levhada şu tespitlere yer verilmiştir (Vatan, 9 Mayıs 1962):

- Sosyal ve münferit hayat sürebilenler: 400 bin kişi
- Normal üstü iyice hayat sürebilenler: 1 milyon kişi
- Normal üstü orta halde hayat sürebilenler: 1-2 milyon kişi
- Normal altında borç alarak gününü gün edebilenler: 6 milyon kişi
- Ekmeğini zeytin soğan veya çorba ile katık edebilenler: 15 milyon kişi
- Yalnız ekmek su bazen çay zeytin veya pek az katık bulabilenler: 2 milyon kişi
- Tam işsiz olanlar ve aç da kalabilenler: 1-2 milyon kişi
- Çalışan nüfus 14-15 milyon kişi

Ulay'ın ortaya koyduğu tabloda yer alan veriler hiç de iç açıcı değildi. Ülkede refah içinde yaşayanlar azınlık konumundaydılar. Ulay'dan sonra Tabii Senatör arkadaşları adına kürsüye gelen Ersü ise bazı tespitler yapmış ve sorun hakkında çözüm önerileri dile getirmiştir. Ersü işsizliği doğuran sebepleri şöyle sıralamıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi [CSTD], 1962: C.4: 16):

- a) %3'lük Nüfus artışı, bugünkü kalkınma hızımızın talep edebileceğinden daha fazla iş gücü doğmasına sebep olacaktır.
- b) Zira sektörde gizli işsizlik mevcuttur. Tekniğin ilerlemesi ve yer yer makineli ziraatın yanlış tatbiki bu gizli işsizliğin açık işsizlik haline gelmesine neden olmuştur ve olacaktır.
- c) Nüfus hareketleri yurdumuzda büyük bir seyyaliyet göstermektedir. Toprağı olmayan veya topraktan karnını doyuramayan büyük bir çiftçi ve köylü zümresi durmadan şehirlere akmaktadır. Bu afetin doğal neticesi olarak işsiz miktarı arttığı gibi, büyük şehirlere memleket ortalamasının çok daha üstünde bir işsizlik yaratacağı hesaba katılmalıdır.

Ersü'nün yaptığı tespitlere göre işsizliğin sebepleri üç noktada toplanmıştır. Bunlar; nüfus artışı, kırsal kesimde bilinçsiz makineleşme, topraksız köylülerin şehirlere göç etmesidir. Ersü tespitlerini yaptıktan sonra çözüm önerilerini ise şöyle sıralamıştır (CSTD, 1962: C4: 16):

- a) Bilhassa köy yolları ve içme suları gibi mahalli toplulukların yatırım faaliyetlerine iştirakleri ciddi bir şekilde ele alınmalı ve geliştirilmeli
- b) Karayolları, devlet işleri ve toprak-su yatırımlarında işleri aksatmayacak ölçüde işçi kullanan inşaat memurlarını, makine kullanmasıyla mukayese ederek iş sahaları açma imkânları araştırılmalı
- c) Devlet teşkilatındaki sürtüşmelerden mütevellit ağır aksak gidişe son vermek için idari reform çalışmaları hızlandırılmalı
- d) İktisadi devlet teşekküllerinin reorganizasyonu tahakkuk ettirilmeli
- e) Toprak reformu süratle tahakkuk ettirilerek çiftçimiz toprağa bağlanmalı
- f) Vergi reformu tahakkuk ettirilerek her çeşit iş sahasında istikrarlı ve tam randımanlı çalışma imkânları yaratılmalı
- g) Zirai sanayi süratle geliştirilmeli
- h) Devlet idaresinde devamlılık verim ve dinamizm sağlanmalı
- i) Mahalli ihtiyaçları karşılayacak ve nüfus hareketlerini de önleyecek küçük işletmelere öncelik tanınmalı.

Ersü'nün çözüm önerilerinde üç nokta öne çıkar: Toprak reformu, idari reform, vergi reformu. Bu önerilerin sadece işsizliği önlemek için değil ülke ekonomisini düzene sokmak için ortaya koyulduğu söylenilebilir. İşsizliğin Tabii Senatörler için taşıdığı önem, işsizlik için getirilen önerilerin aslında ekonominin tümü için getirilmesinden anlaşılabilir. Bu yarıdan yola çıkılırsa Tabii Senatörler için Türk ekonomisinin temel sorunu işsizliktir. Nitekim hükümet programının görüşüldüğü 4 Temmuz 1962 tarihli oturumda Tabii Senatörler, kabineden önce işsizliğe çare bulmasını istemişlerdir (Vatan, 5 Temmuz 1962).

3.4.6. 1961 – 1965 Türk Solu ve Tabii Senatörler

1961 Anayasası ile birlikte geçmişe oranla daha özgür bir siyasal hayata kavuşan Türkiye'de, sol düşünce bu özgürlük ortamında kendini daha rahat ifade etme fırsatına kavuşmuş oldu. Artık aydınlar açıkça sosyalizmi savunabiliyor, sol düşünceyi ifade edebiliyorlardı. Sol kesim için yeni dönem, DP iktidarının baskılarının geride bırakıldığı ve ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarının tartışıldığı bir zaman dilimini ifade ediyordu.

Nitekim 27 Mayıs'ın ardından işçi sınıfının temsilcisi olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu ve siyaset arenasında mücadele etmeye başladı. 1961 - 1965 yılları arasında geçen dönemde Türk Solu ve Tabii Senatörlerin ilişkisi, bazı Tabii Senatörlerin bu dönem içerisinde sol aydınlarla ilişkiye girmeleri ve çeşitli platformlarda sosyalist düşünceleri ortaya koymalarıdır. Bu dönemde Tabii Senatörlerin parlamentoda üzerinde durdukları

konular ve ülkenin sorunlarına ilişkin yaptıkları tespitler ve bu sorunlara getirdikleri çözümler, sol kesiminkilerle hayli paralellik göstermiştir.

Tabii Senatörlerin çoğunun takındığı bu tavır, bu kişilerin 27 Mayıs'ı gerçekleştirdikleri sırada sol ideolojiye bağlı olduklarını düşündürse de bu yorum gerçeği yansıtmamaktadır. Tabii Senatörler, 25 Ekim 1961'den 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen parlamenterlik hayatlarında ideolojik anlamda bir evrim geçirmişlerdir. Bu evrim şüphesiz bakış açılarının zaman geçtikçe sola kaymasıyla olmuştur. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK üyelerinin kendi aralarında ideolojik bir ortaklıkları neredeyse yoktur. MBK üyelerinin bu durumuna değinen Araştırmacı Ergun Aydınoglu, komite üyelerinin parlamenterliğe geçiş aşamasına kadar kendi içlerinde çelişkiler taşıdıklarını da ortaya koymaktadır (Aydınoglu, 2008: 161):

...[D]emokrat Parti hükümetini devirme eylemine girişirken ne Cemal Gürsel'in ne de diğer ihtilalci subayların, Türkiye'de 'sol bir hava estirme' ya da o zamana kadar Türkiye gerçekliğinde yerleri olmayan sosyal hareketlenmeleri kışkırtma gibi bir niyetleri yoktur. Ama işte hükümet devirme eylemi, yapıcılarının niyetlerini hızla aşan bir potansiyel taşımak durumundadır. Bu potansiyelin bir göstergesi, bizzat darbecilerin çelişkili görüş ve davranışlarıdır. 27 Mayıs darbecilerinin tümü, siyasal bakış açılarını etkileyen soğuk savaşçı ideoloji nedeniyle tavizsiz anti-komünistlerdir. Ama daha sonra cumhurbaşkanı olacak liderleri, Türkiye'de yasal bir komünist partisinin gerekliliğini içtenlikle savunabilmiştir. Cemal Gürsel'in bu tavrı, o dönemin en liberal ve demokrat sivil politikacıları için bile düşünülemez bir şeydir. Yine 27 Mayıs ihtilalcilerinin tümü, yeni anayasaya 'milliyetçilik' teriminin girmesini, 'komünizme karşı' bir ideolojik kalkan olarak görmüşler, ama birkaç ay sonra yapılacak anayasa referandumu için, topraksız köylüye toprak, 'işçiye grev' diyen afişler hazırlatabilmişlerdir.

Aydınoglu'na göre 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylar sol düşünceden uzak olmalarına rağmen, gerçekleştirdikleri eylemin taşıdığı potansiyel nedeniyle çelişkiye düşmüşlerdir. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylardan olan Tabii Senatörlerin sözü edilen çelişkilerden uzaklaşıp sol ideolojiye bağlanmaları parlamenterlik hayatları boyunca gerçekleşen bir evrimi ifade etmektedir. Nitekim evrimin ilk göstergesi 1961 yılında çıkmaya başlayan Yön Dergisi'nin ilk sayısında yer alan "Yön Bildirisi" ne üç Tabii Senatörün attığı imzadır. Baskın Oran'ın "solcu olmaktan çok uzaktılar" (Oran: 2002: 666) olarak nitelediği 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylardan olan Tabii Senatörlerden üçü, müdahaleden yaklaşık 15 ay sonra yayın hayatına başlayan sol bir dergi olan Yön'ün ilk sayısında yayınlanan bildiriye destekleyenler arasında yer alıyorlardı. Sözü edilen Tabii Senatörler, Vehbi Ersü, Sami Küçük ve Suphi Karaman'dı (Aydınoglu, 2008: 170). Bununla birlikte Tabii Senatörlerin ideolojik evrimleri hepsi için aynı hızla

gerçekleşmemiş, senatonun tabii üyeleri, 12 Mart 1971 muhtırasına kadar, gelişen olaylar karşısında sol ideolojiye daha fazla bağlanmışlardır.

Tabii Senatörlerin parlamentodaki ilk yıllarında, sol ideolojiye yaklaşmakla birlikte, anti-komünistlik ve Atatürkçülük ideolojilerinde birleşmiş gözükmediler.

Ayrıca Marksizm'e karşı tavır takınmaktan çekinmemişler, bununla birlikte "dünyanın sosyalizm"e gittiğini de dile getirerek kendi içlerindeki çelişkilerinin de devam ettiğini göstermişlerdir.

Sözü edildiği gibi bu dönemde Tabii Senatörlerin üzerinde birleştikleri en önemli konu komünizm karşıtlığıdır. Gerek sosyalizm gerekse milliyetçilik ideolojilerini savunan Tabii Senatörler komünizm karşıtlığında birleşmişlerdir. Ahmet Yıldız, Yön bildirisine imza atan arkadaşlarından sonra ideolojik fikrini açıkça ortaya koyan ilk Tabii Senatördür. Yıldız, Türk Ocakları'nda verdiği konferansta; komünizmi, aşırı milliyetçiliği ve ırkçılığı şiddetle reddederek, tüm dünyanın sosyalizme gittiğini, bunun kaçınılmaz bir şey olduğunu ortaya koymuştur (Vatan, 22 Nisan 1962). Ahmet Yıldız, savunduğu sosyalizmin ışığında Türkiye'de bir toprak reformu yapılmasını da olmazsa olmaz olarak görmektedir. Senato'da 1962 yılında yapılan beş yıllık kalkınma planı görüşmelerinde söz alan Yıldız, toprak reformu konusunun utanç verici bir hal aldığını, geniş toprak sahiplerinin kitlelerin kaderi ile oynayabildiğini vurgulayarak, ekonomik yönden toprağı onu işleyebilecek ellere vermenin yararlı olacağını üzerinde durmuştur (Vatan, 9 Kasım 1962). Türk Ocakları'nda yaptığı açıklamada komünizm karşıtlığını dile getiren Yıldız, şunları söylemiştir (Vatan, 5 Temmuz 1962):

Bugün memleketimizde "Humanite le Combat" ve "Daily Worker" gibi tanınmış organları geri bırakacak derecede Marksist yayınlara karşı hükümetin bundan sonra tepkisiz kalmamasını ümit etmekteyiz. Kendilerine ilerici diyen, Atatürk'ü dahi kalkan yapan bu aşırıculara kesin tutumumuzu artık belli etmeliyiz. Marksist yayınlar ve yıkıcı tahriklere meydanı boş bırakmayız. Bu gibi akımlara karşı anayasamızın sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek ve Atatürk milliyetçiliğinin birleştirici umdesine tam bir sadakat yegane çaredir.

Görüldüğü üzere, Yıldız sosyal devlet, Atatürkçülük gibi kavramları öne çıkararak Marksist ve Komünist görüşleri reddetmektedir.

Yıldız'ın sosyalizm ile beraber savunduğu antikomünist ve Atatürkçü fikirlerine karşı Mucip Ataklı'nın söylemlerinde başka unsurlara da rastlamak mümkün olmuştur. Ataklı ortaya koyduğu düşüncelerle Tabii Senatör arkadaşları arasında istisnai bir yer almıştır. Ataklı Senato'da yaptığı konuşmada TİP yöneticilerinden Mehmet Ali Aybar ve

Sadun Aren'i suçlayarak, TİP'i komünizm propagandası yapmakla suçlamıştır. Ataklı'nın bu suçlamasının nedeni, "milliyetçi ve vatansever işçi müesseselerinin ekarte edilmesi"dir. Ataklı, aynı konuşmada komünizmle mücadele yöntemlerini sıralamış ve bu sıralama; kendisinin Yıldız'ın söylemlerinden çok farklı bir noktada olduğunu ortaya koymuştur (Vatan, 23 Ocak 1963):

- a) Komünizmle mücadele edecek özel emniyet mensuplarının yetiştirilmesi
- b) Komünizm esaslarını vukufu bilen hakimlerden kurulacak ihtisas mahkemeleri
- c) Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinin daha şiddetli hale getirilmesi
- d) Milli İstihbarat Teşkilatı kanununun süratle çıkması
- e) Okullardaki eğitimde "milli şuurun inkişafına" önem verilmesi
- f) Özellikle gençlerin dimağlarına tesir edecek görevlerdeki devlet memurlarının arasından komünistlerin temizlenmesi
- g) Radyo ve basın yoluyla aşırı cereyanlarla mücadele edilmesi

Ataklı'nın önerilerinin polisiye tedbirleri içermesi, cezaların ağırlaştırılması, memurlar arasında temizlik yapılması gibi kavramlar içermesi açısından ilginçtir. Bu öneriler birçok yönden DP dönemi söylemlerine benzerdir ve parlamenter arkadaşı Ahmet Yıldız'ın sosyal devlet söylemiyle çelişmektedir. Ataklı'nın bu söylemine karşılık veren gazeteci Mehmed Kemal şu ifadeleri kullanmıştır (Vatan, 24 Ocak 1963):

(...) [K]imse komünistler elini kolunu sallaya sallaya gezsün, suç işlediklerinde cezalandırılmasın demiyor. Tersine cezalandırılınsınlar ellerini kollarını sallayarak gezemesinler ama bu yapılırken her sosyal konuya dokunan ve değinen fikir de komünistlik damgası yemesin diyor.

Mehmed Kemal'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere DP döneminde her yeni düşüncenin "komünist" olmakla suçlanması ve Ataklı'nın yeni parlamenter sistemde bu DP iktidarına benzer bir söylemle ortaya çıkması tepki çekmiş, Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) öğrencileri ve Ataklı'nın suçladığı Aren ve Aybar, Tabii Senatörü bir açık oturumda karşı karşıya gelmeye davet etmişlerdir.

1961-1965 yılları arasında Tabii Senatörler parlamentoda ortaya koydukları söylemlerde sol görüşün düşüncelerini yansıtmaya başlamışlardı. 27 Mayıs'ı gerçekleştirdikleri sırada solculuktan uzak olmalarına rağmen, 1961 düzeninin beraberinde getirdiği siyasi hava onları etkilemiş, sol düşünceyle işbirliği dönemi başlamıştır. Bu işbirliği 1965'ten sonra daha da kuvvetlenecek, Tabii Senatörler sol dergilerde yazılar yazacak, 12 Mart'a giden dönemde Tabii Senatörlerden bazılarının adları sol cuntalarla anılmaya başlanacaktır.

3.5. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Kadar Tabii Senatörler

Senatodaki ilk üç yılda politik uğraşlarının çoğunlukla 27 Mayıs'ın savunmasına ve yeni kurulan AP ile mücadele etmeye yönelik üreten Tabii Senatörler; 1964-1971 yılları arasındaki dönemde ülke sorunlarına özellikle dış politik olaylara daha fazla zaman ayırmışlardır. Dünya dengelerindeki değişimler ve soğuk savaş mücadelelerinin Türkiye'ye yansması, Tabii Senatörlerin iktidara bakış açısını değiştirmiş ve eleştirilerinin odak noktası olarak, dış politik konularda Amerika ile uzun yıllardır süren yakınlık en üst sıraya yerleşmiştir. Bununla beraber Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümünden sonra AP'nin başına geçen Süleyman Demirel'in Başbakan olması Tabii Senatörlerin AP ile ilişkilerinin boyut değiştirmesinin temel nedenidir. Tabii Senatörler, 1964 öncesi dönemde DP'nin devamı olarak eleştirdikleri AP'ni, bu partinin 1965 seçimlerinde çoğunluğu elde ederek iktidara gelmesinin ardından hükümette sürdürdüğü icraatlar nedeniyle bir muhalefet grubu olarak eleştirmeye başlamışlardır.

3.5.1. Milli Birlik Gurubu'nun Kuruluşu

Tabii Senatörler, Cumhuriyet Senatosu'na girdikleri tarihten itibaren büyük çoğunlukla ortak hareket eden, rejimin devamı ve sağlığı için söylemler üreten bir grup niteliğinde olsalar da, parlamentodaki ilk üç yıllarında bir grup kurma ihtiyacı hissetmemişlerdi. Her ne kadar senatoda genel görüşmeler yapılırken kürsüye grup adına çıksalar da bu grubun bir adı yoktu. Konuşmalar Tabii Senatörler adına yapıyordu. 2 Şubat 1963 tarihinde Tabii Senatörler "Milli Birlik Grubu"nu (MBG) kurduklarını açıkladılar. Aynı gün Tabii Senatör Sami Küçük, MBG adına senatoda söz aldı ve Kuran kurslarında Arap harflerinin kullanılmaması yönünde bir konuşma yaptı (Vatan, 3 Şubat, 1963). MBG, eski MBK üyeleri olan, o günün Tabii Senatörlerinden oluşuyordu ve tıpkı Kontenjan Senatörleri Grubu gibi parlamentoda faaliyet gösteren siyasi parti üyelerinin katılımına kapalıydı. Tabii Senatörlerin bu grubu kurmasındaki nedenler; Senato içerisindeki faaliyetlerini belirli bir sisteme oturtma, seslerini daha iyi duyurma ve daha sağlam bir organizasyona sahip olma olarak sıralanabilir. 1973 yılında Cumhurbaşkanı seçilecek olan Fahri Korutürk'e göre ise Tabii Senatörlerin parlamentoda bulunmalarının ve bir grup kurmalarının sebebi "27 Mayıs Darbesi'yle ilgili eleştirilere Senato kürsüsünden cevap vermektir." (Baransel, 2006: 102) Şüphesiz Korutürk'ün bu değerlendirmesi gerçeklik taşısa da bazı eksiklikleri bünyesinde barındırmaktadır. Tabii Senatörler bir çeşit güvence olarak senatoda daimi üye olmuşlardır. Korutürk'ün bu

değerlendirmesi, “Tabii Senatörler, 27 Mayıs’a olan saldırıları karşılamada sağlam bir organizasyona sahip olmak için MBG’yi kurdular” ifadesiyle tamamlanabilir.

MBG’nin ilk ve tek başkanı MBK hükümetlerinde de başbakanlık görevini üstlenmiş olan Fahrettin Özdilek’ti. Senato içerisinde ılımlılığı ve yumuşak üslubuyla tanınan Özdilek’in (Unat, 1998: 257) bu göreve gelmesinde yaşının ve dolayısıyla deneyiminin etkisi büyüktür. Özdilek, 27 Mayıs Darbesi’ni gerçekleştiren MBK’nin Cemal Gürsel’den sonra en yaşlı üyesiydi. Gürsel’in Çankaya’ya çıkmasından sonra Cumhuriyet Senatosu içerisinde en yaşlı Tabii Senatör olarak görevine devam ediyordu.³⁶

MBG, kurulduktan hemen bir gün sonra bir kısım Tabii Senatörlerin MBG’na katılmadıkları haberi gazetelere yansıdı (Vatan, 4 Subat 1964). Buna göre Mucip Ataklı, Osman Köksal, Refet Aksoyoğlu, Kadri Kaplan, Mehmet Özgüneş, Emanullah Çelebi; MBG’na katılmadıklarını bildiriyorlar ancak nedeni hakkında gelen sorulara rağmen açıklama yapmıyorlardı. Yedi Üyenin bu kararına rağmen, eski MBK üyesi arkadaşlarına muhalif faaliyetlerde olmadıkları çoğu zaman beraber tavır aldıkları da bir gerçektir.

Tabii Senatörler, Cumhuriyet Senatosu’na girdiklerinde 22 kişilik bir gruptular. Cemal Madanoğlu’nun senato açılmadan senatör olmayacağını beyan etmesi ile bu sayı 21’e düşmüştür. Tabii Senatör Fikret Kuytak’ın 1962 yılında ölümü ile sayı, Senato’nun birinci yılında 20’ye inmiş, sırasıyla Osman Köksal ve Sıtkı Ulay’ın istifaları ile Tabii Senatörlerin sayısı 18’e kadar düşmüştür. Yukarıdaki paragrafta sözü edilen 7 Tabii Senatörün MBG’na girmediği de düşünülürse, MBG kurulduğunda 11 kişiden oluşuyordu. Önceden üzerinde durulduğu gibi bir partiye katıldığı için Tabii Senatörlüğü düşen, II. MBK üyelerinden Sıtkı Ulay, 6 yıllık senatörlük süresini tamamladıktan sonra 1966 yılında senatörlüğü bırakacak (Vatan, 11 Aralık 1966); Osman Köksal, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından 1964 yılında, Cemal Madanoğlu ise 1966 yılında Cumhurbaşkanı Sunay tarafından Kontenjan Senatörü seçilerek Senatoya gireceklerdir. İstifasına rağmen çalışmanın konusu içerisinde Ulay’ın senatodaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Özellikle 12 Mart döneminde isminden sıkça söz edilecek olan Madanoğlu için de aynı yöntem uygulanacak; Madanoğlu, parlamento içerisinde Tabii Senatör arkadaşlarıyla birlikte hareket ettiği için MBG ile birlikte değerlendirilecektir. İlk kurulduğunda 11 Tabii Senatör

³⁶ 1898 doğumlu Özdilek, MBG’na başkan olduğunda 66 yaşındaydı.

tarafından oluşturulan MBG'nin üye sayısı; 1970'lerin ortalarına gelindiğinde 18' çıkacak ve Senato'daki Tabii Senatörlerin tamamı MBG çatısı altında toplanacaklardır.

3.5.2. Siyasi Af Tartışmalarında İkinci Dönem

1962 Yılında tutuklu bulunan DP'li yöneticilerin çıkan kanunla serbest bırakılmasının yankıları 1964 yılına kadar sürmüştür. 1963 yılında, aldığı ömür boyu hapis cezası nedeniyle af kapsamına girmeyen Bayar'ın sağlık sorunları sebep gösterilerek af edilmesi ve bunun ardından çıkan olayların büyümesi üzerine Bayar'ın tekrar cezaevine gönderilmişti. 1961-1964 yılları arasında Türk siyasi hayatının meşgul olduğu ikinci affın konusu ise Talat Aydemir'in başarısız ilk darbe girişiminin ardından çıkarılan af yasasıdır. 1962 yılında çıkarılan bu af yasası ile Aydemir ve arkadaşları, orduya dönmek üzere affedilmişlerdi. Aydemir ikinci darbe girişiminin ardından ise, Fethi Gürcan ile birlikte idam edilmiş, darbe girişimine katıldıkları belirlenen kişiler ise cezaevlerine gönderilmişlerdir.

Siyasi Af tartışmalarının birinci dönemi böylece kapanmıştı. Bayar ve Aydemir olayı sanıkları cezaevindeydiler ve bu sorun 1964-1971 döneminde yeniden Türk siyasi hayatının gündemindeydi. Siyasi Af tartışmalarının ikinci döneminin en önemli özelliği, Bayar'ın affedilmesini isteyen AP tarafı ile Aydemir Olayı sanıklarının affedilmesini isteyenlerin iki karşı taraf olmak üzere parlamentoda bir cepheleşme meydana gelmesidir.

Af konusunda ilk girişim MBG üyesi Tabii Senatör Suphi Gürsoytrak'tan gelmiştir. Gürsoytrak yaptığı açıklamada; senatoya vereceği kanun teklifinde, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra mahkûm olan ve bugün affa uğrayan kimselerin yanında Aydemir'in ikinci darbe girişiminden sonra mahkûm olanların da affedilmesi gerektiğini savunmuştur (Milliyet, 12 Kasım 1964). Gürsoytrak'ın bu önerisinin pek ses getirdiği söylenemez ancak bu af önerisinin AP çevrelerince olumlu karşılanması, af savaşı veren iki tarafın sonraki günlerde meydana gelecek gelişmelere ışık tutacak niteliktedir.

Af tartışmaları Gürsoytrak'ın Senato gündemine gelmeyen önerisinden sonra Bayar üzerinden devam etmiştir. Bayar, hükümetten gelen istek üzerine; 15 Mart 1966'da Cumhurbaşkanı seçilen Cevdet Sunay tarafından Anayasanın 97. Maddesine³⁷ dayanılarak

³⁷ 1961 Anayasası'nın 97. maddesi şöyledir: "Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Millet'in birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devleti'nin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası

affedilmişti. 8 Temmuz'da gerçekleşen bu olayın ardından CHP Grup Başkanvekili Turhan Feyzioğlu şu açıklamayı yapmıştır. "Bayar'ın affıyla 27 Mayıs ve 21 Mayıs suçluları arasındaki denge 21 Mayısçıların aleyhine bozulmuştur." (Cumhuriyetin 75. Yılı Ansiklopedisi, 2000: 559). Gerçekten de bozulan bu denge muhalefeti oldukça rahatsız etmeye başlamıştı. Bayar da dâhil olmak üzere ömür boyu hapis cezasına çarptırılan tüm DP'liler bu affa serbest kalıyorlardı. Aydemir olayı sanıklarının affını isteyen tarafa karşı Başbakan Süleyman Demirel kesin tavırla affın gerçekleşmeyeceğini bildiriyordu. Bununla birlikte artan baskıların ardından hükümet geri adım atmak zorunda kaldı. Görüşülmeye başlayan af tasarısının içine Aydemir olayı sanıklarının bir kısmı da dâhil edildi. Anayasanın 141. ve 142. madde suçlarını işleyenlerin dışında vergi suçluları da dâhil olmak üzere affın kapsamı genişletildi. Ancak genel af ilan edilmedi. Aydemir olayı sanıklarından idam mahkûmu olanların suçları 30 yıl ağır hapse çevrildi. Böylece 21 Mayısçılardan cezaevinde kalanların sayısı 24'e kadar düşmüş oluyordu.

Tabii Senatörlerin Bayar'ın affına karşı sergiledikleri tutum oldukça pasiftir. Tabii Senatörler 1963'te Bayar'ın ilk affedildiği yasa tasarısının görüşülmesi esnasında gösterdikleri tepkiyi bu defa gösterememişlerdir. Bu duruma neden olarak I. MBK üyelerinden Orhan Erkanlı , (1987: 233)'nin yaptığı aşağıdaki değerlendirme aydınlatıcı niteliktedir:

1965 senesinde yurda döndüğüm zaman 27 Mayıs'ı savunan kimse kalmamıştı ortada. Bizler yaptığımızdan utanan pişman olan kişiler durumuna gelmiştik. Tabii Senatör sıfatıyla parlamentoya yerleşen arkadaşlarımız maruz kaldıkları hücumlardan ve AP'nin sık sık tekrarladığı 'tabii senatörlüğü kaldırmak' arzusundan ürkmüşlerdi.

Erkanlı'nın üzerinde durduğu ve kulislerde konuşulandan aktardığı AP'nin MBG'nu tehdit etme politikası ilerleyen birkaç yıl boyunca diğer siyasi partiler tarafından da kullanılacaktır. Bu duruma örnek olarak CKMP'ne genel başkan olan I. MBK üyelerinden Alpaslan Türkeş'in,³⁸ 1967 yılında Tabii Senatörlük ve Kontenjan Senatörlük kurumlarının kaldırılması için imza kampanyası başlattıklarını deklare etmesi gösterilebilir (Hürriyet, 12 Kasım 1967). Erkanlı'nın, MBG'nun pasif duruşunun neden olarak saydığı

antlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama [yaşlılık] sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir."

³⁸ 1963 yılında "Devlet Müşaviri" olarak gittiği Yeni Delhi'den dönen Türkeş, siyasete girmek istiyordu. Bu yönde ilk olarak AP'ne girmek istedi ancak bu isteği reddedildi. Bunun üzerine yaptığı basın toplantısında "Ya bir parti kuracağız ya da mevcut partilerden biri doktrinlerimizi benimseyecektir" açıklamasını yaptı. Bu yönde CKMP'ni ele geçirmeye yöneldi. 31 Mart 1965'te 14'lerden Rıfat Baykal, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ, ve Dündar Taşer ile birlikte CKMP'ne girdi. Kısa süre sonra parti içerisinde huzursuzluklar baş gösterdi ve CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz istifa etmek zorunda kaldı. Bu olaylardan sonra 30 Temmuz 1965'te yapılan kongre ile Türkeş, CKMP'nin başkanı oldu. (Cumhuriyet'in 75 Yılı, 2000: 544).

tehdit unsurunun yanı sıra MBG ile AP arasına giren aracı kişiler de bu pasif duruşa etken olmuşlardır. Cumhurbaşkanı Gürsel bu aracı kişilerden biridir. Gürsel bu dönemde; MBG'dan üç kişiyle görüşmüş ve görüşme sonucunda taraflar, ordunun artık siyasete müdahale etmemesine ve parlamenter prosedürlerin kendi seyrine bırakılmasına karar vermişlerdir (Hale, 1994: 152). William Hale (1994), 1966 affının çıkmasında MBG'nun sessiz kalmasını yapılan Gürsel-MBG görüşmesine bağlamaktadır.

Siyasi Af tartışmalarında son aşama DP'lilere siyasi haklarını iade eden af tasarısının gerçekleşmesiydi. 1962 ve 1966 aflarıyla kişisel özgürlüklerini ele alan DP'liler, İnönü'nün girişimleriyle siyasi haklarına kavuşmuşlar, ancak TBMM'nin verdiği kararın Anayasa Mahkemesi tarafından bozulmasıyla siyasi yasaklı olmaya devam etmişlerdir. DP'lilerin siyasi haklarına kavuşması 1974 yılında gerçekleşecektir.

AP Hükümeti 1967 yılında yaptığı manevrayla, DP'lilerin affına muhalif olanların elindeki kozu almıştır. Bu manevra ile 1967 yılının son günlerinde çıkan af yasası ile birlikte Aydemir olayının cezaevinde kalan son 24 sanığı serbest bırakılıyor, böylece Demirel'in "devlete silah çekenler" (Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 559) olarak nitelediği Aydemir olayı sanıkları özgürlüklerine kavuşuyordu. Bu hamleden sonra, DP'lilerin siyasi haklarını yeniden kazanması af tartışmalarına son noktayı koyacaktır.

Siyasi hakların iadesinde AP'nin meclisteki çoğunluğu affın çıkması için yetersizdi. Bundan dolayı İnönü'nün bu olayda üstlendiği rol önem taşır. İnönü, toplumsal barış adına DP'lilerin siyasi haklarına kavuşmasını desteklemiştir. İnönü'nün de desteği ile Senatonun Mayıs 1969'da reddettiği af tasarısının, 1969 seçimlerinin hemen ardından 6 Kasım 1969'da Cumhuriyet Senatosu'nun onaylamasıyla DP'liler siyasi haklarına kavuşmuş oldular. Ancak Anayasa Mahkemesi TİP'in Senato'daki oylamanın usulsüzlüğünü öne sürerek yaptığı başvuruyu kabul edecek, ve karar 16 Haziran 1970'de iptal edilecektir.

MBG'nun ve Tabii Senatörlerin siyasi hakların iadesine olan tepkileri gayet sert olmuştur. Bununla beraber 1966 affından önce gerçekleşen "tabii senatörlüğün kaldırılması" kozunun öne sürülmesi nedeniyle Senatonun tabii üyeleri bu affı kabullenmek zorunda kalmışlardır. AP ile ilişkilerinde 1961-1964 döneminde kullandığı üslubu ve metodları bu olayda görmek imkânsızdır. Affın çıkma aşamasında Tabii Senatörlerden gelen açıklamalar Anayasayı korumak adına yapılmıştır. MBG'na girmeyen Tabii Senatör Kadri Kaplan "Bu yapılanlar politika değil düpedüz entrikadır" demiştir.

MBG ise yayınladığı bildiriye “Siyasi affin anayasaya karşı girişilen bir suikast tertibi olduğu”nun altını çizmiştir (Hürriyet, 20 Mayıs 1969). MBG affa karşı olduğu belliydi ancak 1966 affındaki pasif duruştan 1969 affındaki anayasanın ihlal edildiğine dair söyleme geçişte, tabii senatörlük kurumunun kaldırılma tehditleri sözü edildiği gibi önemli etkindir. Nitekim, 1961 Anayasasının korunması ve ihlal edilmemesi sadece af tartışmaları ile değil, tabii senatörlüğün kaldırılması tehditleri ile de ilgilidir. Sonuç olarak Tabii Senatörlük Anayasa tarafından korunan bir kurumdu. 1969 seçimlerinden önce Mayıs ayında meydana gelen gelişmeler, MBG-CHP ilişkilerinin bu dönemine ışık tutacak niteliktedir. II. MBK'nin son günlerinde komite üyelerinin hayatları boyunca senatör olması teklifini getiren İnönü, dokuz yıl sonra yeniden bir güvence ile Tabii Senatörlerin karşısına çıkmıştır. 8 Mayıs 1969'da kendisini ziyarete gelen MBG üyelerinin siyasi haklar konusunda katı tutumunu değerlendiren İnönü (2001: 1072), Genelkurmay Başkanlığı'nda gerçekleşen toplantıda MBG üyelerine istedikleri güvenceyi vermiştir. 16 Mayıs 1969'da gerçekleşen toplantı ile ilgili bilgiler veren Metin Toker (1993: 170) şu ifadelerle yer verir:

Genelkurmay'da bir toplantı yapıldı. MBG aleyhte tutumunu sürdürüyordu. Bunu bir takım demeçlerle yapıyorlardı. Af kabul edilirse tabii senatörlerin toptan istifası söz konusu muydu? Yok canım... aksine MBG kendilerini ilgilendirecek bir anayasa değişikliği önerisine karşı çıkacağı hususunda İsmet Paşa'dan güvence istiyordu. CHP Genel Başkanı, MBG üyelerine bu güvenceyi verdi.

Bu güvenceden sonra Tabii Senatörler konularını korumak adına siyasi affın çıkmasını engellemek için verdikleri demeçleri sonlandırmışlardır. Af tasarısının, 1969 seçimlerinden önce, 63'e karşı 83 oyla reddedildiği Senatonun 21 Mayıs tarihli oturumunda; Ahmet Yıldız'ın yaptığı konuşma, siyasi hakların iadesi konusunda yapılan son konuşma olmuştur (Hürriyet, 22 Mayıs 1969).

Bu önerenin reddedilmesi ulusal iradeye saygı ve toplumsal gelişmelerin açıklığa kavuşması için gereklidir. Rejimin akıbeti üzerinde çeşitli dedikoduların bulunduğu bu ortamda Cumhuriyet Senatosu konunu görüşmelidir. Eğer huzur isteniyorsa ileriki günlerde rejimin akıbeti gibi ulusal iradeye ait sömürmeleri son buldurmak lazım gelmektedir.

İnönü'nün Tabii Senatörlere verdiği garantinin ne kadar gerekli olduğu 1969 yılının son aylarında daha da ortaya çıkmıştır. İlk af önergesinin reddedilmesinden sonra Bayar gazetelere verdiği demeçte şu ifadeleri kullanmıştır (Hürriyet, 27 Eylül 1969):

Bugünkü parlamenter sistem gerçekten 'milli hakimiyet' prensibine dayanıyor sayılması için anayasanın tadil edilmesi [değiştirilmesi] gerekmektedir. Tabii Senatörlük veyahut tayin sonucu elde edinilen senatörlük [kontenjan senatörlüğü] durdukça 'milli hakimiyet prensibi' zedelenmiş olmaktadır.

Gerçekten de bu dönemde Tabii Senatörlük konusu kamuoyunu meşgul eden bir konu haline gelmişti. 1967 yılında Tabii Senatörlüğün kaldırılması teklifini ortaya atan CKMP lideri Türkeş, kendisini affin lehinde tavır takınmakla suçlayan MBG üyelerini, Tabii Senatörlüğün kaldırılmasını isteyen çıkışıyla köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Türkeş'in açıklaması şöyledir (Hürriyet, 28 Mayıs 1969):

27 Mayıs devrimini çalarak ana hedeflerinden ayıran ve şahısları için ebedi istirahat sandalyesi sağlamaya yönelik bir grup Tabii Senatör bize sataşmaktan kendilerini kurtaramamaktadırlar. 13 Kasım 1960 hareketi bir anayasa ihlalidir. En belli ölçüde bir hıyanettir. Bugün anayasa ihlali ile suçlananların bir kısmı ebediyen siyasi haklardan mahrum bırakılmış buna karşın bu suçu daha açıkça işleyenler ebediyen siyasi yetki sahibi yapılmıştır. Tabii senatörlerin bu gayri tabii hali Türkiye'nin başlıca huzursuzluk kaynağıdır. Senatörlere tavsiyem şudur: kendilerini unutturmaya çalışsınlar.

AP lideri Demirel'in "12 Mart muhtırasının ardında bile bu siyasi hakların iadesi meselesi vardır" (Cizre, 2002: 84) ifadesini kullandığı bu konu birçok yönden Türk parlamenter sisteminin, hukuk sisteminin yanlışlıklarının ve devletin kurumları arasındaki uyumsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ardı ardına çıkan af kanunları ile Türk Ceza Kanunu (TCK) ihlal edilmiş ve TBMM, adeta bir mahkeme haline gelmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 1970 yılında aldığı siyasi hakların iadesini içeren kanunu iptal eden kararı da kanunların meclis tarafından siyasi kaygılarla çıkarıldığının bir kanıtıdır.

Tabii Senatörler için af tartışmaları pasif politikalar nedeniyle bir başarısızlıktır. Her ne kadar Aydemir olayı sanıklarına çıkan af kanunlarıyla Tabii Senatörlerin istekleri gerçekleşse de, Bayar'ın affedilmesi ve 1970 yılındaki iptale rağmen TBMM'nin DP'lilere siyasi haklarını iade etmesi bir anlamda DP'nin 27 Mayıs dönemi ile ilgili aklanması anlamına gelmiştir. Bununla birlikte siyasi hakların iadesi, tabii senatörlüğün kaldırılmasına yönelik tehditler ve kamuoyuna yapılan açıklamalar ile birleştiğinde bu konu MBG için ağır bir yenilgidir.

3.5.3. Petrolün Millileştirilmesi Politikaları

Ülkenin en büyük ithalat ürünü olan ham petrol, Türkiye'nin gündemine 1963 yılında Senato'da görüşülen Türk Petrolleri hakkındaki genel görüşme ve bu genel görüşmeden yaklaşık 2 yıl sonra, 30 senatörün Türk Petrol Ortaklığı'nın (TPAO) petrol sahalarında yaptıkları inceleme ile gelmiştir.

27 Mayıs öncesinde Türk siyasetçilerinin gündeminde olmayan petrol üretiminde millileştirme, kısa bir süre de olsa ülkenin gündeminde kalmıştır. Bu kısa süreye rağmen konunun gündeme gelmesi de önemli bir gelişme olarak düşünülebilir. Millileştirme

konusunun gündeme gelmesi İsmail Cem (1980: 339)'e göre 1960 sonrası dönemin bir özelliği idi:

1960-1970 döneminde bir takım tabular yıkılmıştır Türkiye'de. Dış politika hem de en açık biçimde tartışma masasına getirilmiştir. Yer altı kaynaklarının millileştirilmesi, devletçiliğin boyutları, işçi sorunları gibi konular yazılmış konuşulmuş, düşünülmüş ve belli bir etkinliğe ulaşılmıştır.

Cem'in üzerinde durduğu gibi 1960-1970 döneminde, üzerindeki tabuların yıkıldığı konulardan birisi de petrolde millileştirme konusuydu. Bu dönemde sol kesim tarafından üzerinde durulan konulardan birisi olan petrolde millileştirme, Tabii Senatörler tarafından ise parlamentoda dile getirilmiştir.

1963 yılında senatoda görüşülen Türk petroleri konusunda Tabii Senatörlerden Suphi Gürsoytrak; hükümetin petrol politikasına, yabancı petrol şirketlerinin çalışma metodlarına ilişkin önemli bilgiler vermiştir. Gürsoytrak konuşmasına 1960'ların başında Türkiye'deki petrol üretimi ve tüketimine ilişkin bilgiler vererek başlamıştır (CSTD, 1963: C. 11: 423):

(...) Bu [konu] Türkiye'nin milli ekonomi ve milli savunma ihtiyaçlarının mümkün olduğu kadar milli kaynaklardan karşılanması meselesidir. (...) [H]alen yurdumuzun 3 tasfiyehanesinin [rafinerisinin] yıllık petrol üretim kapasitesi 4.8 milyon ton, buna mukabil tüketim kabiliyetimiz aşağı yukarı 2.5 - 3 milyon ton arasında bulunmaktadır. O halde yılda 2 - 2.2 milyon tonluk bir istihsal [üretim] fazlalığı mevcuttur. Aşağı yukarı iç tüketimimizin % 40'ına yakın bir fazlalık. (...) Bu fazla üretimin, rafinerilerin faaliyetlerinin devamlılığı bakımından tüketilmesi gerekmektedir. O halde bu fazla üretime bir pazar bulmamız zarureti doğmaktadır. Bu günkü dünya petrol konjonktürü muvacehesinde [-ile yüz yüze gelindiğinde], yurt dışına petrol ihracatımız düşünülmeğe göre, bu pazarın, evleviyetle [haydi haydi, fr. fortiori] Türkiye olması zaruridir. İşte bu durumda iç piyasamızda bir devlet müessesesi olan TPAO'nun Batman rafinerisi ile Ataş ve İpraş rafinesi arasında büyük bir rekabet doğmaktadır.

Gürsoytrak'ın değerlendirmelerine göre Türkiye yıllık 2 - 2.2 milyon tonluk petrol üretim fazlası vardır. Ve bu üretim fazlalığı dünya petrol konjonktüründen dolayı ihraç edilememekte dolayısıyla iç piyasada tüketilmesi gerekmektedir.³⁹ Konuşmasının devamında Gürsoytrak, yabancı sermayeye ilişkin düşüncelerine başlangıç niteliğindeki ifadeler kullanmıştır (CSTD, 1963:C. 11: 423):

(...) Milli menfaatlerimize yardımcı gayelerle gelmek isteyen yabancı sermayeyi sevgi ile karşılıyoruz, bu gayenin dışındaki sermayenin de yani istismarcı sermayenin de, ister iç ister dış olsun, o derece, karşısındayız. Bundan da, bağımsız bir ülkenin davranışı olarak daha tabii bir şey olamaz zannedirim. (...) [G]aye, Türkiye'de istihsal edilen ham petrolün öncelikle ve devamlı olarak Türk piyasasında değerlendirilmesidir. Bunu bir yabancı şirket yapabileceği gibi halen de yaptığı gibi bir Türk şirketi de yapabilir. Arada hiçbir fark

³⁹ 1962-1963 yılları Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde petrol aramak için yapılan sondajların hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemde TPAO, Siirt ve Batman'da zengin petrol damarlarına rastlamıştır.

yoktur, her ikisi de aynı mevzuata, aynı kanun anlayışına ve aynı kanun tatbikatına tabidir ve daima da öyle olacaktır.

Görüldüğü üzere Tabii Senatörler yabancı sermayeye karşı değillerdir. Ancak onlar için yabancı sermayenin Türkiye'ye girmesindeki şart, yerli şirketlerle aynı haklara sahip olması ve ayrıcalıklarla korunmamasıdır. Yabancı şirketlerin akaryakıt satmasında da bir engel yoktur. Buna rağmen, Gürsoytrak'ın I. Beş Yıllık Kalkınma Planı⁴⁰ndan aktardığı (CSTD, 1963: C. 11: 424):

(...) Yurdumuzda petrol aramalarına hızla devam edilmektedir. Milli petrol kaynaklarımızın süratle geliştirip değerlendirilmesine yardım eden teşekküllerin çalışmaları kolaylaştırılacaktır. Tüketim fazlası benzin ihraç edilecektir.

ifadeleri, hükümetin “milli petrol kaynaklarının değerlendirilmesine yardım eden kuruluşları desteklemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere hükümetin kalkınma planına göre, yerli-yabancı petrol şirketlerini desteklemesi gerekmektedir. Gürsoytrak önceden de belirttiği gibi yabancı-yerli şirketlerin eşit şartlarda desteklenmesinden yanadır. Oysa 1960'ların ilk yıllarında Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı petrol şirketleri “milli petrol kaynaklarının geliştirilmesi için” çaba göstermemektedirler. Gürsoytrak öncelikle yabancı şirketlerin uyguladıkları politikaları 3 madde altında özetler (CSTD, 1963:C. 11: 424):

- I. Yatırımları sonucunda ellerine geçen büyük rezervlerden sağladıkları hammaddeyi, mevcut tasfiye ünitelerinden geçirerek bir ülkeye satmak, bu şirketlerin başlıca aradıkları ve en fazla kazanç sağladıkları bir yoldur.
- II. Bu imkânın o ülkede tasfiyehane kurulması mecburiyeti yüklenilmesi sonucunda kaybolması halinde, o ülkede şayet bir tasfiyehane kurmak durumunda kalırlarsa ham petrolü satmak ve ayrıca tasfiye karından faydalanmak suretiyle ikinci derecede gelen menfaatleri sağlanmış olur. (...) [Y]urdumuzdaki bu durumda bu merkezdedir, ama bu, bugün için tartışma konusu değildir.
- III. Diğer bir husus ise, petrol şirketlerinin ithalat miktarlarını, yurt ürünlerini karşılayamadığı kısımla sınırlamaktadır. Bu halde, petrol şirketleri kendi satış politikaları içerisinde muayyen olan bir ülkenin petrol kaynaklarının geliştirilmesi için yatırım yoluna gideceklerdir ki, bu da onların 3. derecede arzuladıkları bir husustur. (...) [Ş]öyle ki, bu maksatla mesela, Türkiye'de milyonlarca dolar arama ve sondaj yatırımı yapmaları ve bunun sonucunda bulacakları öz ham petrolümüzü kıymetlendirmeleri gerekecektir. Yurt dışındaki petrol kaynakları çok mebzul [bol, çok] olan şirketlerin bu mebzul kaynaklarına rağmen büyük yatırımlar yaparak bu yola kendiliklerinden gitmeleri imkânsızdır. Ancak ve ancak petrol kanununun amacının gerçekleşmesi bu 3. yolla kabil olabilir. Ve kanunun belirttiği esas kural da budur.

⁴⁰ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1961 Anayasası ile beraber kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) ilk çalışmasıdır. 21 Kasım 1961'de kabul edilen plan; Türkiye'nin 1963-1967 yılları arasında %7'lik bir kalkınma hızına ulaşmasını hedefliyordu.

Yabancı şirketlerin uyguladıkları birinci politika tam anlamıyla bir sömürü politikasıdır. Bir yabancı şirket herhangi bir ülkeden elde ettiği petrolü, başka ülkelere satarak kar elde etmektedir. Yabancı bir şirket için en çok kazanç sağlanan yol budur. İkinci yolda yabancı petrol şirketleri, ülke kanunları gereği kurmak zorunda oldukları rafineriler aracılığı ile birinci yolda olduğu kadar olmasa da kar elde etmektedirler. Bu kar, hem ham petrol satışından hem de arıtma gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Kurulması zorunlu olan rafineriler açısından da, petrolün çıktığı ülke açısından da bu yol, yatırım anlamında bir kar merkezi anlamına geliyordu. Gürsoytrak'ın da belirttiği gibi 1960'lı yılların başında Türkiye'de de durum bu merkezdedir. Ancak, şirketlerin ülkede rafineri kurarak yatırım yapmak yerine dışarıdan petrol ithal ederek, bu petrolü iç piyasada satmaları ve satıştan kar etmeleri üçüncü yoldur ki bu yol şirketlerin birinci yoldan sonra tercih ettiği yoldur. Gürsoytrak, yabancı şirketlerin Türkiye'de ikinci yolu uygulamak zorunda kaldıklarını söylese de bunun tamamıyla görünüşte kaldığını ortaya koymuştur. Hükümetin uyguladığı politikalar gereği artık üçüncü yol uygulanmaya başlamıştır⁴¹. Ancak Gürsoytrak'a göre yabancı şirketler için uygulanması gereken ithalat kısıtlaması söz konusu yabancı şirketleri korkutup ülkeden kaçıracaktır (CSTD, 1963: C. 11: 425): “(...) Yabancı ham petrolden sağlanan ürünlerinin yurt içine sokuluşunun sınırlanmayışı petrolü kendi ülkemizde arayıp bulmak üzere yatırım yapacak yabancı şirketleri binnetice [sonuç olarak] kaçmaya zorlayacaktır.”

Gürsoytrak, hükümetin yerel kaynakların geliştirilmesi ve yabancı petrol şirketleri ile ilgili uygulamalarını şöyle özetler (CSTD, 1963:C. 11: 425):

(...) Petrolün en emin temin şekli yurtiçi kaynaklarının inkişafındadır [geliştirilmesidir]. Aynı şekilde ekonomiye en az külfet yükleyerek temini de yine yurtiçi kaynaklarının inkişafı ile mümkündür. Hükümet ise, bu konuda ne yapmaktadır, şöyle özetlenebilir:

- I. Petrol aramasında en yüksek seviyeyi muhafaza eden (devlet sermayesinin çoğunlukta olduğu) kurumunun yabancı şirketler karşısında çalışma şartlarını kolaylaştırıcı tedbirler almamaktadır.
- II. İthalat politikası gibi koruma vasıtalarını, yerli petrol lehine kullanmak için yeterli bir gayret göstermemiştir. Yurt içinden temin edilen petrolün satılması ve yurt ihtiyacının geri kalan kısmının ancak ithal edilebilmesi esas gaye olmak gerekirken, ithal rejimi buna imkân verecek şekle getirilmemiştir.

⁴¹ Gürsoytrak, Senato'da bu konuşmayı yaptığı zaman Hükümet Başkanı İnönü idi. 20 Kasım 1961'den 20 Şubat 1965'e kadar 3 hükümet kuran İnönü, petrol tartışmalarının yaşandığı 1963 yılında kurduğu 2. hükümete başkanlık ediyordu. İlk hükümetinde koalisyon ortağı olan AP'nin yerine bu hükümette YTP küçük ortaktı.

Gürsoytrak'a göre hükümet ithal rejimini düzenlemeyerek yerli petrol şirketleri ile beraber faaliyet gösteren yabancı petrol şirketlerinin kar marjını arttırmaktadır (CSTD, 1963:C. 11: 426):

(...) [Y]abancı menşeli petrol ile yapılan ameliyat [faaliyet], yerli petrol kaynaklarının süratle, fasilasız [aralıksız] ve verimli olarak geliştirilip kıymetlendirilmesi maksadına uygun olduğu nispette himaye görerek, bu da ancak yerli ham petrol ile elde edilen petrol mahsullerinin memleket ihtiyacına yetmemesi halinde yetmeyen kısım için yabancı menşeli ham petrol ithal edilerek işlenmesi ile mümkün olabilecektir.

Gürsoytrak'a göre petrol ithalatı sadece yerli kaynakların tüketimi karşılamaması durumunda gerçekleşmelidir ve bu durum dönemde ortaya çıkan petrol üretim fazlalığından dolayı gerekli bir durum değildir.

Gürsoytrak, 1963 yılında yaptığı değerlendirmelerde yabancı petrol şirketlerinin uyguladıkları politikaların yanlışlığı belirtilmiş ve bu yanlışlığa neden olarak hükümetin ithalat rejimini düzenlememesi ve yerli şirketlere vermesi gereken desteği, kanunların ve kalkınma planının içerdiği hükümlere rağmen, uygulamaması olarak ortaya koymuştur. MBG hükümetin bu politikasının yanlışlığını 1966 bütçe görüşmeleri sırasında da dile getirmiştir. Görüşmeler sırasında konuşan Muzaffer Yurdakuler gazetelere verdiği demecin içinde şu ifadeleri kullanmıştır (Milliyet, 6 Mayıs 1965): “Yer altı kaynaklarının yabancı şirketlerce istismarını önleyecek bir maden kanunu çıkarılmalı ve petrol kanunu değiştirilmelidir. Yabancı sermayeye verilen işletme imtiyazında dikkatli olunmalıdır.”

1965 yılında Senato'dan bir heyet TPAO petrol sahalarına yaptıkları gezinin ardından petrolde millileştirme ve yerli şirketlerin desteklenmesi konuları yeniden gündeme gelmiştir. Heyet başkanı Sadı Koçaş, TPAO Genel Müdürü'nün yabancı şirketlerin kendilerini engellemeye çalıştıklarını söylediğini aktardıktan sonra gazetelere şu açıklamaları yapmıştır (Milliyet, 24 Mayıs 1965): “Hukuk devleti anlayışı içinde fakat milli haklarımızı da en iyi şekilde koruyarak bir sistem tatbik edilmelidir. Petrol davası Türk gücü Türk sermayesi Türk teknisyeni ile hallolur.” Cumhurbaşkanı Gürsel de yabancı petrol şirketlerinin “millileştirmeye giderseniz pişman olursunuz.” tehditlerini ve millileştirme yapılmaması yönündeki baskılarını doğrulayarak, “kendi petrolümüzü çıkaracak duruma geldik” (Milliyet, 24 Mayıs 1965) açıklamasını yapmıştır. Aynı gün CHP Ankara gençlik kolları kongresine misafir olarak giden İrfan Solmazer, CHP'li gençlerin petrol ve madende millileştirme isteklerine karşılık, kürsüye gelerek şu açıklamayı yapmıştır (Milliyet, 24 Mayıs 1965):

Yeni yeni gelişen fikirlerden ve sosyal uyanıştan korkanlar bunları ezeceğiz diyorlar. (...) 27 Mayıs'tan önce de yeni fikirlerden korkanlar cop ve kurşunla gelişmeleri önlemek istemişti. Sonları iyi olmadı. Vatandaşın emeğine göz nuruna sahip çıkanlarla beraber komisyonculara karşı mücadele edeceğiz.

Solmazer, 1961'den sonra başlayan yeni dönemde uyanan sosyal uyanıştan korkanlara gözdağı vererek, DP döneminde gelişip büyüyen komprador sınıfına karşı millileştirme mücadelesi verileceğinin altını çizmiştir. Solmazer'in bu açıklamaları Gürsoytrak'ın iki yıl önce yaptığı değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Yabancı petrol şirketlerinin ithal edip sattıkları petrol, yerli petrol yatırımlarını baltalamakta ve bu durumdan komprador sınıfı kar etmektedir. Tabii Senatörler petrol konusunda ortaya koydukları görüşleri adeta solun Senato'daki temsilcisidirler. Bu durum Tabii Senatörlerin gittikçe sola yaklaşan bakış açıları çerçevesinde değerlendirildiğinde önem kazanmaktadır. Çünkü bu dönemde TİP'in ve Yön dergisinin konu edindiği petrolde millileştirme, Cumhuriyet Senatosu'nda Tabii Senatörler tarafından dile getiriliyordu.

3.5.4. MBG ve AP (Demirel) Dönemi

MBG ve Tabii Senatörlerin 1964-1971 döneminde AP ile ilişkilerinde en büyük belirleyici olay, Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle boşalan genel başkanlık görevine, 27-29 Kasım 1964'te toplanan AP'nin 2. Büyük Kongresi'nde, Süleyman Demirel'in seçilmesidir. Emekli bir general olan Gümüşpala 1964 yılına kadar sürdürdüğü genel başkanlık görevinde önceki bölümlerde üzerinde durulduğu gibi ordu ve parti tabanı arasında bir denge görevi sürdürmüştür. Bu dönemde Tabii Senatörler AP için en büyük muhalefet grubuydu. Bu dönemin bir diğer özelliği de AP'nin hükümetin küçük ortağı olması nedeniyle 27 Mayıs'ı ve onu yapanları sorgulayacak, Tabii Senatörlerle 27 Mayıs hakkında tartışmaya girecek zamanı bulmasıdır. Oysaki 1965 seçimlerinden sonra bu tablo tamamiyle değişmiş, MBG, AP için en küçük muhalefet grubu durumuna düşmüştür. Bu dönemde 27 Mayıs üzerine tartışmalar yerine hükümet eden, iktidar partisi, AP'nin icraatları tartışılır hale gelmiştir.

AP'nin 1965 seçimlerinde aldığı 52.9'luk oy oranının Tabii Senatörlerin en küçük muhalefet grubu durumuna düşerek, ikinci planda yer almalarında önemli payı vardır. Artık MBG ordunun parlamento içerisindeki temsilcisi olarak görülmemektedir. Bununla beraber MBG, senatodaki ilk üç yılının aksine bu dönemde özellikle AP'ye dış politika konusunda önemli eleştiriler getirmiş, 27 Mayıs tartışmaları artık yapılmaz olmuştur.

AP'nde Demirel dönemi Gümüşpala'nın ölümünün ardından gerçekleşen AP 2. Büyük Kongresi ile başlamıştır. Demirel AP Genel Başkanı olduğu sırada CHP lideri İnönü'nün 27 Mayıs'tan sonra kurduğu 3. hükümet görev başındaydı. İnönü'nün bağımsızlarla beraber kurduğu bu hükümetin yaptığı bütçenin 13 Şubat 1965'te reddedilmesi üzerine kabine istifa etti ve İnönü, başbakanlıktan çekildiğini bildirdi. Bu sırada AP lideri Demirel milletvekili değildi. Dolayısıyla AP'nin kuracağı herhangi bir hükümette başbakan olarak görev almasına olanak yoktu. Böylece Türkiye bir hükümet bunalımının ortasında kaldı. Şüphesiz en büyük sorun başbakanın kim olacağı sorunuuydu. Cumhurbaşkanı Gürsel hükümet bunalımının aşılması için formüller üretmeye bütçenin reddedildiği gün başlamıştı. Gürsel, Demirel'i başbakan yapmak için "Gerekirse Demirel'i senatör yaparım" (Milliyet, 14 Şubat 1965) demekten geri kalmıyordu. Gürsel bu demeciyle parti liderlerini bir anlamda tehdit ediyor, bu şekilde hükümetin kurulmasını hızlandırmak ve olası bir hükümet bunalımını engellemek istiyordu. Eğer parti liderleri hükümet kuramazlarsa Cumhurbaşkanı Gürsel kontenjan senatörü atama yetkisini kullanarak, milletvekili olmayan ancak başkanı olduğu parti seçimlerde büyük oy alarak parlamentoya giren AP lideri Demirel'i, Anayasanın kendisine verdiği yetkiyle kontenjan senatörü yaparak ve sonra da hükümeti kurma görevini vererek hükümet bunalımını çözeceğini belirtmiştir. Bu demece rağmen Gürsel, İnönü'den sonra yerine geçecek olan Başbakanın AP'nden olmasına taraftar değildi. Dolayısıyla Gürsel'in parlamentonun işleyişini hızlandırmak ve hükümet bunalımının kısa sürede aşılmasını sağlamak için bu ifadeyi kullandığı ve parti liderlerine genç bir politikacı olan Demirel'i başbakan yapmakla tehdit ettiği söylenilebilir.⁴² Gürsel parti liderlerini bir araya getirdiği toplantıda AP'li bir Başbakan istemediğini açıkça belli ettikten sonra Başbakan adayının MBG Başkanı Fahri Özdilek olduğunu deklare etti (Toker, 1998: 55). Parti liderlerinin olumsuz görüşlerini belirtmelerinin ardından AP listesinden Kayseri Bağımsız senatörü seçilen Suat Hayri Ürgüplü' ye hükümeti kurma görevi verildi. Partiler, eski MBK üyelerinden herhangi birini yürütmenin başında görmek istemiyorlardı.

MBG, Gürsel'in verdiği bu karardan hiç memnun olmamıştır. AP'li bir başbakan istemeyen Gürsel, AP'ne yakın bir bağımsız senatörü hükümeti kurmakla görevlendirmiş; üstelik bunu yaparken 27 Mayıs'ı beraber gerçekleştirdiği arkadaşlarından Fahri Özdilek'i

⁴² Anayasanın Cumhurbaşkanı tarafından tanındığı Kontenjan Senatörü atama şartları ve kontenjan senatörlüğü hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Başlık 3.2.2.1.

parti liderlerine kabul ettirememiştir. MBG yaptığı basın toplantısında şu açıklamayı yapmış ve Gürsel eleştirilmiştir (Milliyet, 17 Subat 1965):

Başbakan seçiminde tutulan yol üzücüdür. Türkiye Cumhuriyeti'ne başbakan aramada takip edilen yolun üzücü olmaktan başka; Anayasa felsefesine, devlet sorumluluğuna ve şimdiye kadarki politik geleneklerimize uymadığını, Türk kamuoyuna açıklamakta fayda görmekteyiz. Cumhurbaşkanı, başbakan tayininde koalisyon kuracak olan partilerle istişare etmesi anayasaya uygun değildir

Cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini parlamentoyu oluşturan parti liderleriyle daha önceden görüşmeksizin vermesini anayasaya uygun olacağını düşünen MBG'nun, eğer bu yol izlenmezse, cumhurbaşkanının tarafsızlığını ve partilerüstü niteliğini yitireceğine ilişkin eleştirilerinde haklılık payı olduğu düşünülebilirse de Gürsel'in hükümet bunalımını çözmek için gösterdiği çaba da önemlidir. MBG'nun 27 Mayıs günlerinde tan liderleri olan Gürsel'i eleştirmelerinin altında Başbakan adayları olarak ortaya atılan Fahri Özdilek isminin yanı sıra mevcut partilere olan ve 1961'den beri süren güvensizliğin de payı vardır. MBG'ndan Ahmet Yıldız'ın 1965'in ilk günlerinde yaptığı açıklama, Tabii Senatörlerin partilere olan güvensizliğini, 1961 Anayasası'nın felsefesini kavrayamadıkları yönünde yaptığı eleştiri ile ortaya koyar (Milliyet, 8 Ocak 1965):

Anayasanın getirdiği ortam henüz yeter derecede kavranmamıştır. Türkiye bugün özel çıkarların kısılcacında sıkıştırılan bir ortam içindedir. Anayasanın temelinde yatan felsefe halka indirilmedikçe anayasayı yaşatmak imkânsızdır. Reformlar, düzenlerini kötü gidişe göre ayarlayanların bu düzenlerini sarsacağı için istenmemektedir.

Ürgüplü'nün başında olduğu hükümette Demirel, başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 10 Ekim 1965'deki seçime kadar geçecek olan bu dönem Demirel için bir anlamda devlet görevinde staj dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönemde MBG'nun, hükümete yönelttiği eleştiriler sırasıyla şöyle sıralanabilir. Öncelikli eleştiri TRT konusunda olmuştur. TRT konusunda hükümet ortağı CKMP'nin, radyoda kendi partileri hakkında haberlere yer verilmediği konusunda yaptığı suçlamalara karşı Vehbi Ersü şu açıklamayı yapmıştır (Milliyet, 7 Nisan 1965): "Devlet kurumlarına karşı açılan tahrip kampanyasına koalisyon kanatları ve hatta bazı bakanlar hararetle katılırken hükümetin bir seyirci olarak kenarda kalmasını anlamak güçtür." 1966 Bütçesinin görüşülmesi sırasında MBG adına konuşan Muzaffer Yurdakuler, görüşülmekte olan bütçenin İnönü hükümetinin düşmesine neden olan bütçeden farkı olmadığını dile getirerek, "hükümetlerin bütçeler yoluyla düşürülmesi büyük bir tehlikedir" (Milliyet, 6 Mayıs 1965) ifadesini kullanmıştır.

MBG'nun sesini en çok çıkardığı ve hükümeti en ağır biçimde eleştirdiği konu TİP'in Bursa İl Kongresi'nin saldırıya uğraması olmuştur. Konu ile ilgili senatoda konuşan Suphi Karaman aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır (Milliyet, 7 Temmuz 1965):

Bazı geri kafalı menfaatçi hainler milleti en acı ithamlar altında ikiye parçalamak gayretinde pervasızca devam etmektedirler. Bursa TİP kongresine girilen tecavüzleri şiddetle takbih ediyorum. Bu tecavüzlerin devam edeceğinden ve şiddetle büyüyerek sırasıyla CKMP ve CHP topluluklarına da saldırılar halini alacağından endişe duyuyorum. Bu saldırıların altında anayasaya tecavüz saklı yatmaktadır. 27 Mayıs'a açıktan tecavüz edemeyenler onun anayasasını gizli kapaklı tırmalamakla meşguldürler. Bunun sonu ya Vietnam ya da Kore'deki seyirdir. 31 Mart irticai hareketinden beri Bursa sokaklarında ilk defa insanlar sürükleniyor fakat hükümet tarih şuurundan habersiz umursamazlık içinde sanki Selanik'ten bir kurtuluş ordusu bekliyor.

Görüldüğü üzere MBG'na göre olayların tek sorumlusu AP'dir ve AP tıpkı devamı olduğu DP gibi muhalefeti yok etmek için planlar hazırlamaktadır. Sonuç olarak Ürgüplü'nün ülkeyi seçime götüren hükümetinden MBG hiç memnun olmamıştır. Bu memnuniyetsizlik, 1965 seçim sonuçları göze alındığında daha da büyüyecektir.

Demirel'in başında olduğu AP, 10 Ekim 1965 seçimlerinde %52.9 oy alarak iktidara geldi. AP, aldığı bu oy oranıyla parlamentoda 240 sandalye kazanıyordu. Döneme ilişkin kaynaklarda, AP'nin iktidarda olduğu 10 Ekim 1965 - 12 Mart 1971 döneminde MBG ile sadece bir kez görüştüğüne ilişkin bir bilgiye rastlanılmıştır. Bu görüşme esnasında MBG üyeleri Demirel'i Cumhurbaşkanının bir an önce seçilmesi ve parlamentonun çalışır duruma getirilmesi konusunda uyarılmışlardır (Hürriyet, 19 Mart 1966). Bu dönemde Gürsel'in birden bire ortaya çıkan hastalığından kaynaklanan Cumhurbaşkanlığı sorunu MBG'nun en büyük gündemiydi. 18 Mart 1966 tarihli MBG - AP görüşmesinin ayrıntıları 12 Ocak 1971 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde açıklanmıştır (Cumhuriyetin 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 559):

Cumhurbaşkanı Gürsel'in hastalığı nedeniyle birden bire ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı sorunu, komünizm ile mücadele adına yapılan tutuklamalar, giderek artan gerici faaliyetler, enflasyon, milli eğitimde yapılan tayinler toplantıda görüşülen başlıca konular oldu. Türkiye gündemi üzerine düşüncelerini aktaran grup üyeleri, meclisin bir çıkmazda bulunduğunu ve bu konuda en büyük sorumluluğun iktidar partisine düştüğünü vurguladılar. Son günlerde komünizmle mücadele adına yapılan tutuklamaların sanatçılara baskı niteliği kazandığının da belirtildiği toplantıda, 27 Mayıs ilkelerine aykırı hareket edilmemesi gerektiği dile getirildi. Grup üyeleri ayrıca rejimin devamı için seçim ve af kanunu tasarılarının da geri çekilmesini istediklerini başbakanı bildirdiler.

Bu görüşme ile ilgili yorum yapan Ümit Cizre (2002: 66-67) şu ifadeleri kullanmıştır:

Silahlı Kuvvetlerin AP'nden şikayet konularının 1969'a kadar önceki dönemle süreklilik göstermesinin ve gündemde çok yeni bir şikayet konusunun oluşmamasının en önemli

nedenlerinden biri, sol tehdidin henüz rejim için sarsıcı boyutlara ulaşmamasında yatmaktadır Örneğin; MBG'nin Demirel'e 1966 yılının Mart ayında verdiği muhtıraya bir göz atmak yeterlidir. Şikayet listesi, 27 Mayıs'a muhalefet, din istismarı, gericilik, siyasal af, gençlik (gençliğin sorunlarına yeteri kadar eğilmemek anlamında) ve seçim kanunundan oluşmaktadır. (AP, küçük partilere yaşam ve temsil hakkı tanıyan milli bakiye sistemini değiştirerek 1965 yılında ilk kez 15 milletvekili ile parlamentoya giren TİP ve diğer küçük partileri parlamentoda temsilden mahrum bırakmaya çalışıyordu.

Cizre bu yorumunda MBG ile Silahlı Kuvvetlerin AP'nden isteklerinin paralel olduğundan bahsetmiştir. İstekler paralellik gösterse de bu dönemde MBG - Ordu - AP üçgeninde geri plana düşen taraf MBG idi. MBG'nun bu dönemde ordu tarafından önemsenmemesinin örneklerini Feroz Ahmad (1996: 192) aşağıdaki ifadelerinde açıklar:

Hükümet, Aydemir'in başarısız darbe girişimine katılanları kapsadığı gibi eski DP'lileri de kapsayan bir kısmi af kanun tasarısı önerecek kadar ordudan emin olmuştu. (1965 seçimlerinden sonra meclise seçilen emekli askerlerin çok büyük bir kısmı AP'dendi.) MBG tasarımı kınayan bir demeç yayınlamasına karşın yüksek komutadan uyarıcı hiçbir ses gelmedi. MBG tasarımı "anayasanın başlangıç bölümünde belirtilen ilkeleri yok etme" girişimi olarak niteledi. Ve hükümeti seçimlerle aldığı meşruiyeti yitirmekte olduğu konusunda uyardı. AP generallerle ilişkisinden o kadar emindi ki, bazı AP'liler Sıtkı Ulay'ı mecliste dövmeye kalktılar.

Türk Siyasi Hayatı adına bir fiili saldırı olan Sıtkı Ulay'ın dövülmesi olayı dönemin ufak bir ayrıntısı niteliğindedir.⁴³ Gerçekten de 1966 af tasarısında Silahlı Kuvvetlerden herhangi bir açıklama gelmemiş ve önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere tabii senatörlüğün kaldırılacağına ilişkin tehditler nedeniyle MBG üyeleri de bu affi kabullenmek zorunda kalmışlardı. Gerek Ulay'ın dövülmesi gerekse bazı AP milletvekillerinin davranışlarından rahatsız olan MBG, grup başkanı Fahri Özdilek'in ağzından bir bildiri yayınlayarak Demirel'i uyarmıştır (Hürriyet, 8 Mayıs 1966):

"Milli Güvenlik Kurulu⁴⁴ Genel Sekreteri General Refet Ülgenalp'ın şahsında Türk ordusuna hakaret eden milletvekiliniz Mevlut Yılmaz, Atatürk'e ve devrimlerine en galiz küfürleri etmektен çekinmeyen yurdun ve ulusun bölünmesi çabalarında bulunan milletvekiliniz Osman Yüksel ve 27 Mayıs'a General Ulay'ın şahsında tecavüz ederek başına demirle vuran milletvekilleriniz partiden ihraç edilmedikleri takdirde AP'nin tamamen aynı fikir ve düşüncelerin temsilcisi hüviyetinde oldukları tescil edilecek ve AP meşruiyetini kaybetmiş olacaktır.

⁴³ "Mecliste dövülen Sıtkı Ulay bir açıklama yapmıştır: "İnsan eti yiyen kudurmuş köpekler gibi yan taraftan kulağımı ısırınlar da vardı" Ulay, ihtilalde nasıl vicdanlı hareket ettiğini anlatmış ve şunları eklemiştir: "Bundan sonra nefis müdafaası için eşkıyalarla dolu bir toplulukta cebimde bomba taşımak hakkımı kullanacağımı herkes kabul eder" dedi. Hürriyet, 8 Mayıs 1966 Milli Güvenlik Kurulu, yetki ve örgütüne ilişkin yasa 1962 yılında yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği kurumlardan biri olan MGK'nın görevi Anayasanın 111. maddesinde, "milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmek" şeklinde açıklanmıştır.

⁴⁴ Milli Güvenlik Kurulu (MGK), yetki ve örgütüne ilişkin yasa 1962 yılında yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği kurumlardan biri olan MGK'nın görevi Anayasanın 111. maddesinde, "milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmek" şeklinde açıklanmıştır.

Bildiride MBG'nin orduyu uyarma ve ordudan kendilerine destek bulma çabası göze çarpan ifadelerdendir. Örneğin Sıtkı Ulay'dan, 27 Mayıs gerçekleştiği sıradaki rütbesine gönderme yapılarak "General Ulay" diye bahsedilmiştir. "Atatürkçülük" söylemi tıpkı 1964 öncesi dönemde olduğu gibi dile getirilmiş, orduya hakaret grubun hassas noktası olarak kabul edilerek uyarıya eklenmiştir. Ancak bu çabalara rağmen ordunun sessiz kaldığı ortadadır. MBG üyeleri bu dönemde ordudan destek almak bir yana kendilerine bir "operasyon" yapılacağından bile korkmaya başlamışlardır. Bunun nedeni Cumhurbaşkanı Gürsel'in hasta olması ve tedavi için yurtdışına gönderilmesinin gündeme gelmesidir. Gürsel'in yokluğunda ordu üzerine bir operasyon yapılacağı şüphesi ile çeşitli görüşmelere girişilir (Toker, 1998: 70). 20 Ocak 1966'da İnönü ile görüşen MBG üyeleri, bu görüşmeyi izleyen günlerde Demirel ve hasta olan Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşürler ve böyle bir "operasyon" olmayacağına ilişkin garantiler alırlar.

Görüldüğü üzere Demirel'in iktidara gelişi MBG'nun siyaset üzerindeki etkisinin azalmaya başlamasına neden olmuştur. Tabii Senatörler Silahlı Kuvvetlerden aradıkları desteği bulamamışlar, zaman zaman kendileri ile çelişerek ordunun kendilerine bir "operasyon" yapacağına dair korkuya kapıldıkları bir anda Demirel'le bile görüşmüşlerdir. Bu durum Tabii Senatörlerin, etkinlikleri azalsa da, konumlarını korumak için yürüttüğü bir faaliyet olarak değerlendirilebilir. MBG'nun 1964 öncesi söylemleri bu dönemde de değişmemiş; anayasanın felsefesinin kabullenilmemesi, 27 Mayıs'a olan saldırılar, söylemlerin başında yer almış; ancak eskiye oranla pek dikkate alınıp üzerinde tartışılmamıştır. Açıklandığı üzere bunun nedeni Demirel'in, partisinin orduyla olan ilişkilerini düzeltmesidir. 1964-1971 döneminde MBG - AP - Ordu üçgeninde gelişen olaylar 1970'e yaklaşıldığında daha değişik bir hal almıştır.

3.5.5. MBG'nun Dış Politika Anlayışı

1964 - 1971 döneminde MBG'nun etkinliğini en çok gösterdiği alan dış politika olmuştur. 1964'e kadar iç politik konulara, özellikle 27 Mayıs'ın savunması ve DP'nin devamı olan AP ile DP döneminden kalan sorunları tartışma konusu yapan MBG, bu yeni dönemde ortaya çıkan dış politika sorunlarına önem vermiştir. Kıbrıs Sorunu, NATO, tüm dünyada büyüyen ABD karşıtlığının ülke içine yansımaları sonucu ortaya çıkan Amerikan karşıtı politikalar Tabii Senatörlerin ilgilendikleri konular olmuştur. Tıpkı 1965 öncesinde ekonomik konularda üzerinde durulduğu gibi MBG'nun dış politikaya bakışı, dönemin Türkiye'sinde ortaya konulan sol söylemlerle paralellik göstermektedir.

MBG'nu oluşturan Tabii Senatörlerin dış politikaya bakış açılarına ilişkin ipuçlarına, 27 Mayıs Darbesi'nin nedenlerini ortaya koyan ifadelerinde rastlamak mümkündür. Tabii Senatörlerden Ekrem Acuner 4 Ocak 1990, Suphi Gürsoytrak ise 14 Aralık 1989'da Sanatçı Bedri Baykam ile yaptıkları söyleşilerde 27 Mayıs'ın nedenleri arasında DP döneminde yapılan dış politik hataları da göstermişlerdir. MBK'nin 27 Mayıs'ta ülke yönetimini eline almasının nedenleri arasında DP yönetiminin "ABD'nin uydusu olması" (Baykam, 1994: 121), 1955'ten sonraki dönemde soğuk savaşın iki kutbu olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) taraflarında yer almayan ülkelerin içine girdikleri "Bağlantısızlar Hareketi"ne duyarsız kalması⁴⁵ da yer almıştır. Tabii Senatör Ekrem Acuner'in aşağıdaki ifadesi 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleştirilmesinde ülke içi sorunların, yaşanan soğuk savaş beraberinde getirdiği ABD - SSCB çatışmasıyla ilişkisini açıkça ortaya koyacak niteliktedir (Baykam, 1994: 30):

Basına karşı yapılan baskı ve sansürler, anayasa ihlalleri, tahkikat komisyonu, muhalefete karşı yapılan eylemler, kanlı olay tertipleri bağımsızlığı ve cumhuriyeti tehlikeye sokmuştu ve bizi harekete geçirmişti. Bir iç savaş çıksaydı o dönemde yüz binlerce kişi ölür; birden, bir tarafı Amerikan süper gücünün diğer tarafı da Sovyet süper gücünün etkisine girerdi. Ondan sonra hiçbir şeyi kurtaramazdınız.

Acuner'in ifadelerinden 1960 yılının Türkiye'sinin tehlikeli bir biçimde ABD ve SSCB arasında sıkışıp kaldığı, DP iktidarının uyguladığı yanlış iç politik baskılar nedeniyle meydana gelecek olası bir iç savaşın, ülkenin bu iki devlet arasında paylaşılmasına kadar gidecek bir yolda ilerlediği anlaşılabilir. Dolayısıyla Tabii Senatörlerin daha 27 Mayıs yapıldığı sırada Türkiye'nin Amerikan ve Sovyet Rusya hâkimiyetinde olmasına karşı çıkışları vardı ve DP'nin Türkiye'yi Amerikan'ın uydusu gibi yönetmesine şiddetle itiraz ediyorlardı. Bu duruma rağmen 27 Mayıs gerçekleşikten bir gün sonra MBK'nin yaptığı ve Amerika'nın önderliği ile Sovyetlere karşı savunma ittifakları olarak kurulan NATO ve CENTO'ya (Bağdat Paketi) bağlı kalınacağına dair açıklama ilk başta bir çelişki olarak göze çarpmaktadır. Bu çelişkiyi daha da pekiştirecek olay, müdahaleden üç gün sonra 30 Mayıs'ta gerçekleşmiş ve ABD yönetimi MBK yönetimini tanıdığını ilan etmiştir.

İlk bakışta bir çelişki olarak göze çarpan bu iki olay Acuner'in aşağıda yer alan ifadeleri dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir (Baykam, 1994: 34):

⁴⁵ Suphi Gürsoytrak, Cezayir ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Bayrağında, bizim bayrağımızdaki ay- yıldız örnek alan Cezayir halkı Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı verirken, DP hükümeti Cezayir halkını 'eşkiya' diye tanımlıyor ve uluslar arası bütün platformlarda, BM dahil, Fransa'yı destekliyordu." (Baykam, 1994: 121).

En çok dikkat ettiğimiz mesele şuydu: Hükümetin Amerika ile imzaladığı ‘dolaylı saldırı anlaşması’. [anlaşmaya göre] Hükümete karşı yapılacak bir hareket, komünist ayaklanması olarak kabul edilerek Amerikan silahlı gücüne müdahale hakkı veriyordu. Hükümet deseydi ki: ‘o dolaylı saldırı anlaşmasına girer mahiyette bir komünist ayaklanmasıdır’ bu yabancı güçlerin müdahalesine yol açabilirdi.

1997 yılında konu ile ilgili açıklamalar yapan MBK üyelerinden Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Suphi Karaman ve Sami Küçük de tıpkı Acuner gibi, alınan kararın döneme özgü bir zorunluluk olduğunu dile getirmişlerdir (Kili, 1998: 111-116). Görüldüğü gibi MBK, 1959 tarihli Türk - Amerikan anlaşmasının ABD’ye verdiği yetkilerden ve bu yetkiler bağlamında ülkeye bir Amerikan müdahalesinden çekiniyordu. Bu durum önceki paragrafta bir çelişki olarak nitelenen durumu açıklamaya yeterlidir. Baskın Oran’a göre ABD, 27 Mayıs’tan haberdar olmasına rağmen bunu Menderes’e bildirmemiştir. Ayrıca 1959 tarihli anlaşmanın yetkilerini kullanmaktan da kaçınmıştır (Oran, 2002: 667):

ABD darbeyi Menderes’e ihbar etmemenin ötesinde, kendisine ikili antlaşmaların verdiği bir yetkiyi kullanmaktan da dolaylı olarak kaçındı. 5 Mart 1959 tarihli Türk-Amerikan güvenlik işbirliği antlaşması, Ortadoğu’da uluslararası komünizmin silahlı saldırısına uğrayacak herhangi bir ülkenin talep etmesi halinde bu ülkeye ABD’nin silahlı kuvvet göndererek yardım yapacağını ilan eden 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower doktrinine gönderme yapıyordu. Fakat doktrinde ‘silahlı saldırıya’ uğramış olmak öngörülürken, Anlaşma’nın dibâçesi [başlangıcı/önsözü] ve birinci maddesine göre, Türkiye’ye ‘doğrudan ya da dolaylı saldırı’ durumunda ABD, ‘silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere’ gerekli her türlü harekete girişecekti. Bu ‘dolaylı saldırı’ ifadesi, Türk hükümetinin talep etmesi halinde, ABD’nin ülkedeki bir öğrenci hareketini bile silahlı müdahale nedeni kabul ederek asker yollamasına olanak verecek nitelikteydi ve bu nedenle de TBMM’de muhalefetin büyük itirazına yol açmıştı. Amerikan yetkilileri Menderes’e darbe konusunda ihbarda bulunmayınca, böyle bir talep olasılığı da ortadan kalkmış oldu.

Menderes’in 1960 yılının başından itibaren dış yardımlar konusunda anlaşmazlığa düştüğü ABD yönetimi ile bozulan ilişkilerinden kaybettiği gücü SSCB’de aramaya karar vermesi ve özellikle planladığı Moskova ziyareti ABD’nin 27 Mayıs’a müdahale etmemesinin nedenleri olarak düşünülebilir.

1960 yılının bahar aylarında Tabii Senatörlerin de içinde bulunduğu MBK’nın yaptığı bu açıklamalar, görüldüğü üzere ABD’nin silahlı gücünden korkulduğu için yapılmıştır. Müdahaleden sonra Tabii Senatör olarak TBMM’ye giren Tabii Senatörler artık iktidar değillerdir ve dış politik görüşlerini hiç kimseden çekinmeden ortaya koyabileceklerdir.

3.5.5.1. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Sorunu’nun 1955’ten sonra Türk siyasetinin yeniden gündemine gelmesi 1963-1964 yıllarında meydana gelen bunalımla gerçekleşmiştir. 1960 yılında kabul edilen,

Türkiye - Yunanistan ve İngiltere'nin garantör olarak konumlandığı anlaşma ile iki toplumlu bir devlet haline gelen Kıbrıs Adası'nda yürürlükte olan anayasaya göre Türkler sayıca Rumlara göre az olmalarına rağmen, nüfuslarının yoğun olduğu bölgelerde kendi belediye başkanları, parlamentoda temsil hakları ve Rum cumhurbaşkanının yanında veto hakkına sahip bir cumhurbaşkanı yardımcıları vardı. Türklere tanınan bu haklar Rumların başından beri istemeyerek kabul ettiği haklardı. Ancak bu kabul etmeyişi eyleme dönüşmesi Aralık 1963'e rastlar. Bu tarihten itibaren Rumların adada Türklere yönelik saldırıları hız kazanmıştır. 1960 yılında kabul edilen Kıbrıs Anayasası'nın hükümlerini reddeden Rumlar iki toplumlu bir ülke gerçeğini kabul etmiyorlardı. Anayasanın Türklere tanıdığı, 5 ilde ayrı Türk belediye başkanına sahip olması gibi haklar Cumhurbaşkanı Rum lideri Makarios'u rahatsız ediyordu. Makarios bu düşüncesinde daha da ileri giderek sözü edilen 5 ilde Türk nüfusunun oranını belirlemek için sayım yapılmasını istemiş, ancak bu istek Türk tarafınca kabul edilmemiştir. Anayasanın veto hakkına sahip cumhurbaşkanı yardımcısı olmasına olanak sağladığı Fazıl Küçük'ün elinden yetkilerinin alınmaya çalışılması ise ipleri tamamen koparmıştır. Bu olaydan sonra Rumların isteklerini reddeden Türk azınlığı terör ve şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalmaya başlıyordu. Sorunun büyümesi üzerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantör devletler olarak Londra Konferansı'na katıldılar ancak bir sonuç elde edilmedi. Olayların çıkmaza gitmesi üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Gürsel, ABD Başkanı Johnson'a başvurarak yardım istedi. Johnson'dan gelen cevap Kıbrıs sorununda Türkiye'nin ABD'siz bir plan uygulaması gerektiğini ortaya koyacak ve Türk-Amerikan ilişkilerini sarsacaktır.

5 Haziran 1964 tarihli mektupta (Erhan, 2002: 686); Türkiye'nin adaya askeri müdahale yapmasından endişe ediliyor, Türkiye - Yunanistan ilişkilerinin sarsılacağından ve bu durumun NATO'nun zararına olacağından korkuluyor, Türkiye'nin ABD'den yardım olarak aldığı askeri malzemeyi Kıbrıs'a müdahale için kullanamayacağı belirtiliyordu. Şayet Türkiye Kıbrıs'a müdahale ederse ve SSCB olaya müdahil olursa, o zaman NATO'nun Türkiye'yi savunmayacağı belirtiliyordu. ABD'den gelen bu cevap üzerine Türk tarafının uluslararası alanda güveneceği herhangi bir güç kalmadı ve Kıbrıs'ta da terör olaylarının artması üzerine 8-9 Ağustos 1963'te Türk jetleri adaya bombardıman gerçekleştirdiler. Armaoğlu'na göre; 1963- 1964 buhranlarının sebebi, Rumların Enosis'ten (Adanın Yunanistan'a katılması tezi) vazgeçmemiş olmalarıdır (Armaoğlu, 2007: 794).

1964 Bunalımına Tabii Senatörlerin bakışı, Senato’da 8 ve 10 Eylül 1964 tarihlerinde görüşülen Kıbrıs konulu oturumdaki konuşmalarından anlaşılabilir. Bu oturum yapılmadan 4 gün önce Ahmet Yıldız senatoda adada yerleşik Türk askeri birliklerinin yenilenmesini zamanı geldiğini hatırlatarak; değiştirme birliğinin hemen sevk edilmesini istemiş, Makarios’un buna karşı koyduğu takdirde müdahale hakkının kullanılması gerektiğini savunmuştur. Yıldız ayrıca şu değerlendirmeyi yapmıştır (Milliyet, 5 Eylül 1964):

Türk Dış Politikası tüm halinde yeniden gözden geçirilmelidir. Artık gerçek dostlar ve düşmanlar ilgileri çıkarları için olanlar ortaya çıkmıştır. NATO emrindeki silahlı kuvvetlerimizden derhal milli bir silahlı kuvvet ayrılmalı ve bunu kendi kumandamızda tutmalıyız. Silah sanayimize de önem vererek gerekli ekonomik tedbirleri almalıyız.

Sonraki konuda üzerinde durulacak olan NATO ve dolayısıyla ABD karşıtı görüşler Yıldız’ın sözlerinde ortaya çıkmaktadır. Silah sanayine verilmesi gereken önemle birlikte bu paragrafta Johnson mektubuna göndermeler de vardır. Yıldız, mektuptan sonra ABD’nin gerçek yüzünün ortaya çıktığını savunmaktadır.

Senato’nun 8-10 Eylül 1964 tarihli sözü edilen oturumlarında Tabii Senatörler adına Sıtkı Ulay konuşmuştur. MBG’ye dahil olmamasına rağmen yaşı ve tecrübesi gereği kürsüye çıkan Ulay, kısa bir konuşma yaparak durumu özetlemiş; yapılması gerekenleri sıralamıştır. Ulay’ın konuşması Kıbrıs konusunda partiler üstü bir anlayışın hakim olduğu ve tüm ülkenin neredeyse fikir birliği içinde soruna yaklaştığından dolayı duyduğu memnuniyetle başlar (CSTD, 1964. C.21: 641):

Birkaç günden beri millet meclisinde bugün de yüksek senatoda kıymetli arkadaşlarımızın büyük milletimizi temsilen içten gelen, samimi, hissi, tarihi, hamasi, coşkun ve veciz konuşmalarını hepimiz alaka ile takip etmekteyiz. Görülüyor ki bazı istisnai görüşler hariç tenkid ve tavsiyelerin teferruatı ayrı ayrı da olsa, özü teferruatından ihtisar edilecek [kısaltılacak] olursa bu konuda mütesanit ve partiler üstü bir anlayış ve yakınlık vardır. (...) [Y]aratılışımız icabı tehlike ancak ufuklarda belirdiği zaman derhal birleşen ve büyük bir güç iktisap ederek [kazanılan/edinen] umulmayacak kabiliyetler yaratan bir milletin çocuklarıyız. Kahraman bir avuç Kıbrıs mücahidinin yaratmakta olduğu şahikaları dinledikçe senato kürsüsünden kendilerine minnettarlık ifadelerini belirtmekten geri kalmıyorum. Dünün tarihlerini her zaman çabuk unutan bazı düşmanlarımız ile maalesef bazı yakın dostlarımızın bu güç ve geç anlayışları kendilerini ekseriya tutum ve politikalarında yanlış düşünce ve istikametlere sevk edebiliyor.

Bu girişten sonra Ulay, Kıbrıs konusunda alınması gereken önlemleri sıralamıştır. Ulay’ın sıralamasında ilk sırada “dünyaya meydan okuyarak Kıbrıs konusunda kararlı bir tutum izleneceğini tüm dünyaya duyurmak” vardır (CSTD, 1964. C.21: 641): “(...) [H]ükümetimizin de öngördüğü şekilde alayımıza, hem Kıbrıslı vatandaşlarımıza karşı

girişilecek bir hareketin Türkiye’ce artık bir harp ilanı telakki olunarak müdahalede bulunulacağı gerekli her yere notalanmalı ve dünyaya duyurulmalıdır.”

Ulay’ın yapılması gerekenler listesinde ikinci sırasında olası bir savaş durumuna hazırlıklı olunmasının gerekliliği vardır (CSTD, 1964. C.21: 642):

(...) [B]unun dışında her hangi bir hissi sebep cereyan ve teessürlerle henüz ortada tavassut [aracılık eden] anlaşma ve uzlaşma ümitlerinden bir zerresi dahi olsa belirti varken bir genel harbe mübaşeret [başlama] kararı kabul buyurursunuz ki; erken olur. Fakat bu konuda bir harp olmayacaktır diye her türlü hazırlıklardan vareste kalmak da bence bir bedbahtlıktır ve hepimiz için büyük bir sorumluluk olur.

Ulay’ın en dikkat çekici önerileri Yunanistan’a yapılacak kapsamlı bir boykot ve Türkiye’de yaşayan Yunan vatandaşlarının yurt dışına gönderilmesidir (CSTD, 1964. C.21: 643):

Yapılacak bu hazırlıklar bence şunlar olmalıdır:

- a) Evvela dış siyaseti idare ile sorumlu olanlar bugünkü faaliyetlerini daha çok arttırmalı, hatta haklı tezimizi biraz geç biraz geç de kalmış olsak dünyanın her köşesindeki küçük devletlere, halk topluluklarına ve din adamlarına katliamları ve haklı tezimizi anlatacak şekilde ikişer kişilik iyi niyet heyetleri sevk olunmalı ve bunlar oralarda gerekli konuşma ve konferanslar vermelidir. Mesela Sayın Kasım Gülek beyefendi⁴⁶ arkadaşımız bazı ülkeler için bu hususta biçilmiş kaftan olabilir, daha başka kıymetlerimiz de vardır.
- b) (...) [K]omşumuz Yunanistan’a otuz milyonun ağırlığını hissettirmek ve tattırmak üzere kendisi ile olan ticari münasebetlerimiz tetkik değil, inkıtaa tabi tutulmalı, hatta gerekli boykotaj tedbirleri alınmalı, Yunan tebaalılar artık süratle ve toptan sevke tabi olunmalıdır.
- c) Bugüne kadar çoğunluğu ile bizden kaçak beslenen yakın yunan adaları sıkı kontrol altına alınmalı, Yunanistan’a karşı her türlü balık ve diğer iâşe maddeleri ile döviz keselerimizin ağzı sımsıkı bağlanmalıdır.
- d) Bize yakın bulunan bağrımızdaki adalar önümüzdeki bir genel harpte onların basamağı olacağı yerde bunlar şimdiden mütehasıs alakalıların usullerini bildiği şekilde bir yoğunluk yumuşatmasına tabi tutulmalı ve bize basamak olacak hale getirilmelidir. Bu arada adalar halkının aç bırakılmamasına itina etmek de vazifelerimizden olmalıdır.

Dört maddeli bu öneri paketi incelenecek olursa, Ulay, Kıbrıs sorununun çözümünde Yunanistan ile mücadele verileceğinden emin bir tavırla hareket ettiği görülür. Ulay’ın önerileri, dünya kamuoyundan destek aranması için diplomasi yapılmasından, Ege adalarının savaş sırasında handikap yaratmaması için kontrol altına alınmasına kadar uzanmaktadır. Şüphesiz en ilginç öneri Türkiye’de yaşayan Yunan vatandaşlarının hızla sevke tabi tutulmasıdır. Ulay’ın önerilerinden bir tanesi de silah sanayine önem verilmesi

⁴⁶ Adana Milletvekili, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı yapan Kasım Gülek, 1950-1959 yılları arasında CHP Genel Sekreterliği görevinde bulundu. 1960’da Kurucu Meclis’e seçildikten sonra, 1961’de Adana Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Gülek, CHP’den ayrıldıktan sonra Kontenjan Senatörlüğü yapmıştır. Halkla ilişkilerde gayet başarılı olduğu kabul edilen Gülek’in Ulay tarafından önerilmesinin nedeni de bu özelliğidir.

ve tersanelerin hızla çalışarak çok sayıda hücumbotun ivedilikle Akdeniz'e indirilmesidir. Ulay, savaş hazırlıklarını içeren öneriler paketini senatörlere sunduktan sonra Yunanistan'ın bu çıkacak savaşın tek sorumlusu olarak şimdiden dünyaya sunulmasından yanadır. Ulay'a göre bu savaşın tek suçlusu Yunanistan olacaktır ve dünya bunu kabul etmelidir (CSTD, 1964. C.21: 643): “(...) [D]ünya gözü önünde bir genel harbe sebebiyet veren mesulün komşumuz Yunanistan olduğu bu günden ve harbin başladığı anda açık delil ve alametleriyle tespit edilmiş olmalıdır.”

Ulay, şimdiye kadar ortaya konulan ve sorunun çözümü için savaşılmaması gerektiğini belirten önerilerini kendisi bile pek gerçekçi bulmamıştır. İnönü başkanlığındaki hükümetin şüphesiz en son düşüneceği seçenek savaş olacaktır. Konuşmasının sonunda gerçekçi bir yorum yapan Ulay, hükümetin mevcut dış politikası çerçevesinde çözüm önerisini ortaya koymuştur (CSTD, 1964. C.21: 644):

(...) Kıbrıs konusunda müzakere yoluyla bir hal şekline varılması madem ki düşünülüyor ve ön planda tercih ve tasvip olunuyor. O halde karşılıklı tekliflerin Acheson planına bağlı kalmak mecburiyeti de yoktur. Gerek Birleşmiş Milletler'in gerekse büyük dünya devletlerinin makul bulup kabulleneceği ve belki sayın Acheson'a⁴⁷ yumuşak gelebilen pekala çeşitli ve başka teklifler de yapılabilir ve bulunabilir. Mesela bir tanesini huzurunuzda bendeniz teklif ediyorum. Eğer şimdiye kadar teklif olunmadı ise: hükümet başında bir din adamı olmamak şartıyla müstakil Kıbrıs hükümeti, Türk cemaatinin de iştirakiyle yeniden gözden geçirilip ayarlanabilir. Yunanistan Enosis'i, Türkiye adanın taksimini şimdilik bir tarafa bırakıp adanın bir ucunda Türkiye'ye, diğer ucunda da Yunanistan'a, bu teşekkür Kıbrıs Devleti'nin, birer askeri üs tanınır ve taraflar askeri kuvvetlerini buraya çekerler. Nasıl evvelce İngilizlere Kıbrıs Devleti anlaşmayı yaparken üs tanınmış ise bu da aynen öyle olur. Bu şekli zannederim ki gerek Amerika ve gerekse komşumuz Sovyetler birliği de pekala şayan-ı kabul bulunabilir ve Birleşmiş Milletler de bu kararı öne sürebilirler.

Bu önerinin en önemli noktası Enosis ve Taksim tezlerinin eşdeğer olarak görülmesi ve ikisinin de rafa kalkmasının sorunun çözümü için gerekliliğidir. Ulay, adanın “iki toplumlu bir devlet” olarak yaşamasından yanadır. 1967 bunalımında bu defa Ahmet Yıldız taksim tezinin yanlışlığını ortaya koyacaktır.

1963-64 bunalımı Kıbrıs sorununu çıkmaza sokmaktan başka bir sonuç vermedi. 1967 yılına gelindiğinde adada Türkiye - Yunanistan arasındaki mücadele devam ediyordu. Bu dönemde Yunanistan'da sol iktidarı devirerek iktidara gelen albaylar cuntası Enosis

⁴⁷ ABD'nin Kıbrıs özel temsilcisi olan Dean Acheson, Kıbrıs sorununun tırmandığı 1963-1964 döneminde Ulay'ın da üzerinde durduğu çözüm yolunu ortaya attı. Acheson'un planına göre; Kıbrıs adası her ikisi de NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan arasında ikiye bölünerek paylaşılacak, böylece iki müttefik ülkeyi savaşın eşiğine getiren bir sorun çözülmüş olacak ve NATO dışındaki güçlerin adaya müdahalesi engellenecekti. Plan adanın iki ülke arasında nasıl bölüşürüleceğini açıklığa kavuşturuyordu. Hem Türkiye hem de Yunanistan'dan destek görmeyen bu plan bir sonuç vermedi (Armaoğlu, 2007: 791-792).

politikasını daha da ileri götürmeye başladı. Adada Türklere yönelik terör olaylarının ve Batı Trakya'daki Türk azınlığa yönelik saldırılar üzerine 1965 seçimlerinde iktidara gelen AP lideri Demirel'in Yunan Başbakanıyla görüşmeleri de bir sonuç vermedi. Türkiye bu görüşmelerde Kıbrıs'ta 1960 Anayasası'nın getirdiği sistemin devamından yanaydı. Ancak bu tavır Yunan tarafınca dikkate alınmadı. Aksine adada Albay Grivas'ın örgütlediği Rum Milli Muhafız Kuvvetleri, Türklere yönelik saldırıları genişlettiler. Bunun üzerine 18 Kasım 1967'de Türk jetleri Kıbrıs üzerinde uçuşlar yaptı. ABD bu gelişme üzerine adaya asker göndermeyi planlayan Yunanistan'ı uyardı ve sözü edilen kuvvetler geri çekildi. Adada meydana gelen bu gelişmeler karşısında Kıbrıs Türkleri bir hamle yaparak, 1960 Anayasası'nın tüm kuralları uygulanıncaya kadar Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni (KGTY) kurduklarını ilan ettiler. Böylece ada ikiye bölünme yolunda mesafe katetmiş oluyordu. Adada meydana gelen bu gelişmelerin ardından kurulan KGTY'yi değerlendiren Armaoğlu, sözü edilen yönetimin kurulmasını, Türkiye'nin federal devlet tezi, taksim tezi, yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirir (Armaoğlu, 2007: 799).

MBG'nin temel itiraz noktası üst paragraflarda üzerinde durulduğu gibi adanın ikiye bölünmesi tezidir. Oysa Demirel iktidara geldikten sonra bu tezi savunmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu tezi savunmaya başlamasında Yunanistan'ın değişen yönetiminin de etkisi olduğu söylenilebilir. Taksim tezine karşıtlık MBG tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. 1966 yılının ilk günlerinde gazetelere beyanat veren Ahmet Yıldız yaptığı açıklamada tıpkı 1964 yılında konu ile ilgili konuşan Ulay gibi Enosis ile Taksim tezi eşdeğer tutmuştur. Yıldız'a göre Enosis'e karşı Taksim tezini savunmak büyük bir hatadır (Hürriyet, 7 Ocak 1966). MBG'nin Enosis - Taksim tezi arasındaki eşdeğerliği, konu Kıbrıs ve Yunanistan olduğunda ortaya konulmuştur. 1970 yılında bir açıklama yapan Yıldız, "Ulusal davamız Kıbrıs konusunda hükümetimiz Makarios'un üniter devlet tezini benimseyip bize karşı savunmaktadır." (Cumhuriyet, 4 Mart 1970) ifadesini kullanmıştır. Kıbrıs sorununa MBG'nin duruşu/bakış açısı özetlenirse ortaya iki nokta çıkmaktadır. Kıbrıs sorununun kaynağı Kıbrıs Rumları değil Yunanistan'dır ve Adada "iki toplumlu devlet" anlayışı, 1960 Anayasası'nın getirdiği sistemle devam etmelidir.

MBG'nin Yunanistan karşıtlığı sadece Kıbrıs konusunda ortaya çıkmamıştır. 1964 yılında Sıtkı Ulay'ın yaptığı konuşmadan sonra Yunanistan karşıtlığı çeşitli kereler dile getirilen bir konu olmuştur. MBG üyelerine göre Yunanistan ABD tarafından Türkiye'ye karşı silahlandırılan bir devlettir. Yunan karşıtlığı, Ahmet Yıldız'ın Fener Rum

Patrikhanesi ile ilgili değerlendirmesinde de ortaya çıkmıştır. Patrikhane'yi “fesat yuvası” olarak değerlendiren Yıldız, Yunanistan'ın patrik atamalarında etkili olduğunu ve Türk düşmanı patrikleri atadığını ileri sürmüştür (Cumhuriyet, 4 Mart 1970).

3.5.5.2. ABD Karşıtı Politikalar

MBG'nin, ABD karşıtı politikalarının izlerine Kıbrıs sorunu sırasında yaptıkları açıklamalarda rastlanmaktaydı. MBG sözcüleri Kıbrıs sorunu sırasında ABD başkanı Jonhson tarafından gönderilen mektubu “ABD'nin gerçek yüzü” olarak değerlendirmişler, hatta Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı ABD tarafından silahlandırıldığını bile ileri sürmüşlerdir. “MBG'nin Dış Politikaya Bakışı” konu başlığının ilk paragrafında açıklandığı üzere MBG üyeleri 27 Mayıs'ı gerçekleştirdikleri sırada ABD'nin yapılan ikili anlaşmalara dayanarak askeri müdahalede bulunacağı korkusu içerisinde olmuşlar ve ABD'nin kurduğu NATO - CENTO ittifaklarına bağlı kalacaklarını açıklamışlardır. Ancak iktidarı sivillere devrettikten sonra Tabii Senatör olarak parlamentoya giren MBG üyeleri, özellikle 1964'ten sonra dış politik görüşlerinde ABD karşıtılığını ön plana çıkarmışlardır. Sözedildiği gibi MBG'nin Amerikan karşıtı politikalarının ilk izleri Kıbrıs konusunda ortaya çıkmış, sonraki yıllarda da yoğunlaşarak devam etmiştir. ABD karşıtılığının ana dayanak noktası NATO'ya olan karşıtı düşüncelerdir. NATO'ya ilişkin düşünceler, Tabii Senatörler tarafından özel olarak açıklandığı gibi, ikili anlaşmalara yönelik değerlendirmelerin içerisinde de yer alacaktır.

NATO, Soğuk savaş döneminin bir ürünü olarak ortaya çıkmış; ABD'nin Sovyet Rusya'ya karşıtı oluşturduğu bir savunma organizasyonudur. Türkiye, 1952 yılında Kore Savaşı'na katıldıktan sonra bu savunma organizasyonuna üye olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin Batı Bloku, dolayısıyla ABD ile bağlantısı NATO aracılığı ile sağlanmaktaydı. MBG üyelerine göre ise Sovyet Rusya'ya karşıtı kurulan NATO, kurtulması gereken bir örgüttü. Bunun nedenini Ekrem Acuner'in NATO'yu tanımladığı aşağıdaki ifadeleri açıkça ortaya koyar (Devrim, Sayı 64, 5 Ocak, 1971: 8): “(...) Eşit şartlarda işbirliği ve ortak savunma maksatlarını bir yana iterek küçük devletlerin ABD bünyesi içinde bütünleştirilmesi hedefini güttüğü, ciddi denemelerden geçirilerek artık anlaşılmiş bulunan NATO.”

Acuner'e göre NATO artık amacından sapmıştır ve Amerikan tahakkümünün bir simgesi olarak faaliyet sürdürmektedir. Tabii Senatörlerin “NATO'dan kurtulma”

hakkındaki görüşlerini Haydar Tunçkanat da aşağıda yer alan ifadeleriyle ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 9 Mart 1970): “İhtilal sabahı ‘NATO’ya CENTO’ya bağlıyız’ dememiz bir formalite icabıydı. Amacımız dış ülkelere kendimizi tanıtip sonra yavaş yavaş bu örgütlerden sıyrılmaktı. 27 Mayıs devrimcileri yapabileceklerini yapmışlardır. Bugün sahip olduğumuz hürriyetler bunun sonucudur.”

Tabii Senatörlerin görüşü Türkiye’nin NATO’dan “sıyırılması” olsa da bu niyetlerini 1970 yılına kadar açıklıkla dile getirmemişlerdir. Bunun yerine askeri birliklerimizin bir kısmının NATO emrinden ayrılması, NATO emrindeki askeri birliklerin Türk kumandanlar tarafından komuta edilmesi gibi önerileri ortaya koymuşlardır. Jonhson Mektubu’nda NATO’nun Türkiye için bir tehdit olarak gösterilmesi de MBG üyelerinin vurgu yaptıkları bir noktadır.

MBG üyelerinden Ahmet Yıldız, NATO emrindeki silahlı kuvvetler ile ilgili görüşünü Kıbrıs bunalımı sırasında ortaya atmıştır: “NATO emrindeki silahlı kuvvetlerimizden derhal milli bir silahlı kuvvet ayrılmalı ve bunu kendi kumandamızda tutmalıyız.” (Milliyet, 5 Eylül 1964) Suphi Karaman ise bu görüşü daha da ileri götürerek aşağıdaki ifadeyi kullanmıştır (Milliyet, 29 Ocak 1965): “Silahlı kuvvetlerden bir kısmının NATO emrinden çekilmesine şiddetle ihtiyaç vardır, bizden başka hiçbir millet bütün silahlı kuvvetlerini NATO komutanlıkları emrine vermenin bir başarı olduğu kehanetine ermemiştir.”

MBG’nin, NATO’ya olan bakışının altında ABD karşıtı politikalarla beraber, bağımsız bir dış politika düşüncesi de yatmaktadır. MBG’nin görüşüne göre “Batı ittifakına körü körüne bağlanmak” ve “diğer devletlerin dostluğunu kazanmamak” dış politikanın kişiliksizliği olarak değerlendirilmeliydi (Milliyet, 9 Mayıs 1965). MBG üyelerinin; Amerika ne derse onu yapmanın, alternatif dış politika önerilerine kulak asmamanın uzun vadede ülkenin bağımsızlığına zarar verecek niteliğe ulaşacağını düşündükleri söylenilebilir. Bununla beraber MBG’nin NATO karşıtlığı, Sovyet Rusya’ya yakınlık olarak düşünülmemelidir. Tabii Senatörler, Amerika’dan ve bu ülkenin kurduğu ittifaklardan uzaklaşırken Sovyet Rusya’ya yaklaşılmasından yana değillerdir. “Diğer devletlerin dostluğunu kazanmak” ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu dönemde ortaya çıkan ve her iki kutba da bağlı olmayan devletlerin oluşturduğu bağlantısızlar hareketi, bir alternatif öneri olarak ortaya konulmaktadır. Ancak yine de “bağımsız bir dış politika” en iyi yoldur. Nitekim Jonhson mektubundan sonra bozulan Türk - Amerikan ilişkilerinin bir

sonucu olarak gerçekleşen, dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova ziyaretine Tabii Senatörler tarafından verilen bir desteğe kaynaklarda rastlanılmamıştır.

MBG'nin temel dış politik görüşü, bağımsız bir dış politika izlemek olarak ortaya konulursa, Jonhson Mektubu'na karşılık dönemin Başbakanı İnönü'nün cevap niteliği taşıyan mektubu MBG tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁴⁸ Cevap mektubuna ilişkin değerlendirmeler yapan Ahmet Yıldız, şu ifadeleri kullanır (Hürriyet, 7 Ocak 1966): “Dünya ve Türk kamuoyu mektupları öğrensın, ayrıca bizim Amerika'nın dümen suyundan gitmediğimiz başbakanın cevap mektubunun açıklanması ile de ortaya çıkmıştır.”

Bu dönemde İncirlik'te meydana gelen ve ABD'nin kontrolündeki NATO'nun İncirlik Üssünde görevli askerlerin, İncirlik'te yaşayan kadınlara sarkıntılık etmesi sonucu oluşan gerginlik; Senato'nun gündemine gelmiş ve MBG olayı kınayarak hükümetin tavrını eleştirmiştir. Senato'da konuşan Tabii Senatör Mehmet Özgüneş⁴⁹ şunları söylemiştir (Hürriyet, 16 Kasım 1966):

Amerikalılar tarafından sebep olunan bu ve benzeri hadiseler sık sık tekerrür etmektedir. Bu gibi olaylar karşısında hükümetin Türk haysiyetine yakışan enerjik bir tutuma gitmemesi halkı fiili hareketlere sevk etmektedir. Gazetelerin bazılarında olay bir komünist hareketi olarak gösterilmektedir. Olaylara birkaç kötü niyetli kimse veya birkaç komünist de karışarak halkın galeyanını bir tahrip makinesi haline getirmek için gayret sarfetmiş olabilir. Ancak gerçek şudur ki, olay namusuna düşkün Türk halkının şahlanmasıdır. Buna kulp takmaya çalışmakta hiçbir fayda yoktur. Türk milleti işgal altında dahi hiçbir zaman namusuna el ve dil uzattırmamıştır.

Özgüneş'in dile getirdiği ve Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan başlayarak tüm iktidarların temel söylemi olan “komünist tertibi” kavramı, bu olayda da Demirel tarafından öne sürülmüş ve dış politikanın yeniden değerlendirilmesi yerine olayın komünist tertibi olarak açıklanması, Özgüneş'in eleştirisine uğramıştır. Bu dönemde “komünizm karşıtlığı”nın neden olduğu bir diğer tartışma da, açıkça siyasal bir davranışta bulunarak, komünizm karşıtlığını ortaya koyan Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın Silahlı Kuvvetler'e yayınladığı ve komünistlere karşı mücadele edilmesini isteyen “emirnamesi”dir. AP yönetiminin ve Başbakan Demirel'in benimseyip alkışladığı bu “emirname” MBG'nin dikkatini çekmiş ve tepkisine yol açmıştır (Cizre, 2002: 72-73). Bu

⁴⁸ 5 Haziran 1964 tarihli Jonhson Mektubu'na cevap olarak 13 Haziran'da yazdığı cevap mektubunda İnönü, mektubun hayal kırıklığı yarattığını ve iki ülke arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktığını belirtmiştir. İnönü'nün mektubunda göze çarpan en önemli ifadelerden biri; BM gücünün oluşturulmasındaki gecikmenin Makarios'un saldırılarına sebep olduğudur. (Oran, 2002: 687-688)

⁴⁹ 1964'te kurulan MBG'ye katılmayan Özgüneş, diğer Tabii Senatörler gibi dış politik görüşlerde de MBG ile paralel düşüncelere sahipti.

tepkide, yukarıda sözü edilen Adana olaylarında görüldüğü gibi; iktidarların, “komünist tertibi” gibi söylemleri sıkça kullanmasının, kendi düşüncelerine ters gelen her düşüncüyü “komünist düşünce” olarak damgalamasının etkisi vardır. Yoksa MBG üyelerinin ve diğer Tabii Senatörlerin Komünizmi savunan bir söylemleri yoktur.

MBG üyelerinin bu söylemleri ve ABD'nin karşısında yer alan politik görüşleri Amerikan yönetiminin dikkatini çekmiş midir? Sorunun cevabı “evet”tir. Soğuk savaş döneminde haberalma konusunda faaliyetlerini geliştiren ABD yönetiminin, Sovyetler Birliği'nin komşusu olan müttefiki Türkiye'de kendisine karşı söylemler üreten bir grup parlamenter hakkında araştırma yapmamış olması düşünülemez. Üstelik bu bir grup parlamenter, bir askeri müdahalenin mimarları ise... ABD yönetiminin konu ile ilgili Ankara'daki ABD Askeri Ateşesi Albay Jackson'a yazdığı rapor, Tabii Senatörler ile ABD'nin bu anlamdaki ilişkisine ışık tutacak niteliktedir. Senato'da yaptığı konuşma ile Raporu kamuoyuna duyuran Haydar Tunçkanat şu ifadeleri kullanmıştır (Hürriyet, 19 Temmuz 1966):

İçişlerimize karşı tertiplenen planlı müdahaleleri ve bunlarla işbirliğinde bulunan yerli komplocularla, yabancı diplomatların imzalı belgeleri ile bunun yürütülme mekanizmasını açığa vuracak belgeleri, yüce senatonun ve Türk kamuoyunun takdirlerine sunmak bizim için yapılması gereken zorunlu bir görevdir.

Tunçkanat'ın yukarıdaki ifadelerle kamuoyuna duyurduğu raporda ABD yönetimi, Albay Jackson'dan Türkiye'de Amerikan karşıtı söylemleriyle dikkat çeken siyasileri “etkisiz bırakmasını” istemiştir. Bu isimler arasında Tabii Senatörlerden Sıtkı Ulay, Mucip Ataklı ile MBG'den Ahmet Yıldız ile Fahri Özdilek ile MBK üyelerinden Kontenjan Senatörü Osman Köksal da yer almaktaydı. Özdilek'in MBG'nin başkanı, Yıldız'ın ise grubun en çok konuşan üyesi olarak bir anlamda sözcüsü olduğu düşünülürse, dış politik konularda sol kesimin söylemlerine paralel açıklamalar yapan MBG'nin bir bütün olarak Amerikan yönetiminin hedefinde olduğu söylenilebilir. Bu dönemde Amerika'nın Türkiye'de olaylar ve kurumlar üzerine kendi görevlileri ile yaptığı yazışmalardan bir diğeri de yine Haydar Tunçkanat tarafından 1970 yılının ilk günlerinde açıklanacak, Amerika'nın Türk Genelkurmayında olan - bitenleri belirlemek için gösterdiği çaba böylece gözler önüne serilecektir (Devrim, Sayı 12, 6 Ocak 1970: 8):

(...) Gizli yazı ile Ankara'daki Amerikan Kara Ateşesinden Türk Genelkurmayı ile ilgili acele bilgi istenmektedir. Amerikalılar, Türk Genelkurmayının Avrupa'daki ABD üslerinin statüsü hakkında bilgi edinmek için harekete geçtiğini öğrenmişlerdir. Türk Genelkurmayının ikili anlaşmaları değiştirmek ve Türkiye'deki Amerikan üslerine yeni bir statü vermek için bilgi toplama işine giriştiği tahmin edilebilir. Bu ihtimal Amerikalıları

telaşlandırmıştır. (...) Türk genelkurmayınca böyle bir teşebbüste bulunulduysa bunun kimin tahrikiyle ve ne gibi amaçlarla yapıldığını bilmek istemektedir. (...) Ankara'da Kara Ateşesi olarak görev yapan Albay Dickson, Türk Genelkurmayında olan bitenleri öğrenecek ve Amerikanın canını sıkın işleri kurcalayan subayları tespit edecek ve Washington'a bildirecektir.

Kıbrıs bunalımları sırasında Amerikan karşıtı politikalarını dile getiren MBG üyeleri, 1970 yılına gelindiğinde ABD ile imzalanan İkili Antlaşma'ya getirdikleri eleştirilerle kamuoyunu aydınlatmaya çalışmışlardır. MBG üyelerinden Ahmet Yıldız ve Haydar Tunçkanat Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınladıkları makalelerle ikili anlaşmaların Türkiye için zararlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çaba esnasında grubun ikili anlaşmalara bakışının yanı sıra ABD'nin Türkiye üzerindeki politikaları ortaya çıkaracak nitelikte değerlendirmelerde de bulunmuşlardır. Tunçkanat ve Yıldız'ın anlaşmaya eleştirileri iki temel noktadadır. Bunlardan ilki antlaşmanın imzalanış yöntemine yönelik eleştiridir. İkincisi ise antlaşmanın içeriğine yönelik olanlardır.

Antlaşmanın imzalanış yöntemine ve yürürlüğe giriş şekline yönelik eleştirilerin ilki, anlaşmanın TBMM'den kaçırılmasına ve maddeleri üzerine konuşulmamasına yöneliktir. Tabii Senatörlere göre Demirel hükümeti, anlaşmayı parlamentoda gizli bir oturumda tartışarak kamuoyundan saklamıştır. Tunçkanat, antlaşmanın meclisin gündemine getirildiği tarihi de eleştirmektedir (Cumhuriyet, 11 Şubat 1970):

Türkiye-ABD arasındaki 3 Temmuz 1969 tarihli ikili antlaşmayı açık oturumlarda tartışmak istedik ancak hükümet gizli oturum kararını değiştirmede Hükümet böyle hareket etmekte haklıydı çünkü anlaşma her iki meclisin tatil olduğu seçim öncesi bir dönemde yürürlüğe sokulmuştu.

1969 Tarihli ikili anlaşmanın TBMM'nin gündemine getirilmesinde uygulanan yöntemin DP iktidarının son yılında ABD ile imzalanan 1959 Dolaylı Saldırı Antlaşması'nın yöntemiyle benzerliği dikkate değerdir. Tunçkanat aşağıda yer alan ifadelerinde hükümetin bu anlaşmayı meclisin ve kamuoyunun gündeminden bilinçli olarak kaçırmasının altında belirli nedenler yattığını ortaya koymaktadır (Cumhuriyet, 11 Şubat 1970):

(...) Anayasanın 65. ve 66. maddelerinin açık hükümlerine rağmen Türkiye'de yabancı bir devletin üs ve tesis kurmasına asker bulundurmasına izin veren, vergi ve diğer kanunlarımıza değişiklik getiren önemli bir anlaşmayı imzalayarak bunu meclislerden geçirmeden yürürlüğe koymak için bir angajmana girmişti.

Bu anlaşmanın meclislerde görüşülmesi sırasında bazı değişikliklerin yapılması da normaldi. Bunu önlemek için de anlaşmanın imzalanma ve yürürlüğe girme zamanı özellikle seçim öncesine getirilmiş ve anlaşmanın adı önce "Temel Anlaşma" olarak ilan edilmişken, asıl metinde çok taraflı NATO anlaşmasının 3. maddesine dayalı bir uygulama anlaşması olarak adlandırılmak suretiyle minareye kılıf hazırlanmıştı. Hâlbuki anlaşmanın

yerine geçeceği 23 Haziran 1954 “Askeri Kolaylıklar Anlaşması” da meclisten geçmemiştir. 1924 Anayasası’nın yerini 1961 Anayasası almış ve sonra, NATO Antlaşması da 20 senesini doldurmuş ve uzatılmıştır. O halde NATO Anlaşması’nın 3. maddesine göre yapılmış olan ve süresi de NATO’nun süresi ile sınırlı olan bu anlaşma da günün şartlarına uygun değişikliklerin yapılarak meclislerden geçirilmesi hem normal hem de zorunlu iken, hükümetin ısrarla kaçınmasını başka bir nedene bağlamak mümkün değildir.

Tunçkanat’a göre Demirel hükümeti antlaşmayı meclisin onayından geçirmeden yürürlüğe sokma niyetini, açıkça anayasayı ihlal etme olarak değerlendirmektedir. Antlaşmanın adı “Temel Anlaşma” olarak ilan edilmişken, gerçek metinde bu adın, “NATO anlaşmasına bağlı olarak imzalanan bir uygulama anlaşması” olarak belirtilmesi de Tunçkanat’a göre anlaşmanın mecliste değişikliğe uğramasını engellemek için yapılmış bir hiledir. Gerçekte uygulama, NATO antlaşmasının 20. yılını doldurması ve 1969 tarihli antlaşmanın da NATO antlaşmasına bağlı olması nedeniyle TBMM’de gerekli değişikliklerin yapılarak onaylanması şeklinde olmalıydı. Tunçkanat’ın üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta da, 1969 tarihli anlaşmanın yerine geçeceği 1954 tarihli “Askeri Kolaylıklar Antlaşması”nın da TBMM’nin onayından geçmediğidir. Dolayısıyla 1969 tarihli anlaşma TBMM’nin onayı alınmadan imzalandığı için anayasaya aykırı ve geçersizdir.

Anlaşmanın içeriğine yönelik eleştiriler ise bu anlaşmanın ABD’ye çeşitli imtiyazlar sağladığına yönelik eleştiri ile başlar (Cumhuriyet, 11 Şubat 1970):

(...) Başbakan bu toplantıda “NATO içinde ikili anlaşma imzalayan yalnız Türkiye değildir” diyorlar. Doğrudur. Fakat yapılan anlaşmaların şartları birbirinden çok farklıdır. Amerika ile “Askeri Kolaylıklar Anlaşması” imzalayan NATO’da iki ülke vardır. Bunlardan biri Türkiye diğeri Yunanistan’dır. Bu iki ülkede Amerikan askeri misyonları vardır. Türkiye “NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi”ni çok aşan özel ikili anlaşma, nota ve muhtıralarla amerikalı sivil ve askeri personel ve yakınlarına kapitülasyon niteliğinde adli imtiyazlar, vergi, gümrük ve kambiyo muafiyetleri tanımıştır. Diğer NATO ülkeleri NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi’nin bu konularda çizmiş olduğu sınırın aşılması için Amerikalılarla ikili anlaşmalar yapmamışlardır.

Tunçkanat’a göre NATO anlaşmasına bağlı olduğu ilan edilen 1969 tarihli anlaşma, NATO anlaşmasının hükümlerinin ötesine geçerek Türkiye’de görevli Amerikalı sivil ve askeri personele adli imtiyazların yanı sıra, vergi, gümrük ve kambiyo muafiyetleri de tanımaktadır. Tunçkanat’ın bu tespit ile ilgili en önemli değerlendirmesi, hiçbir NATO ülkesinin, ABD ile ikili anlaşma imzalayan ikinci ülke olan Yunanistan’ın bile, bu denli imtiyazlar içeren şartları bünyesinde barındıran bir anlaşmayı imzalamaması ve Türkiye’nin bu anlamda ilk ve tek olmasıdır. Tunçkanat’ın üzerinde durduğu ve tehlike olarak gördüğü en önemli nokta, Türkiye sınırından giren bir Amerikalının tekrar sınırı terk edinceye kadar görevli olarak değerlendirilerek, işlediği suçlardan dolayı Türk

mahkemelerinde yargılanmayacak olmasıdır. Bununla birlikte Amerikalılardan zarar gören ve mağdur olan Türk vatandaşları da haklarını arayacak bir makam bulamayacaktır. Yıldız da aynı konu ile ilgili şu açıklamaları yapar (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

Yargı kapitülasyonu anlaşmasında yapılan tek değişiklik amerikalıların vereceği belgeyi Genelkurmay'ın incelemesini sağlayan hükümdür. "resmi görev dolayısıyla" gibi her durumda suçluyu Türk yargısından kaçırarak bir anlaşma yürürlükte iken ve amerikalıların Türkiye'de bulunmaları bile "resmi görev dolayısıyla" sayılacağına göre hangi hallerde Türk yargısı önünde hesap verecekleri kestirilemez. Yargı organına ait bir yetkinin yürütmenin bir koluna verilmesi de hukuksal bir aykırılıktır.

Yıldız, adli kapitülasyonların 1969 anlaşması ile düzeltildiğini belirtmesinin kamuoyunu aldatmak olduğunu düşünmektedir. Gerçekte, bu anlaşmanın 1954 anlaşmasına getirdiği tek değişiklik, ABD'nin Türkiye'de görevli olarak kalacak vatandaşlarına vereceği belgeyi Türk Genel Kurmay Başkanlığı'nın incelemesine olanak tanıyan hükümdür. Yıldız bu değişikliğe rağmen Türkiye'de bulunacak Amerikan vatandaşlarının resmi görevli olarak kabul edileceği için hangi hallerde Türk yargısı önünde hesap vereceğinin belli olmadığını ortaya koymaktadır.

Tunçkanat'ın anlaşmaya getirdiği bir diğer eleştiri de askeri yardımlar konusu ile ilgilidir (Cumhuriyet, 11 Şubat 1970):

Bu anlaşmalarla alınan savunma malzemelerinin hiçbiri veriliş maksadı dışında Amerika'nın izni olmadan kullanılmayacak ve mülkiyeti de Amerikalılara ait olacaktır. Amerika her istediğinde bunları en küçük çizik ve ezikleri de tamir edilerek geri alabilecektir. Demek oluyor ki Demirel hükümeti yeni bir şey getirmiş değildir.

Tunçkanat, 1969 anlaşmasında yer alan bu hükmün, ABD eski Başkanı Johnson'un, Kıbrıs bunalımları sırasında gönderdiği 1964 tarihli mektupta üzerinde durduğu ve ABD'den alınan malzemelerin, Amerika'nın belirlediği şartların dışında kullanılmayacağını içeren anlaşma ile aynı özelliklerde olduğunu belirtmiş ve bu hükmün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) bağımsız hareket etmesine engel olduğuna vurgu yapmıştır. Aynı konu ile ilgili Yıldız'ın değerlendirmesi şudur (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

ABD'den aldığımız silah ve donatımı NATO dışındaki amaçlar için kullanmada ABD'den izin almamızı gerektiren anlaşma hala yürürlükte. Kıbrıs için verilmeyen bu iznin ABD taraflısı diye ilan edilip duran AP iktidarına verileceğine ilişkin garanti yoktur. Üzerinde ABD malı yazılı silah ve donatımı kullanan ve yabancı komutası altında savaş yapacak bir ordunun ulusallık niteliği gölgelenmemiş sayılmaz.

Tunçkanat ve Yıldız'ın eleştirdikleri bir diğer konu da Başbakan Demirel'in Türkiye'deki Amerikan üslerinin bu anlaşma ile azaldığına ilişkin değerlendirmesine

yöneliktir. Tunçkanat konu ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır (Cumhuriyet, 11 Şubat 1970):

1965'te Amerikalıların üs tesis ve mevzi olarak Türkiye'de işgal ettikleri arazi 35.000 dönüm iken bugün bu miktarın 19.000 dönüme Amerikalıların sayılarının da 23.000 den 7.000'e indirilmesi Türk hükümetinin isteği üzerine yapılmamıştır. ABD'nin dış ticaret açığını kapatmak için bundan iki sene önce Amerika dışındaki üs ve tesislerinin bir kısmını kapatmaya asker ve subay ailelerinin bir kısmını da geri çekmeye karar vermiştir. Ayrıca casus uydularla Rusya'daki elektronik yayını dinlemek ve fotoğraf çekmek imkân dahiline girmiş olduğundan Türkiye'de modası geçmiş olan manzaralı Trabzon gibi üsler de kapatılma yoluna gidilmektedir. Bunları Türk hükümetinin başarısı ve son yapılan temel anlaşmayı da bir tasfiye anlaşma olarak göstermek gerçeklere uygun değildir. Bugün giden Amerikalı yarın geri gelebilir. Anlaşmada bunu önleyecek hiçbir hüküm mevcut değildir. Bize göre bu yeni anlaşma kendisinden önce yapılmış olan 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması'ndan farklı ve Türkiye lehine bir hüküm getirmiş değildir.

Aynı konu ile ilgili Yıldız'ın değerlendirmesi şöyledir (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970): "Ekonomik nedenlerle ve teknolojinin insan sayısını azaltmasından ötürü ABD'nin dünyanın her yerindeki üslerde yaptığı indirimi bizde de yapması bir hükümet başarısı değil bir gerekliliktir."

İki değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere, Demirel bu konuda da kamuoyunu yanıltmaktadır. ABD'nin Türkiye'deki üslerini azaltmasının gerçek nedeni, Demirel'in dediği gibi Türk Hükümeti'nin bir başarısı değil, ABD'nin teknolojik gelişmeler ve ekonomik nedenlerle aldığı indirim kararıdır. Tunçkanat, sayıları azaltılsa da, bu anlaşmanın halen yerleşik Amerikan üslerinin durumuna ilişkin bir değişikliği de getirmediğini ifade ederek, şu değerlendirmeyi yapar (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

Türkiye'de Amerikalılara verilen arazinin mülkiyeti de bize ait olmayacaktır. Türkiye'de ise Amerikalılara verilen arazinin mülkiyeti bizim fakat kullanma hakkı da ABD'ye ait olacaktır. Eski anlaşmada da bu böyleydi. Gerçekte kurulmuş olan bu üs ve tesislerin ortak savunma ile de ilgisi yoktur. Bunlar ABD'nin (NATO'nun değil) güvenliğini Türkiye'de sağlamak üzere kurulmuşlardır. Türkiye'de kurulacak ortak nitelikteki savunma tesislerinin kumandanlarının ve personelinin Türk [olması] ve Türk Genel Kurmayı'na bağlı olması lazımdır. Amerikalılar bunlarda öğretmen, uzman veya danışman olarak eşit bir statü içinde bulunabilirler. Oysa bu tesis ve üslerdeki komutanlar ve personel amerikalıdır. Bunların hareket, eğitim, istihbarat ve lojistik destek ve kontrolleri Ankara'da izinsiz kurulmuş olan Amerikan Karargahı tarafından yapılır. Yani Amerikan Kuvvetleri'nin bir parçasıdır. Türkler bu tesislerin dış güvenliğinden sorumludurlar ve buralarda çalışan amerikalılara imtiyazlar verilmiştir.

Görüldüğü üzere Tunçkanat'ın üzerinde önemle durduğu üslerin ve üs personelinin durumu, Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye atacak niteliktedir. Yıldız ise Türkiye'nin ABD'ye sağladığı imkânların ve verdiği imtiyazların; elde ettiklerine oranla çok daha fazla olduğunu dile getirir (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

Hep alıyoruz bir şey vermiyoruz' sözleri de çok ucuz bir politikayı yansıtmaktan başka Türkiye'yi de çok ucuza tehlikeye atmamanın ciddi sayılamayacak bir özrüdür. Amerika'nın kullanmayacağı araç ve gereçleri verme karşılığında sokulduğumuz tehlikenin sigorta primi bile sayılmaz bu yardım. Amerika'nın politikasına sağladığımız destek ise bu yardımın değerini kat kat aşmıştır. Devlerin çatışmasına katılmak ya da aralarındaki pazarlığa sermaye olmak akıl işi olmadığına göre bu anlaşmalarla yüklendiğimiz görev bizim için değil ABD içindir. Türkiye'nin güvenliğini ABD'nin güvenliği içinde düşünmeyenler için şu 'ortak savunma tesisleri' de bir yutturmacadır. ABD taşınmaz mallarımızı beleşten kullanma, kişi arazilerini de devlete aldırıp karşılıksız kullanma, tesislerin bekçiliğini bize yaptırma hiçbir gümrük vergi ve harcı ödememe, kullanıştan doğan zararları da devletimize ödetirme ve personeline sayısız ayrıcalıklar sağlama gibi hakları bize kabul ettirmiştir. Fakat arazilerimizin tapusunu elimizden almamak gibi bir centilmenlik göstermiştir. Bütün bunlara karşılık bize yönelecek bir saldırının NATO'ya saldırı sayılacağını bildiren resmi hiçbir kanıt olmadığı gibi bunun tersini anlatan NATO başkomutanlığı beyanı vardır. Hala daha biz alıyoruz birşey vermiyoruz. Aldığımız hurda verdiğimiz vatandan olduğu için mi böyle söyleniyor?

Şüphesiz Yıldız'ın bu değerlendirmesinin en önemli noktası NATO'nun Türkiye'yi tehlikelere karşı savunmayacağına ilişkin olanıdır. Yıldız burada konunun başında üzerinde durulduğu gibi bir NATO eleştirisi daha yapmıştır. Buna ek olarak Tunçkanat'ın yaptığı ve bir başka tehlikeyi gözler önüne seren değerlendirme de şöyledir (Cumhuriyet, 11 Subat 1970):

Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin NATO dışı kullanılmasının bu yeni anlaşma ile önlenmiş olduğu iddiası da gerçeklere uymamaktadır. 5 Mart 1959 Dolaylı Saldırı Anlaşması'nın birinci maddesinde 'Ortadoğu'da sulh ve istikrarı istihdaf eden müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile silah kuvvetlerinin kullanılması da dahil olmak üzere ABD Anayasası'na uygun gerekli her türlü harekete geçecektir.' denildiğine göre 1958 senesinde Lübnan'a yapılan hava indirmesi için kullanılmış olan İncirlik ve Balıkesir hava üsleri ve diğerleri yine kullanılabilir. Çünkü bu anlaşmada yürürlüktedir. Ve Türkiye NATO dışında dahi iradesi dışında Ortadoğu'da bir savaşa sürüklenebilir.

Tunçkanat, DP döneminde imzalanan ve önceden üzerinde durulan 1959 tarihli dolaylı saldırı anlaşmasına atıfta bulunarak, TSK'nın bir savaşın içine çekilebileceği tehdidini Lübnan örneğini vererek ortaya koymuştur. Bu anlaşmalar iki Tabii Senatöre göre TSK'yı tam anlamıyla NATO'ya bağımlı bir askeri birlik haline getirmekteydiler. Ayrıca anlaşmanın ABD silahlı gücünün dolaylı bir saldırı durumunda Türkiye topraklarında harekete geçmesine olanak tanınması, "dolaylı saldırı" kavramının esnekliği göz önüne alındığında, TSK ve ülke bağımsızlığı için büyük bir tehlikedir. Yıldız konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

"ABD hükümetinin Türkiye'de silahlı kuvvet kullanılmasını sağlayan bu anlaşma bir siyasal ayıptır. Eğer devletin ordusu dolaylı saldırılara karşı dahi böyle bir görevi yapamıyorsa onu beslemek boşunadır. Yok eğer böyle değil de hükümet kendi ordusu yerine yabancı ordulardan böyle bir görev bekliyorsa ya da ordusuna güvenini yitirmişse meşruluğu tartışılır hale gelmiş demektir."

Yıldız, Kıbrıs bunalımlarında Yunanistan ile ilgili düşüncelerini 1969 tarihli anlaşmaya getirdiği eleştirilere eklemeyi ihmal etmemiştir (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

(...) [B]ize düşmanlığı dinmez bir tutku haline gelen Yunanistan'ı da bize karşı kuvvetlendirmek için bir paravana olarak kullanılmaktadır. Oramiral Griffin'in: 'Rusya'nın Türkiye'yi tespitle Yunanistan üzerinden Ege'ye ineceği' tezine dayanılarak Yunanistan'ı vurucu güçle donatımı savunması ilginçtir. Rus devinin ilerlemesini durdurmak gibi gülünç bir görev için değil bize karşı donatılmaktadır Yunanistan.

Yıldız açıklıkla, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı NATO üzerinden ABD tarafından silahlandırıldığını dile getirmektedir. Makalesinin sonunda DP döneminden başlayarak Türk - ABD ilişkilerine yönelik bir sonuç değerlendirmesi yapan Yıldız, şu ifadeleri kullanmıştır (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970):

DP döneminde ileri karakolduk şimdi ise kobaylığa aday olduk. Türkiye'yi başkalarının kobayı haline getirerek bir anda mezarlığa çevirecek anlaşmaları, yeni anlaşma ile hukukileştirmiş, daha kesin hükümlerle bizi bağlamış ve ilerisi için de hükümete açık bono vermiş bir anlaşma, TBMM'ye uğramadan yürürlüğe girmiştir. Bunun ücreti de ABD yardımımızdır. Bankalarımızın yılda 20 milyarı aşan (gerçekleşmiş bütçeden çok) kredileri sanayi ve tarım dışında tefeciye, ağaya, müteahhide, komisyoncuya ve ithalatçı-ihracatçıya verip yoksulluktan yakınlık, yurdu tehlikeli ipotekler altına sokmak yerine İndra Gandhi⁵⁰ gibi cesur tedbirler alarak bozuk düzeni düzeltsek, en kısa sürede kalkınmış ve dış ipoteklerden kurtulmuş bir ülke haline geliriz.

Yıldız'a göre DP döneminde başlayan ve kendilerinin hiçbir zaman uygun bulmadıkları ABD ile yakın ilişkiler, 1970 yılına gelindiğinde farklı bir boyut kazanmış; "ileri karakolluk boyutundan kobaylık boyutuna" yönelmiştir. ABD bu dönemde Türkiye ile yaptığı sözü edilen anlaşma ile, geçmişte olduğu gibi maddi yardım kozunu kullanarak Türkiye'yi kendisine bağlamıştır. ABD'nin Türkiye'nin zararına uygulamalar yaptığına ilişkin bir diğer değerlendirme yine Tunçkanat tarafından, 28 Ocak 1958 ve 21 Şubat 1963 tarihlerinde Amerika tarafından çekilen notaları konu edinerek yapılmıştır (Cumhuriyet, 9 Mart 1970):

Bu notalarla Türkiye'nin ihraç imkânı içinde bulunan mallar sınırlandırılmıştır. Örneğin buğday ve zeytinyağı ihracı sınırı aştığı takdirde ceza olarak Amerika'dan bu değerde emtia alma şartı öngörülmüştür. Bunlar bize devletler arasında dostluk değil menfaatler bulunduğunu gösterir.

Yapılan ikili anlaşmaların Türkiye için bir tehlike olduğunu ortaya koyan Tabii Senatör Sami Küçük de konuya farklı bir yönden bakarak Amerika - Sovyetler arasında kalan Türkiye'nin dış politik konularda Amerika'ya sıkı sıkıya bağlılığının; ileride bölgede

⁵⁰ İndira Priyadarşini Gandhi Hindistan'da 2 defa (1966-77, 1980-84) başbakanlık yapmış politikacı. Hindistan tarihindeki tek kadın başbakan olan Gandhi, ayrıca en uzun süre görev yapan ikinci başbakandır.

meydana gelecek bir savaş durumunda büyük sıkıntılar yaratacağını ortaya koymuş ve aşağıda yer alan önerileri sıralamıştır (Devrim, Sayı 69, 16 Şubat 1971: 8):

(...) [i]kili anlaşmalara dayanarak topraklarımızda kurulan Amerikan üslerinin kaldırılmasını, istihbarat faaliyeti yapan üs ve tesislerin NATO yararına çalışmak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerine teslimini, NATO emrinde bulunan üslerin de lojistik destek faaliyetleri dışında kullanılmaması zaruretine inanmaktayız.

Görüldüğü üzere 1970 Türkiye'sinde ABD, askeri ve ekonomik yönden hâkimiyetini sürdürmekte; kurduğu savunma organizasyonları ile ülke bağımsızlığını tehlikeye atacak uygulamalar yapmaktadır. Türk Hükümeti ise sözü edilen ülke ile yaptığı ikili anlaşmalarla bu uygulamaların işleyişini kolaylaştırmakta ve anlaşmaların iç yüzünü parlamentodan ve kamuoyundan gizlemektedir. İşte Tabii Senatörler, bu gizli kalan yönleri kendi ifadeleri ile “Türk halkına duyurmayı vazife edinmişlerdir.” Amerika ve onun kurduğu NATO gibi organizasyonların Türkiye'nin aleyhinde olduğunu ve zararına çalıştığını iddia eden Tabii senatörlerin dış politika ile görüşlerini özetlemek gerekirse şu ifade kullanılabilir: “ABD ve NATO'dan bağımsız, aldığı kararlarda kişilikli, kendi ayakları üzerinde durabilen bir dış politika”.

27 Mayıs günü NATO'ya bağlı olduklarını dünyaya duyuran MBK içerisinde yer alan ve yıllar sonra bunun nedenini dönemin bir zorunluluğu olarak açıklayan Tabii Senatörler, görüldüğü üzere 1965'ten sonra NATO ve ABD karşıtı söylemler üretmişlerdir. Sözü edilen bu durum Tabii Senatörlerin dış politikaya bakış açılarında gerçekleşen sol evrimin göstergesidir.

3.5.6. 1966 – 1971 Türk Solu ve Tabii Senatörler

1961-1965 döneminde bir muhalefet partisi olan AP ile parlamentoda siyasi af, 27 Mayıs'ın savunması gibi tartışmalara giren, ülkedeki sol uyanıştan etkilenerik parlamentoda sol söylemler üreten Tabii Senatörler için 1965 tarihi dönüm noktasıdır. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerle birlikte iktidara gelen AP'nin aldığı 52,9'luk oy oranı; Tabii Senatörler için büyük bir hayalkırıklığı olmuştur. Bu tarihten sonra, soldaki gelişmeler ile birlikte Tabii Senatörlerin muhalefetleri parlamento dışında da hız kazanacak; Tabii Senatörler “parlamente demokrasi”nin devamından yana olan düşüncelerini değiştirecekler ve “sandık demokrasisi”nin iflas ettiğini açıklayacaklardır.

1965'den sonra Tabii Senatörlerin bakış açıları artık sol ideoloji içerisinde yer almaktadır. Tabii Senatörlerin sol ile Yön dergisi aracılığıyla başlayan ilişkileri, 1967'de çıkmaya başlayan

Türk Solu, 1969'da yayınlanmaya başlayan Devrim dergileri ile gelişerek devam etmiş, Tabii Senatörler Devrim dergisinde sıklıkla yazılar yazmışlardır. 12 Mart muhtırasına giden dönemde Tabii Senatörlerin siyasi görüşleri, solda gerçekleşen gelişmelerle yakından ilgilidir. Bu dönemde Tabii Senatörler, cuntacılık iddiaları ile karşı karşıya kalmışlar, sol aydınlarla AP'ye karşı mücadele etmeye çalışmışlardır.

3.5.6.1. Tabii Senatörlerin Politik Müdahaleleri

Önceden sözedildiği gibi AP'nin 1965 seçimlerinde kazandığı başarının Tabii Senatörlerde yarattığı hayalkırıklığının bir benzeri de bu dönemde TİP'in yönetim kadrosu'nda yaşanıyordu. 1961 yılında kurulan TİP'in, dört yıllık yapılanma sonrasında seçimlerde yüzde üç dolaylarında oy olması nedeniyle TİP yöneticileri, açık bir şekilde itiraf edemedikleri bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Oysa seçimlerden önce TİP yöneticileri, Başta partinin başkanı M.Ali Aybar olmak üzere, büyük bir seçim başarısı ve bunun sonucu oluşacak büyük bir parlamento grubu beklemekteydiler (Aydınöglu, 2008: 107). Ancak 1965 seçimleri sol aydınlar ve Tabii Senatörler için DP'nin, ardılı olan AP aracılığıyla, iktidara gelmesi ve solun yenilmesi anlamına geliyordu. Yön dergisine göre yeni AP iktidarı 27 Mayıs'a karşı bir karşı devrim niteliği taşıyacaktı (Yön, 22 Ekim 1965: 3). 1965 seçimlerinden önce solun taşıdığı potansiyelin kanıtı CHP lideri İnönü'nün partisinin siyasal yelpazedeki yerini "ortanın solunda" şeklinde tanımlamasıdır. CHP, "ortanın solu" söylemiyle sol seçmenden oy almayı amaçlamıştı. İşte CHP'nin de sol bir parti olarak girdiği 1965 seçimlerinin, TİP'in aldığı yenilgiyle sonuçlanmasından sonra sol kendi arasında TİP'i ve iktidara gelme şeklini tartışmaya başladı.

1965 seçimlerinin ardından sol aydınlarının TİP'e bakışını açıklamada Ergun Aydınöglu'nun değerlendirmesi, 1965 sonrası Türk soluna ilişkin değerlendirmelere ışık tutacak niteliktedir (Aydınöglu, 2008: 122-123):

1965 seçimlerinin ardından başta parti yöneticileri gelmek üzere pek çok solcu aydın TİP'in geleceğinde, daha farklı şeyler görmeye başladılar. Bunlar için geleceğin TİP'i, sendika ve benzeri sınıf temelli kitle örgütlenmeleriyle yakın bağlar içinde bulunan ve sosyal hareketleri yönlendiren bir parti değil, bir seçim kazanma aygıtıdır. Diğer bir ifadeyle tüm çalışmalarını seçimler takvimine göre düzenleyen ve tüm başarılarını seçim sonuçlarıyla ölçen bir parti.

1965 seçimlerini takip eden iki yıllık süre içerisinde Türk solunda başlıca iki görüş ortaya çıkmıştı. Bunlar: TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve TİP ana grubunun Türkiye'nin demokratik yollarla gerçekleşecek bir sosyalist devrime hazır olduğuna ilişkin

görüşü ve Mihri Belli'nin devrimci değişimin ancak bir aydınlar ve subaylar koalisyonuyla gerçekleşebileceğini ileri süren görüşüydü (Zurcher, 2000: 372).

Mihri Belli'nin "Milli Demokratik Devrim" (MDD) olarak adlandırılan bu görüşün temelinde, solun iktidara gelmek için demokratik yolların, yani seçimle işbaşına gelmenin olanaksızlığına karşılık asker sivil ara tabakaların da katılımıyla gerçekleştirilecek bir devrim yatmaktadır. Mihri Belli, "asker sivil aydın zümre"nin bütün olarak devrimci bir gücü oluşturduğunu ve bu zümrenin çıkarlarının sosyalizmle çelişmediğini düşünmekteydi (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi [STMA], 1988: 2079). Belli'ye göre, 27 Mayıs'tan sonra Türk toplumunun sola açılışından alt rütbeli subaylar oldukça etkilenmişlerdi. Genç subaylar içerisinde sol basını izleyenler ve çağın devrimci düşüncesine eğilimi olanlar vardı (STMA, 1988: 2145). Nitekim Mihri Belli'nin 1967 yılında çıkarmaya başladığı Türk Solu dergisinde, Yön dergisinden ve 1960'ların "askeri cunta" hareketlerinden kimi isimler de boy göstermiştir. Bu isimler arasında Tabii Senatörlerden Suphi Karaman ve Mucip Ataklı da vardır. Asker kökenli olan Tabii Senatörlerle sol aydınların bu beraberliğinin nedenini Aydınoğlu'nun aşağıda yer alan değerlendirmesi açıklar niteliktedir (Aydınoğlu, 2008: 149):

...[K]omünistlerle asker kökenli (ya da askeri bir darbeye umut bağlamış) milliyetçilerin bu beraberliği, bir ideolojik bağlantıdan çok, döneme özgü bir 'komünist' stratejik yönelişin kanıtıdır. Mihri Belli ve arkadaşları Mısır, Sudan, Suriye ya da Endonezya komünistlerinin yıllardır yaptıklarına benzer şekilde, uluslar arası komünist harekette adeta tartışılmaz olarak kabul edilmiş bir "devrim stratejisi"nin taktik yönelişini uygulamaktadırlar.

Mihri Belli'nin sözü edilen "taktik"inde Tabii Senatörler, asker kökenli oluşları ve DP'nin elinden iktidarı alan kişiler olmaları nedeniyle önemli bir yer işgal ediyorlardı.

Milli Demokratik Devrim (MDD) içerisinde yer alan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 1965 sonrası dönemde Türk solu değerlendirilirken üzerinde durulması gereken bir oluşumdur. 17 Aralık 1965'te kurulan FKF, TİP içerisinde yankı bulan ve ilk önce TİP üyesi gençlerin üye olduğu, Doğu Perinçek başkanlığında bir oluşumdur. TİP içerisinde yükselen MDD hareketi, FKF için önemli bir dönüm noktasını ifade eder. TİP içinde güçlenen MDD hareketine bağlı gençler, FKF'yi bir başka örgüte, Dev-Genç'e, dönüştürmeyi başarırlar. Aydınoğlu'na göre FKF, TİP'in gençlik örgütü konumundadır ve 1969 yılında gerçekleşen bu değişimin nedeni TİP'in önemli gerilemeler yaşamasıdır (Aydınoğlu, 2008: 214):

Tüm perspektifini parlamento faaliyetine ve seçimlere yönelik bir çalışmanın doldurduğu bir partinin gençlik örgütü olarak FKF'nin, üniversite gençliği için çekiciliği oldukça

sınırlıdır. Öte yanda siyasal perspektifindeki olumsuzluklar bir yana, bu dönemde TİP'in hemen her alanda önemli gerilemeler yaşadığı da bir gerçektir. Bu nedenle FKF kuruluşundan kısa bir süre sonra eylemsiz ve adeta işlevsiz kalacaktır.

FKF'ye katılan gençlik örgütlerinden biri de Tabii Senatör Kadri Kaplan'ın genel başkanı olduğu 27 Mayıs Milli Devrim Derneği'dir. Katılımdan sonra FKF'nin genel sekreterliği görevini üstlenen Kadri Kaplan, oluşumun kuruluş amacını şu sözlerle açıklar (Gevgilili, 1987: 378-379):

(...) [D]in sömürücüleriyle savaş, emperyalizmin her çeşit tahakkümü ile savaş, Kemalist sistem ve kurumların ve toprak ağalarının yarattığı her çeşit sömürüyle savaş, keyfi idareyle savaş, cehaletle ve mevcut eğitim düzeniyle savaş.

Önemle üzerinde durulması gereken nokta MBG'ye dahil olamasa da tabii senatör olarak parlamentoda yer alan Kadri Kaplan'ın bu oluşumun ikinci adamı olarak görev almasıdır.

FKF'nin kurucuları arasında yer alan Veysi Sarısözen, 1983 yılında yaptığı değerlendirmede FKF'nin Dev-Genç'e dönüşmesini 1968 yılında tüm dünyada başlayan büyük gençlik patlamasına bağlar (STMA, 1988 2071):

FKF'nin Dev-Genç'e dönüşümü, 1968 büyük gençlik patlamasının kendine uygun bir gençlik örgütü yaratmasıdır. 1968'e kadar FKF'de yönetim, gençlik hareketinin doğal önderleri tarafından değil, partiye bağlı formel önderlikler tarafından oluşturulmuştur. 1968 ise, kendi bağrından gerçek, doğal önderleri birkaç gün içinde tartışmasız şekilde yaratmıştır.

Tabii Senatörlerin 1961'den 1965'e kadar sol kesimle olan ilişkileri görüldüğü üzere 1965'ten sonra gelişme gösterse de esas gelişme, hatta birlikte hareket etme durumu, Doğan Avcıoğlu'nun 1969'da çıkarmaya başladığı "Devrim Dergisi" ile birlikte olmuştur. Bu dergide düzenli yazılar yazan Tabii Senatörler, 12 Mart muhtırasını bu derginin yazarı olan birer parlamenter olarak karşılamışlardır. 1965'ten sonra Tabii Senatörlerin parlamentodaki söylemleri sol kesimin takdirini kazanmıştır. Aydınlık dergisi yaptığı tespitte şu ifadeleri kullanır (Aydınlik, 1969'dan aktaran, Yetkin, 1998: 181):

Parlamento içindeki mücadelede işbirlikçi iktidara ve emperyalistlere karşı mücadele bayrağını asker-sivil aydın zümrenin temsilcileri taşımaktadır. Senatoda MBG her geçen gün daha sağlam bir çizgide antiemperyalist bir tutumun mücadelesini vermektedir.

1961'de Yön dergisini çıkaran ve bu derginin kapandığı tarih olan 1967'den sonra iki yıllık bir suskunluk döneminin ardından Avcıoğlu (2003) nun, yazıldığı dönemde hayli ses getiren kitabı "Türkiye'nin Düzeni" ile Tabii Senatörleri etkilediği ve Devrim dergisinin yazar kadrosuna kattığı düşünülebilir. Şurası kesindir ki Tabii Senatörlerin sol

kesimle en açık ittifakları Devrim döneminde gerçekleştirmiştir. Bu ilişki sonraki bölümde üzerinde durulacağı gibi “cuntacılık” iddialarını da beraberinde getirecektir (Avcioğlu, 2003: 1091-1092):

Çetin Yetkin (1998: 23-24) asker sivil ara tabakaların koalisyonu ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

Türkiye, sosyalist bir savaşım yapacak konumda değildi. Ülkenin feodal yapısı yarı bağımlı olması buna engeldi. O halde önce antifeodal ve antiemperyalist savaşım verilmeliydi. İlk sorun demokratik özgürlüklerin ve bağımsızlığın sağlanmasıydı. Sosyalizme ancak bu aşamaya ulaşıldıktan sonra geçilebilirdi. Antiemperyalist savaşım, devrimci eylemin milli olmasını gerektiriyordu. Bu nedenle antiemperyalist savaşıma işçi sınıfından başka bütün öteki milli güçler de katılmalıydı. Milli Demokratik Devrimciler TİP’in temel savına tümüyle karşı çıkmaktaydılar. Buna karşılık asker-sivil ‘ara tabakalar’, ‘milli’ güçlerden oldukları için savaşım kadroları açısından Avcioğlu çevresiyle bu açıdan aralarında yakınlık bulunuyordu.

Avcioğlu’nun düşüncelerini aktaran Çavdar’ın açıklamaları, MDD tezi ile Tabii Senatörler arasındaki ilişkiyi açıklamaya yardımcı olacak öğeleri bünyesinde barındırmaktadır (Çavdar, 2004: 119):

(...) [M]ütevazı ve fakir ailelerden gelen ordu Türkiye’imizin ileri hamlelerinde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir. Memleketimizin Batılılaşma hareketlerinde ordu daima ilericilerin safında yer almıştır. Bugün de ilerici kuvvetlerin anayasadan da kuvvetli teminatı ordudur. Ordu elbetteki günlük politikanın dışındadır ve dışında kalmalıdır. Bu durum ordunun milli kurtuluş cephesinin en güvenilir manevi desteklerinden biri olduğu gerekçesini değiştirmez.

Asker sivil ara tabakaların koalisyonu bağlamında MDD tezi ile yakınlık bulunan Avcioğlu’nun düşünceleri 1968’den sonraki dönemde Tabii Senatörler arasında hayli etkili olmuştur. Şüphesiz iki taraf arasında gerçekleşen bu yakınlaşmanın nedeni Tabii Senatörlerin asker kökenli birer “darbeci” olmalarından kaynaklanıyordu. Avcioğlu daha YÖN’ü çıkardığı dönemden itibaren yukardan devrim ve bu devrime askerlerin ortaklığının savunucusu durumundaydı (Aydinoğlu, 2008: 74-75):

On yıl boyunca Türkiye’de, küçük burjuva radikalizmi diye nitelendirilebilecek olan bir hareket ya da yukarıdan devrim özelemleri veya büyük sosyal dönüşümlerin yolunu açmak üzere askeri darbe hayalleri denildiğinde, akla 1961-67’nin YÖN’ü gelmelidir.

Bu şekliyle YÖN’ü, 27 Mayıs’ın hemen ertesinde boy vermiş, aydınların öncülüğünde bir radikal siyasal çizginin dergisi olarak tanımlamak mümkündür

Avcioğlu’nun 1961 Anayasası ile ilgili düşüncesi ise bu ilerici anayasanın yukarıda sözü geçen asker-sivil ara tabakaların eseri olduğuydu. Ona göre bu tabakalar geleneksel olarak Türkiye’nin yazgısında hep önemli roller oynamışlardı (Yetkin, 1998: 75). Sonraki paragraflarda görüleceği üzere Avcioğlu, başta Tabii Senatör olma hakkına kavuşmuş

olmasına rağmen bu hakkı kullanmayarak senatoya girmeyen ancak 1966 yılında Kontenjan Senatörü olarak senato sıralarında yerini alan Cemal Madanoğlu olmak üzere Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Suphi Gürsoytrak, Suphi Karaman, Vehbi Ersü, Sami Küçük, Ekrem Acuner ile ilişkiye girecek ve bu isimler Avcıoğlu'nun çıkardığı Devrim dergisinde 1969 - 1970 - 1971 yıllarında yazılar yayınlayacaklardır. Bu ilişkinin temelinde, Avcıoğlu'nun başını çektiği kadronun; asker sınıfının desteğini kazanmak için; asker kökenli olan, üstelik 27 Mayıs'ta DP iktidarına son verecek kadar devrimci ruha sahip olan Tabii Senatörleri, aracı olarak kullanmak istemesinin yattığı söylenebilir. Bu değerlendirmeyi Celil Gürkan'ın aşağıdaki ifadeleri fazlasıyla desteklemektedir (Gürkan, 1986: 123:

Genel konjonktür, silahlı kuvvetler ağırlığını fiilen ortaya koymadan ve rol üstlenmeden, sadece sivil kişi ve odakların, hangi amaca yönelik olursa olsun ve hangi gerekçelere dayanırsa dayansın, bir girişimde bulunmalarına asla olanak vermiyordu ve Türkiye'nin sosyo-politik yapısı ve gelenekleri karşısında vermesi de beklenemezdi. Bu nedenledir ki ister eski askerlerden - emekli veya istifa etmiş - isterse sivil aydın kişilerden kaynaklanan ve kurulu düzeni değiştirmeyi amaçlayan eğilim, sürekli şekilde silahlı kuvvetler içindeki gelişmeleri izliyor, onunla dirsek temasında olmayı, dirsek temasında kalmayı, kısacası, silahlı kuvvetlerin 'koçbaşı' olarak kullanılıp yıkacağı sur gediklerinden, yönetim kalesine önde girmeyi öngörüyordu.

Avcıoğlu'nun asker sınıfı ile kurmak istediği ittifaka yardımcı olacak öge, Tabii Senatörlerin sıkı sıkıya bağlı olduğu, "Kemalizm"e yaptığı vurgudur. Avcıoğlu, ortaya attığı Milli Devrimci Kalkınma tezinin Kemalizm'e aykırı olmadığını, aksine Kurtuluş Savaşı ile elde edilen siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması, yani Kemalizm'in amacına ulaşabilmesi için Mili Devrimci Kalkınma tezinin önemini belirtmektedir (Avcıoğlu, 2003: 1223-1224):

Atatürkçü tez kısaca şudur: 'Batılılaşabilmek için, önce bağımsızlığın elde edilmesi ve bağımsız kalkınma olanağına kavuşulması şarttır. Kurtuluş savaşından sonra bu yolda ikinci bir savaş, kapitülasyonların ve imtiyazlı yabancı sermayenin tasfiyesinde verilmiştir. Bağımsızlık elde edilince, yapılacak iş, devrimler yoluyla, bir düzen değişikliğinin gerçekleştirilmesidir. Batılılaşma, batının uydusu olmakla değil, içerde devrimler yoluyla düzeni değiştirmek suretiyle mümkündür. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, dogmaları reddederek, akla ve bilime dayanan laik bir dünya görüşünün getirilmesi, bu görüşün eğitim sistemine egemen kılması ve bu anlayışın gerektirdiği çeşitli kurumların kurulması, eski düzeni yıkıp yeni bir düzen getirme yolunda atılmış devrimci adımlardır. Ne var ki devrimler eski düzenin temellerini tamamen yıkamamış, köklü bir toprak reformuyla, ortaçağ kalıntısı güçler tasfiye edilememiştir. Toprak reformunu gerçekleştirme çabaları, tutucu güçler koalisyonu engeli önünde takılıp kalmıştır. Ama bu Atatürk'ün büyük sezisinin ve Kemalist tezin doğruluğunu ve bugün için de geçerli olduğu gerçeğini değiştirmez. Kemalist tez 'bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak' biçiminde özetlenebilir. Türkiye'mizin içinde bulunduğu şartlarda hızla kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşması için tek çare olarak gördüğümüz 'milli devrimci kalkınma yolu' Kemalist tezin temele indirilmesinden ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir. Milli devrimci kalkınma yöntemi ile, ülkemizin 15-20 yıl içinde kalkınması, tam bağımsızlığın sağlanması

ve çağdaş uygarlık düzeyindeki şerefli yerini alması mümkündür. Yalnız bunun için gerçekten devrimci olmak, 'idare-i maslahatçılık' tan kesinlikle kaçmak ve dış destekli tutucu güçler koalisyonunun sayısız tuzaklarını boşa çıkarmak gereklidir. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından hemen sonra söylediği şu sözler, devrimcinin kulağına küpe olmalıdır: 'inkılabın kanunu, mevcut kanunların fevkindedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız inkılap ve teceddüt bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de bu böyle olacaktır.

Şüphesiz bu tezin arkasından giden Tabii Senatörler ve Madanoğlu da tezin gerçekleştirilebilirliğine inanmışlardır. Nitekim Gürkan, sivil aydınların Mucip Ataklı, Cemal Madanoğlu, Ekrem Acuner gibi senatörlerle temas ettiklerini ve karşılıklı telkinlerde bulduklarını doğrulamaktadır (Gürkan, 1986: 123).

Bu dönemde asker sınıfının desteğini kazanma ve ittifak kurma isteğinde olan sadece sol aydınlar değildi. CHP lideri İnönü de asker sınıfı ile ittifak kurmak ve yakınlaşmak için hamleler yapmaya hazırlanıyordu. 1965 seçimleri öncesinde fikir babası Bülent Ecevit olan "ortanın solu kavramını" kamuoyuna açıklayarak partisinin siyasi yelpazedeki yerini "ortanın solu" olarak belirleyen İnönü, bu hamlesiyle yükselen sol değerleri kullanmak istemişti. 1968 sonrası dönemde ise İnönü bu defa askerlerin sempatisini kazanmak için hamle yapıyordu. İnönü'nün Nihat Erim'e söylediği aşağıdaki cümleler CHP liderinin askerlerle ittifak kurma isteğini ortaya koymaktadır (Erim, 2005: 903):

'Yalnız bir kişiyi kontenjan yap deseler General Sıtkı Ulay'ı tercih ederim, bunu hatırında tut' dedi. İnönü, bana: 'Sıtkı Ulay'ın ordu ile yakın teması devam ediyor. Hem de faydalı olur.' Milletvekili olamazsa, Turan Güneş, 'Ben ona iş bulurum' demiş. İnönü, 'bunu Sıtkı Ulay'a duyurmalı' dedi.

Tabii Senatörlerin sol kesimle, özellikle Avcıoğlu ile, bir ittifak kurmasının sebebi 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığına ilişkin düşünceleri ve DP'nin devamı olan AP'nin güçlü bir şekilde iktidarda yer almasıdır. Suphi Gürsoytrak'ın Devrim (Sayı 18, 17 Şubat 1970: 8) dergisinde yayınlanan makalesi Tabii Senatörlerin AP hükümetine ve AP politikalarına olan bakışını özetleyecek niteliktedir:

"(...) On yıl sonra, 1960'a baktığımız zaman Türkiye'nin siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik hayatında, anayasaca yapılması öngörülen temel sorunların olduğu gibi kaldığını ve devam ettiğini görmekteyiz.

(...) Eğitimde fırsat ve imkân eşitliği sağlanamamıştır. Türk tarımında üretim artışını sağlayacak, sanayileşmemizi destekleyecek ve Türk köylüsünü toprağa, refaha ve uygar imkânlarla kavuşturacak toprak reformu yapılmamıştır. İktisadi hayatımız dışa bağılıktan kurtulmamış, dış ticaret hacmi bünye ve değer bakımından değişmemiştir. Kamu teşebbüslerinden beklenen karlılık ve verimlilik sağlanamamış ve partizan yönetimden kurtulunamamıştır. Kalkınmanın yükü daha çok dar gelirliyle yüklenmiş, gelir dağılımında sosyal adalet gerçekleştirilememiştir. Dış borç yükü daha çok artmış, üretim araçları üzerinde yabancıların payı büyümüş, yabancı ülkelere göçen işçilerin sayısı çoğalmıştır.

Dış politikada ve askeri alanda sınırlayıcı bağlardan kurtulunamamış, ulusal çıkarlara göre karar verme ve hareket etme yeteneği sağlanamamıştır.”

(...) Milli Emniyet Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve benzeri kuruluşlar - Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı hariç - Amerikalılarla çok içli dışlı bir çalışma düzeni içindedirler. İstihbaratın ulusal olması, devlet organlarının verecekleri kararların ulusal çıkarlara uygunluğu bakımından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Uzman ünvanı ile dahi olsa, bu örgütlerde bulunan bütün Amerikalılar uzaklaştırılmalıdır.”

(...) Gençliğe karşı seri halinde cinayetler işlenmektedir. İktidar kendisinin bu işlerde parmağı olmadığını iddia ediyorsa, suçluları en kısa zamanda bulmalıdır. Aksi halde bu kan lekeleri Demirel iktidarının yakasında gittikçe büyüyecek, büyüyecek.. ta ki temizleninceye kadar.

Vehbi Ersü de AP hükümetine olan eleştirilerini 28 - 29 Nisan 1960 olaylarına gönderme yaparak ortaya koymuş, 1971 yılı içerisinde gerçekleşen AP karşıtı öğrenci olaylarının engellenmesinde kullanılan yöntemlerin uygunsuzluğunu dile getirmiştir Devrim (Devrim, sayı 70, 23 Subat 1971: 3):

1960 ve 1971 olaylarının amacı birdir. Yalnız uygulanan yöntemler farklıdır. Ortak amaç, devrimci gençliği ve aydınları susturarak, içli - dışlı sömürü ortaklığına dayalı kokuşmuş düzeni sürdürmektir. Birincisinde bu amaca ulaşmak için belli bir kısım öğrenciyi şiddet yoluyla sindirerek, diğerlerine göz dağı verilmek istenmiştir. İkincisinde; şiddet, vahşet halini almış, öncelikle kız öğrencilerin namus ve iffetlerine soysuzca saldırılmış, kutsal değerlerimizin koruyucusu sandığımız devletin polisi, iğrenç ve sadist şehvet sahneleri yaratmış, ardından başkentin çeşitli semtlerinde utanç dolu başarılarını kutlamak çılgınlığını göstermiştir.

Mucip Ataklı ise Tabii Senatörler arasında en genel değerlendirmeyi yapan isimdir. Ataklı'ya göre Demirel hükümeti 1961 Anayasası'nı uygulamamaktadır ve bu durum ülkenin çağdışı yönetilmesinin dolayısıyla varolan sorunların nedenidir (Devrim, Sayı 32, 26 Mayıs 1970: 2): “(...) Türkiye, Anayasa kurallarına uygun olmayan, tutucu güçlerin yararına uygun, çağdışı düzenle yönetilmektedir.”

Haydar Tunçkanat da tırmanan şiddet olayları ve 1971 yılının ilk günlerinde ülke gündemini meşgul eden soygun olayları nedeniyle yaptığı konuşmalarda AP iktidarını eleştirmiştir. Tunçkanat gençlik olayları üzerine yaptığı açıklamada AP hükümetine sert eleştiriler getirerek, “Sağcı ve solcu görünen iki tarafta da hükümetin ajanları olduğundan şüphemiz yoktur. Olayların sorumlusu hükümettir” (Akşam, 30 Aralık 1970) ifadesini kullanmıştır. Tunçkanat'ın ikinci ve daha sert açıklaması ise soygun olayları üzerine yaptığı konuşmada ortaya çıkmıştır (Akşam, 22 Ocak 1971): “Soyguncu olduğunu iddia ettiğiniz bu gençleri vurursanız sizi şimdiden katil ilan ederim.”

Görüldüğü üzere Tabii Senatörler 12 Mart'a giden dönemde AP'yi şiddetle eleştirmişlerdir. Tabii Senatörlere göre ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ortamının tek

sorumlusu hatta hazırlayıcısı AP hükümeti ve başında bulunan Demirel'dir. Demirel hükümeti, 1961 Anayasası'nın özünü benimsememiş ve iktidarı boyunca ülkeyi anayasaya uygun yönetmemiştir. Ülke ekonomik olarak dışa bağımlı hale gelmiş, tıpkı DP iktidarı döneminde olduğu gibi dış politik konumlarda Amerika'ya olan bağımlılık had safhaya ulaşmış; ülkenin çeşitli kurumlarında Amerikan etkinliği artmıştır. Gençlik olaylarının bastırılmasında şiddet uygulanması unsuru ortaya çıkmış ve bu durum AP hükümetinin muhalefete tahammülsüzlüğünü kanıtlamıştır. Tabii Senatörlere göre artık "Sandık Demokrasisi" iflas etmiştir. Ahmet Yıldız konu ile ilgili şöyle düşünmektedir (Devrim, sayı 17, 10 Şubat 1970: 3):

(...) Demokrasi, toplumun tüm sosyal ve siyasal kuvvetlerinden ayrılarak düşün kategorisini yansıtan grupların etiketlerinden de soyutlanarak, neredeyse muşambaya sarılarak yaşatılamaz. Böyle sargılı ve duyarlı demokrasi, onun hastalığını gösterir. Sosyalisti olmayan, solu suç sayan ve iki yanı duvarlı demokrasi örneği dünyada yoktur. Devrim Anayasasını, devrimci bir zihniyet ile uygulamadıkça, bozuk düzenimiz düzeltilemedikçe, büyük kitleler özgür olmadığı için de sömürücüler yararına işleyen sandık demokrasisini bir karşı - devrim aracı olmaktan çıkarmadıkça, rejimi iflasa sürükleme vebalinden kurtulamayız.

Tabii Senatörlerin AP'nin artık seçimler yoluyla iktidardan düşürüleceğine olan inançlarını kaybettiklerini Yıldız'ın yukarıdaki değerlendirmesi açıkça ortaya koymaktadır. Tabii Senatörlerin MDD tezine olan bağlılıklarını ortaya koyan bu ifadeler, aynı zamanda bu teze bağlılığın nedeninin AP politikalarına olan karşıtlık olduğunu da bir kez daha açıklamaktadır. Tabii Senatörler, 1961 yılında "parlamenter demokrasi"nin yeniden işlerlik kazanması için gösterdikleri çabadan, 1970 yılına geldiklerinde "sandık demokrasisi"nin iflas ettiği düşüncesine gelmişler; AP'den ve bu partinin yürüttüğü politikalarından kurtulma umudunu "devrim"e bağlamışlardır.

Tabii Senatörlerin AP karşıtı politikalarının sebeplerini, ve Türkiye'yi 12 Mart muhtırasına götüren nedenleri Celil Gürkan'ın aşağıdaki ifadesi net bir şekilde özetlemektedir (Gürkan, 1986: 111):

'27 Mayıs Devrimi' ve özellikle o devrimin getirdiği '1961 Devrim Anayasası' konusunda, bazı çevrelerin ve kişilerin hoşuna gitmese de, ordumuzun ayrı bir duyarlılık göstermesi doğaldı. Hele Kemalist Devrim ve ilkelerine yöneltmiş kasıtlı, sistemli ve amaçlı davranışlarda bu duyarlılık, düşünce, temenni, memnuniyetsizlik ve uyarmanın da ötesinde 'MÜDAHALE' içgüdüsüne dönüşebilmektedir. Örnek mi?... Pek çok.

Yanılmıyor isem 12 Mart 1971 tarihine gelirken, ülkede silahlı Kuvvetlerimizi 'düşünce' aşamasında 'müdahale' aşamasına doğru tırmanmaya zorlar nitelikte pek çok gelişmeler sergilenmekte idi. Demokratik hak ve özgürlükleriyle ve insan haysiyetine yaraşır bir yaşam ortamına kavuşmuş olarak çağdaş uygarlık düzeyinde yerini alması ATATÜRK tarafından öğütlenmiş ve 1961 Anayasası ile de yolları gösterilmiş ve açılmış, atılım bilinci aşlanmış bir toplum, 'ulusal istencin [iradenin] temsilcisi olma' bahanesini gerçekten çok

iyi kullana gelmiş siyasal iktidarın (iktidarların) elinde, hak ettiği ve layık bulunduğu koşullardan yoksun yaşamaya zorlamanın isyanını duyuyordu ruhunda.

Gürkan'a göre 12 Mart'ın nedeni, tıpkı Tabii Senatörlerin şikâyet ettikleri gibi, 1961 Anayasası'nın siyasal iktidarlarca benimsenememiş olmasıdır.

3.5.6.2. Cuntacılık İddiaları ve “Dokunulmazlık Savaşları”nın Başlangıcı

Sol kesimle yakın ilişkide olan Tabii Senatörler, parlamenter olmaları nedeniyle siyasi iktidarın ve bazı ordu çevrelerinin gündeminde olmuşlar, darbe yapmak için kurulan cuntalarda yer almak suçundan dokunulmazlıklarının kaldırılmasına yönelik eylemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimine bazı Tabii Senatörlerin müdahale etmesinden sonra ortaya çıkan 11'ler olayı ile ilgili Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel'in yaptığı açıklamalar, Tabii Senatörlerin ordu içerisinde faaliyetleri olduğuna ilişkin ilk iddiadır. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in o dönemde, 11 havacı subayın sözü edilen iki Tabii Senatörün önderliğinde bir cunta kurdukları ve bir hükümet darbesine hazırlandıklarına ilişkin iddiasını kamuoyuna açıklaması ve 11 subayın görev yerlerini değiştirmesiyle konu kapanmış gözükte. 1967 Yılına gelindiğinde Orgeneral Tansel konuyu tekrar gündeme getirdi. Basına yaptığı açıklamada, Mucip Ataklı'nın 11'leri dışardan bir darbe için besleyen kişi olduğunu yinelemiş, ayrıca Ataklı'nın Milli Demokratik Devrim (MDD) içinde bir teşkilat olan Milli Devrim Ordusu'nun (MDO) başkanı olduğunu iddia etmiştir (Hürriyet, 22 Şubat 1965). Bu ifadelerle birlikte cuntacılık iddiaları Türkiye'nin gündemine yeniden gelmiş oluyordu. 12 Mart öncesinde haklarında “cuntacılık” iddiasında bulunulan senatörlerin başlıcaları Mucip Ataklı, Ekrem Acuner ve Cemal Madanoğlu'dur. Çeşitli soruşturmalar sırasında Sezai Okan, Şükran Özkaya ve Suphi Karaman'ın adları da MDO'ya üye oldukları gerekçesiyle iddianamelerde yer almıştır. 11'ler olayı nedeniyle Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel ile Mucip Ataklı'nın karşı karşıya gelmesi cuntacılık iddialarının yeniden ortaya atılmasına neden olmuştur.

Cuntacılık iddialarının senatonun gündemine gelmesi 1967 yılının son günlerine rastlar. Bu iddia ile haklarında soruşturma başlatılan Tabii Senatörler Sezai Okan, Ekrem Acuner, Şükran Özkaya, Mucip Ataklı, ve Suphi Karaman olmuştur. Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu'ndan seçilen geçici bir komisyon, sözü edilen 5 senatörün MDO ismi ile bir gizli teşkilat kurduklarını iddia etmiş ve ifadelerini almıştır. Başbakanlık tarafından gönderilen iddia dosyasını inceleyen geçici komisyon, varolan deliller ışığında

dokunulmazlıkların kaldırılmasına gerek olmadığını belirtmiştir (Hürriyet, 13 Aralık 1967). Haklarındaki suçlamalardan dolayı kurulan komisyonda suçsuz bulunan Tabii Senatörler, komisyonun raporunu açıklamasından tam bir yıl sonra konunun Senato genel kuruluna gelmesiyle çıkan karardan sonra dokunulmazlıklarını kaybetmişlerdir. Ataklı, Acuner, Karaman, Okan ve Özkaya'nın dokunulmazlıkları 56'ya karşı 64 oyla kaldırılmıştır. Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu, beş tabii senatörün dokunulmazlıklarının kaldırılmasına gerek olmadığına karar vermiş; fakat Senato genel kurulu, komisyon raporunu reddederek senatörlerin dokunulmazlıklarını kaldırmıştır. Bu karar gereğince beş senatör mahkemeye gidecekler, beraat ettikleri takdirde senatörlüklerine devam edeceklerdir. Mahkûm olanların ise senatörlüğü düşecektir (Hürriyet, 13 Aralık 1968). Beklenildiği üzere sözü edilen beş Tabii Senatör Anayasa Mahkemesi'ne başvuracaklarını, MBG'nin kararı üzerine yaptığı toplantıdan sonra açıklamışlardır (Hürriyet, 14 Aralık 1968). Tabii Senatörler haklarında verilen bu karar gereği ivedilikle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır. Anayasa Mahkemesi, 5 Tabii Senatörün dokunulmazlıklarının kaldırılması ile ilgili Cumhuriyet Senatosu kararını, isnat edilen suçların ciddiyyetten uzak olduğu gerekçesiyle iptal etmiş, böylece beş tabii senatörün dokunulmazlıkları geri verilmiştir (Hürriyet, 3 Ocak 1969). Tabii Senatörlerin kazandığı "Dokunulmazlık Savaşları"nın ilk mücadelesinin göze çarpan önemli olayları Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu sözcüsü AP Senatörü Selahattin Cizrelioğlu'nun "isnat edilen suçlar ciddiyyetten uzaktır" ifadesine karşın, yapılan açık oylamada, çoğunluğu ellerinde bulunduran AP'lilerin raporu dikkate almayarak dokunulmazlıkların kaldırılması yönünde oy kullanmasıdır. Kararın çıkmasından birkaç gün sonra bir grup CHP'li senatörün, alınan kararın "tam ve muteber" nitelikte olmadığını öne sürerek, kararın bozulması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurması da önemli bir ayrıntıdır. CHP Senato Grubu, MBG'nin yanında yer alarak parlamento içerisinde Tabii Senatörlere desteklerini ortaya koymuşlardır (Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 594).

Cuntacılık iddialarına maruz kalan Tabii Senatörler arasında Ekrem Acuner 1969 yılından itibaren ön plana çıkan isim olmuştur. Acuner ileriki paragraflarda ortaya konulacağı üzere MBK'den arkadaşı olan Kontenjan Senatörü Cemal Madanoğlu ile birlikte ülkedeki terörün sorumlusu olarak soruşturmalara tabi tutulacak ve olay Acuner'in senatörlükten istifa etmesine kadar uzanacaktır. Acuner hakkında en önemli iddia

Ankara'yı ele geçirme planı olarak lanse edilen “Balon Harekatı”dır. Balon Harekâtı ile ilgili Cüneyt Arcayürek'in değerlendirmeleri şunlardır (Arcayürek, 1985: 353):

1969 seçimlerinden sonra 27 Mayıs ihtilalcilerinden Ekrem Acuner'in, Ataklı'nın, Kabibay'ın ve General Madanoğlu'nun değişik ilişkiler içinde ama aynı amaca yönelik olarak bir müdahale arayışı içinde oldukları yayılmıştı. 25 Mayıs 1970'te 'Ankara'yı basma planı'nın ele geçirildiği söyleniyordu. Bu davranışa 'j' operasyonu adı takılmıştı, iki jandarma subayı da tutuklanmıştı. Plan Ekrem Acuner'e aitti. Öte yandan, cuntasal devinimler yüksek düzeydeki yöneticiler için söylenti olmaktan da çıkmıştı. 25 Ocak 1970'te Çankaya Köşkü'nde yarı resmi MGK diye nitelendirilen bir toplantı yapılmıştı. Burada Cumhurbaşkanı dâhil Başbakan ve bakanlara ve yüksek komutanlara MİT [Milli İstihbarat Teşkilatı] tarafından 'balon harekatı'ndan geniş ölçüde söz edilmişti. MİT, Madanoğlu'nun devrimci davranışa geçmeye yönelik devinimlerine 'balon' şifre adını takmıştı. Bilgiler Mahir Kaynak'tan geliyordu. [Kaynak, Madanoğlu grubunun içerisinde yer alan ve dışarıya bilgi sızdıran bir MİT ajanıydı].

24 Nisan 1970'te gerçekleşen bu olağanüstü MGK toplantısında MİT Müsteşarı Fuat Doğu ülkenin durumuyla ilgili çeşitli konularda bilgi verdikten sonra konuyu yine ordu içindeki darbe hazırlıklarına getirmişti. Kendi ifadesiyle, “ihtilal heveslileri bilhassa Ankara'da artmıştır” cümlesini kullandıktan sonra; Madanoğlu, Doğan Avcıoğlu, Osman Köksal'ın darbe için çalıştıklarını belirtmiş, Acuner'in de emekli subaylarla ilişki halinde olduğunu iddia etmiştir. MİT'in düşüncesine göre Acuner, MDD tezinin önemli destekçilerinden biriydi ve arkadaşı Madanoğlu ile birlikte Ankara'yı ele geçirme planları yapıyordu (Akyaz, 2002: 304). Balon Operasyonu'nda iki subayın tutuklanmasından sonra 56 general, 516 albay emekliye sevk edildi (Ahmad, 1996: 203). Hükümet ise Acuner'in dokunulmazlığını kaldırmaya bu sefer kararlı gözüküyordu. AP hükümeti ilk olarak 10 Temmuz 1970'de, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi tarafından “askeri isyana teşvik” iddiası ve tutuklanan iki jandarma albayı ile ilişkili olduğu gerekçesi ile Acuner'in dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiş ve toplanan Senato, Anayasa ve Adalet Komisyonu da meselenin incelenmesi için bir alt komisyon kurulmasını kararlaştırmıştır (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1970). Komisyon bir hafta sonra sunduğu raporda Acuner'in dokunulmazlığının kaldırılması yönünde görüş belirtmiş, bu gelişme üzerine Acuner, komisyonun kararının Senato genel kurulu tarafından onaylanmasını beklemeden MBG'den istifa ettiğini açıklamıştır. Acuner istifasına gerekçe olarak; arkadaşlarıyla görüş ayrılığına düştüğünü ileri sürmüştür (Akşam, 25 Kasım 1970). Bu olaydan sonra hükümet, Acuner'in dokunulmazlığını kaldırmayı başaramamış, çünkü araya 12 Mart muhtırası girmiştir. Acuner'in dokunulmazlığı 12 Mart'tan sonra yeniden gündeme gelecek ve bu kez kaldırılacaktır.

Tabii Senatör olmasa da bu dönemde faaliyetleri kamuoyunu meşgul etmiş bir diğer kişi de darbe yapma hazırlığı içerisinde olan MDO'nun başkanı olarak nitelenen Cemal Madanoğlu'dur. 27 Mayıs'ın önde gelen isimlerinden olan MBK üyesi Cemal Madanoğlu, yukarıda sözü edilen ve 11'ler olayında Tabii Senatörler ile arasındaki sürtüşme açığa çıkan Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel'in MBK tarafından görevinde bırakılması sonucu, Haziran 1961'de önce MBK'den istifa etmiş ve Milli Savunma Bakanlığı (MSB) Yüksek İstişare Kurulu Üyeliği görevinden de istifa ederek, askeri görevden emekli olmuştur (Cumhuriyet, 11 Ekim 1961). Madanoğlu, 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra açılan Senato'ya Tabii Senatör olarak girmeyi de kabul etmemiştir. 1961 yılından, Kontenjan Senatörü olarak Senato'ya girdiği 1966 yılına kadar Madanoğlu, 1964 Kısmi Senato seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız Senatör adayı olmuş, yürüttüğü kampanya basında yer bulsa da seçimlerde başarı sağlayamamıştır. Madanoğlu seçim yenilgisinin ardından sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkisini sürdürmüş ve 1965 yılında İstanbul Memurlar ve Hizmetliler Cemiyeti'ne fahri başkan seçilmiştir (Vatan, 9 Mayıs 1965). Madanoğlu'nun yeniden siyaset sahnesinde yer almasını sağlayan olay, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak seçilmesidir. William Hale; bu atamanın Madanoğlu'nun siyasi tutkularını yeniden canlandırıldığını, ancak bu canlanmanın hiç umulmadık bir yönde, Osman Köksal, Yazar Doğan Avcıoğlu ve 1960 sonlarında Türk solundaki altüst oluş sırasında ortaya çıkan bir grup Marksist yönelimli entelektüelle birlikte, gerçekleştiğini belirtir (Hale, 1994: 163).

Doğan Avcıoğlu'nun, 1968'te yayınladığı Türkiye'nin Düzeni adlı kitapta ortaya attığı, önceki bölümde üzerinde durulan, Milli Devrimci Kalkınma tezini benimseyen Madanoğlu; Avcıoğlu'nun, "çok partili liberal sisteme geçişin, ülkeyi Demirel gibi Türk kompradorlarıyla işbirliği halinde çalışan Amerikan emperyalizminin tahakkümü altına soktuğu" düşüncesini benimsedi. Bu düşünceye göre Türkiye'nin 1968'lerde geldiği durum, "sermayenin anti-demokratik çok partilidiktatörlüğü" olmuştu. Madanoğlu, Avcıoğlu ile yaptığı görüşmelerinde, ortaya konulan durumun düzeltilmesi için gerçekleşmesi gereken devrimin, siviller ve silahlı kuvvetlerdeki sempatanları arasında bir işbirliğini gerekli kıldığı düşüncesini geliştirdiler. Avcıoğlu'nun, asker sınıfının işbirliğini kazanmak için görüşlerini benimseyen Madanoğlu'nun, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren bir devrimci asker olarak, karizmasından yararlanarak asker ve sivil sınıflar arasında bağlantı kurmak için işbirliği yapma düşüncesinde olduğu söylenebilir. Bu

işbirliğinin niteliği ve organizasyonu için Hale, şu ifadeyi kullanır (Hale, 1994: 163): “Madanoğlu ve arkadaşlarının hazırladığı bir bakıma taslak planda, Madanoğlu Devrim Genel Konseyi’nin Başkanı, Avcıoğlu ise Genel Sekreterdi.”

Madaoğlu’nun sol düşüncesinin önemli isimleri ile girdiği bu yakın ilişki, MBK’den arkadaşı olan Orhan Erkanlı tarafından şu şekilde eleştirilmişti (Erkanlı,1987: 167): “Paşa, [Madanoğlu] Avcıoğlu’nun, Şevket Süreyyaların [Aydemir] müridi olmuştu, Paşa senatoda kendisine verilen metinleri okuyor, solcu yayın organları ve dergiler: ‘paşanın senatoda söylediği gibi’ diye başlayan makaleler yayınlıyorlardı.”

Bu dönemde Devrim dergisinde yazılar yayınlayan Madanoğlu, parlamento içerisinde de faaliyetlerini sürdürmüş, AP’nin politikalarını eleştirerek Başbakan Demirel ile tartışmalara girmiştir. Madanoğlu’nun AP liderine yönelik ilk eleştirisi, tıpkı Tabii Senatör olan arkadaşları gibi, Türk Ordusu’nun NATO’nun emrinde kullanılmasıdır. Madanoğlu, konu ile ilgili eleştirisini şu ifade ile özetlemiştir (Hürriyet, 30 Ocak 1969): “(...) [G]üvenliğin temel örgütü olan ordu gücünün kaynağı, ulusun sevgi ve desteğidir. Milleti kendisini ayakta tutacaktır. Onun içindir ki ordu - millet kaynaşımı içinde ulusal ordu olmayı özler durur.”

Eric Jan Züncher (2000: 373)’in “MDD grubu’nun ilerici subaylarla koalisyon umudu 15-16 Haziran 1970 İşçi Olayları’nda, askeri birliklerin sert müdahalesi ile sarsıldı” diye nitelediği 15-16 Haziran olaylarından sonra ilan edilen sıkıyönetim kararı Madanoğlu’nun sert eleştirilerine maruz kalan bir diğer karardır. Madanoğlu faşist bir karar olarak nitelediği sıkıyönetim ilanını şu sözlerle eleştirmiştir (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1970): “Sıkıyönetim ilanı bir devrimci avidir. İşçiler seçim sandıklarında dolup taşarken oyları yerinde bilinçli bulunur da, sorunlarının sorumluluğunu kullanmaya kalkıştıklarında davranışları neden yersiz ve bilinçsiz bulunur.”

12 Mart muhtırasından sonra Başbakan Nihat Erim’in imzasıyla Senato, Anayasa ve Adalet Komisyonu’na gelen tasarı ile Madanoğlu’nun dokunulmazlığı kaldırılmış ve Senatör Anayasa Mahkemesi’ne başvurmayı reddederek (Akşam, 5 Ağustos 1971), tıpkı bazı Tabii Senatör arkadaşları gibi, “Anayasayı tagyir ve tebdil ederek [bozmak ve değiştirmek] TBMM’yi görevden alıkoymak için gizli bir ittifak kurmak” suçundan hakim karşısına çıkmıştır. Madanoğlu ile beraber; Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Altan Öymen gibi gazeteci - yazarlar da yargılanmıştır (Akşam, 15 Temmuz 1971).

Madanoğlu'nun yargılanması için gereken dokunulmazlığının kaldırılması 3 Ağustos 1971'de gerçekleşirken⁵¹, 6 Eylül 1971'de tutuklanma gerçekleşmiş, açılan dava 2 Ekim 1974'te tüm sanıkların beraat etmesiyle sonuçlanmıştır (Cumhuriyet, 3 Ekim 1974). Kamuoyunda Madanoğlu Davası olarak bilinen davanın sanıklarından biri olan İlhan Selçuk, Madanoğlu'nun kişiliği ve tutukluluk günleri ile ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır (Selçuk, 1991: 109-111)

Türkiye 12 Mart'a doğru yol alırken Madanoğlu büyük bir potansiyel gücün simgesine dönüşmüştü. Nereden kaynaklanıyordu bu güç? Hiçbir örgütten, yer altı etkinliğinden, yasadışı bir kuruldan kaynaklanmıyordu. Madanoğlu'nun ordu içindeki ünüyle ordu dışındaki devrimci kesimde yarattığı saygınlık ve güven bir araya geldiğinde ortaya çıkıyordu bu simge.”(109) “ (...) 6 Eylül 1971'de Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu tutuklandı. Davutpaşa kışlası Tutukevi'nde 26 Ocak 1972'ye kadar kaldı. Oysa ben, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu bu ilk tutuklamadan sonra 18 Aralık 1971'de tahliye edilmiştik. Çünkü avukatlarımız tahliye için gerekli makama dilekçeyle başvurmuşlardı. Madanoğlu: - 'Ben' demişti. 'başvurmam' ve 'başvurdurtmam...'

Araya adamlar kattılar, kimi avukatlar telinde bulundular. 'paşa için bir dilekçe yazın, hemen tahliye ederiz' dediler. Madanoğlu kös dinledi; hapisane hayatı vız geliyordu Paşa'ya, dışardan ne bir ziyaretçi kabul etti ne de asker karavanasından gayri bir şey yedi. Asker battaniyesini çekti burnuna ranzasında uyudu. Baktılar ki olacak gibi değil, Madanoğlu'nu tahliye etmek zorunda kaldılar. Paşa bizden bir ay sonra çıktı. İşte Madanoğlu Davasının '1' numaralı sanığı Madanoğlu böyle bir adamdı. Suçu büyüktü. 27 Mayıs devriminin eylem lideriydi. 13 Kasım operasyonunu gerçekleştirmişti. [14'lerin yurtdışına çıkarılması] 1960'larda Büyük Millet Meclisi'nde 'ulusal ordu' kavramının koşullarını vurgulamış, Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesini savunmuştu.

Madanoğlu Davası'nın sanıklarından olan Selçuk, o günlere ilişkin yazdığı anılarında İstanbul Erenköy'de “Ziverbey Köşkü” olarak adlandırılan bir yerde işkence altında zorla ifade verdiklerini belirtmiş, dava sonucunda beraat etmelerine neden olarak da deliller arasında tutarsızlığın etkili olduğunu ortaya koymuştur (Selçuk, 1991: 113):

(...) [D]elil olarak ileri sürülebilenler üç başlıkta toplanabilir. 1) Teyp bantları 2) Ajan Raporları 3) İşkenceyle alınmış sorgu tutanakları Madanoğlu davası dosyasında savcılığın dayanak yapmak istediği bütün deliller perişandı. Teyp bantlarından çoğunlukla bir anlam çıkmıyordu. Çoğu yerde bantlarla oynanmış, değiştirilmişti. Ajan Mahir Kaynak'ın raporları ise çok garipti.

27 Mayıs'ın önemli isimlerinden Cemal Madanoğlu işte böyle bir ortamda rejimi değiştirmek için örgüt kurma suçundan yargılandı. Kamuoyunu diğer tüm senatörlerden daha fazla ilgilendirdi onun yaptıkları. 1993'teki ölümüne kadar ise İstanbul Kızıltoprak'ta sessiz sedasız bir hayat sürdü.

⁵¹ Madanoğlu'nun dokunulmazlığı 26 hayır oyuna karşılık, 98 evet oyu ile kaldırılmıştır (Cumhuriyet, 4 Ağustos, 1971)

3.6. 12 Mart 1971 Muhtıra Döneminde MBG

12 Mart'ın tanımı, ordunun yüksek kademesindeki komutanların AP lideri Başbakan Demirel'e bir muhtıra göndererek hükümeti istifa ettirmeleri olarak yapılırsa, Tabii Senatörlerin 12 Mart ile bağlantısının temel noktası, bazı sol aydınların muhtıra öncesi dönemde askerlerle kurmak istedikleri ilişkilerde bir aracı olarak görülmeleri ve bundan dolayı karşı karşıya kaldıkları suçlamalardır. 27 Mayıs'ta yaptıkları müdahale ile ülkenin yönetimini ele geçirenler arasında yer alan Tabii Senatörlerden bazıları önceki bölümde görüldüğü üzere 12 Mart öncesi dönemde AP iktidarının yürüttüğü politikalardan rahatsızlık duymaktaydılar. Bu durum onların ülke yönetiminde 1961'deki etkinliklerinden hayli uzakta yer almaları ve Türkiye'ye esaslı değişiklikler getirme arzusuyla birleştiğinde onları çeşitli faaliyetler içinde yer almaya ittiği de bir gerçektir. Bu faaliyetler dönem içerisinde haylice ses getirmiş, haklarında davalar açılmış, parlamenterliklerinin düşmesi için TBMM'de soruşturmalar başlatılmıştı. 12 Mart öncesinde hayli hareketli günler geçiren Tabii Senatörler için muhtıra sonrası yıllar, bir sessizlik dönemini ifade ediyordu.

3.7. 12 Mart 1971 – 1973 Döneminde MBG

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ile Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu tarafından imzalanan muhtıra ile TSK tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi sivil idarecilere müdahale etti ve Demirel hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. 27 Mayıs'ta emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen askeri müdahale bu kez tam tersi şekilde meydana geliyordu. İlgili muhtıra aşağıdadır (Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 538):

Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilecek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.

12 Mart muhtırasına Tabii Senatörler temkinli yaklaşmakla birlikte AP hükümetinin istifa ettirilmesinden dolayı memnurluk da duyuyorlardı. Aslında 12 Mart'tan

sonra Tabii Senatörler memnuniyet duyan tek grup değillerdi. Özellikle sol kesim muhtırada yer alan ve “anayasanın öngördüğü reformların” gerçekleştirileceğine dair ipuçları içeren ifadelerden hoşnuttu. Bu durumu Ali Gevgilili (1987: 523) şu satırlarla açıklar:

Dev-Genç'ten TÖS'e [Türkiye Öğretmenler Sendikası] kadar tüm derneklerin ortak bildiride 12 mart muhtırasını şükranla karşıladıkları, bağlılık duygularını dile getirdikleri anlatılmaz bir coşku ortamında açılır. DİSK bile 'anayasa ilkelerinin uygulanması'nda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yanında olduğunu belirtmekten 'kıvanç' duyar. Sol basın ve yazarlar derhal büyük reformlara başlanması gerektiğini dile getirirler.

12 Mart yönetiminin uygulamaları ve sol kesime yönelik sert politikaları, sol kesimin muhtırayı sevinçle karşılamasının boş bir heyecan olduğunu ortaya koyacaktır.

Muhtıradan sonra Tabii Senatörlerden ilk açıklama Mucip Ataklı'dan gelmiştir. Ataklı, muhtırayı “hukuki ihtilal” olarak nitelemiş, “Bunu 1963'den beri söylüyoruz” diye eklemiştir. Önceden görüldüğü üzere Ataklı'nın 1963 yılında ortaya attığı “hukuki ihtilal” tezinde; Kemalist düşünceler dışındaki zihniyetleri tasfiye ederek muhalefeti yasaklayan hukuki bir ihtilal teklifinde bulunmuştu (Akşam, 13 Mart 1971): “Memleketin rejimine parlamentonun sahip çıkmasını, devrimciliğe, sosyal ve ekonomik sorunlara eğilmesini bildirdik. Bunlar yanlış yorumlandı. Bunları söyleyen bizler ve arkadaşlarımız hakkında türlü şeyler söylendi. Bugün bu duruma gelindi.”

Görüldüğü üzere Ataklı açıklamalarında, 12 Mart'a kadar olan, kendisinin ve Tabii Senatör arkadaşlarının açıklamalarının bilinçli olarak başka yönlere çekildiğini ifade etmekte, AP'nin politik yanlışlıklarının kendi muhalefetlerinin nedeni olduğunu ortaya koymaktadır. Ataklı, muhtıranın partiler üstü yapısından ve bu yapının AP'yi iktidardan uzaklaştırmasından fazlaca hoşnuttur. AP ise Tabii Senatörlerin bu tavrına eski bir söylem olan “Tabii Senatörlük kaldırılсын” söylemiyle karşılık vermiştir (Akşam, 11 Haziran 1971). 1972 yılının ilk günlerinde devrik Başbakan Demirel'in Başbakan Erim'e söylediği aşağıdaki cümle AP'nin Tabii Senatörlere olan bakışının 12 Mart'tan sonra da değişmediğini ortaya koymaktadır: “(...) Demirel, Milli Birlik Komitesi Üyeleri, tabii senatörlerin rahat durmadıklarını, rejime karşı olayları teşvik ettiğini söyledi.”

Muhtıranın verilmesinden sonra basında yer alan başbakan adayları arasında üç senatörün ismi geçmekteydi. Şüphesiz MBG Başkanı Fahri Özdilek, Mucip Ataklı, Cemal Madanoğlu isimlerini başbakan adayı olarak ortaya atan Akşam Gazetesi'nin bu iddiası gerçeklerden uzaktı. Muhtıranın sahibi olan TSK yönetim kademesinin 12 Mart öncesinde

bazı Tabii Senatörlerin giriştikleri faaliyetlerine yönelik iddialardan sonra bu yola gitmesi beklenemezdi. Dolayısıyla başbakan olarak seçilecek isim muhtırada sözü edilen partiler üstü kavramına uygun olarak Nihat Erim oldu.

Tabii Senatörler için 12 Mart sonrası dönem derin bir sessizlik dönemidir. Senatörler olayları uzaktan izlemekle yetinmişler, gerek senatoda gerekse gazete sayfalarında fazla konuşmamışlardır. Bu dönemin Tabii Senatörler için en önemli özelliği “Dokunulmazlık Savaşları”nın büyüyerek devam etmesidir.

3.7.1. Dokunulmazlık Sorunu

12 Mart muhtırasından sonra Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız dokunulmazlığının kaldırılması gündeme gelen Tabii Senatörlerdir. Bu iki isimden Yıldız’ın dokunulmazlığı kaldırılmazken, Ekrem Acuner ise önce dokunulmazlığını kaybetmiş, hakkını ancak Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı ile geri almıştır.

Bu dönemde Ekrem Acuner’in dokunulmazlığı konusu kamuoyunu fazlaca meşgul etmiştir. Ekrem Acuner, 12 Mart öncesinde Ankara’daki anarşik eylemleri yönetmekle suçlanmış, başbakanlık tarafından gönderilen tezkerede TCK’nın 146. maddesine dayanılarak hakkında idam cezası istenmiştir. başbakanlık, Ekrem Acuner’in; “devletin, siyasi, iktisadi, hukuki, sosyal nizamını yıkmaya yönelik örgüt kurmak”, “toplu soygun yapmak”, “adam kaçırmak”, “şehir gerillasına fiilen girişmek” (Akşam 17 Haziran 1971) suçlarından yargılanması için dokunulmazlığının kaldırılmasını Senato başkanlığından istemektedir. Acuner’in hakkında bu iddiaların ortaya atılması ve başbakanlığın hamlesi üzerine MBG acil bir toplantı düzenlemiş ve Acuner’den bilgi almıştır. Gazetelerde dosyanın ayrıntılarının yayınlanması üzerine ise Mucip Ataklı’dan dosyadaki bilgilerin Anayasa ve Adalet Komisyonu’ndan kasıtlı olarak dışarıya sızdırıldığını belirten ve bunu eleştiren bir açıklama gelmiştir (Akşam 18 Haziran 1971). Bu gelişmeleri, Acuner’in, dosyadaki tanıkların ifadelerini işkence altında verdiklerine ilişkin başbakana sunduğu soru önergesi izlemiştir. Acuner; gözaltında bulunan veya tutuklu olarak tutulan kişilerin kendisi hakkında yalan beyanda bulunmaları için işkenceye tabi tutulduklarını iddia etmiştir (Aksam 26 Haziran 1971). Acuner’in dokunulmazlığı, bu manevralara rağmen 2 Temmuz 1971 günü; 27’ye karşı 91 oyla kaldırılmıştır. Anayasa ve Adalet Komisyonu’ndan Senato genel kurulu’na gelen ve aynen kabul edilen karar şöyledir

(Anayasa Mahkemesi Kararı, 1971/37 esas sayısı, 1971/66 karar sayısı 1971, <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankasi/>):

Silâhlı isyana teşvik, tahrik, teşebbüs, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye, memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamları devirmeye matuf cemiyet kurmak, TCK'nın 146'ncı maddesini ihlâl suçlarından sanık Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşları ile ilgili olarak Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığınca yapılan kovuşturma sırasında bu olayla ilgi ve iştiraki tespit edilmiş olduğu bildirilen Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ekrem Acuner'in yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına.

Yukarıda ifade edilen Anayasa mahkemesi kararıyla dokunulmazlığı kaldırılan Acuner karardan sonra şu açıklamayı yapmıştır (Akşam, 3 Temmuz 1971): “Bu karar siyasidir. Ben Türkiye’de hiç kimsenin olamayacağı kadar Kemalist ve reformcuyum”

Acuner, kararın iptali için ivedilikle Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur. Acuner’in dokunulmazlığını kaldırın Senato kararının iptali için verdiği dilekçede kararın usul ve esas yönünden iptalini gerektiren durumları sıralamıştır.

Anayasa Mahkemesi’ne verilen dilekçede Acuner’in, usul yönünden itirazları şöyle özetlenebilir: dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin istemin Adalet Bakanlığı onayına sunulmaksızın doğrudan Senatoya gönderilmesi, alt komisyonun gerekçeli bir rapor hazırlamaması, konunun senato gündemine gelmesi öne alınarak erkenden görüşülmesi, genel kurulun ilgili oturumunda dokunulmazlığın kaldırılmasının aleyhinde konuşacaklarını beyan eden iki senatörün bunun tersi yönünde görüş bildirmelerine başkanın müdahale etmemesi, son sözün kendisine verilmemesi. Acuner’e göre kararın iptalini esas yönünden gerektiren durumlar ise şunlardır: kararın siyasi erek gütmesi ve isnat edilen suçun ciddi olmaması nedeniyle Senato içtüzüğüne aykırı olması, ifadeleri alınan kişilerin Acuner’in lehinde ifade vermelerine rağmen bu ifadelerin dikkate alınmaması.

Acuner mahkemeye yaptığı sözlü açıklamada ise daha önce senatoda Başbakana sunduğu soru önergesinde ortaya attığı iddiaları tekrarlayarak şu açıklamayı yapmıştır (Anayasa Mahkemesi Kararı, 1971/37 esas sayısı, 1971/66 karar sayısı 1971, <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankasi/>):

İnsanlık dışı vahşice işkencelerle hakkımda dosya düzenlenme yoluna gidilmesiyle; işkenceden sonuç alınmayınca Millî İstihbarat ajanlarına dedikodu niteliğini aşmayan, dayanaksız düzmece ihbarlar yaptırılarak dosya hazırlattırılmasaydı; bu dosyada siyasi erek gütme çabalarını sezmeseydim; bana isnat edilmeye çalışılan suç eylemleriyle en küçük bir ilgi ve ilişkiyi görseydim Yüce Mahkeme’yi rahatsız etmeyecektim.

Acuner'in üzerinde durduğu işkence ve düzmece raporlar Anayasa Mahkemesi'nin kararı iptal etmesindeki en önemli unsurlar olmuştur. Acuner'in kararın usul yönünden iptal edilmesine yönelik isteklerinin reddedilmesi ve kararın esas yönünden iptal edilerek Tabii Senatörün dokunulmazlığının geri verilmesi bu yargıyı destekler. Anayasa Mahkemesi'ne göre Acuner hakkında düzenlenen MİT raporunun kim tarafından yazıldığı belli olmaması kararın iptal edilmesini gerektirecek bir durumdur.

Anayasa Mahkemesi'nin, Acuner'in dokunulmazlığını kaldıran kararı iptal etmesi, dokunulmazlık savaşlarında Acuner'in kazandığı bir zaferdir. 12 Mart öncesinde dokunulmazlığını geri alan 5 senatörden biri olan Acuner, bu hakkına yeniden Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla kavuşmuş ve gazetelere şu açıklamayı yapmıştır: “Anayasa Mahkemesi Ata'nın emanetini korudu” (Akşam, 17 Temmuz 1971).

3.8. 1973 – 1980 Döneminde MBG, Sessiz Yıllar

12 Mart Muhtırası Demirel hükümetinin yerine bağımsız Nihat Erim'in hükümetinin kurulmasına yol açmakla birlikte MBG ve Tabii Senatörler için 9 yıllık bir sessizlik dönemini de beraberinde getirdi. Tabii Senatörler 12 Mart'tan sonra kurulan Erim hükümeti'ne arkadaşlarından Mehmet Özgüneş'i “Devlet Bakanı” olarak gönderse de kısa süre sonra gelen istifa, Tabii Senatörleri siyaset sahnesinin daha da gerisine gönderdi. 12 Mart dönemine kadar ekonomik ve sosyal konularda sol görüşlerini dile getiren, çoğu kez Demirel hükümetlerine en sert muhalefeti yapan grup üyeleri 12 Mart muhtırası ile beraber sessizliğe bürünmüşlerdir. 12 Mart'tan sonra işbaşına gelen hükümetinin yaptığı anayasa değişikliklerine gösterdikleri tepki bile önceki açıklamaları göz önüne alındığında yumuşak olarak değerlendirilebilir. MBG'nin bu sessizliğinin temelinde, eski hükümetlere yaptıkları sert muhalefeti yapmaları durumunda yeni hükümetin “Tabii Senatörlük” kurumunu kaldırmaya yönelik eylemlerde bulunabileceği kuşkusu ya da korkusu yatmaktadır. Çünkü AP hükümetleri tabii senatörlüğü kaldırmak için kamuoyunun nabzını yoklayan açıklamalar yapmışlar, 12 Mart muhtırasının ardından bile bu tekliflerini hükümet düzeyinde olmasa da parti düzeyinde tekrarlamışlardır.

MBG'nin 12 Eylül askeri darbesine kadar, görüşlerini ortaya koydukları temel konular, Erim hükümetinin yaptığı anayasa değişiklikleri ve 1980 yılına yaklaşırken artan anarşi olaylarıdır.

MBG'nin 12 Mart'tan sonra tepkisini gösterdiği en önemli konu Erim Hükümeti'nin yapmayı planladığı anayasa değişiklikleridir. Ülkede artan huzursuzluğun ve anarşi olaylarının nedeni olarak 1961 Anayasası'nın içerdiği “özgürlükler”i gören hükümet, hızlı bir şekilde anayasayı değiştirme çalışmalarına başladı. Grubun anayasa değişikliklerine getirdiği eleştirilerin temelinde Türkiye'yi 12 Mart'a getiren şartlarda 1961 Anayasası'nın sorumluluğunun olmadığı, bu şartların oluşmasında en büyük sorumluluğun Demirel iktidarlarında olduğudur. Muhtıradan yaklaşık 3 ay sonra Mucip Ataklı, MBG adına yaptığı açıklamada, şu ifadeleri kullanmıştır (Akşam, 22 Haziran 1971):

Çağdaş uygar bir Türkiye yaratmayı amaç güden 1961 Anayasası'nı uygulamayan bütün örgüt ve kuruluşları birbirleriyle dövüştürerek milli bütünlüğü temelinden sarsan yasaları ve devlet kuvvetlerini tek yanlı kullanan ülkeyi ekonomik iflasa sürüklerken sayısız yolsuzlukların şaibesi altında hesap vermekten kaçan ve böylece yarattığı anarşik ortam içinde maceracılar verdiği fırsatla yurdumuzu uçurumun kenarına getiren baş sorumlu Demirel iktidardır.

Ahmet Yıldız ise yapılması düşünülen anayasa değişikliklerinin 12 Mart muhtırasına aykırı olduğunu belirterek aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır (Akşam, 13 Eylül 1971):

Bugünkü meclisin bu ölçüde büyük anayasa değişikliği yapma hak ve yetkisi tartışılmaya değer bir konudur. TSK isteklerini muhtırada belirlemiştir. Bunlar arasında anayasa değişikliği olmadığı gibi mevcut anayasanın uygulanmamasından yakınılmaktadır. Aslında bir silahlı kuvvet ihtilali olan 27 Mayıs Anayasası'nı ordumuz bir şeref belgesi saymaktadır. İlk kez oluyor ki bir iktidar değişikliğinden sonra var olan siyasal düzenden daha öncekine benzeyen hükümler ve haklarla özgürlüklerin kısıtlanması bir ordu isteği olarak gösterilmek istenmektedir. Bu gerçeğe aykırı bir çabadır.

Her iki açıklamada da anlatılmak istenen 1961 Anayasası'nın Türkiye'yi 12 Mart'a götüren sebeplerden biri olmadığı, Erim hükümetinin yapmayı planladığı anayasa değişikliklerinin de silahlı kuvvetlere mal etmenin doğru olmayacağıdır. MBG'nin bu açıklamalarına ve karşı çıkışlarına rağmen, Erim Hükümeti anayasada çeşitli değişikliklere gitti. Şüphesiz dönemin en güçlü ismi TSK'nın Başbakan olarak seçtiği Erim'di.

Erim, anayasayı değiştirme çalışmalarına hukuk profesörleri ile bir toplantı yaparak başladı (Gevgilili, 1997: 528). Bu toplantıda hukukçular Başbakana, 1961 Anayasası'nın değiştirilmesinin sorunları çözmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Prof. Bahri Savcı, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Münici Kapani, Prof. Mümtaz Soysal ve arkadaşlarına göre, anarşi ve terör anayasa değişmeden de ortadan kaldırılabilecek sorunlardı. Anayasanın “öz”üne dokunulmamalıydı. Hukukçulardan anayasanın korunması yönünde görüşler alan Erim, TSK ve diğer devlet kuruluşlarından anayasanın değiştirilmesi yönünde baskı görüyordu.

Muhtıranın altında imzası bulunan ilk isim olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, ilk günden beri anayasanın ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesine “bol” geldiğini söylemekteydi (Çavdar, 2004: 209). Yargıtay I. Ceza Dairesi ise aldığı kararda “temel hak ve özgürlükler sınırsız değildir” görüşünü ortaya koyuyor (Gevgilili, 1997: 528), özgürlüklerin sınırlandırılmasına “kamu düzeni ya da ulusal güvenlik” gibi gerekçelerin sebep olarak gösterilebileceğinin altını çiziyordu.

20 Eylül 1971’de 1961 Anayasası’nın 37 maddesi üzerinde değişiklik yapılmıştır. Böylece 12 Mart muhtırasından sonra 1961 Anayasası’nın dörtte biri değişikliğe uğramış oluyordu.⁵² 1961 Anayasası’nın 11. maddesi ile düzenlenen temel hakların özü, 1971 değişiklikleriyle üzerinde en çok değişiklik yapılan ve diğer tüm değişikliklerin ne yönde yapıldığını özetleyen maddedir. Temel hakların özüne ilişkin maddenin özgün hali şu şekildeydi (T.C. 1961 Anayasası, 1961: madde 11): “Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.”

Madde değiştirildikten sonra ise aşağıdaki şekli almıştır (T.C. 1961 Anayasası, 1971: madde 11):

Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz. Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz. Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir.

Bu değişiklik ile “kamu düzeni, milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa” özüne dokunulmayacak olan temel haklar; devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün,

⁵² 1961 Anayasası üzerinde yapılan değişiklikler 20 Eylül 1971 tarihinde gerçekleşmiştir. Üzerinde değişiklik yapılan maddeler şunlardır: 11. madde - Temel Hakların Özünü, 15. madde - Özel Hayatın Gizliliği, 19.madde - Vicdan ve Din Hürriyeti, 22.madde - Basın Hürriyeti, 26. madde - Basın Dışı Haberleşme Araçlarından Faydalanma Hakkı, 29. madde - Dernek Kurma Hakkı, 30.madde - Kişi Güvenliği, 32. madde - Tabii Yargı Yolu, 38. madde - Kamulaştırma, 46. madde - Sendika Kurma Hakkı, 56. madde - Parti Kurma Hakkı ve Partilerin Siyasi Hayattaki Yeri, 60.madde - Millî Savunma Hak ve Ödevi, 61.madde - Vergi Ödevi, 64 - 82 - ve 89. maddeler - TBMM'nin Görev ve Yetkileri, 110.madde - Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı, 111.madde - MGK, 114.madde - Yargı Denetimi, 119.madde - Memurların Siyasi Hayata Girememesi, 120.madde - Üniversiteler, 121.madde - Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajansları, 124.madde - Sıkıyönetim, 127.madde - Sayıştay; Kamu İktisadi Teşekküllerinin (KİT) Denetlenmesi, 134.madde - Hakimlik Mesleği, 137.madde - Savcılık, 138.madde - Askeri Yargı, 139.madde - Danıştay, 140.madde - Askeri Yargıtay, 141 - 143. maddeler - Yüksek Hakimler Kurulu, 144 -145 - 147 - 149 - 151 - 152.maddeler - Anayasa Mahkemesi. 1971 yılında yapılan değişiklikleri de içeren Anayasa metni için bkz. (<http://www.anayasa.gov.tr/Mevzuat/Anayasa1961/>)

Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması gibi amaçlarla sınırlanabilir bir yapıya bürünüyordu. Aynı gerekçeler özel hayatın gizliliğine, dernek kurma hakkına, sendika kurma hakkına ilişkin anayasa maddelerinde de ortaya konulmuş ve değişikliğe gidilmiştir.

Üniversitelere ilişkin anayasanın 120. maddesi 12 Mart muhtırasından sonra üzerinde değişikliğe gidilen bir diğer maddedir. Üniversitelerin özerkliği, 120. madde üzerinde yapılan değişikle büyük bir darbe almıştır. Değişikle birlikte devlet, üniversite üzerinde denetim ve gözetim hakkını kazanmış ve üniversitelerin bağımsızlığı zarar görmüştür. Üniversiteleri yönetecek kişilerin seçilmesi de yapılan değişikle devletin denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Şüphesiz üniversitelerin özerkliğini en çok zedeleyecek hüküm; öğrenim ve öğretimin tehlikeye düşmesi durumunda Bakanlar Kurulu'nun üniversite yönetimine el koymasındır. Tıpkı üniversitelerin özerkliğinin zarar görmesi gibi basın özgürlüğü de anayasada yapılan değişikliklerle zarar gören bir diğer özgürlüktür. Gazete ve dergilerin yargı kararına ek olarak yetkili makamların kararı ile toplatılabileceği hükmü Anayasanın 22. maddesine eklenmiştir. 12 Mart sonrası dönemin bir ürünü de Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kurulmasıdır. 1973 Yılında yapılan anayasa değişikliği ile yargıda yeni bir kurum ortaya çıkıyor; bu mahkemeler, "Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla" görevlendiriliyorlardı. Yapılan tüm bu değişikliklerle 1961 Anayasası, ilk kabul edildiği halinden çok uzaklara gittiği düşünülebilir. Şüphesiz anayasanın bu yeni halinden en çok rahatsızlık duyanlar Tabii Senatörlerdi. Kendi eserleri olarak gördükleri 1961 Anayasası artık ruhunu kaybetmişti. Dönemin Başbakanı Erim, MBG'nin anayasa değişiklikleri için gösterdiği sert tepkiyi aşığıdaki satırlarla ortaya koyar (Erim, 2005: 978):

MBG adına Ahmet Yıldız, şahsı adına Ekrem Acuner, grup adına [MBG] Suphi Karaman çeşitli dozlarda parlamento dışındaki ihtilalcilere hem manalı, hem yürek vermeye çalışın konuşmalar yaptılar. Bilhassa E. Acuner. Anayasa değişikliklerine karşı çıktılar. Tehditler savurdular. Bana çattılar. 12 Mart Muhtırası'nı imzalayan komutanlara üstü kapalı çattılar.

Önceden üzerinde durulduğu üzere bu değişiklerin TSK'nın bir isteği olarak lanse edilmesi de MBG'nin rahatsızlığının bir diğer boyutuydu. Çünkü 12 Mart muhtırasında anayasada değişiklik yapılacağına ilişkin herhangi bir uyarı yer almıyordu. Aksine reformlardan söz ediliyordu. Nitekim Erim'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, TSK yönetim kademesi de artık "üstü kapalı" da olsa MBG'nin şikâyetlerine maruz kalıyordu. Anayasa üzerinde gidilen değişikliklerin tamamına yakınında görülen "milli güvenlik ve

kamu düzeni” kavramı 12 Mart’ın, 1961 Anayasası’na getirdiği en büyük değişikliktir. Kavram üzerinde İsmail Cem’in aşağıda yer alan değerlendirmesi, 12 Mart yönetiminin uygulamalarında, bu kavramın kullanılmasına ve ileride görüleceği üzere bir kabine bunalımına neden olacak kadar önemli olduğuna ilişkin ipuçları taşımaktadır (Cem, 1980: 145).

(...) ‘[M]illi güvenlik ve kamu düzeni’ kavramı hukuk bilimi açısından son derece müphem ve kaypak kavramlardır. Hukukta aslolan, hukuk kurallarını kesin çizgilerle ortaya koymaktır. Aksi halde uygulayıcılar yahut iktidarlar, onları kendiışlerine gelen biçimde yorumlayıp her köşeye çekebileceklerdir.

Sol kesimin muhtırayı ilk başta memnuniyetle karşılamaının temelinde de muhtırada reformlar yapılması gerektiğine ilişkin uyarıydı. Ancak zaman geçtikçe ve Erim Hükümeti’nin icraatları ortaya çıkmaya başlayınca reformların ileriye dönük değil, anayasa değişikliklerinde olduğu gibi, geriye dönük olduğu ortaya çıktı. Erim Hükümeti ülkedeki anarşiyi sert tedbirlerle bastırmaya başladı. Hükümette yer alan 11 bakan da hükümetin bu dönemde yürüttüğü faaliyetlerden şikâyetçi olmaya başlamışlardı. Bu şikâyetler en sonunda bir toplu istifa gerçekleşmesine neden olmuştur. 3 Aralık 1971’de hükümetten istifa eden bakanlar arasında MBG üyesi Tabii Senatör Mehmet Özgüneş de vardı. 11 Bakanın istifa nedenleri Çalışma Bakanı Atilla Sav şu ifadelerle açıkladı (Çavdar, 2004: 208):

Yurdumuzun muhtaç olduğu kalkınma hamlesini ve reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek amacıyla kurulan hükümette görev aldık. Bu amaçları gerçekleştirebilme olanağı kalmadığı inancı ile görevimizden istifamızı Başbakana sunduk.

Üzerinde durulduğu gibi 12 Mart 1971’den sonra sessizlik dönemine giren MBG, 1970’lerin ortalarına gelindiğinde artık siyasetten iyice uzaklaşmıştı. Artık MBG üyeleri tarihi bir olay olarak kitaplarda yerini alan 27 Mayıs üzerinde yapılan yanlış değerlendirmeleri, hatalı bilgileri düzeltmek için çaba harcamaya başlamıştı. Bu amaca yönelik olarak, MBG Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Mucip Ataklı’nın MBK üyelerine gönderdiği mektup, bu dönemde MBG’nin siyasetin ne derece dışında olduğunu ortaya koyan bir kanıttır. Ataklı mektubunda şöyle demektedir (Utku, 2006, 97-99):

27 Mayıs Devrimi ile ilgili bugüne kadar çok şeyler yazıldı ve söylendi. Her büyük olay için bu davranışlar olağandır. Ancak bugün bir olayın etkileri devam ederken ve rejim istikrarı sağlanmadan yapılan açıklamalar, gerçekleri yansıtsa dahi yurt için yarardan çok zarar getirir. Bu düşünce ile olaylara yön verenler henüz bildiklerini yazıp söylemediler. Zaman ise hafızalardan bilinenleri silip götürmektedir. Gelecek kuşaklar ve tarihçiler 27 Mayıs hakkında yazılanlarla sonuçlara varmak durumunda kalacaklardır.

Bu, 27 Mayıs hakkında yanlış ve haksız kanıları doğurabilir. Her söz ve yazıda bencilliğin gerçekleri istediği gibi yorumlama temayülü vardır.

Bugüne kadar 27 Mayıs ile ilgili söz ve yayımlarda bunlara fazlasıyla tanık olmuş bulunuyoruz. Yazılanların tümü ile gerçekdışı olduğunu iddia etmek aynı bencillığe düşmek olur. Yalnız, yazılanların hemen tümünde, kendini haklı görme eğilimi yüzünden olayları tahrif ve hatta 27 Mayıs Devrimi'nin tahrif insafsızlığı da yatmaktadır.

27 Mayıs Devrimi, yurdumuzda olduğu kadar dünya kamuoyunda da artık tartışmasız bir kabul görmüştür. Bu olayın gelecek kuşaklara ve tarihçilere gerçek yüzü ile tanıtılması zorunlu olmuştur. Bunu yapabilmek, tek kişinin harcı değildir. Şimdiye kadar yapıldığı gibi, kişisel teşebbüs, insanı bencilliğin çukurunda boğar ve gerçekler gene aydınlığa kavuşturulamaz. Bu sakıncalı yöntemle olanak sağlamamak için, acı ve tatlı günleri birlikte yaşadığımız 27 Mayıs Devrimi'nin yurdumuzu bugüne getiren aşamaları hakkında bildiklerimizi gerçeklere en yakın olarak bir araya getirmemiz gerekir.

Böyle bir görevin ağırlığını bilerek yükleniyorum. Vereceğiniz bilgilerle, Milli Birlik Grubu'nda mevcut bilgi ve vesikalar birleştirilerek, eser Grubumuzun saptayacağı bir heyet tarafından kaleme alınacaktır.

Basımı ve yayımı meselesi de mili yararlar zarar vermeyecek bir zamanda gerçekleştirilecektir. Hazırlıkta kolaylık olmak üzere hazırladığımız sorular ilişikte sunulmuştur.

Cevaplar, el yazısı ya da daktilo ile iki nüsha olarak aşağıdaki adrese gönderilecektir. Cevaplarla ilgili vesikalarınız var ise bunları da iade edilmek üzere göndermenizi rica ederim. Bu teşebbüsün sonuçlanabilmesi için meseleye birlikte ve ciddiyetle eğilmemiz gerekmektedir. Bu nedenle de, cevapların en geç 1 Nisan 1975'te bana ulaştırılmasını önemle rica ediyorum.

Teşekkür ve Saygılarımla

Milli Birlik Grubu Başkan Yardımcısı

Mucip Ataklı

Görüldüğü üzere MBG üyelerinin en büyük çabası gerçek bir 27 Mayıs tarihi yazmak ve tarih sayfalarında hak ettiklerini düşündükleri yeri almaktır. MBK üyelerinden kaç tanesinin Ataklı'nın bu çağrısına cevap verdiği bilinmemektedir. Bilinen gerçek, MBG'nin istediği bir "27 Mayıs Tarihi"nin yazılmamış olduğudur.

MBG üyelerinin 1971 yılında yapılan anayasa değişikliklerinden sonra Senato'da seslerini duyurdukları olay, ülkede devam eden şiddet ve anarşi olaylarıdır. MBG üyeleri şiddet ve anarşi olaylarına 1970'lerin ikinci yarısından sonra oldukça hassas yaklaşmışlar, bu yaklaşım çerçevesinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ü bile eleştirmişlerdir. 1976 yılı bütçe görüşmeleri sırasında MBG üyelerinden Kamil Karavelioğlu'nun; anarşi olayları karşısında cumhurbaşkanının pasif kaldığını, hükümet üzerinde ağırlığını hissettiremediğini ileri sürmesi bu dönemde Korutürk'ü çok sinirlendirmiş; MBG'ye sıcak bakmayan tüm şahıs ve partiler gibi Korutürk'te grubu, CHP yandaşı olmakla, "CHP'nin koltuğunun altına girmekle" suçlamıştır. Korutürk'e göre MBG artık fonksiyonunu yitirmiş durumdadır. Ve grup varlığını sürdürebilmek için CHP'ye şirin görünmeye çalışmakta, CHP'nin avukatı gibi hareket etmektedir. Bu tasvip edilecek bir tutum olmaktan öte, "utanç verici ve acınacak" bir durumdur (Baransel, 2006: 109-110).

Şiddet ve anarşi olayları nedeniyle 1978 yılında yapılan oturumda MBG adına Kadri Kaplan konuşmuştur.⁵³ Bu dönemde şiddet ve anarşi olayları Türkiye için en büyük sorundu. 1976 yılından Kadri Kaplan'ın senatoda konuştuğu güne kadar; 1976 yılında 109 kişi, 1977 yılında 231 kişi, 1978 yılında yaklaşık 900 kişi olmak üzere (Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000: 720-721), toplam 1240 kişi bu olaylarda hayatını kaybetmişti. 1976 yılında hayatını kaybedenler arasında MBG üyesi Muzaffer Yurdakuler'in SBF'de okuyan oğlu Hakan Yurdakuler de vardı. Kaplan 1970'lerin sonuna gelindiğinde şiddet ve anarşi olaylarını yaratan 3 grup olduğu tespitini yaparak konuşmasına başlamıştır (CSTD, C. 39, 1966: 36):

(...) [N]e acı bir durumdur ki, bu toz ve duman içinde ülke ve ulus bölücüleri de habire oyuna taş sürmektedirler. Milliyetçilik adına demeye dilim varmıyor; ama herhalde bir gaflet milliyetçiliği sonucu güdülen ırkçılık adına vatandaşların bir kısmını vatanlarından sürmeye bile kalkan aşırı sağ, yani faşizmin yanında; bunun tam tersi milliyetçiliğin reddiyesi olarak etnik yapıya göre ayrımlı bir siyasal rejimi kabullenip 'halklara özgürlük' teraneleri savunan aşırı sol, yani komünizm de adeta işbirliği halinde etnik ayrımı teşvik etmektedirler. Din istismarcıları da mezhep kavgalarıyla devreye girip ittifaka dahil olunca, bu karmaşık hareket adeta elbirliği ile ülke ve ulus bölücülüğüne dönüştürülmektedir.

Kaplan'a göre olayların kaynağı; ırkçılık yapan aşırı sağ, etnik bölücülük yapan aşırı sol ve mezhep ayrımcılığı yaparak bu iki ana gruba yaklaşan din istismarcılarıdır. Ve bu üç grup "elbirliği ile ülke ve ulus bölücülüğü" yapmaktadır. Kadri Kaplan'a göre bu grupların amacı "devleti ele geçirmektir" (CSTD, C. 39, 1966: 36): "(...) [B]unların devleti ele geçirmek istedikleri açıktır. Bunların yapısı ve karakterleri gereği çoğunlukla polis devletine dayanırlar. Bunlar özgürlükçü demokrasi taraftarı olan her siyasal güce, rengi isterse sağ, isterse sol olsun dost olmazlar. Sadece fırsat kollarlar."

Ortak özellikleri ise "demokrasi taraftarı olan her siyasal güce" karşı çıkmalarıdır. Kadri Kaplan, süregelen olayların ve olayları yapan grupların dış güçler tarafından desteklendiği tezine şiddetle karşı çıkmaktadır. Olaylar tamamıyla ülke içi grupların kendi planlarını gerçekleştirmek üzere yaptıkları eylemlerdir (CSTD, C. 39, 1966: 37):

(...) Türk devletine bunlarca yön verildiğine [dış güçler], Türk ulusunun kaderinin bunlarca çizildiğine ilişkin düşünce ve iddialara da fazlaca yer ve değer verecek değiliz. İyiliklerin de kötülüklerin de her türlü bizden kendi içimizden doğmaktadır. Onun içindir ki biz Türkiye'de oynanan oyunların asıl sahiplerinin yerli malı olduğuna inanıyoruz. Bunların basit çıkarlar adına ipleri dışardan yönetilen kuklalar rolünde olacaklarını da kabul edemiyoruz.

⁵³ 1978 yılına gelindiğinde MBG'nin Cumhuriyet Senatosu'ndaki sandalye sayısı 18'dir. 1964 yılında MBG kurulduğunda gruba üye olmayan Tabii Senatörler, yetmişli yılların ortalarına gelindiğinde MBG'ye katılmışlardır. Kadri Kaplan da bu senatörlerden biridir.

Kaplan, varolan duruma yönelik tespitler yaptıktan sonra 12 Mart muhtırasından sonra yapılan anayasa değişikliklerine gönderme yaparak; anarşi ve şiddet olaylarının nedeni olarak gösterilen 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlüklerin, yapılan değişikliklerle ortadan kaldırılmasına rağmen olayların devam etmesini kendilerini haklı çıkardığını ortaya koymuştur (CSTD, C. 39, 1966: 37):

Cok yakın geçmişte, 12 Mart döneminde 'sosyal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı' dendi ve tedbir olarak da Anayasa makaslandı; ama bugün gördüğümüz gibi sonuç alınmadığından başka, tersine, gelişmeler de hızlandı. O halde değişecek olan Anayasa değil, bizler olmalıyız. Böyle durumlar değişikliği anayasalarda değil, kafalarda istemektedir.

Kaplan, olayların çözümüne yönelik önlemleri sıralamadan önce CHP lideri Bülent Ecevit'in⁵⁴ başında bulunduğu hükümet ve diğer hükümet alternatifleri ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. CHP'nin TBMM'de çoğunluğu bulunmamakla beraber; Ecevit, bazı bağımsız üyelerin ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Demokratik Parti'nin katkılarıyla 42. hükümeti oluşturabilmişti. Kaplan'a göre bu hükümet olayları sonlandırmak için yapılması gereken önlemleri alacak güçte bir yapıda değildi (CSTD, C. 39, 1966: 38): “(...) [B]u iktidar doğrudan doğruya bir partinin gücünden yaratılmış, her bakımdan parti havası ve dayanışmasıyla bağlı tam mütecanis [aynı cinsten/benzer] bir bünyeye sahip değildir.”

Kaplan'a göre TBMM yapısı içerisinde CHP hükümetine alternatif olarak görülebilecek 4 alternatif vardır. Bunlar: Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti,⁵⁵ Milli Koalisyon Hükümeti ve AP - CHP Koalisyon hükümeti ve Partilerüstü bir hükümettir. Kaplan'a göre Milliyetçi Cephe Koalisyonu hükümeti önceden denenmiş olduğu ve başarılı olamadığı için zayıf bir alternatiftir (CSTD, C. 39, 1966: 39): “(...) [İ]ktidar alternatifinin geçmişte denenmiş, cephe koalisyonu olması, rejimi bu kez içinden çıkılmaz açmazlara sokabilir kanısındayız.”

Alternatifler arasında en son düşünülmesi gerekenler ise Milli Koalisyon hükümeti ve partiler üstü oluşturulacak bir hükümettir (CSTD, C. 39, 1966: 40):

(...) Bu iktidara alternatif olarak düşünülen bir milli koalisyonu bugün için gereksiz buluyorum. Her şey denendikten sonra başvurulabilecek belki son çare olabilir. İleri sürülen başka bir çözüm olarak, partilerüstü, ya da dışı hükümet biçimi daha önce ne getirdi ki şimdi yeni bir şey beklensin.

⁵⁴ Bülent Ecevit, 1966'da, CHP Genel Sekreterliği' görevini üstlenmiş, 1972 Mayıs ayında ise İnönü'nün yerine CHP Genel Başkanlığı'na seçilmişti.

⁵⁵ Türkiye, MC hükümetleriyle ilk kez 1975 yılında tanışmış, AP lideri Demirel ilk MC hükümetini, Milli Selamet Partisi (MSP), CGP ve Milliyetçi Hareket Partisi ile kurmuştur. 1977 yılı ise Demirel'in ikinci MC hükümetini kurduğu yıldır. Bu kez hükümet, AP – MSP – MHP'li üyelerden oluşuyordu.

Kaplan'ın partilerüstü hükümet alternatifine getirdiği yorum, şüphesiz 12 Mart'tan sonra kurulan Erim hükümetinin icraatlarına yönelik bir eleştiriyi de bünyesinde barındırmaktadır.

Kaplan, bir AP - CHP hükümetini de imkânsız ve gereksiz görmektedir. 1978'in siyasal ortamında bu koalisyonun kurulması olanak dışıdır. Bununla birlikte bu iki büyük parti rejimin sağda ve solda beliren aşırılara karşı korunması için ortak tavır takınmak zorundadırlar. Çünkü bu aşırıları her şeyden önce parlamenter demokrasiye karşıdırlar (CSTD, C. 39, 1966: 41):

(...) Türk demokrasisinin temeli olarak iki büyük partinin ortada olduğu açıktır. Bunlar vasıflarını kaybedecek de değildir. İki büyük partinin ortaklığı ise siyasal mücadelenin sürüklendiği demagoji ortamında açılan yaralar, manevi kişilikler üzerinde yoğunlaştırılan nefret duyguları karşısında, bugün için hem olanaksız, hem de gereksiz görülmektedir. Bu iki parti sağda ve solda belirecek aşırılıklara ve tehlikelere karşı emniyet supapı [sübapı] ve rejimin teminatıdır. Onlardan mutlaka bir araya gelip iktidar sürdürmelerini istemiyoruz, ama çoğulcu demokratik rejimi korumak ve kökleştirmek için bu rejimin temel esaslarında mutlaka ortak tavır takınmalarını bekliyor.

Kaplan, hükümet alternatifleri üzerinde yaptığı değerlendirmeleri, şu öneri ile bitirir (CSTD, C. 39, 1966: 41): “(...) [G]eçerli olanı [hükümet alternatifleri arasında], AP'nin daha da güçlenerek iktidara alternatif olabilmesidir.”

Kaplan şiddet ve anarşi olaylarının çözülmesi için sunduğu önerileri “genel öneriler” ve “tedhiş [terör] ve anarşiyle mücadele önerileri” olmak üzere ikiye ayırarak açıklar. Genel öneriler şunlardır (CSTD, C. 39, 1966: 45):

- 1) İktidarın kendi kendini otoeleştiriyeye tabi tutarak kendini tazelemesi ve güçlenmesi. Bunun için muhalifi, muvafığı, tüm çevrelere kulak vermesi.
- 2) Partilerle ve çoğulcu demokrasinin karmaşık bünyesini oluşturan tüm sosyal derinlik güçleriyle hiçbir ayırım gözetmeden esaslı bir diyalog kurulması. Bu konudaki girişimlerin genişletilmesini bekliyoruz.
- 3) İçteki bu hassasiyet ve zafiyetten yararlanmaya çalışacak dış güçlere karşı tarafsız, uyanık ve dengeleyici bir siyasetin, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da dikkatle sürdürülmesi.
- 4) Ülke ve ulus bölücülerinin oyununu boşa çıkaracak içtenlikli ve etkin bir tutumun sürdürülmesi.
- 5) Halkın moralini yükseltecek tüm önlemlere başvurulmalı, halkın zihninde Devletin güçlülüğüne ait kesin bir imaj yaratılmalıdır. Bu bir devlet idare etme ve hükümet yürütme sanatıdır. Bunu bu iktidardan bekliyoruz.

Kaplan'ın terör ve anarşi ile mücadele için sunduğu önlemler ise şunlardır (CSTD, C. 39, 1966: 45):

- 1) Sağ - sol ayrımı gözetmeden ve taraf tutmadan, sadece anayasa ve onun belirlediği laik ve özgürlükçü demokratik rejim adına tedhişçilerce kesin bir mücadeleye girişmek gerekir.
- 2) Devlet haber almasının çağdaş ve bilimsel ilkeler ve yöntemlerle bir eşgüdüm içinde çalışmasına, bu örgütlenmenin her kuruluşunda ve her kademesinde modern siyaset biliminin ve özellikle laik ve özgürlükçü, çoğulcu demokrasi rejimi öğretisinin bilime yakışır bir düzeyde kendini kabul ettirmesi için gerekli önlemlere ve kadro düzeltmelerine başvurulmalıdır.
- 3) (...) [A]narşiye nefes aldırılmamalıdır. Bu konuda ilk akla gelen, okullarda kesin bir disiplin sağlanmasıdır. Bunun için de önce öğretmenler bütün güçleriyle yardımcı olmalıdırlar. Öğrenci olamayan gençler ailelerine iade edilmelidir. Diplomanın, ancak öğrenen ve eğitilmiş olan kişilere verileceği gerçeği yalnız gençlere değil, ailelerinin de zihinlerinde yerleşmelidir.
- 4) Yasal, hukuksal ve yönetsel tüm önlemler alınarak; tedhişin ve bunu besleyen gizli öğreti sisteminin odak noktaları ve yardımcı karargâhları mutlaka ortaya çıkarılmalı ve kurutulmalıdır. Tedhişin arkasında hangi örgütler ve kimler varsa üzerine gidilmelidir. Gidilmelidir ki kuşular giderilsin ve iftira iddiaları bir sonuca bağlansın. Hele bugün için meşru planda var olan ve bir parti olarak da Anayasamıza göre vazgeçilmez bulunan MHP'nin durumu çok hassasiyet kazanmış bulunmaktadır.⁵⁶ Bu partinin üzerindeki gölgeler, ya dağıtılıp partinin manevi şahsiyeti korunmalı, ya da Cumhuriyet yasaları önünde hesabı görülmelidir. Bu konuda hem partiye, hem iktidara, hem de tüm siyasal güçlere elbette ki işler düşmelidir.

Kaplan konuşmasının sonunda sözünü ettiği önlemleri kısa maddeler halinde özetleyerek şu sıralamayı yapmıştır (CSTD, C. 39, 1966: 45-46):

- 1) Şimdi cereyan eden kanlı olaylar tedhiştir. Bunun hedefinin öldürme, yıldırma ve fırsat bulunca iktidara saldırıp, özgürlükçü demokratik rejimi tasfiye olduğu kanaatindeyiz.
- 2) Devlet hayatının ve toplum düzeninin çeşitli alanlarında anarşi vardır ve tedhişe anarşi birbirinin nedeni ve sonucu olmaktadır
- 3) Bu iktidar devlet yönetiminde büyük bir anarşi teslim almış; fakat sınırlı da olsa bazı ciddi önlemlerle bunu frenleyip, anarşiyi bir kısım yuvalarından söküp atabilmiştir.
- 4) Devlet içinde yuvalanan unsurlar, buralardan açığa çıkarıldığı ve derinlikleri ve davranışları ciddi biçimde izlendiği içindir ki, tedhişin boyutları iyiden iyiye büyümüştür.
- 5) Bu hükümet anarşiye set çekecek ve tedhişi önleyecek niteliktedir, ancak gücü yeterli değildir. Başarısızlık ithamlarından yılmak yerine, başarmak azmini göstermelidir.
- 6) Başka bir iktidar alternatifini düşünmeyi bugün için yararsız ve geçersiz buluyoruz.
- 7) Büyük iki partinin laik ve özgürlükçü demokratik rejimin vazgeçilmez ilkeleri ve temelleri konusunda ortak tavır takınmaları hayati önem taşımaktadır.
- 8) Alınacak genel önlemlerin başlıcaları şunlardır: -iktidarın kendini düzenlemesi ve güçlendirmesi
-siyasal güçler, öbür devlet organları ve sosyal derinlik kuruluşlarıyla etkin bir diyalog kurabilmesi
-istismarı önleyecek dış siyasetin sürdürülmesi

⁵⁶ MC hükümetleri içerisinde yer alan ve Genel Başkanlığını I.MBK üyesi Alparslan Türkeş'in yürüttüğü MHP, bu dönemde kurduğu "komando timleri" ile şiddet ve anarşi olaylarına katıldığı yönündeki iddialarla karşı karşıya idi. (Cumhuriyetin 75 Yılı Ansiklopedisi, 2000:720-721)

- ülke ve ulus bölücülerinin hesaplarının boşa çıkartılması
- halkın moralinin yükseltilmesi
- adaletin hızlı ve güvenle işletilmesi
- uzmanlaşmış mahkemelere önem verilmesi -adli polisin yeniden düzenlenmesi

1976 yılının başından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen sürede Türkiye’de şiddet ve anarşi olaylarında verilen kayıpların sayısının yaklaşık 5200 olduğu düşünülürse,⁵⁷ Kaplan’ın getirdiği önerilerin ve Ecevit ve ondan sonra kurulan Demirel hükümetlerinin icraatlarının olayları önlemede herhangi bir yarar sağlamadığı söylenilebilir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Cumhuriyet Senatosu’nun olduğu gibi MBG’nin de sonu olmuştur. Tıpkı 12 Mart muhtırası gibi emir - komuta zinciri içerisinde yönetime müdahale eden TSK, 1961 Anayasası’nı ortadan kaldırarak yeni bir anayasa hazırlatmış, 1961 Anayasası’nın beraberinde getirdiği kurumlardan Anayasa Mahkemesi, MGK gibi kurumlara dokunmamasına rağmen, Cumhuriyet Senatosu’na yeni parlamenter sistemin bir ögesi olarak 1982 Anayasası’nda yer vermiştir. 12 Eylül askeri müdahalesinin başında yer alan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in, 27 Aralık 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanı, MBG ve Kontenjan Senatörleri Grubu ile parlamentodaki siyasi partilerin genel başkanlarına gönderdiği uyarı mektubu; 12 Eylül’ün gerekçeleri hakkında ipuçları barındırmakla birlikte, MBG’nin tarih sayfalarında yer aldığı son paragraf olarak da dikkati çekmektedir (“TSK’nın Uyarı Mektubu” 27. 12. 1979, <http://www.belgeler.com/blg/d82/tsk-nin-uyari-mektubu>):

Sayın Cumhurbaşkanı,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulunun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu Komutam seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

⁵⁷ Sözü edilen sürede şiddet ve anarşi olaylarında hayatını kaybedenler arasında; öğrenciler ve öğretim üyelerinin yanı sıra Eski Başbakan Nihat Erim, Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler, MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, Gazeteci Abdi İpekçi de vardı.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zatialilerine sunuyorum.

Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim.

Saygılarımla

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü

Ülkemizin içinde bulunduğu son derece önemli siyasi, ekonomik ve sosyal ortamda her geçen gün hızını biraz daha artıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için; Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetiminde etkili ve sorumlu anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Kahramanmaraş olaylarının yıldönümünde henüz ilk ve orta-öğretim çağındaki evlatlarımızın örgütlü eylemciler tarafından zorla sürüklendikleri anarşik olaylar ibretle müşahede edilmektedir.

Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak İstiklal Marşımız yerine komünist enternasyonal söyleyenlere, şeriat düzeni davetçilerine, demokratik rejim yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere, anarşiye, yıkıcılığa ve bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır.

İktidar olan siyasi partilerin bütün devlet kademelerini kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi partilerce yaratılan bu bölünme giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine; polis, öğretmen ve diğer birçok kuruluşların birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri; ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getiremeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke bütünlüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı guruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir.

Bölgemizdeki gelişmeler Ortadoğu'da her an sıcak bir çatışmaya dönüşebilecek durumdadır. İçte anarşist ve bölücüler yurt sathında genel bir ayaklanmanın provalarını yapmaktadırlar.

Ülkede birlik ve beraberliğin, vatandaşın can ve mal güvenliğinin süratle sağlanabilmesi için gerekli kısa ve uzun vadeli tedbirlerin Yüce Meclislerimizde en kısa zamanda kararlaştırılması bugünkü ortam içinde hayati bir önem taşımaktadır.

Diğer yandan Meclislerin açılışından bir buçuk ay sonra komisyonların ancak teşkil edilebilmesi ve ülkenin acilen çözüm bekleyen konuların müzakere için bugüne kadar müşterek bir gündemin saptanamaması üzüntü ile izlenmektedir.

Atatürk milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplamanın; iç barış ve huzurun sağlanmasında temel unsur olduğu apaçık bir gerçektir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan bir an evvel kurtulması hükümetler kadar diğer siyasi partilerimizin de görevleri arasındadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri; İç Hizmet Yasası ile kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi Devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir.

Görüldüğü üzere ülkedeki anarşi ve terör olaylarının artması, ve bu duruma siyasi partilerin yeterli önlemleri alamaması TSK'nın duyduğu rahatsızlığı arttırmış ve bu durum

mektupta açıkça ortaya konulmuştur. Askerler, tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi, ülkenin bütünlüğünü sağlamak, devlet düzenini korumak için ülke yönetimine el koymuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

En basit şekliyle "halkın halk tarafından halk için yönetilmesi" olarak tanımlanabilecek olan demokrasi kavramı üzerinde ona verilen öneme rağmen, ne'liği ve ilkelerinin içeriği bakımından bir uzlaşmaya varılmış değildir. Bunun ilksel nedenlerinden biri daha önce ifade edildiği üzere kavramların içinin boşaltılarak, demokrasiye ilişkin temel varsayımların insanların bakış açısı tarafından şekillendirilmesi, bunun bir adım ötesinde ise demokrasinin, (kendini) devlet (olarak görenlerin) çıkarlarına ve yönetimin meşruiyetine zemin hazırlayacak şekilde, üstyapısal olarak yeni bir forma sokulmuş olmasıdır.

Diğer bir ifadeyle Aydınlanma Çağı ve sonrası doruk noktası olmak üzere kartezyen düalist bakış açısından hiyerarşi ve tahakkümün giderek kurumlaşması, demokrasinin çağrıştırdığı özgürlük, özyeterlilik, eşitlik, adalet gibi kavramlarda anlamsal bir değişim yaratmış, devlet kapsamlı ve kuşatıcı bir fenomen olarak giderek büyümüş, siyasal alan ile toplumsal alanın farklılaştırılması demokrasinin temel ilkesi "katılım"ın içini boşaltmıştır. Tüm bu gelişmelerin nimetlerinden(!) elbette devlet yönetimini adeta tekelinde bulunduran ve kimseyle paylaşmak istemeyen vesayetçi Türk bürokrasisi de yararlanacak, toplumu kendi menfaatleri doğrultusunda manipüle edip ayırıştırarak, böylelikle kendi koltuğunu sağlamlaştıracaktı. Toplum ise, oluşturulan ilizyon sayesinde, demokrasiyle yönetildiği inancıyla, olası bir karşı gelme girişiminde bulunmayacaktı; bulunamazdı da, zira zaptu rapt altındaydı. Ta ki tek parti döneminden serbest seçimlere kadar, darbe sonrası ise ilk seçimlere kadar illüzyonun sürekliliği adına yapılan tüm çalışmalara halk karşı durmuştur.

Geçmiş, uzun bir tarihi ve felsefi değişime dayanan demokrasi süreci, demokrasileri çoğu zaman "gölgeli" kılmaktadır. Zira gölgeli demokrasilerde özgürlüğün karşılığı -tartışmalı olmakla birlikte- bir şeyi yapmak için dış engellerin olmamasıdır. Eşitlik, bütün farklılıklar bir tarafa bırakılarak kanunlar önünde herkese karşı eşit muamele edilmesi, mümkün olduğunca fırsat eşitliğinin sağlanması olarak görülmektedir. Adalet, özgürlükle eşitliğin gerilimli olduğu noktada terazinin dengesini sağlayan katalizördür. Bu çerçevede, gölgeli demokrasilerin, eşit ve özgür bireyleri, hakkaniyetin verdiği sınırlar

dâhilinde istediği gibi çalışabilir, seyahat edebilir, haberleşebilir, ekonomik faaliyetler içine girebilir, alışveriş yapabilir ve istediği partiye oy vermek ve seçilmek istiyorsa aday olmak suretiyle siyasal hayata katılabilir. Demokrasileri gölgelendiren de bu özgürlük ve eşitlik anlayışının manipülasyona uğramasıdır.

Karşılaştırmalı olarak gidildiğinde hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerinin kurulmadığı dönemlerde organik toplumların yaşayışının özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar olmamasına rağmen son derece eşitlikçi ve özgürlükçü olduğu görülür. Zira organik toplumlarda eşitlik olmadığı gibi, eşitsizlik de yoktur. Herkes "asgari kullanım ilkesi" gereğince topluluğun temel yaşam ihtiyaçlarından faydalanır. Modern ulus devletinin kurulmasıyla bu son bulacaktır.

Türk Siyasi Hayatının 1923-1938 Mustafa Kemal Atatürk dönemi, devrimlerin gerçekleştirildiği yıllardır. Atatürk'ün en fazla arzuladığı, gerçekleştiremediği ideali, çok partili hayata geçebilmektir. Bilindiği üzere Atatürk zamanında yapılan denemeler başarısızlıkla sonuçlandı. Devrimlerin hızla gerçekleştirilebilmesi için, Atatürk bu isteğini askıya aldı ve gerçekleştirmeye ömrü de vefa etmedi.

Modern bir toplumun varlığı, üç temel ayak üzerinde durur. Demokratikleşme, ekonomik kalkınma, toplumu bir arada tutacak geçmişe dayalı ortak bir tarih.

Türkiye'de, 1950'ye kadar siyasi demokrasi baskı altında tutulmuştur. Dünyada esen demokrasi rüzgârı, birçok ülke gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır.

1946'da muhalefet oluşturulsa da, gerçek anlamda siyasi demokrasi, gizli oy-açık sayım ilkesi ile var olmuştur. Çünkü özgür yarışan partiler arasından özgürce seçim yapılabilmiş ve ilk kez halk kendini yöneteceklere karar vermiştir. Fakat bu süreç hatta çok daha sonrası da (hatta günümüze kadar) oldukça sancılıdır. DP'nin kurulup çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Türk siyasi hayatı cumhuriyeti kuran kadrolarla (devletçi-seçkin) DP ve onun siyasi görüşünü, zihniyetini taşıyan partilerin (gelenekçi-liberal) mücadelesi ve çekişmesi şeklinde geçmiştir. Edinmiş oldukları siyasi gelenek, ülke yönetiminin kendilerinden başkasına bırakılmayacak derecede önem arz ettiği yönünde olan günümüzde "Beyaz Türk" olarak ifade edilen vesayetçi zihniyete sahip kişi, kurum ve kuruluşlardır.

İktidarda bulunan elit siyasi kadro, o dönemde bu gelişmeye fazlasıyla ayak direktmiştir. Olmazsa olmaz olan demokrasi değildir hatta başlıca cumhuriyet de değildir,

kendi çıkarlarını koruyan bir cumhuriyettir olmazsa olmaz olan. Kendileri gibi olmayanları ise ötelemek işten bile sayılmayacaktır. Kurtuluş Savaşı sonrası başa geçen, İsmet Paşa başta olmak üzere genelde paşalardan oluşan belirli bir kesim, hiçbir zaman kendilerinin yerine geçebilecek bir alternatifi hesaba katmamışlardır. Bu kadro, çok partili hayata geçerek, fakat herhangi bir şekilde iktidara geçmeyecek bir muhalefet oluşturup, tarihe geçme arzusundaydılar. Fakat iktidarı teslim etmek için daha çok (sonu gelmeyecek kadar) erken olduğunu düşünüyorlardı.

Dünyayı etkisi altına alan demokrasi dalgası sonucu/sonrası toplumsal ve siyasi değişim Türkiye'yi de etkisi altına almış ve 1946'da muhalefetin varlığına izin verilmişti. 1950'de adil seçimlerle gerçek anlamda seçme (gizli oy açık tasnif) özgürlüğü herkese tanınmıştı.

1950-54 dönemi ülke için görmezden gelinmeyecek kalkınmaların sağlandığı bir dönemdir. Siyaset merkezli yaşanan değişim önce ekonomiyi ve arkasından karşı konulamaz şekilde sosyal değişimi sağlamıştır. Kentli ile köylü arasındaki keskin çizgi ortadan kaldırılmaya çalışılmış, köylüye kentli olabilme şansı tanınmıştır. Örneğin hususi telefon sayısı DP'nin iktidara gelmesinin hemen ardından bir anda katlanarak artmıştır. Bu ve diğer birçok gelişmeler ışığında DP'nin başarılarını halk, seçimlere yansıtmış ve DP büyük bir destekle tekrar iktidar olmuştur.

Seçimle işbaşına kolayca gelemeyeceğini anlayan devşirme, ittihatçı geleneğe sahip vesayetçi bürokrasi ve mevcut sistemden yararlanan sivil, askeri, aydını, zengini darbeyi zaruri görmüşlerdir. Seçimle kazanamadıkları iktidarı, askeri müdahaleyle mevcut iktidarı alaşağı ederek elde etmişlerdir. Darbe sonrasında ise siyaseti, yeniden dizayn etmişler; oyunun kurallarını askeri vesayet sisteminin ve en büyük destekçi olan elitist kesimin çıkarına ama kesinlikle sıradan vatandaşın aleyhine olacak şekilde yeniden kurgulamışlardır. Tüm bu yapısal değişiklikleri -ki bunlardan birisi de darbe sonrasında seçilmişleri/sivilleri demokrasi adına bir nevi kontrol edecek ve yanlış yapmalarını engelleyecek, çalışma konumuz olan Cumhuriyet Senatosu'dur- demokrasi adına daha özgür bir ortam adına yaptıklarını söylemekten de geri durmamışlar. Türk siyasal hayatının bir gölge demokrasisi üzerinden devam etmesine neden olmuşlardır. Mesela, daha önce kısmen belirttiğimiz gibi hep en demokratik anayasamız olarak konuşula gelen 27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirenlerin hazırladığı bir anayasa olan 1961 Anayasası'nda "demokrasi" sözcüğü sadece 2 kez geçmiştir. Bunlardan birisi Partilerin Uyacakları

Esasları içeren madde 57; diğeri cumhurbaşkanının and içmesiyle ilgili madde 96'dır. "Demokratik" kelimesi ise 20 kez geçmiştir. Mamafih "Cumhuriyet" kelimesi ise hatırlayalım 111 kere geçmişti.

Düşündürücü ve bir o kadar da tuhaf olan bir durumsa; darbe yapmayı meşru gören ve bunu gerçekleştirecek güce sahip olanların, hükümeti seçim yapmaya nasıl zorla(ya)madıklarıdır. İlk kez seçimle başımıza gelen bir hükümetin, başbakanın siyasi serüveninin, darağacında sonlanması Türk siyasi tarihinin karanlık bir sayfadır. Üstelik 1960 Darbesi, "devrim"(!) olarak kabul edildiği için arkasından gelen tüm darbeleri de meşrulaştırmıştır.

Darbeyi gerçekleştirenlerin kurmuş oldukları bir cunta ve yaklaşık bir buçuk yıl olağanüstü bir askeri komite olan MBK, içinde yer alan MBG üyelerinin on dokuz yıllık parlamenterlik hayatları, Türkiye'nin bu süre içerisinde yaşadığı siyasi gelişmeler ile şekillenmiştir. Askerlik hayatlarını sonlandırıp siyaset hayatlarına başlayan tabii senatörlerin yirmi yıla yakın süre devam eden ülke yönetimine ortaklıkları; yol ayrımlarının, hayal kırıklıklarının, pişmanlıkların, değişimlerin de tarihidir bir anlamda. I. MBK'den arkadaşlarıyla fikir ayrılığına düşerek onları tasfiye eden II. MBK üyesi Tabii Senatörler, eski iktidarın mirasıyla parlamentoya girip iktidar olabilecek partilerin hışmından kaçınmak için "dokunulmazlık zırhı"nı kendilerine kalkan olarak kullanmışlar, mahkemeye verdikleri DP'lilerin nasıl cezalandırılmışlarsa kendilerinin de aynı kaderi paylaşmaması için parlamenterlik hayatları boyunca mücadele etmişler, bu anlamda Tabii Senatörlük kurumunun kaldırılma korkusunu her zaman yaşamışlardır. DP'nin devamı olan AP'nin sözü edilen on dokuz yıllık süre içerisinde seçimlerden galibiyetle ayrılması Tabii Senatörlerin en büyük haya kırıklığı olmuştur. 27 Mayıs'ın ve onun getirdiği yeni anayasal düzenin üstünlüğünü, askeri müdahalenin gerçekleştirilmesinin haklılığını her fırsatta savunmuşlardır. Tabii Senatörler parlamenterlik hayatları boyunca ideolojik olarak büyük bir evrim geçirmişler, ideolojilere karşı tarafsız bir askeri müdahalenin mimarları kimliğinden, sol söylemleri parlamentoda dile getirmeye kadar uzanan bir politik yelpazede kendilerine yer bulmaya çalışmışlardır. 13 Kasım 1960 tasfiyesinden parlamentonun açıldığı 25 Ekim 1961 tarihine kadar CHP lideri İsmet İnönü II. MBK üyelerinin en büyük ortağı durumundayken, Cumhuriyet Senatosu'na girdikten sonra sol aydınlar, Tabii Senatörlerden bazıları tarafından ortak olarak seçilmiştir. İktidarı sivil idareye devretme karşılığında, CHP'nin fikri olan ikinci mecliste yine bu partinin fikri olan

Tabii Senatörlüğü kabul ederek hayatları boyunca parlamenter olan Tabii Senatörler, seçimlerde AP karşısında başarı sağlayamayan CHP'nin ortaklığının yerine, parlamento dışında yer alan sol oluşumları kendilerine ortak olarak seçmişler, AP'ye muhalif tavırlarını sol söylemle ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çaba sonuç vermiş, Tabii Senatörlerden bazıları 27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971 muhtırasına kadar olan dönemde Türk Solunda kendilerine bir yer bulmayı başarmışlardır.

Parlamenterlik hayatlarının ilk dokuz yılında, Tabii Senatörlerin mücadele ettiği parti AP'dir. AP'nin iktidara geldiği 1965 seçimlerine kadar 27 Mayıs'ı savunan, askeri müdahalenin haklılığını ortaya koymaya çalışan Tabii Senatörler, 1965 - 1971 tarihleri arasında iktidar koltuğunda oturan AP'nin ürettiği politikalara sistemli muhalefet etmişler, özellikle dış politik konularda iktidar partisini eleştirmişlerdir. Tabii Senatörlerin çoğu 27 Mayıs'ı gerçekleştirdikleri sırada ideolojilerden uzak duran tavırlarını parlamentoya girdikten sonra yavaş yavaş terk etmişlerdir. Tabii senatörlerin çoğu, Türkiye'de ve dünyada yükselişte olan sol görüşü benimsemişler. Açıkça olmasa da parlamento dışı sol olumlarla işbirliği yapmışlardır. Tabii Senatörlerin sözü edilen bu ideolojik evrimlerinde AP'ye en sert muhalefetin parlamento dışındaki sol kesimden gelmesi gösterilebilir. Tabii Senatörler ile sol oluşumlar, 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığı, 1961 Anayasası'nın iktidar partisi AP tarafından benimsenip uygulanmadığı görüşlerinde birleşmişlerdir. 1961-1971 döneminde Tabii Senatörler işsizlik, toprak reformu, gelir adaletsizliği, ABD'ye bağımlı dış politika gibi sol söylemleri parlamentoda dile getirmişler; sol yayınlarda fikirlerini ortaya koymuşlardır. Sol kesimin Tabii Senatörlerle ortaklık yapmasının amacı ordunun sempatisini kazanma iken, bu amaç Tabii Senatörler için AP'nin ve bu partinin yürütücülüğünü yaptığı politikaların ülke yönetiminden uzaklaştırılmasıdır. 12 Mart muhtırasına giden dönemde yeni bir askeri müdahale yapılması seçeneğini bile benimsemişlerdir. 1961 yılında iktidarın sivillere devredilmesi gerektiğini savunan Tabii Senatörler, 1970'e gelindiğinde "sandık demokrasisi"nin iflas ettiğini ortaya koyarak hayal kırıklıklarını dile getirmişlerdir.

12 Mart muhtırası Tabii Senatörlerce olumlu karşılanmıştır. İlk anda gerçekleşen bu olumlu karşılamamanın altında yatan neden AP'nin iktidardan indirilmesidir. Ancak 12 Mart muhtırası ile beraber işbaşına gelen hükümetin faaliyetlerine tepki göstermekten de geri kalmamışlardır. 12 Mart 1971'den 12 Eylül 1980'e kadar geçen dönem Tabii Senatörler için "sessiz yıllar" olarak kabul edilebilir. Bu sessizliğin temelinde, eski hükümetlere

yaptıkları sert muhalefeti yapmaları durumunda yeni hükümetin “Tabii Senatörlük” kurumunu kaldırmaya yönelik eylemlerde bulunabileceği kuşkusunu ya da korkusunu yatmaktadır. Bu korku ve kuşku, Tabii Senatörlerin parlamenterlik hayatlarını etkileyen en büyük iki duygudur. 12 Mart’tan sonra yapılan anayasa değişiklikleri, Tabii Senatörlerin, 1971 sonrası dönemde en büyük hayal kırıklığıdır. Tabii Senatörler doğal olarak bu anayasa değişikliklerine sert tepki göstermişlerdir. 12 Mart 1971 askeri muhtırasından 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar olan dönemde Tabii Senatörlerin anayasa değişikliklerinden başka, üzerinde durduğu diğer konu, ülkede meydana gelen ve bir türlü önüne geçilemeyen anarşi ve şiddet olaylarıdır.

Sonuç olarak Türkiye, dünyada uygulanan parlamenter sistemlerde örneğine pek rastlanmayan "Tabii Senatörlük" kurumu ile 27 Mayıs 1960 Darbesi’ni gerçekleştiren askerler aracılığıyla tanışmış, Tabii Senatörler, seçim sıkıntısı yaşamadan sadece parlamenterliklerini korumak için politikalar üretmiş, demokrasiyi gölgelemekten geri durmamışlardır. Mamafih Tabii Senatörler, on dokuz yıl boyunca statülerini korumak için bazı ödünler verseler de, özellikle dış politik konularda ki çizgilerinden sapmamışlar, milli bir ekonomi için politikalar üretmişlerdir. Şüphesiz eski asker olan Tabii Senatörlerin on dokuz yıllık parlamenterlik hayatlarında en önemli hayal kırıklıkları, DP’nin devamı olan AP’nin sürekli yükselen oy oranıyla iktidara gelmesi, kendilerinden sonra 12 Mart 1971’de yönetime müdahale eden askerlerin 1961 Anayasası’nda yaptırdıkları değişiklikler ve DP’li siyasetçilere getirilen aflar olmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abensour, Miguel (2002), **Devlete Karşı Demokrasi**, (Çev. Zeynep Gambetti ve Nami Başer), Ankara: Epos Yayınları.

Afyoncu, Erhan ve diğerleri (2010), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ahmad, Feroz (1992) **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayın.

_____ (1995), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 1. Baskı, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

_____ (1996), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 - 1980)**, İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay (1976), **Türkiye'de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akşin, Sina (1998), **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık.

_____ (2000), "Siyasal Tarih (1789-1908)", **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908, içinde** (77-191), İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (2002), "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, içinde** (27-127), İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (2004), **Yakınçağ Türkiye Tarihi-1**, İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

_____ (2012), **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Aktan, C. Coşkun, (1994), "Çoğunlukçu Temsili Demokrasi Bir Fazilet Rejimi Değildir", **Demokrasi Gündemi**, Türk Demokrasi Vakfı Bülteni, 2(18).

_____ (1996), "Liberal Demokrasi İçin Değişim Sancıları", **Diyalog**, (1), 243-248.

- Akyaz, Doğan (2002), **Askeri M¼dahalelerin Orduya Etkisi - HiyerarŖi DıŖı Örg¼tlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, Mustafa (2004), **T¼rk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Altuğ, Figen (1981), “Devlet Memurlarının Mali Durumlarındaki Gelişmeler (1948-1960 D¼nemi)”, **Toplum ve Bilim**, (13), 67-75.
- Anne, Philips (1999), “Demokrasi ve Farklılık”, **Siyasal D¼zenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması**, (Çev. Zeynep G¼rata ve Cem G¼rsel), (Ed. Ŗeyla Benhabib), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Apperley, Alan (2002), “Rousseau”, **Interpreting Modern Modern Political Philosophy From Machiavelli To Marx**, New York: Palgrave Macmillian.
- Arcay¼rek, C¼neyt, (1985), **C¼neyt Arcay¼rek Açıklıyor 5 - Demirel D¼nemi 12 Mart Darbesi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arı, Tayyar (2000), **Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve DıŖ Politika**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Armağan, Mustafa (2000), **Osmanlı’da HoŖg¼r¼/Birlikte Yaşama Sanatı**, İstanbul: Gazeteci Yazarlar Vakfı.
- Armaoğlu, Fahir (2007), **20. Y¼zyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arnhart, Larry (2004), **Plato’dan Rawsl’a Siyasi D¼ş¼nce Tarihi**, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, Ahmet (1994), **Felsefeye Giriş**, Ankara: Vadi Yayınevi.
- Atay, Falih Rıfkı (1984), **Çankaya**, İstanbul: Bateş Yayıncılık.
- Avcıoğlu, Doğan (2003), **T¼rkiye’nin D¼zeni, İkinci Kitap**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ŗevket S¼reyya (2000), **İkinci Adam 1950-1964**, C.III, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____ (2004), **Menderes ‘in Dramı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Talat (1968), **Talat Aydemir’in Hatıraları**, İstanbul: Kitapçılık Ticaret.
- Aydın, Turgay (1997), **Bilgi Toplumu ve Demokrasi**, Trabzon: Efor Yayınevi.

- Aydinoğlu, Ergun (2008), **Türkiye Solu (1960-1980)**, 2. Basım, İstanbul: Versus Kitap Yayınları.
- Babacan, Abdurrahman (2012), **Bin Yılın Sonu**, Cilt: I, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bakunin, Mihayil (1998), **Devlet ve Anarşi**, (Çev. Murat Uyurkulak), İstanbul: Öteki Yayınları.
- Ball, Terence ve Dagger, Richard (2002), **Political Ideologies and The Democratic Ideal**, London: Longman Press.
- Baransel, Ali (2006), **Bıçak Sırtında - Çankaya Köşkü Yılları**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barry, Norman (1998), **Birey, Cemaat, Piyasa**, (Çev. Aliye Mavili Aktaş), Ankara, Liberte Yayınları.
- Başgil, Ali Fuat (2007), **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları**, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Batum, Süheyl ve diğeri (2001), **Çoğulculuk**, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Baykam, Bedri (1994), **27 Mayıs İlk Aşkımızdı**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bedii, Faik (2003), **Matbuat Basın derken... Medya IV. Kitap**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Benhabib, Seyla (1999), "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", **Demokrasi ve Farklılık**, (Ed. Şeyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Berger, L. Peter (1993), "Günümüz Dünyasında Demokrasi", (Çev. Levent Gönenç), (Ed. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar, içinde (16-32)**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Berkes, Niyazi (2007), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 11. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, Vedat (2009), "Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset Kurumu", **Almıla Dergisi**, Kış – Bahar.
- Bilgiseven, K. Amiran (1992), **Sosyolojik Açından İslamiyet ve İslami Kavramlar**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bingöl, İrfan (1993), **Ülkemizde Anayasa Hareketleri**, İstanbul: Adak Ofset.

- Birand, Mehmet Ali ve diğerkleri (1991), **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Birgit, Orhan (2005), **Evvvel Zaman İçinde**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bocock, Robert (1997), **Tüketim**, (Çev. İrem Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi.
- Bookchin, Murray (1994), **Özgürlüğün Ekolojisi**, (Çev. Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozdağ, İsmet (2002). **Bir Darbenin Anatomisi- Celal Bayar Anlatıyor**, İstanbul: Emre Yayınları.
- Bozdağ, Ümit (2004), **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Börtücene, İcen (1999), “Çok Partili Demokrasiden 1980 Müdahalesine”, (Ed: Mete Tunçay), **75 Yılda Düşünceler Tartışmalar**, içinde (67-85), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Burçak, Rıfık Salim (1976), **Yassıada ve Öncesi**, Ankara: Çam Matbaası.
- Büyükkaragöz, Savaş ve Kesici, Şahin (1998), **Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.
- Canfora, Luciano (2002), **Demokratik Retoriğin Eleştirisi**, Ankara: Dost Kitapevi.
- Carol C. Gould (1999), “Çeşitlilik ve Demokrasi, Farklılıkların Temsili”, **Demokrasi ve Farklılık**, Ed. Şeyla Benhabib, Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Cem, İsmail (1980), **Tarih Açısından 12 Mart**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Cizre, Ümit (2002), **AP - Ordu İlişkileri - Bir İkilemin Anatomisi-**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Claude, Julien (1974), **Demokrasilerin İntiharı**, (Çev. Mehmet A. Kayabol), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Crouch, Colin (2004), **Post-Democracy**, Cambridge: Polity Press.
- Çakan, Işıl (1999), **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul: Çağdaş Yayıncılık.
- Çam, Esat (2002), **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları.

Çavdar, Tevfik (1995), “Demokrat Parti” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 8, (2068-2071), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2004), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 3.Baskı, İstanbul: İmge Yayınevi.

Çırakman, Aslı (2002), “Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe”, (Ed. Fuat Keyman), **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, içinde 105-147, İstanbul: Everest Yayınları.

Çoker, Fahri (t.y.), **Türk Parlamento Tarihi - Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri I.Cilt (Soru-Genel Görüşme)**, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

_____ (t.y.), **Türk Parlamento Tarihi - Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri, II. Cilt (1966-1980)**, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Dahl, Robert A (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev. Levent Köker). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

_____ (2001), **Demokrasi Üstüne**, (Çev. Betül Kadioğlu), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Dellaloğlu, Besim F. (2001), **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Demirer, Temel ve Orhangazi, Özgür (2002), “Kapitalizm ve Kriz”, **21. Yüzyıla Gelenler; Söylenceler ve Gerçek**, (Ed. D. Özgür Orhangazi ve Cahide Sarı), İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Demirer, Temel ve Haznedaroğlu, Berat (2002), “Modern Zamanlar Uygarlığı”, (Ed. Özgür Orhangazi ve Cahide Sarı), **21. Yüzyıla Gelenler; Söylenceler ve Gerçek içinde** (61-83), İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Deveci, Cem (2002), “ Faşizmin Yorumlanması ya da Carl Schmitt'in Saf Siyaset Kuramı”, (Ed. Fuat Keyman), **Liberalizm, Devlet, Hegemonya içinde** (32-87), İstanbul: Everest Yayınları.

Duverger, Maurice (1986), **Seçimle Gelen Krallar**, (Çev. Necati Erkut), İstanbul: Kelebek Yayınları.

- _____ (1993), **Siyasal Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (1994), **Siyasal Rejimler**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Ebenstein, William (2001), **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, (Çev. İsmet Özel), İstanbul: Şule Yayınları.
- Elklit, Jorgen and Svenson, Palle (2001), “What Makes Elections Free and Fair?”, (Ed. Larry Diamond ve Marc F. Platner), **The Global Divergence of Democracies**, içinde (201-215), London: Sage Publications.
- Erdoğan, Mustafa (1997), **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitapevi.
- _____ (1998), “Türkiye’de Asker ve Siyaset”, **Yeni Türkiye**, (23-24), 1208-1215.
- Erim, Nihat (2005), Ahmet Demirel (Haz.), **Günlükler (1925 - 1975)**, II. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erkanlı, Orhan (1973), **Anılar. Sorunlar. Sorumlular**, İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğlu, Hamza (1997), **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Eroğul, Cem (1977), **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu’nun Yeri**, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Eroğul, Cem (2000), **Anatüzeğe Giriş**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- _____ (2003), **Demokrat Parti-Tarihi İdeolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Esin, Numan (2005), **Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları**, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Feridun, Server (1962), **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul: Büyük Kervan Matbaası.
- Fiorina, Morris ve diğerleri (2004), **America’s New Democracy**, New York: Penguin Academics.

- Gary, Gardner ve diğerkleri (2004), “İyi Yaşam Üzerine Bir kez Daha Düşünmek”, **Tüketim Toplumu: Dünyanın Durumu 2004**, (Ed. Linda Starke), İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları, 189-193.
- Gevgilili, Ali (1987), **Yükseliş ve Düşüş**, 2.Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gencer, Bedri (2009), **İslam’da Modernleşme (1839-1939)**, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Gills, B. ve diğerkleri (1995), “Düşük Yoğunluklu Demokrasi”, **Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler**, (Ed. Samir Amin vd.), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayınları.
- Giray, Kıymet (2000), **Yüzyıl 1899-1999**, Ankara: T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını.
- Gould, Carol; “Çeşitlilik ve Demokrasi, Farklılıkların Temsili”, (Ed. Şeyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), **Demokrasi ve Farklılık içinde** (261- 288), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Göze, Ayferi (1987), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler, Kemal (2000), **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözübüyük, Şeref ve Kili Suna (2002), **Açıklamalı Türk Anayasaları, Anayasaların Yapılışları- Özellikleri**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gray, John (2004), **Post-Liberalizm: Siyasal Düşünce İncelemeleri**, (Çev. Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi.
- Gunther, Richard ve Diamond, Larry (2001), “Types and Functions of Parties”, **Political Parties and Democracy, içinde** (1-26) London: John Hopkins University Press.
- Güngör, Erol (1993), **Dünden-Bugünden, Tarih, Kültür, Milliyetçilik**, 6. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Habermas, Jurgen (1999), “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, (Ed. Şeyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), **Demokrasi ve Farklılık, içinde** (35-57), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Hale, William (1994), **Türkiye’de Ordu Ve Siyaset - 1789’dan Günümüze**, İstanbul: Hil Yayınları.

- Hirst, Paul (1994), **Associative Democracy**, Cambridge: University of Massachusetts Press.
- Hobbes, Thomas (2001), **Leviathan**, (Çev. Semih Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Horkheimer, Max (1998), **Akıl Tutulması**, (Çev. Orhan Koçak), İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer, Max ve Adorno Theodor (1996), **Aydınlanmanın Diyalektiği I**, (Çev. Oğuz Özügül), İstanbul: Kabalcı Kitapevi.
- Huntington, P. S. ve Dominguez I. J. (1955), **Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma**, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınevi.
- İlber Ortaylı, (1979), **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- İnalcık, Halil (1996), **Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları İncelemeler**, İstanbul: Eren Yayınları.
- İnönü, İsmet (2001), **Defterler, II. Cilt (1956-1973)**, Ahmet Demirel (Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İsen, Can Kaya (1999), **Geliyorum Diyen İhtilal, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1964 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabasakal, Mehmet (1991), **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kahveci, Niyazi (1994), **Demokrasi ve İslam**, Ankara: TDV Yayınları
- Kapani, Münci (1992), **Politika Bilimine Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karatepe, Şükrü (1999), **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, Kemal H. (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, İkinci Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kenyon, Timothy (2002), “Locke”, **Interpreting Modern Modern Political Philosophy From Machiavelli To Marx**, New York: Palgrave Macmillian 219-235.
- Kışlalı, A. Taner (1995), **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

- _____ (2003), **Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kızılcılık, Sezgin ve Erjem, Yaşar (1996), **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4. Baskı, İzmir: Saray Kitabevi.
- Kili, Suna (1976), **1960 - 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kili, Suna (Ed.) (1998), **27 Mayıs 1960 Devrimi - Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Koçak, Cemil (2000), "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, içinde** (127-211), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kongar, Emre (2000), **21. Yüzyılda Türkiye**, 26. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep, (2006), **Nutuk**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kotik, Ahmet (1983), "Dünyada ve Türkiye'de Siyasal Partiler", **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi içinde**, (2005), Ankara: İletişim Yayınları.
- Kuçuradi, İonna (1996), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuzu, Burhan (1992), "Demokrasi - Resmi - İdeoloji-Sivil Toplum", **A.Ü.S.B.F Dergisi**, 47(1-2), 335-369.
- Kylimcka, Will (2004), **Çağdaş Siyaset Teorisine Giriş**, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Laclau, Ernest (2002), "Politika ve Modernitenin Sınırları", **Post-Modernist Burjuva Liberalizmi**, (Çev. Yavuz Alogan), (Ed. Halil Özer), İstanbul: Doruk Yayınları.
- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (1992), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, (Çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laski, Harold J. (1962), **Demokrasi Nedir**, Necati Hersek (Der.), İstanbul: Evren Yayınları.
- Lewis, Bernard (2004), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9. Baskı, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Lindbom, Tage (1998), **Demokrasi Miti**, (Çev. Ömer Baldık), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Lijphart, Arend (1990), **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Lindbom, Tage (1998), **Demokrasi Miti**, (Çev. Ömer Baldık), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Lipset, Seymour Martin (1986), **Siyasal İnsan**, (Çev. Mete Tunçay), Ankara: Teori Yayınları.
- Lipson, Leslie (1984); **Demokratik Uygarlık**, (Çev. Haldun Gülalp ve Türker, Alkan) Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınevi.
- Macperson, C.B. (1984), **Demokrasinin Gerçek Dünyası**, (Çev. Levent Köker), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mantran, Robert (2002), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, (Çev. Server Tanilli), İstanbul: Adam Yayınları.
- Marcuse, Herbert (1990), **Tek Boyutlu İnsan**, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Mardin, Şerif (1994), **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Mayo, Herry B. (1964), **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev. Emre Kongar), Ankara: Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Melucci, Alberto (1993), "Toplumsal hareketler ve Günlük hayatın Demokratikleşmesi" (Çev. Levent Köker) (Der. John Keane), **Sivil Toplum ve Devlet**, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 267-286.
- Mercer, Claire (2002), "NGOs, Civil Society and Democratization: A Critical Review of the Literature", **Progress in Development Studies**, 2(1), 5-22.
- Mill, John Stuart (1999), **Özgürlük Üzerine**, (Çev. Alime Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.
- Mouffe, Chantal (1994), **Radikal Demokrasi: Modern mi, Post-Modern mi?** (Der. M. Küçük), Ankara: Vadi Yayınları.
- _____ (2000), **Demokratik Paradoks**, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos Yayınları.

- _____ (2000); **Demokratik Paradoks**, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos Yayınları.
- Musulün, Janko (1983), **Hürriyet Bildirgeleri-Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne**, (Çev. Necmi Zeka), İstanbul: Belge Yayınları.
- O'Neill Patrick H. (1998), "Democratization and Mass Communication: What Is The Link?", **Communicating Democracy :The Media&Political Transitions içinde** (1-20), Boulder & London: Lynne Rienner.
- Onuş, Sinan (2003), **Parola: İnkılâp**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Oran, Baskın (ed.) (2002), **Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I (1919-1980)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orçan, Mustafa (2004), **Modern Türk Tüketim Kültürü**, Ankara: Kadim Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2002), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öymen, Örsan (1986), **Bir İhtilal Daha Var: 1908-1980**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özdağ, Ümit (1991), **Ordu-Siyaset İlişkisi**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- _____ (2004), **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Özdemir, Hikmet (2002), "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, içinde** (227-297), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özer, İnan (1996), "Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler," **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14(1), 71-98.
- Öztekin, Ali (2003), **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öztoprak, Meral Sağır ve Karkın, Naci (2005), "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 5(10), 1-25.
- Öztürk, Kazım (1968), **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Ak Yayınları.
- Öztürk, Osman Metin (1993), **Ordu ve Politika**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Parla, Taha (2002), **Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Perin, Mithat (1991), **Yassıada Faciası, 27 Mayıs Darbesinden İdamlara Kadar İşkence Altında Ezilenlerin Dramı**, C.I, İstanbul: Dem Yayınları.
- Plattner, Marc F. (2001), “From Liberalism to Liberal Democracy” , **Journal of Democracy**, 10(3), 121-134.
- Powell, Bingham (1990), **Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar ve Şiddet**, (Çev. Mehmet Turhan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Rawls, John (1986), **A Theory of Justice**, Oxford: Oxford University Press.
- _____ (2007), **Siyasal Liberalizm**, (Çev. Mehmet Fevzi Bilgin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2005), **Toplumsal Mukavele**, (Çev. Cenap Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Safty, Adel (2003), **Democracy and Governance: The Global Advance of Democracy**, İstanbul: İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Samuel Huntington (1993), **Üçüncü Dalga**, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Sander, Oral (1995), **Siyasi Tarih - İlkçağlardan 1918’e**, Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (2004), **Siyasi Tarih 1918-1994**, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıbay, Y. Ali (1992), **Siyasal Sosyoloji**, Ankara: Gündoğan Yayınevi.
- Sarol, Mükerrerem (1983), **Bilinmeyen Menderes**, C.2, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Sartori, Giovanni (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Savcı, Bahri (1976), “Bir Çağcıl Demokrasiyi Arayış”, **A.Ü.S.B.F Dergisi**, 29, 53-64.
- Schmitt, Carl (1985), **The Crisis of Parliamentary Democracy**, (Çev. Ellen Kennedy), London: The MIT Press.
- Schmidt, Manfred G. (2001), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (Çev. M.Emin Köktaş), Ankara: Vadi Yayınları.

- Schmitter, Philippe C. ve KARL, Terry Lynn (1993), "Demokrasi Nedir...Ne değildir" (Çev. Levent Gönenç), (Ed. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar**, içinde (3-15), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Seglow, Jonathan (2002), "Mill", **Interpreting Modern Modern Political Philosophy From Machiavelli To Marx**, New York: Palgrave Macmillian.
- Sencer, Muzaffer (1986), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, İstanbul: Alan Yayınevi.
- Sezen, Saim (1994), **Seçim ve Demokrasi**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw Ezel Kural (2000), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, 3. Baskı, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: E Yayınları.
- Soysal, Mümtaz (1987), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Soysal, Mümtaz ve Sağlam, Fazıl (1983), "Türkiye'de Anayasalar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sunar, İlkey (1999), **Düşün ve Toplum**, Ankara: Doruk Yayınları.
- Sükan, Faruk (1991), **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (1950-1960)**, Ankara: Kültür Ofset Limitet Şirketi.
- Şaylan, Gencay (1971), **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınevi.
- Tanilli, Server (1992), **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Say Yayınları.
- Tanör, Bülent (1996), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 3. Baskı, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- _____ (2000), **Kurtuluş Kuruluş**, 3. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.
- Tekeli, İlhan (2001), **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Teziç, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Timuçin, Afşar (1992), **Düşünce Tarihi, 1. Kitap**, İstanbul: BDS Yayınları.
- Toker, Metin (1993), **İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965 - 1973)**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (1998), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları - Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Rejim (1960-1961)**, 3. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Toktamış Ateş, (1994), **Demokrasi**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Touraine, Alain (2000); **Demokrasi Nedir?**, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tökin, F. Hüsrev (1965), **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunçay, Mete (1986), **Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi Cilt 3**, Ankara: Forum Yayınları.
- _____ (1990), "Siyasal Tarih (1950-1960)" **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, içinde** (163-210), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turan, İlder (1995), "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, (Der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), 84-112.
- Turan, Şerafettin (2000), **İsmet İnönü, Yasamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1999) **Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap 2. Bölüm, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960)**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Demokrasi Vakfı (1992), **Demokrasi Nedir?** Ankara: TDV Yayınları.
- Türköne, Mümtaz'er (Ed.) (2003), **Siyaset**, İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Unat, Nermin Abadan (1998), **Kum Saatini İzlerken**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- URL, "Anayasa mahkemesi 1971/37 esas sayısı, 1971/66 karar sayısı kararı 15.07.1971" http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/karar.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=359&content= (Erişim Tarihi: 03.09.2013).
- URL, "Darbe", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5219fc6a6156e6.63798513 (Erişim Tarihi: 25.08.2013).
- URL, "TSK'nın Uyarı Mektubu" (27.12.1979), <http://www.belgeler.com/blg/d82/tsk-nin-uyari-mektubu> (Erişim Tarihi: 04.09.2013).
- URL, "Üç Adam Bir Tanık" (17.09.2012), <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-33594-173-uc-idam-bir-tanik.html> (Erişim Tarihi: 31.08.2013).

- URL, “TDK”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.G.TS.5217a792596497.24320375 (Erişim Tarihi: 23.08.2013).
- Utku, Cumhur (2006), **14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uyar, Hakkı (2001), **Vatan Cephesi, Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmeye Bir Örnek**, İstanbul: Buke Yayınları.
- Ünsal, Artun (2002), **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Weber, Max (1997), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (Çev.Zeynep Gürata), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Wolin, Sheldon S. (1999), “Elle Tutulmaz Demokrasi”, (Ed. Şeyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), **Demokrasi ve Farklılık içinde** (59- 72), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Wood, Ellen Meiksins (1992), **Sınıftan Kaçış**, (Çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Akış&Dönem Yayınları.
- Yalçın, Soner (4 Mart 2007), “Demokrat Parti’nin ‘Balans Ayarı’ 6 Haziran 1950 Darbesi”, **Hürriyet** http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/6056703_p.asp (Erişim Tarihi: 24.08. 2013).
- Yavi, Ersal (2003), **İhtilalci Subaylar**, C. I, İzmir: Yazıcı Yayınevi.
- Yetkin, Çetin (1998), **Soldaki Bölünmeler**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Yıldız, Ahmet (2000), **İhtilalin İçinden Anılar - Değerlendirmeler**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yılmaz, Aytekin (2000), **Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları**, Ankara: Modern Türkiye Yayınları.
- _____ (2001), **Çağdaş Siyasal Sistemler Akımlar**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Young, Iris Marion (2002), **Inclusion and Democracy**, New York: Oxford University Press.
- Yücel, M. Serhan, (1997), **Demokrat Parti Kongreleri**, Ankara: Emek Matbaası.

_____ (2006), **Türkiye'nin Siyasal Partileri**, İstanbul: Alfa Yayınları.

Zürcher, Eric Jan (2003), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 16. Baskı, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü

Devlet İstatistik Enstitüsü, (1980) Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları, No: 908, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1966), 1950 - 1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları, No. 513, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1967), 5 Haziran 1966 - Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları, No. 525, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1969), 2 Haziran 1968 - Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları, No. 576, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1975), 14 Ekim 1973 - Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları, No. 714, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1976), 12 Ekim 1975 - Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları, No. 770, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1978), 5 Haziran 1968 - Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları, No. 854, Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları.

TBMM Albümü, (1994), No.1, Ankara: TBMM Genel Sekreterliği Yayınları.

Başbakanlık Devlet Basımevi

Ak Devrim, Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 31.05.1960c, s.259.

Ak Devrim, Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 04.06.1960b, s.259.

Ak Devrim, Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 06.06.1960a, s.259.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğü

B.C.A., 030.01.00.00.1.10.1.12, 28.05.1960.

B.C.A., 030. 01. 00. 00. 1.10.1.4, 27.06.1960b.

B.C.A., 030.01. 00. 00. 1. 101. 4., 04.07.1960a.

B.C.A., TC BVHKM, 030.01.16.86.9., 30.10.1961.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergileri

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1963: C. 11, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_diger_meclisler?v_meclis=7&meclis_kisa_adi=CS&diger_donem_adi=t02.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1962: C4, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_diger_meclisler?v_meclis=7&meclis_kisa_adi=CS&diger_donem_adi=t01.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1964: C.21, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_diger_meclisler?v_meclis=7&meclis_kisa_adi=CS&diger_donem_adi=t03.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1966: C.39, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_diger_meclisler?v_meclis=7&meclis_kisa_adi=CS&diger_donem_adi=t06.

Resmi Gazeteler

Resmi Gazete, 30.05.1960a, S: 10515.

Resmi Gazete, 01.07.1960b, S:10540.

Resmi Gazete, 02.07.1960c, S:10541.

Gazeteler - Dergiler

Akşam Gazetesi (1970 - 1971 - 1972 - 1973 - 1974 - 1975 - 1976 - 1977).

Cumhuriyet Gazetesi (1947- 1961 - 1962 - 1970).

Devrim Dergisi (1969 - 1970 - 1971).

Hayat Dergisi (1961).

Hürriyet Gazetesi (1945- 1965 - 1966 - 1967 - 1968 - 1969).

Milliyet Gazetesi (1964 - 1965).

Toplum ve Bilim Dergisi (1981).

Ulus Gazetesi 28 Mayıs 1960.

Vatan Gazetesi (1962 - 1963 - 1964)

Yeni Asır Gazetesi 30 Eylül 1960.

Yön Dergisi 1965.

Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi (2003), Cilt 2, 1941-1960, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi (2000), C.II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cumhuriyet'in 75 Yılı Ansiklopedisi (1999), C.I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Meydan Larousse, (1987). C. 3, İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.

Milliyet Büyük Ansiklopedi, (1986), C. XIII, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadele Ansiklopedisi (1988), İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

EK I) Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları

a) 1961 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	12.926.837	
Oy Kullanan Seçmen	10.519.659	81.4
Geçerli Oy	10.302.530	95.4

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	3.560.765	34.5	71
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	3.734.285	36.1	36
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	1.350.892	12.5	16
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	1.401.637	13.0	27
Bağımsızlar	39.558	3.9	-

b) 1964 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	4.668.865	
Oy Kullanan Seçmen	2.808.865	60.2
Geçerli Oy	2.756.275	98.1

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.385.655	50.3	31
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	1.125.783	40.8	19
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	83.400	3.0	-
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	96.427	3.5	-
Bağımsızlar	64.498	2.3	1

c) 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	5.446.284	
Oy Kullanan Seçmen	3.072.393	56.2
Geçerli Oy	2.967.331	96.6

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.688.316	56.9	35
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	877.066	29.6	13
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	57.367	1.9	1
Millet Partisi (MP)	157.115	5.3	1
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	116.375	3.9	1
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	70.043	2.4	1
Bağımsızlar	980	0.0	-

d) 1968 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	5.420.255	
Oy Kullanan Seçmen	3.595.976	66.3
Geçerli Oy	3.222.710	89.6

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.656.802	49.9	38
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	899.444	27.1	13
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	284.234	8.6	1
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)	66.232	2.0	-
Millet Partisi (MP)	200.737	6.0	1
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	157.062	4.7	-
Bağımsızlar	58.317	1.7	-

e) 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	6.761.157	
Oy Kullanan Seçmen	4.412.727	65.3
Geçerli Oy	4.201.557	95.2

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.300.801	31.0	22
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	1.412.051	33.6	25
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	246.888	5.9	1
Demokrat Parti (DP)	438.276	10.4	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	114.662	2.7	-
Milli Selamet Partisi	516.822	12.3	3
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	89.824	2.1	-
Bağımsızlar	82.233	2.0	1

f) 1975 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	9.295.019	
Oy Kullanan Seçmen	5.430.184	58.4
Geçerli Oy	5.260.888	96.8

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	2.147.026	40.8	27
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	2.281.470	43.4	25
Demokrat Parti (DP)	165.170	3.1	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	170.357	3.2	-
Milli Selamet Partisi (MSP)	465.731	8.9	2
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	28.283	0.5	-
Bağımsızlar	2.851	0.1	-

g) 1977 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	6.800.746	
Oy Kullanan Seçmen	5.019.677	73.8
Geçerli Oy	4.812.326	95.8

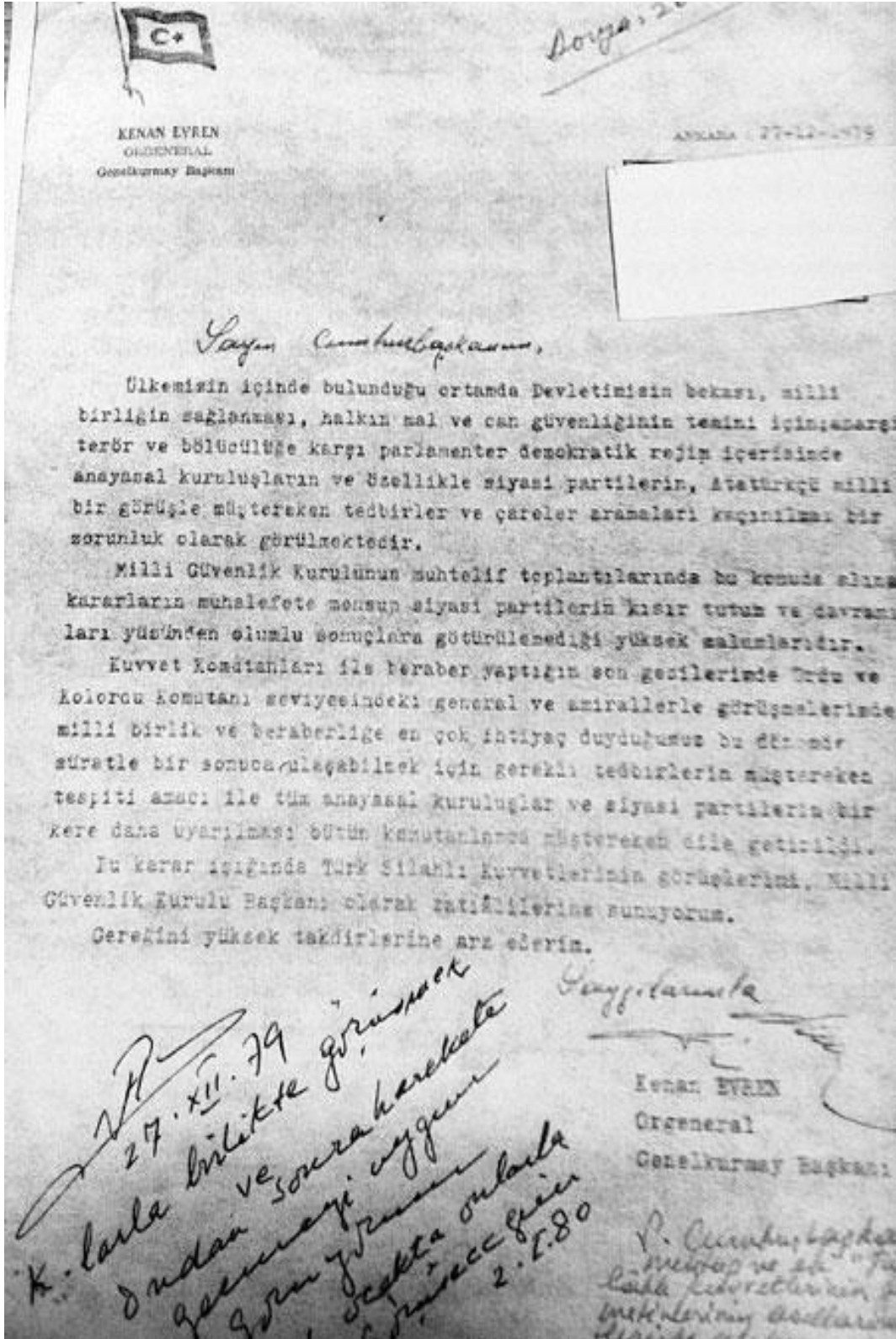
Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	1.842.396	38.3	21
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	2.037.875	42.4	28
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	89.484	1.9	-
Demokratik Parti (DEP)	107.278	2.2	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	326.967	6.8	-
Milli Selamet Partisi (MSP)	402.702	8.4	1
Bağımsızlar	5.624	0.1	-

h) 1979 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları

	Sayı	Oran (%)
Seçmen	6.868.533	
Oy Kullanan Seçmen	4.847.156	70.5
Geçerli Oy	4.730.571	97.5

Siyasi Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Kazanılan Sandalye
Adalet Partisi (AP)	2.215.053	46.8	33
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	1.378.224	29.1	12
Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)	1.177.49	2.5	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	3.122.41	6.6	1
Milli Selamet Partisi (MSP)	4.590.40	9.7	4
Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP)	33.548	0.7	-
Türkiye Birlik Partisi (TBP)	55.774	1.2	-
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	33.720	0.7	-
Bağımsızlar	63.093	1.3	-

EK II) TSK'nın Uyarı Mektubu" (27. 12. 1979)

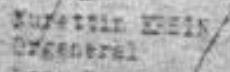
Ulkede birlik ve beraberliğin, vatandaşın can ve mal güvenliğinin
süretilmesi için gerekli kısa ve usul vadeli tedbirlerin
Yüce Meclislerimizde en kısa zamanda kararlaştırılması bugünkü ortam
içinde hayati bir önem taşımaktadır.

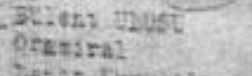
Diğer yandan meclislerin açıklığından birbuçuk ay sonra komisyonla-
rın ancak teşkil edilebilmesi ve ülkenin acilen çözümlenmesi bekleyen konula-
rını müzakere için bugüne kadar müsterek bir gündemin saptanmaması
usulâtı ile işlenmektedir.

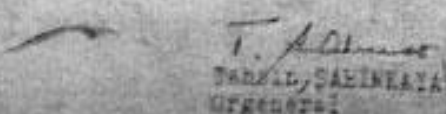
Atatürk milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla vatandaşlarımızın
kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli
gurur ve ülküler etrafında toplanması; iç barış ve huzurun sağlanması
tezeli unsur olduğu aşçık bir gerçektir. Ülkenin içinde bulunduğu bu
durumdan bir an evvel kurtulması hükümetler kadar diğer siyasi parti-
lerimizin de görevleri arasındadır.

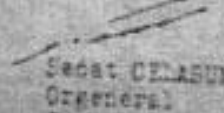
Türk Silahlı Kuvvetleri; İç Hizmet Yasası ile kendilerine verilen
görev ve sorumluluğun idraki içinde ülkenizin bugünkü hayati sorunla-
rıyla karşılaştıkça siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi
plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir
le bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi Devleti çözümlen-
yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müsterek almalı
nı ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımları olmalarını
la istemektedir.

İsmail EVREN
Orgeneral
Genelkurmay Başkanı

Mustafa ERKİN
Orgeneral
Kara Kuvvetleri K.

Bulent ULUSU
Orgeneral
Deniz Kuvvetleri K.

Tahsin ŞAHINKAYA
Orgeneral
Hava Kuvvetleri K.

Secat CELASUN
Orgeneral
Jandarma Genel

ÖZGEÇMİŞ

Selçuk AKINCI, 1969 yılında Osmaniye’de doğdu. Bilkent Üniversitesi – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nden 1993 yılında mezun oldu.

“İsrail Anayasal Düzeni” adlı yüksek lisans tezini Kırıkkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda 1998 yılında tamamladı.

1996 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – İktisat Bölümü’ne Araştırma Görevlisi olarak atanan ve halen aynı görevini sürdüren AKINCI, evli ve üç çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.